

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 41

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Король Марина Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Голова редакційної ради:** **Палінчак Микола Михайлович** – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Члени редколегії:** **Брензович Катерина Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Верхоглядова Наталія Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, директор навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
- Газуда Михайло Васильович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гуменюк Володимир Володимирович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
- Заяць Олена Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Кушнір Наталія Олексіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету
- Лещук Галина Василівна** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Пойда-Носик Ніна Никифорівна** – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Приходько Володимир Панасович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Слава Світлана Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Стежко Надія Володимирівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України
- Химинець Володимир Васильович** – доктор економічних наук, завідувач відділу досліджень Західного регіону в місті Ужгороді центру регіональних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
- Цалан Мирослава Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гайек О.** – доктор економічних наук, професор факультету управління та економічних досліджень, Вища школа Ягеллонська в м. Торун (Чехія)
- Ліпкова Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Братиславського економічного університету (Словацьчина)

Науковий вісник Ужгородського національного університету.

Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 2 липня 2020 року № 886 (Додаток № 4).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення Вченої ради Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 21015-10815Р,
видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Бєлова Т. Г., Гирба А. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	7
Білокурський Р. Р. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГНУЧКОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ.....	10
Видобора В. В. ВПЛИВ РЕАЛЬНОГО І ФІНАНСОВОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ.....	14
Дергачова В. В., Голюк В. Я., Колешня Я. О. ПАНДЕМІЯ COVID-19 У БІЗНЕС-ЦИКЛАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	21
Горбачова І. В. ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ТА ФРАНЦІЇ.....	26
Долга Г. В., Хитрова О. А. УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД.....	32
Ерфан Є. А., Заяць М. Т. РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РОЗРІЗІ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ.....	37
Залізнюк В. П., Сафонік Н. П., Кая А. С. ПРЕВЕНТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ.....	42
Kalashnikova Khrystyna, Shevchenko Viktoriia WAYS TO IMPROVE INFORMATION AND COMMUNICATION MECHANISMS FOR THE FORMATION OF A POSITIVE IMAGE OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE....	47
Килин О. В., Вігер О. М., Свелеба Н. А. ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ.....	54
Литвин І. В. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМ СТАРТАПІВ.....	61
Македон В. В., Дзяд О. В. РИНОК АВТОМОБІЛЬНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ КРАЇН ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА МАКРОЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА І КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ.....	65
Маліношевська К. І. РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	74
Огренич Ю. О. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЧИННИКІВ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА.....	79
Палінчак М. М., Стебляк Д. М. ЕКОНОМІКО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	86
Палінчак М. М., Стебляк Д. М. РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	90

Рисін В. В., Лесьо Я. З. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	93
Самойленко А. О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	99
Слюняєв А. С. КЛАСТЕРИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	103
Зіньцьо Ю. В., Стасюк С. О. НЕЙРОМАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ПРОДАЖІВ	107
Степаненко О. І. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ», ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	112
Фролов С. М., Орлов В. В., Козьменко Є. С. ЕКОСИСТЕМА КРИПТОВАЛЮТ ЯК БІЗНЕС-МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА МАКРОРІВНІ.....	117
Чала В. С. ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ОБЛІГАЦІЙНОГО ФІНАНСУВАННЯ.....	124
Чижова Т. В. ЄДИНИЙ ПОДАТОК ТА ЙОГО РОЛЬ В СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ ПРОСТОРІ.....	131
Shaposhnykov Kostiantyn NATURAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE NATIONAL ECONOMY: INNOVATIVE CONTEXT.....	137

CONTENTS

Belova Tatyana, Hyrba Anton FEATURES OF FORMATION OF STRATEGIC ALTERNATIVES FOR ENTERPRISES OF THE MEAT PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE.....	7
Biloskursky Ruslan CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF AGILE PROJECT MANAGEMENT OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEMS.....	10
Vydobora Volodymyr THE INFLUENCE OF THE REAL AND FINANCIAL SECTOR OF THE ECONOMY ON ECONOMIC GROWTH.....	14
Dergachova Viktoriia, Holiuk Viktoriia, Koleshnia Yana, Horbachova Iryna COVID-19 PANDEMIC IN BUSINESS CYCLES OF THE WORLD ECONOMY..... PROSPECTS FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN A PANDEMIC CONDITION: THE EXPERIENCE OF GERMANY AND FRANCE.....	21 26
Dolha Halyna, Khytrova Olha HOTEL HOUSEHOLD MANAGEMENT UNDER CURRENT CONDITIONS: NOWADAYS CIRCUMSTANCES AND WORLD WIDE EXPERIENCE.....	32
Erfan Yeve, Zayats Marharyta IMPLEMENTATION OF CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL MECHANISMS.....	37
Zaliznyuk Viktoriia, Safonik Nataliia, Kaya Aksenii PREVENTIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL BUSINESS.....	42
Kalashnikova Khrystyna, Shevchenko Viktoriia WAYS TO IMPROVE INFORMATION AND COMMUNICATION MECHANISMS FOR THE FORMATION OF A POSITIVE IMAGE OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE.....	47
Kylyn Oksana, Viter Olexandra, Sveleba Natalia TOOLS OF REGULATORY INFLUENCE ON THE FUNCTIONING OF THE CONSUMER MARKET.....	54
Lytvyn Iryna FORMATION AND DEVELOPMENT OF STARTUP ECOSYSTEMS.....	61
Makedon Vyacheslav, Dzyad Olena EU COUNTRY TRUCK MARKET: COMPARATIVE MACROECONOMIC ASSESSMENT AND KEY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT.....	65
Malinoshevska Kateryna DEVELOPMENT OF ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY.....	74
Ohrenych Yuliia INFORMATION TECHNOLOGIES AS A PREREQUISITE FOR IMPROVING THE ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE NEGATIVE IMPACT OF MARKET ENVIRONMENT FACTORS.....	79
Palinchak Mykola, Steblak Diana ECONOMIC AND RELIGIOUS RELATIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	86
Palinchak Mykola, Steblak Diana RELIGION AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT	90

Rysin Vitalii, Leso Yana THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE BANK'S LENDING AND INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE.....	93
Samoilenko Alla THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF «GREEN» ECONOMY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	99
Slyunyaev Artem CLUSTERING OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE DEVELOPMENT OF A NETWORK ECONOMY.....	103
Zintso Yuliya, Stasyuk Sofia NEUROMARKETING AS A TOOL FOR INCREASING SALES.....	107
Stepanenko Oksana INTERPRETATION OF THE ACCOUNTING AND ECONOMIC CATEGORY «FINANCIAL RESULTS», THEIR CLASSIFICATION.....	112
Frolov Serhiy, Orlov Volodymyr, Kozmenko Yevhenii CRYPTOCURRENCY ECOSYSTEM AS A BUSINESS MODEL FOR FINANCIAL INTERMEDIATION AT THE MACRO LEVEL.....	117
Chala Veronika GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF GREEN BOND FINANCING.....	124
Chyzhova Tamila THE SINGLE TAX AND ITS ROLE IN THE MODERN ENTREPRENEURIAL SPACE.....	131
Shaposhnykov Kostiantyn NATURAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE NATIONAL ECONOMY: INNOVATIVE CONTEXT.....	137

Бслова Т. Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Національного університету харчових технологій

Гирба А. В.

магістр

Національного університету харчових технологій

Belova Tatyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of Marketing

National University of Food Technologies

Hyrba Anton

Master

National University of Food Technologies

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено опису особливостей визначення стратегічних альтернатив для підприємств м'ясопереробної галузі в Україні. Здійснено обґрунтування основних чинників, які впливають на формування стратегічної політики підприємств даної галузі. Наведено кількісні показники виробництва та заготівлі м'ясної сировини за період 2018–2020 рр. Описано основні проблеми функціонування підприємств м'ясопереробної галузі в Україні та причини їх виникнення. Проаналізовано та запропоновано альтернативні варіанти вирішення даних питань. Установлено, що кожне підприємство м'ясопереробної галузі повинно мати у своєму арсеналі необхідну кількість альтернативних напрямів розвитку, урахувавши не лише існуючі, а й можливі загрози. Перелічено маркетингові інструменти аналізу та формування стратегічних альтернатив, надано їх стислий опис.

Ключові слова: стратегічний маркетинг, стратегічні альтернативи, чинники впливу, м'ясопереробна галузь, SWOT-аналіз, матриця розвитку товару/ринку, матриця Мак-Кінзі.

Вступ та постановка проблеми. М'ясопереробна галузь працює в умовах швидких змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі, та вимушена пристосовуватися до них, тому врахування підходів стратегічного маркетингу дає їй можливість розробляти та вибирати такі стратегії, які забезпечують успішне функціонування через альтернативність у виборі. Стратегічні альтернативи – це низка варіантів стратегічного розвитку, яка спрямована на досягнення цілей, які ставить підприємство, та враховує ресурси, котрі воно має.

М'ясопереробна галузь є однією із найбільш розвинутих у харчовій промисловості України та характеризується присутністю на ринку великої кількості різноманітних підприємств. Вони мають вплив на розвиток галузі як із позиції регіонального рівня, так і всеукраїнського. Дані підприємства забезпечують ринок та його споживачів широким вибором асортименту продукції, тим самим підіймаючи рівень конкуренції та посиленої боротьби за свого споживача. У цих умовах вибір альтернативних напрямів розвитку є актуальним як для галузі, так і для підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями стратегічного маркетингового планування, у тому числі формуванням стратегічних альтернатив, займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. Серед них можна виділити Р. Акоффа, І. Ансоффа, Дж. Дея, Ф. Котлера, Ж-Ж. Ламбена, А. Томпсона, А.Дж. Стрікланда, Л.В. Балабанову, В.О. Василенка, В.С. Пономаренка, З.Є. Шершньову тощо.

Ускладнення ситуації на ринку призводить до необхідності пошуку альтернативних шляхів розвитку підприємств м'ясопереробної галузі, урахування ймовірності

існування загроз у майбутніх періодах. Ці питання потребують подальшого вирішення.

Метою роботи є визначення чинників, які впливають на діяльність підприємств м'ясопереробної галузі, та їх урахування під час формування стратегічних альтернатив.

Результати дослідження. М'ясопереробна галузь забезпечує потреби населення у продуктах харчування, зокрема у м'ясних виробках. Вони є основою формування раціону людини та джерелом корисних для здоров'я речей. Підприємства даної галузі займаються заготівлею і забоем худоби, кроликів, птиці і виготовляють різні вироби з м'яса, тому суспільство зацікавлено у їхній безперебійній роботі.

За останні роки відбулися зміни у галузі, які пов'язані з багатьма чинниками. Вони чинять вплив на перспективи її розвитку та здійснення стратегічної політики. Такими чинниками є внутрішнє та зовнішнє середовище, характер цілей підприємства, особливості галузі, досвід реалізації попередніх стратегій тощо. Отже, потрібно розраховувати на альтернативні шляхи розвитку, оскільки вплив цих чинників може мати різні наслідки.

Першим негативним чинником є існування проблеми із сировинним забезпеченням. Із 1991 по 2020 р. спостерігалось стабільне скорочення вирощення та заготівлі великої рогатої худоби, яка є основним видом сировини для більшості підприємств м'ясопереробної галузі України. За даними Державної служби статистики України, станом на 2021 р. вирощування великої рогатої худоби скоротилося у вісім разів (у 1991 р. даний показник становив 24,6 млн голів, із них 8,4 млн – корови, а в 2021 р. відбулося зменшення до 2,9 млн голів, із них 1,7 млн – корови) [1]. У процесі дослідження темпів виробництва основних

видів продукції м'ясопереробної галузі було виявлено, що зміни відбуваються практично рівномірно, однак не в кращій бік для м'ясопереробних підприємств (табл. 1).

Дані табл. 1. свідчать про деякі коливання у обсягах виробництва. Так, виробництво виробів з яловичини та телятини має тенденцію до скорочення з 288 тис т у 2018 р. до 271 тис т у 2020 р. Обсяги виробництва продукції зі свинини знаходяться на стабільному рівні – 602–604 тис т. І лише виробництво товарів із м'яса свійської птиці збільшується протягом досліджуваного періоду – з 1 259 до 1 441 тис т [2]. Це зумовлено тим, що вирощування великої рогатої худоби, з якої отримують яловичину та телятину, стабільно зменшується з кожним роком через подорожчання витрат на їх догляд та утримання. У зв'язку із цим фермерські господарства скорочують поголів'я, тим самим зменшуючи запаси сировини для м'ясокомбінатів.

Наслідком такого становища є зменшення можливостей підприємств щодо виробництва ковбас та іншої продукції м'ясопереробної галузі. Вони мають урахувати такі обставини під час розроблення стратегічних планів та пошуку альтернативних шляхів розвитку.

В умовах існування зазначеної проблеми альтернативними варіантами її вирішення можуть бути:

- зосередження на пошуку інших джерел даної сировини (за кордоном або шляхом закупівлі худоби у місцевого населення);
- створення власної кормової бази;
- допомога існуючим або створення нових ферм, які займатимуться виробництвом та заготівлею великої рогатої худоби;
- формування міжгалузевої м'ясної консолідації в Україні;
- переорієнтація з асортиментних груп, що виготовляються з даної сировини, до груп, для виробництва яких використовується інша сировина (м'ясо птиці, кроликів та свиней).

Останній варіант – переорієнтації м'ясопереробних підприємств на м'ясо птиці як основної сировини є дійсно позитивним, оскільки, за даними Асоціації м'ясної галузі, обсяги щорічного споживання свинини українцями за п'ять років скоротилися майже вдвічі, з 25 кг до 15 кг за рік. Вона втратила позиції лідера серед м'ясних уподобань українців. Натомість споживання курятини виросло з 21 кг до 25 кг. Яловичина займає лише третє місце – 5 кг. Щороку в Україні приріст вирощування птиці становить 10%, а падіння вирощування свиней та великої рогатої худоби – 5% [3].

Необхідно сказати, що перевагою використання такого альтернативного варіанту вирішення проблеми, як формування міжгалузевої м'ясної консолідації в Україні, полягає у тому, що об'єднання виробничої і переробної ланок є синергійним для обох сторін: тваринницькі комплекси отримують гарантований збут і прибуток, зосереджуються на технологічних процесах; переробні підприємства матимуть повне завантаження потужностей, плануватимуть логістичні процеси відповідно до власних потреб, забезпечуватимуть передбачувану якість продукції, що дуже цінують споживачі.

Ще один зі шляхів, який дасть змогу вирішити проблеми із сировиною, – це допомога держави. Оскільки ця галузь має соціальну спрямованість, увага до неї з боку державних органів повинна бути максимальною. Йдеться про систему заходів, які підтримують галузь, дадуть поштовх до її розвитку.

Другий чинник – це наявність високого рівня конкуренції. Сьогодні в Україні заготівлею та переробкою м'яса займаються 1 340 м'ясокомбінатів, що, своєю чергою, об'єднані в Національну асоціацію м'яса і м'ясних продуктів України «Укрм'ясо». Більшість із них, а саме близько 1 200 – малі підприємства, переважно регіонального значення. Решта – середні та великі підприємства (за потужністю виробництва) [4, с. 91]. До найбільших за потужністю підприємств м'ясопереробної галузі в Україні належать: ТДВ «М'ясокомбінат «Ятрань» (Кіровоградська область); ПрАТ «Український Бекон» (Донецька область); ТОВ «Житомирський м'ясокомбінат» (Житомирська область); ТОВ «Глобінський м'ясокомбінат» (Полтавська область); ПрАТ «Комплекс «Безлюдівський м'ясокомбінат» (Харківська область) [5, с. 132].

Усі ці підприємства спроможні виготовляти якісні товари, впроваджувати нові технології, розробляти сучасні рецептури продукції, мати конкурентоспроможний асортимент. Але споживачі майже не знаходять ознак, за якими вони мають відрізнити продукцію різних виробників, тому можливими варіантами розвитку можна запропонувати такі дії:

- спрямовувати зусилля на утримання своєї цільової аудиторії шляхом насичення асортименту виробами з оригінальними смаками та упаковкою;
- розширювати споживчу аудиторію за рахунок тих її учасників, які ще не мають усталених поглядів та намірів щодо здійснення покупок;
- використовувати можливість фірмової торгівлі для формування високого рівня задоволеності споживачів продукцією та підвищення їхньої лояльності.

Існує багато маркетингових інструментів, використання яких дає можливість зробити альтернативний вибір. До них належать SWOT-аналіз, матриця розвитку товару/ринку (І. Ансоффа), матриця Мак-Кінсі тощо.

Вибору стратегічного напрямку розвитку передусе дослідження впливу чинників оточуючого середовища на діяльність підприємства. Він аналізуються за допомогою такого інструменту, як SWOT-аналіз, який допомагає визначити та кількісно оцінити сильні та слабкі боки підприємства, ідентифікувати і зробити оцінку можливостей та загроз. Проведений аналіз дає змогу з'ясувати, чи має підприємство більше можливостей або загроз, сильних боків або слабких, і тоді обґрунтовувати необхідність застосування відповідної альтернативної стратегії за матрицею SWOT («Максі-Максі», «Максі-Міні», «Міні-Максі», «Міні-Міні»). Ці стратегії передбачають: використання сильних боків компанії для реалізації зовнішніх можливостей або для знешкодження зовнішніх загроз; мінімізацію слабких боків фірми на основі використання зовнішніх можливостей або уникнення зовнішніх загроз.

Таблиця 1

Виробництво основних видів продукції м'ясопереробної галузі в Україні за 2018–2020 рр. (тис т) [2]

Види продукції	2018	2019	2020
Вироби з яловичини та телятини	288	295	271
Вироби зі свинини	604	602	604
Вироби з м'яса свійської птиці	1259	1381	1441

Матриця розвитку товару/ринку (І. Ансоффа) розробляється з метою з'ясування необхідності вибору сфер діяльності, на які треба звернути увагу заради укріплення своїх конкурентних позицій. Вона дає змогу застосувати такі стратегії: глибше проникнення на ринок, розширення меж ринку, розроблення товару, диверсифікація. Як правило, компанії їх комбінують задля забезпечення стійкого становища або вибирають такі, що сприяють прибутковій діяльності.

Матриця Мак-Кінсі дає змогу вибрати відповідну стратегію залежно від того, яку позицію займає підприємство у системі координат «привабливість ринку» – «конкурентоспроможність стратегічних господарських підрозділів». Це також альтернативний вибір, оскільки зроблений аналіз показує межі, у яких відбувається розвиток підприємства.

Висновки. Розглянувши теперішні тенденції розвитку та функціонування ринку м'ясопереробної продукції та

її основних суб'єктів, варто зауважити, що великі темпи виробництва, постійний попит та конкурентоспроможність ринку м'ясних виробів не є стовідсотковою гарантією розвитку підприємства даного напрямку та ринку в цілому, оскільки завжди існують чинники та умови, за яких успішне функціонування даних суб'єктів галузі буде постійно під загрозою. Дані загрози можуть прийти як із боку конкурентів, що кожного року ставлять за мету вибороти лідерство на даному ринку, так і з боку сировинного забезпечення підприємств через дефіцит м'ясної сировини з великої рогатої худоби та свинини. На функціонування підприємств можуть вплинути навіть не передбачувані чинники (епідемія COVID-19), що спричинили економічну кризу та знизили платоспроможність населення. І саме тому формування та наявність стратегічних альтернатив є запорукою успішної діяльності на ринку та вирішення як теперішніх, так і можливих проблем.

Список використаних джерел:

1. Статистичний збірник «Тваринництво України 2020». *Державна служба статистики України*. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvaryny_2020.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
2. Сахно А.А., Салькова І.Ю. Дослідження сталого розвитку м'ясопродуктового підкомплексу та ринку м'яса в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 3. С. 256–261.
3. Кривенко О. М'ясопереробна галузь на порозі змін. *Спільнота «М'ясна індустрія»*. URL: <https://mi.harchovyk.com/myasopererobna-galuz-na-porozi-zmin/> (дата звернення: 15.01.2022).
4. Янковий В.О. М'ясопереробна промисловість: стан і перспективи розвитку. *Харчова наука і технологія*. 2010. № 2. С. 90–94.
5. Петков О.І. Огляд ринку м'яса та м'ясної продукції в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 54. С. 131–136.

References:

1. Statystychnyj zbirnyk «Tvarynnyctvo Ukrainy 2020» [Statistical collection «Livestock of Ukraine 2020»]. *Derzhavna sluzhba statystyky* [State Statistics Service]: web site. Available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvaryny_2020.pdf. (accessed 05 January 2022).
2. Sakhno A.A., Saljkova I.Ju. (2021) Doslidzhennja stalogho rozvytku m'jasoproduktovogho pidkompleksu ta rynku m'jasa v Ukraini [Study of sustainable development of the meat product subcomplex and meat market in Ukraine]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu*, no. 3, pp. 256–261.
3. Kryvenko O. (2020) M'jasopererobna ghaluzj na porozi zmin [The meat processing industry is on the verge of change]. *Spiljnota «M'jasna indusrija»* [Meat Industry Communities]: web site. Available at: <https://mi.harchovyk.com/myasopererobna-galuz-na-porozi-zmin/> (accessed 09 January 2022).
4. Jankovyj V.O. (2010) M'jasopererobna promyslovistj: stan i perspektyvy rozvytku [Meat processing industry: state and prospects of development]. *Kharchova nauka i tekhnologhija*, no. 2, pp. 90–94.
5. Petkov O.I. (2020) Oghljad rynku m'jasa ta m'jasnoji produkciji v Ukraini [Overview of the meat and meat products market in Ukraine]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*, vol. 54, pp. 131–136.

FEATURES OF FORMATION OF STRATEGIC ALTERNATIVES FOR ENTERPRISES OF THE MEAT PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

Summary. The article considers the peculiarities of the formation of strategic alternatives to the meat processing of industry Ukraine. Businesses operating in the market of this industry are affected by various environmental factors. The main ones for the industry are the reduction of raw materials and great competition. Therefore, in these conditions it is necessary to have alternative ways of development or strategic alternatives. They provide a choice of many development options that allow you to achieve the planned goals, taking into account the relevant resources. The meat processing industry is developing rapidly, provides the population of Ukraine with food and has a social orientation. The state is interested in its development because it produces such products that are very popular and consumed daily. Recent years have been difficult for the industry, as it has faced a shortage of raw materials. This was due to a decrease in the number of cattle and pigs. Therefore, the population reduced the consumption of products from these resources and switched to the consumption of poultry meat. In such conditions, the following alternatives were proposed for the industry: focusing on finding other sources of raw materials; creation of own fodder base; assistance to existing or creation of new farms; formation of intersectoral consolidation in Ukraine; reorientation from assortment groups made of this raw material to groups for the production of which other raw materials are used. The second important factor influencing the development of the industry is the presence of high competition. Currently, 1,340 meat processing plants are engaged in meat procurement and processing. Among them are powerful companies that have a strong position in the market. There are also medium and small ones who find it difficult to fight leaders. But it is difficult for consumers to distinguish between products from different manufacturers because they are very similar. In these conditions, the following alternative decisions can be made: to focus efforts on maintaining its target audience by saturating the range of products with original flavors and packaging; to expand the consumer audience at the expense of those of its participants who do not yet have established views and intentions to make purchases; use the opportunities of branded trade to form a high level of consumer satisfaction with products and increase their loyalty. In order to analyze and form strategic alternatives, the company can use such marketing tools as SWOT-analysis, product / market development matrix (I. Ansoff), McKinsey matrix, etc. Their application will allow you to determine the market position and choose the right solutions.

Key words: strategic marketing, strategic alternatives, influencing factors, meat processing industry, SWOT analysis, product / market development matrix, McKinsey matrix.

Білокурський Р. Р.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіко-математичного моделювання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Biloskursky Ruslan

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Mathematical Modeling in Economics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГНУЧКОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті пропонується науковий підхід до аналізу питання гнучкого управління IT-проєктами розроблення та впровадження інформаційних систем. Наведено основні моделі життєвого циклу інформаційних систем, які визначають послідовність виконання та спосіб взаємодії таких етапів, як аналіз вимог, проєктування та дизайн, написання програмного коду, тестування, введення в експлуатацію, супровід та підтримка. Здійснено аналіз переваг застосування гнучкого управління IT-проєктами. Досліджено фундаментальні принципи Agile, які визначають гнучку методологію розроблення. Зроблено висновок, що ключовими чинниками результативності Agile проєктів є застосування спіральних моделей життєвого циклу систем, самоорганізовані та високомотивовані команди розробників, постійна взаємодія із замовниками та готовність до змін.

Ключові слова: управління проєктами, інформаційні системи, інформаційні технології, Agile, гнучке управління, життєвий цикл.

Вступ та постановка проблеми. Життєвий цикл інформаційних систем передбачає виконання певної кількості етапів, які розпочинаються з моменту виникнення необхідності в автоматизації певних економічних процесів або систем і завершується виведенням з експлуатації останнього модуля інформаційної системи. Як правило, такими етапами є аналіз вимог, дизайн, написання програмного коду, тестування, введення в експлуатацію, супровід та підтримка. Якщо постачальники та консультанти інформаційних систем знають, як керувати життєвим циклом інформаційної системи, яка впроваджується, і розуміють, як визначити особливості, котрі найбільше цінують клієнти, консультанти та постачальники, безумовно, зможуть адаптувати свої методології та зосередити свої зусилля на тому, що насправді є важливо для попиту. Такий загальний погляд на бізнес робить пропозицію більш адаптованою та конкурентоспроможною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гнучкого управління IT-проєктами розроблення та впровадження інформаційних систем досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема: А. Вавіленкова, Б. Вольфсон, В. Кудлач, Ю. Корнута, І. Катамай, Н. Шашкова, І. Фадєєва, Т. Казакова, В. Яковенко, Ю. Ульяновська, Т. Яковенко, Т. Чупілко, З. Галушка, О. Кіндрат, Г. Дутка, Н. Рябоконь, Е. Стеллман, Дж. Грін та багато інших. Разом із тим більшість авторів зосереджується на технологічних процедурах гнучкої реалізації проєктів, досліджуючи та аналізуючи такі Agile-фреймворки, як Scrum, канбан, екстремальне програмування XP, ошадливе програмування Lean. Але поза їхньою увагою залишаються питання концептуальних основ та принципів, які дійсно забезпечують якісний гнучкий менеджмент IT-проєкту незалежно від вибраної технології та дотримання формальних регламентних процедур.

Метою роботи є дослідження фундаментальних принципів гнучкого Agile-управління проєктами розроблення та впровадження інформаційних систем.

Результати дослідження. Управління проєктами життєвого циклу інформаційних систем передбачає використання моделей, які визначають послідовність виконання та спосіб взаємодії різних етапів. Виділяють такі основні моделі [1]:

– *каскадна модель* – передбачає поетапну послідовність виконання проєкту, у ній кожен етап, що відповідає певній стадії життєвого циклу інформаційної системи, продовжує попередній. Для того щоб перейти на наступний етап, необхідно повністю завершити попередній;

– *спіральна модель* – розроблення інформаційної системи відбувається у вигляді послідовності версій, усі етапи проходять витками, на кожному з яких відбувається аналіз вимог, дизайнування, проєктування програмного забезпечення, кодування, тестування та впровадження. У результаті на кожному витку спіралі формується чергова версія системи, конкретизуються вимоги до проєкту, визначається якість та плануються роботи наступного витка;

– *інкрементна модель* – передбачає розроблення інформаційної системи з лінійною послідовністю стадій, проте є декілька версій із запланованим покращенням програмного забезпечення протягом усього життєвого циклу, дає можливість розширювати функціонал, добувати модулів та реалізацію нових опцій;

– *V-подібна модель* – це модель, для якої визначальною є якість майбутньої системи, що передбачає її комплексне тестування на етапах аналізу, проєктування, розроблення та впровадження;

– *ітеративна модель* – передбачає поділ проєкту на ітерації та реалізацію етапів життєвого циклу інформаційної системи на кожній із них. Сукупність усіх етапів формує кінцевий результат проєкту.

Важливим чинником управління проєктами розроблення інформаційних систем є методологія розроблення. Сьогодні найпоширенішою методологією є використання гнучких методів Agile, які включають у себе набір принципів, методів та фреймворків розроблення систем.

Agile-методологія дає змогу поліпшити цілу низку характеристик: зменшити ризики; ефективніше використовувати бюджет; отримувати результати за короткі строки; мати постійну можливість вносити зміни та оновлювати вимоги; отримувати більш якісні і протестовані продукти; безперервно покращувати робочі процеси; адаптуватися до змін, мати прозорий робочий процес; організовано зберігати і використовувати ресурси проєкту; налаштувати ефективну командну роботу та комунікацію [2, с. 45].

Зупинимось на аналізі принципів Agile [3, с. 15–17], які визначають гнучку методологію розроблення:

– *Найвищим пріоритетом є задоволення потреб замовника шляхом швидкого та регулярного постачання програмного забезпечення.* Цей принцип містить одразу три важливі ідеї гнучких методів: постійне і безкомпромісне формування цінності для клієнта, рання реалізація програмного забезпечення і неперервний ітеративний процес удосконалення системи.

– *Схвальне ставлення до змін, навіть на заключних стадіях розроблення. Agile-процеси надають можливість використовувати зміни задля забезпечення конкурентоспроможності замовника.* О.В. Кіндрат, Г.І. Дутка обґрунтовують, що ефективність вибору гнучкої методології стосовно створення програмного продукту – це здатність команди програмного забезпечення ефективно реагувати та включати вимоги та зміни користувачів протягом життєвого циклу проєкту [4, с. 153]. Саме від того, якою є незалежність і різноманітність команди програмного забезпечення, залежить ефективність її реагування. Натомість ефективність реагування, своєю чергою, впливає на продуктивність розроблення програмного забезпечення: своєчасне завершення, освоєння бюджету і вдала функціональність програмного забезпечення.

– *Працюючий продукт слід випускати якомога частіше, з періодичністю від пари тижнів до пари місяців.* Один із популярних Agile-фреймворків Scrum використовує поняття «спринт» – обмеженої в часі ітерації, протягом якого команда виконує заданий обсяг роботи. Важливо планувати спринт так, щоб у його кінці була можливість продемонструвати замовнику змінений програмний продукт, доповнений новими потрібними функціями. Це дає змогу оперативно отримувати зворотний зв'язок та вносити за потреби необхідні коректування.

– *Упродовж усього проєкту розробники і представники бізнесу повинні працювати разом щодня.* Замовник разом із командою створює бачення продукту, обговорює продукт разом із постачальником, забезпечує спільне розуміння та підтримку. Спільно з командою вони складають початкову версію списку вимог до системи. Це досить цікаво, навіть коли попередньо не досягнуто домовленості про гнучкість договору. Проте спільна робота забезпечує перші кроки до формування надійних і сталих відносин. Сторони мають можливість вирішити, чи дійсно вони будуть співпрацювати між собою. Замовнику доцільно підтримувати команду розробників, відвідуючи планові зустрічі, а також усвідомлювати, що завершення спринтів є ідеальним моментом для означення з прогресом системи. Клієнт, який зацікавлений у розвитку команди, прагне побачити й обговорити результати, найбільше мотивує розробників [5, с. 121].

– *Над проєктом повинні працювати високомотивовані фахівці. Щоб завдання були виконані якісно, команді необхідно забезпечити умови і надати підтримку.* Особисте лідерство в такому разі має вирішальне значення для мотивації та сприяння команді в тому, щоб вона досягла бажаних організаційних та проєктних цілей. Лідер приймає позицію медіатора та помічника, у якого

інтереси організації є головними. Він робить це, показуючи приклад і формуючи добрі стосунки з працівниками, яких він направляє та веде. Agile-лідер забезпечує належну робочу обстановку і планує правильні види робочих зустрічей. Під час них, будь то стендап-мітинги, важливі обговорення, семінари тощо, він приймає нейтральну позицію як медіатор [6, с. 6–7]. З.І. Галушка виокремлює такі компетенції лідера Agile-проєкту: ефективність (відповідальність, зваженість, самостійність, стресостійкість, цілеспрямованість); раціональність (аналітичність, гнучкість, критичність, системність, стратегічність); командність (делегування, мотивація, партнерство, вимогливість, відкритість); комунікативність (клієнтоцентричність, конструктивність, аксіологічність, тактичність, переконливість); лідерство (саморозвиток, проактивність, позитивність, впливовість, асертивність) [7, с. 40].

– *Особиста комунікація – найефективніший та найпрактичніший метод як донести інформацію до команди, так і поширити її всередині.* Н.І. Шашкова, І.Г. Фадеева, Т.С. Казакова зазначають, що команда розробників виступає як система, що самоорганізується і корегує робочий процес [8, с. 168]. Парадигма гнучкого розроблення програмного забезпечення цілком відповідає найсучаснішим тенденціям розвитку внутрішнього маркетингу в IT-компаніях. Саме розвиток внутрішнього маркетингу уможливить органічний взаємозв'язок ідей та мотивації команди розробників і клієнтів, адже тоді організація розглядає своїх співробітників як внутрішніх клієнтів, які самі себе вмотивовують упроваджувати якісний сервіс (якщо бажаємо мати задоволених споживачів, треба мати задоволених співробітників).

– *Працюючий продукт – головний показник прогресу.* Саме програмне забезпечення, а не звіти про виконання робіт, дають змогу і розробникам, і замовникам, і стейкхолдерам об'єктивно та однаково оцінювати, на якому саме етапі перебуває розроблення інформаційної системи, та уникнути неправильного трактування ситуації.

– *Інвестори, розробники і користувачі повинні мати можливість підтримувати постійний ритм як заводно довго. Agile допомагає налагодити такий сталий процес розроблення.* Однією зі значних проблем каскадної моделі життєвого циклу систем є часта понаднормова робота розробників на завершальних етапах проєкту з метою його реалізації в заплановані терміни. Часто це стає причиною емоційного вигорання і демотивації команди та, як наслідок, зниження якості проєкту. В Agile-проєктах команда вибирає кількість та складність завдань для реалізації на початку кожного спринта. При цьому застосовують певні технології, які дають змогу в балах оцінити складність виконання кожного окремого завдання. Вимірюючи кожного спринта командну швидкість, фахівці вибирають оптимальну динаміку, яка дає змогу максимально задіювати потенціал розробників, підтримуючи сталий процес роботи.

– *Постійна увага до технічної досконалості й якості проєктування підвищує гнучкість проєкту.* Постійний контроль якості розроблення програмного продукту є практичною реалізацією зазначеного принципу. Якість не може бути досягнута, якщо тестувати та оцінювати запрограмований програмний продукт безпосередньо перед введенням в експлуатацію. Таким чином, метою є формування наскрізної системи контролю за якістю, яка включає: автоматизоване тестування програмного коду, парне програмування, рефакторинг, розроблення через тестування, інкрементальну архітектуру та інші переваги екстремального програмування (XP).

– Простота – мистецтво мінімізації зайвої роботи – вкрай необхідна. Найкраще даний принцип реалізує Lean-філософія «бережливого виробництва», яка є основою інструментів методології Agile [9, с. 37]. Lean-філософія культивує такі цінності: ліквідація втрат шляхом виявлення робіт, що виконуються, але не мають цінності; посилення навчання через використання постійного оберненого зв'язку; прийняття рішень якомога пізніше, коли зібрана максимально повна інформація про проект; створення та постачання цінності якомога раніше; формування ефективного середовища із залученням енергійних проактивних виконавців; досягнення цілісності створенням програмного забезпечення, що інтуїтивно зрозуміле користувачам; контроль проекту через систему метрик, що вимірюють навіть дрібні деталі.

– Найкращі вимоги, архітектурні та технічні рішення виникають у командах, що здатні самоорганізуватися. А. Набіах зазначає, що Agile-команди дуже ефективні у виконанні роботи, оскільки вони мають спільну культуру, ефективність [10]. Коли всі учасники команди досягають консенсусу у визначенні пріоритетності виконання завдань і коли кожен фахівець може зосередитися на найважливішій роботі, уся команда в унісон рухається вперед, що сприяє передбачуваності Agile-проектів. Ефективність, взаємодія і передбачуваність – це характеристики Agile-команди, які взаємопов'язані так, що одна характеристика перетікає в іншу, утворюючи цілісний набір ознак, які можна опи-

сати як Agile. Таким чином, самоорганізація дає змогу досягнути ефекту емерджентної взаємодії команди проекту. Самоврядування ефективне, коли є можливість використовувати внутрішню мотивацію людей. Це забезпечує належну організаційну безпеку діяльності, усунення перешкод і полегшення роботи. Коли люди відчують автономію, мету та цілі, вони можуть віддавати роботі значно більше. Розвиток цього потенціалу є важливим чинником досягнення успіху для гнучкого керівництва [7, с. 6].

– Команда регулярно намагається знайти способи підвищення ефективності та відповідно корегує свою роботу. Команда не може бути гнучкою, якщо не вдосконалює способи створення програмного забезпечення. Agile-команди постійно займаються контролем та адаптацією. Вони слідкують за тим, як працюють їхні проекти, і використовують ці знання для поліпшення в майбутньому. Причому роблять це не лише в кінці проекту, а й на щоденних зустрічах члени команди шукають можливості змін та одразу впроваджують ці зміни, якщо є необхідність [11, с. 102].

Висновки. Концептуальні принципи гнучкого управління проектами забезпечують ефективне розроблення та впровадження інформаційних систем у сучасних умовах невизначеності та динамічних змін. Ключовими чинниками результативності Agile-проектів є застосування спільних моделей життєвого циклу систем, самоорганізовані та високомотивовані команди розробників, постійна взаємодія із замовниками та готовність до змін.

Список використаних джерел:

1. Вавіленкова А.І. Аналіз гнучких методологій розробки програмного забезпечення для реалізації у командних проектах. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія «Нові рішення у сучасних технологіях». 2021. № 1(7). С. 39–46. URL: <https://doi.org/10.20998/2413-4295.2021.01.06>.
2. Адаптація принципів Agile-методології для управління проектом розробки програмного застосування / В.О. Яковенко, Ю.В. Ульяновська, Т.Ю. Яковенко, Т.А. Чупілко. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*. 2021. № 3. С. 44–52.
3. Вольфсон Б. Гибкое управление проектами и продуктами. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 144 с.
4. Кіндрат О.В., Дутка Г.І. Agile-методи для ефективної та продуктивної імплементації ІТ-продукту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 28. С. 149–157. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5269131>.
5. Кудляч В., Корнуа Ю., Катамай І. Методологія управління проектами Agile: філософські аспекти. *Europejskie studia humanistyczne: Państwo i Społeczeństwo*. 2019. Issue 3(1). P. 115–126.
6. Лідерство в застосуванні гнучких методологій створення інформаційних технологій / С.Д. Бушуєв, Д.А. Бушуєв, В.Б. Бушуєва, Б.Ю. Козир. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70. № 2. С. 1–15.
7. Галушка З.І. Гнучкі методи управління проектами: роль проектного менеджера. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. № 4(84). С. 37–42. URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-4-5>.
8. Шашкова Н.І., Фадєєва І.Г., Казакова Т.С. Управління проектами в ІТ-сфері: застосування гнучких методологій. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 28. С. 166–172. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5346802>.
9. Рябоконт Н.П., Рябоконт А.А., Рябоконт Б.А. Впровадження методології Agile: ціннісно-орієнтований підхід. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. Вип. 49. С. 34–42.
10. Nabilah Ain. The benefit of implementing agile scrum in project management. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/338139300_The_benefit_of_implementing_agile_scrum_in_project_management (дата звернення: 10.02.2022).
11. Стеллман Э., Грин Дж. Постигага Agile. Ценности, принципы, методологии / пер. с англ. С. Пасерба ; 3-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2019. 448 с.

References:

1. Vavilenkova A.I. (2021) Analiz ghnuchkykh metodologhij rozrobky proghramnogho zabezpechnnja dlja realizaciji u komandnykh projektakh [Analysis of agile methodologies for software development for implementation in team projects]. *Bulletin of the National Technical University «KhPI»*. Series: New solutions in modern technologies. No. 1(7), pp. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.20998/2413-4295.2021.01.06>
2. Jakovenko V.O., Uljanovsjska Ju.V., Jakovenko T.Ju., Chupilko T.A. (2021) Adaptacija pryncypiv Agile metodologhiji dlja upravlinnja projektom rozrobky proghramnogho zastosuunku [Adaptation of Agile methodology principles for project management software development project]. *Information technology and computer engineering*. No 3, pp. 44–52.
3. Vol'fson B. (2017) *Gibkoe upravlenie proektami i produktami* [Agile project and product management]. SPb: Piter. 144 p. (in Russian)

4. Kindrat O.V., Dutka Gh.I. Agile-metody dlja efektyvnoji ta produktyvnoji implementaciji IT-produktu [Agile methods for efficient and productive implementation of an IT product]. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law. The series is economic. The series is legal.* No 28, pp. 149–157. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5269131>
5. Kudlach V., Kornuta Ju., Katamaj I. (2019) Metodologhija upravlinnja proektamy Agile: filosofskji aspekty [Agile project management methodology: philosophical aspects]. *Europejskie studia humanistyczne: Państwo i Społeczeństwo.* Issue 3(I), pp. 115–126.
6. Bushujev S.D., Bushujev D.A., Bushujeva V.B., Kozyr B.Ju. (2019) Liderstvo v zastosuvanni ghnuchkykh metodologhij stvorennja informacijnyj tekhnologhij [Leadership in the application of flexible methodologies for creating information technology]. *Information technologies and teaching aids.* Vol. 70, no 2, pp. 1–15.
7. Ghalushka Z.I. (2021) Ghnuchki metody upravlinnja projektamy: rolj projektneho menedzhera [Agile methods of project management: the role of the project manager]. *Problems of system approach in economy.* No 4(84), pp. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-4-5>
8. Shashkova N.I., Fadjejeva I.Gh., Kazakova T.S. (2021) Upravlinnja proektamy v IT sferi: zastosuvannja ghnuchkykh metodologhij [IT project management: application of agile methodologies]. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law. The series is economic. The series is legal.* No 28, pp. 166–172. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5346802>
9. Rjabokonj N.P., Rjabokonj A.A., Rjabokonj B.A. (2018) Vprovadzhennja metodologhiji Agile: cinnisno orijetovanyj pidkhid [Implementation of Agile methodology: value-oriented approach]. *Collection of scientific works of ChSTU. Series: Economic Sciences.* No 49, pp. 34–42.
10. Nabilah Ain. The benefit of implementing agile scrum in project management. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/338139300_The_benefit_of_implementing_agile_scrum_in_project_management (accessed: 10 February 2022).
11. Stellman E., Grin Dzh. (2019) Postigaya Agile. Tsennosti, printsipy, metodologii [Learning Agile. Values, principles, methodologies] : per. s angl. S. Paserba. 3-e izd. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, p. (in Russian)

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF AGILE PROJECT MANAGEMENT OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEMS

Summary. The article offers a scientific approach to the analysis of flexible management of IT projects in the development and implementation of information systems. The main models of the life cycle of information systems are given, which determine the sequence of implementation and the way of interaction of such stages as requirements analysis, design and engineering, program code writing, testing, commissioning, maintenance and support. The analysis of advantages of application of flexible management of IT projects is carried out. The fundamental principles of Agile, which determine a flexible development methodology, have been studied. It is substantiated that the highest priority of developers is to meet the needs of the customer through a fast and regular supply of software. The working product should be released as often as possible, with a frequency of a couple of weeks to a couple of months. Throughout the project, developers and business representatives must work together every day. Motivated professionals should work on the project. For the work to be done, the team must be provided with conditions and support. It is shown that personal communication is the most effective and practical method of both conveying information to the team and disseminating it. Constant attention to technical excellence and design quality increases the flexibility of the project. Simplicity is the art of minimizing unnecessary work. This principle is best implemented by Lean-philosophy, which is the basis of Agile methodology tools. Lean philosophy cultivates the following values: eliminating losses by identifying work that is performed but has no value; strengthening learning through the use of constant feedback; making decisions as late as possible, when the most complete information about the project is collected; creating and delivering value as early as possible; creating an effective environment with the involvement of energetic proactive performers; achieving integrity by creating software that is intuitive to users; project control through a system of metrics that measure even the smallest details. It is important that the team regularly tries to find ways to improve efficiency and adjust their work accordingly. It is concluded that the key factors in the effectiveness of Agile projects are the use of spiral models of the life cycle of systems, self-organized and highly motivated development teams, constant interaction with customers and willingness to change.

Key words: project management, information systems, information technology, Agile, agile management, life cycle.

Видобора В. В.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики
Одеського національного економічного університету*

Vydobora Volodymyr

PhD in Economics,

*Senior Lecturer at the Department of General Economic Theory
and Economic Policy Department
Odessa National Economic University*

ВПЛИВ РЕАЛЬНОГО І ФІНАНСОВОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ

Анотація. Досліджено значення реального та фінансового секторів в економічній системі. Визначено функції реального та фінансового секторів, шляхи їх взаємодії та сучасні тенденції розвитку. Розглянуто основні ідеї економічної теорії щодо впливу обох секторів економіки на пропорційність макроекономічних процесів та можливості економічного зростання. Визначено причини диспропорційного розвитку реального та фінансового секторів економіки. Підтверджено складність урівноваженого взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки, що відповідним чином позначається на макроекономічній стабільності. З'ясовано, що тип рівня розвитку та пропорційності реального й фінансового секторів економіки визначається насамперед рівнем розвитку економічної системи та вимагає індивідуального підходу до аналізу в умовах конкретної країни.

Ключові слова: економічний ріст, реальний сектор економіки, фінансовий сектор, макроекономічна стабільність, потенціал зростання.

Вступ та постановка проблеми. Із ХХ ст. економічні системи різних країн світу характеризуються ускладненням і поділом функцій виробничого і грошового капіталів, які виконують реальна і фінансова сфери економіки. Зважаючи на те, що передові країни досягають високого рівня економічного зростання за рахунок технічного прогресу, підвищення показників господарської діяльності, продуктивності та ефективності праці, які залежать від рівня інвестиційної підтримки [1, с. 7], нині однією з головних причин індустріальної могутності й стійкого економічного зростання є інвестований капітал, різноманітні фінансові інструментами та засоби, залучені на фінансових ринках. Тому створення реального і стабільного фінансового ринку, комплементарного вимогам розвинутої економіки, здатних забезпечити макроекономічну стабільність, стає найгострішою проблемою сьогодення. Це об'єктивно вимагає взаємодії реального та фінансового секторів, адже функціонування одного сектору передбачає взаємодію з учасниками іншого сектору, а особливості та тенденції взаємодії цих секторів визначають рівень, напрями та ефективність соціально-економічного розвитку країн. Зважаючи на це, актуальним постає питання аналізу впливу реального та фінансового секторів економіки на потенціал економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні прояви та наслідки впливу реального та фінансового секторів на можливість економічного росту досліджено в багатьох роботах зарубіжних учених. На увагу заслуговують роботи: А. Бузалгіна [14], О. Волота [4], Е. Галімової [3], Р. Гільфердінга [19], Т. Гудзя [21], М. Зверькова [9], С. Зервосо [25], Т. Коіву [27], Дж.М. Кейнса [10], Ю. Коваленка [23], Р. Левіна [25], І. Левіні [18], К. Маркса [12], Дж. Робінсон [11], М. Пагано [8], І. Пліска [4], П. Руссо [28], Дж. Стігліца [22], О. Скоробагатова [17], О. Сухарева [24], П. Уотчела [28], Й. Шумпетера [7] та ін. Незважаючи на наявність цілої низки праць, присвячених цій науковій проблемі, наразі не сформовано єдиного бачення щодо

значення реального та фінансового секторів у забезпеченні економічного зростання.

Метою роботи є систематизація економічної думки щодо особливостей впливу реального та фінансового секторів економіки на економічний ріст.

Результати дослідження. Реальний і фінансовий сектори як основні складники економічної системи є складними багатофункціональними підсистемами з певною структурою, суб'єктами, ресурсами і економічними інтересами агентів. Досліджувані підсистеми відрізняються за їхньою роллю в економічній системі.

Реальний сектор є джерелом трансформацій, у якому вихідні ресурси перетворюються на нові види благ і послуг, а фінансова сфера є трансакційною підсистемою, що опосередковує фінансові потоки між агентами економічної системи. Згідно з класифікацією системи національних рахунків Організації Об'єднаних Націй, до реального сектору відносяться сектори нефінансових підприємств, некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, самі домашні господарства і сектор органів державного управління і державних установ у частині надання нефінансових послуг [2; 3, с. 159]. Тобто реальний сектор включає галузі, які виробляють матеріальні та нематеріальні товари і послуги, що не належать до фінансового сектору економіки [4].

Фінансовий сектор включає банківський і парабанківський підсектори, що являють собою відносно самостійні структури, активно взаємодіють і конкурують на кредитному ринку. У складі банківського підсектору за характером економічної діяльності можна виділити центральний банк, універсальні комерційні банки, спеціалізовані комерційні банки, небанківські кредитні організації та комерційні об'єднання кредитних організацій.

У сучасній економіці відбувається активний розвиток фінансового сектору, збільшення його масштабів і посилення впливу на функціонування реальної економіки. При-

чому варто зважати, що високі темпи зростання потенціалу фінансової сфери викликані в тому числі й активною взаємодією з реальним сектором. Нарощування оборотів і активів фінансової підсистеми служить інтересам забезпечення безперервності процесу реального відтворення й об'єктивно ним зумовлено (рис. 1). Спочатку на основі функціонуючого реального сектору в економіці виникає фінансовий. При цьому перший виступає основою, джерелом фінансового сектору, а структура потреб реального сектору визначає цілі фінансової системи. Проте з часом фінансовий сектор починає активно розвиватися, навіть перевищуючи темпи росту реального сектору.

Загалом фінансовий сектор трансформує заощадження в інвестиції та відповідає за їх перетік у реальний сектор економіки. Основу його в умовах його переважної ролі над реальним, як правило, становлять інвестиції, кредити та спекуляції у контексті руху капіталу. Міжсекторна взаємодія у цьому аспекті проявляється через рух капіталу між суб'єктами секторів. Фінансовий сектор у контексті взаємодії з реальним, як правило, виконує передавальну функцію щодо її реалізації, має інвестиційне призначення та відповідає за вирішення завдань розвитку реальної економіки [5].

Отже, реальний та фінансовий сектори виступають одночасно як суб'єкти й як об'єкти впливу один на одного. Більше того, в економічній думці існує думка, що такий вплив залежно від конкретних економічно-господарських умов може бути позитивним, негативним, нейтральним або ж узагалі відсутнім, що відповідним чином позначається на пропорційності макроекономічних процесів та розвитку.

Основні ідеї різних економічних теорій щодо розуміння сутності реального і фінансового секторів економіки, а також взаємозв'язку між ними наведено в табл. 1.

Про позитивний вплив фінансового сектору на економічне зростання згадував Й. Шумпетер. Він у 1911 р.

доводив, що традиційні фінансові послуги (мобілізація заощаджень, оцінка проєктів, полегшення трансакцій) сприяють інноваціям та економічному зростанню. Учений підкреслював роль кредиту і кредитного ринку в наданні підприємцю можливості створення нових комбінацій факторів виробництва, які забезпечують розвиток і зростання в умовах повністю врівноваженої економіки. На думку дослідника, банки впливають на економічне зростання через участь у розподілі заощаджень [7, с. 107]. Оскільки накопичення з подальшим інвестуванням є вагомим чинником економічного зростання, банки можуть впливати на економічне зростання через збільшення норми заощаджень і залучення іноземного капіталу.

М. Пагано [8] доводить, що ступінь розвитку фінансового сектору безпосередньо впливає не лише на норму заощаджень, а й на вибір технології, вона задає масштаби витрат праці і матеріальних ресурсів на здійснення посередницьких операцій тощо, що не може не відобразитися на темпах економічного зростання.

Р. Левін, М. Тіель та П. Уотчел вважають, що роль фінансового сектору полягає у перерозподілі ресурсів на користь сучасних зростаючих секторів, які мають забезпечити розвиток економіки держави [9, с. 32].

Прихильники кейнсіанської теорії та монетаризму у своїх міркуваннях сходилися на нейтральному впливі фінансового сектору на реальний, під якими, відповідно, розуміли ринок цінних паперів, страхові та банківські установи, фондові біржі, інвестиційні фонди і підприємців, промисловців, виробничі галузі. Вони схилилися до припущенням про те, що виробники завжди можуть одержати необхідні фінансові ресурси, а інвестиційні рішення визначаються на основі величини відсоткової ставки, що формується параметрами рівноваги на ринку грошей. Тобто спосіб та джерела фінансування не мають суттєвого значення для підприємця, а зв'язок фінансового і реаль-

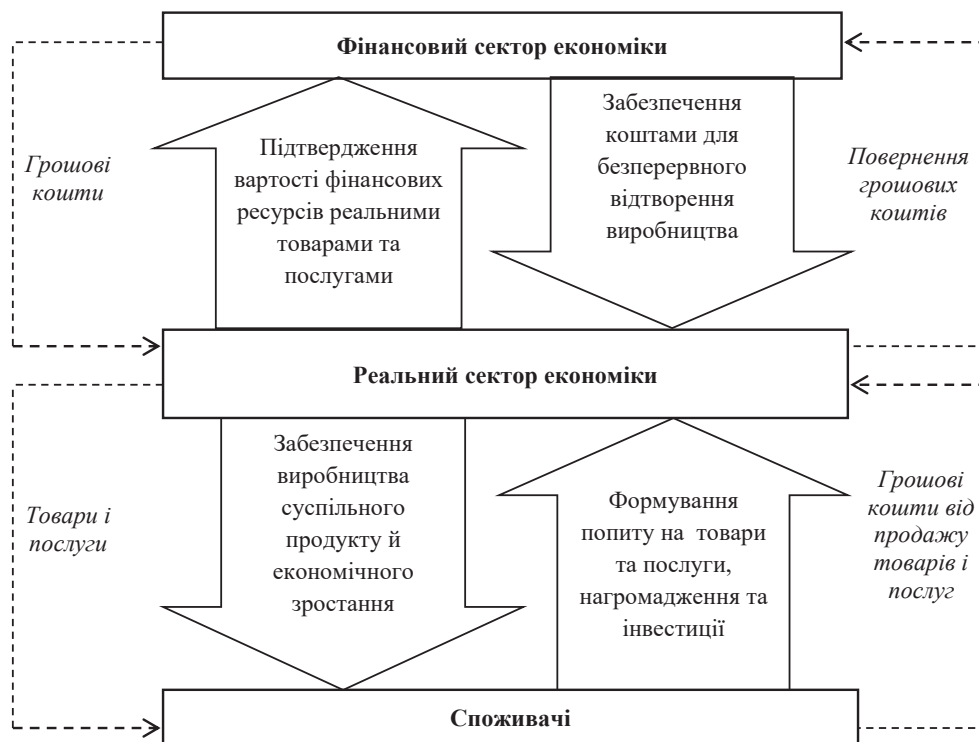

Рис. 1. Взаємозв'язок між фінансовим та реальним секторами економіки

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Погляд основних економічних шкіл на сутність та тип взаємодії фінансового і реального секторів економіки

Економічна школа	Ключові суб'єкти	Інструменти взаємодії	Мотиви взаємодії	Роль фінансового сектору щодо реального
Класична	Фінансові посередники, підприємці	Кредитування	Забезпечення перерозподілу вже існуючих матеріальних цінностей у суспільстві	Нейтрально-позитивна, що передбачає обслуговуючу функцію фінансового сектору до реального
Марксизм	Банки (торговці позиковим капіталом), власники факторів виробництва	Кредитування	Забезпечення розширеного відтворення	Ймовірно позитивна за умови зростання капіталу, необхідного розширеного відтворення
Неокласична	Фінансові установи, фірми, домогосподарства	Кредитування та емісійне фінансування	Використання кредитних коштів для провадження економічної діяльності	Негативна, пов'язана з відсутністю створення вартості, лише простим її перерозподілом
Кейнсіанство	Фінансові посередники, фірми, домогосподарства	Кредитування та участь у капіталі	Забезпечення коротко- та довгострокового інвестування капіталу	Нейтральна, контрольована державним регулюванням
Інституціо-налізм	Фінансові посередники (банківські та небанківські установи), підприємства та домогосподарства	Кредитування, участь у капіталі та інвестиціях	Забезпечення ліквідності, зниження ризиків та усунення інформаційної асиметрії на ринку	Негативна, що пов'язана з відособленням фінансового сектору та спекулятивністю

Джерело: удосконалено автором за [6, с. 41–42]

ного секторів економіки полягає лише у питанні встановлення вартості грошей.

На думку Дж.М. Кейнса, «неврівноваженість системи» через функціонування фондового ринку витікає з його співвідношення з реальним сектором, яке він характеризує так: «Розширення виробничого капіталу у країні стає побічним продуктом діяльності ігрового дому» [10, с. 259], тобто не потреба фінансування реального сектора визначає функціонування фондового ринку, а навпаки. У дослідженні поведінки типових інвесторів Кейнс доходить висновку, що у своїх інвестиційних рішеннях вони найменше піклуються про оцінювання реальної вартості капіталу, у їх фокусі тільки динаміка настроїв більшості фінансових інвесторів, оскільки саме вони визначають напрям змін котирувань фінансових інструментів, вірне передбачення якого забезпечить швидкий прибуток. При цьому реальні і фінансові інвестори ототожнюються. На його думку, «інвестиції регулюються скоріше середньою пропозицією тих, хто укладає угоди на фондовій біржі... ніж розрахунками професійних підприємців... Немає сенсу створювати нове підприємство з більшими витратами, ніж сума, за яку можна придбати таке саме існуюче підприємство» [10, с. 253].

Послідовники Дж.М. Кейнса приділяють велику увагу впливу грошових показників на реальний ринок, убачаючи пряму залежність між рівнем цін і випуском продукції. Наявність цього зв'язку пояснюється недосконалістю ринків, слабкою еластичністю важливих економічних показників. Водночас залежність зростання економіки від структури фінансового сектору ставиться під сумнів і багатьма кейнсіанцями. Досить поширеною є думка Дж. Робінсона про те, що розвиток фінансового сектору лише визначається загальним економічним розвитком і не виконує самостійну роль, оскільки саме вище зростання створює попит на фінансові послуги [11].

К. Маркс також зазначав про початок процесу роздвоєння фінансового та реального секторів унаслідок формування акціонерного та фіктивного капіталу [12, с. 440],

проте не виключав можливості позитивного впливу фінансового сектору на економічне зростання, адже зростання акціонерного капіталу через кредитування сприятиме розширеному відтворенню.

Про негативний вплив порушення співвідношення фінансового та реального секторів економіки на збалансованість ринку говорили й неокласики. Вони наголошували на необхідності розширення реального сектору, адже саме там відбувається створення вартості, тоді як у фінансовому секторі зазвичай відбувається просто перегрупування фінансових активів.

Перетікання ресурсів у фінансовий сектор відбувається, коли: по-перше, підприємства віддають перевагу розміщенню коштів у фінансові активи замість реінвестування їх у виробництво. Фінансовому інвестуванню віддають перевагу індивідуальні інвестори, які можуть виступати у ролі стратегічних або портфельних інвесторів, а також інституційні, для яких цей вид інвестування є переважним за законом. При цьому відтік ресурсів із реального у фінансовий сектор пов'язаний із двома концепціями. Перша з них базується на тому, що нарощення обсягів фінансових трансакцій призводить до скорочення капіталу, доступного для реального інвестування, а друга – ці ефекти не пов'язані між собою. Так, М. Гейне і Х. Херр припускають, що «гроші, потрапляючи у сферу фінансів, не зникають непомітно: те, що належить одному економічному агенту, отримує інший» [13, с. 51]. Проте у сучасних умовах розвитку фінансового сектору капітал перетікає від одного фінансового інституту до іншого, оминаючи сферу виробництва.

По-друге, фінансовий сектор «перетягує» робочу силу і технології з реального сектору. Цей аспект проблеми детально досліджено у роботі О. Бузгаліна і А. Колганова [14], які досліджують «несталый сектор» як сферу, у якій не виробляються ні матеріальні блага, ні культурні цінності.

Існують й інші напрями негативного впливу фінансового сектору на реальний. Наприклад, вплив фінансового

сектору на валютні курси, а також залежність реального сектору від кон'юнктури фінансового ринку. В останньому випадку діяльність підприємства оцінюється його капіталізацією, тобто ринковою вартістю акцій на фондовому ринку. Коли вона падає, втрачається інвестиційна привабливість підприємства для реальних інвесторів. Також можлива й інша ситуація, коли компанія демонструє себе з найкращого боку на фондовому ринку, однак насправді реальний стан може відрізнятись.

Другим видом негативного впливу фінансового сектору на реальний є ризики і нестабільність, оскільки ці явища не дають можливості працювати економіці без коливань, здійснювати стратегічне планування, реалізувати кардинальні інновації тощо. У підсумку виникають кризи в усіх секторах економіки. Адже Д. Бен-Амі стверджує, що в умовах тільки стійкої економічної системи можливо протистояти імпульсам нестабільності, що надходять із фінансового сектору [15]. Ідею про те, що лібералізація ринку капіталів не спричиняє економічного зростання, а призводить до макроекономічної нестабільності, доводив і Дж. Стігліц [16], проаналізувавши існуючі дослідження взаємовпливу фінансового та реального секторів у різних країнах.

Схожу думку поділяв Х. Мінські, який уважав фінансовий сектор джерелом нестабільності капіталізму, але пов'язував її з умовами радше надання банківського кредиту, а не зі спекулятивною динамікою фондового ринку. Щодо ролі останнього, то вважає його «точним барометром, за яким можна визначити ціну попиту на капітальне обладнання, а отже, судити про інвестиційний клімат в економіці. Відповідно, концепція фондового ринку як пасивного барометра цін попиту на капітальні активи передбачає відсутність із його боку будь-якого впливу на реальний сектор» [17].

І. Левіна також зазначає: «Спекулятивні елементи, які розвиваються за рахунок реального сектору, для найефективнішого виконання своїх функцій ... залучають ресурси із реального сектору. Результатом є їх цілеспрямований і/або ненавмисний вплив на реальний сектор (свого роду «паразитичний вплив»)» [18, с. 88]. Якщо порівнювати фінансовий сектор із реальним сектором економіки, то в останньому збільшення пропозиції призводить до зменшення цін, що підтримує ринок у рівновазі. У фінансовому секторі збільшення пропозиції грошей поліпшує умови фінансування, стимулюючи ціни та сукупний попит, проте у підсумку більша пропозиція фінансової ліквідності спричиняє додатковий попит на фінансові ресурси. Отже, фінансова система штучно створює вигідні умови для фінансового сектору, провокуючи відрив фінансового сектору економіки від реального. Про це вказував Р. Гільфердінг [19, с. 320], який причиною економічних криз називав розлади обігу у фінансовій сфері.

Показовою також є праця Т. Веблена «Теорія бездіяльного класу» [20], де йдеться про те, що ставлення бездіяльного класу (або репродукційних власників) до економічного процесу є ставленням фінансовим, та полягає воно у володінні, а не виробництві, в експлуатації, а не в корисній діяльності. Тому зростання фінансової сфери без належного підтримання з боку реального сектору у сучасній економіці спричиняє диспропорційність. Головним ризиком, який зумовлює превалювання фінансового сектору над реальним, є ризик фінансового «виснаження» реального сектору, що створює умови для значних викривлень у відтворювальних процесах.

Нарощування фінансовим сектором економіки ресурсного потенціалу з активним розширенням спекулятивних операцій своїми наслідками має ціновий дис-

паритет на товарному і фінансовому ринках, що порушує розподіл фінансових ресурсів у реальному секторі економіки, унаслідок чого посилюється деіндустріалізація промисловості та скорочуються обсяги виробництва. Це пояснюється тим, що висока вартість залучення коштів, зумовлена підвищенням премії за ризик в умовах економічної нестабільності, для одних підприємств обертається дефіцитом фінансування, для інших є неплатоспроможністю [21, с. 24].

Іншим проявом негативного впливу викривлення структури фінансового капіталу є відволікання інвестицій із реального сектору економіки. Це відбувається через три канали:

1) добровільне спрямування підприємствами заробленого прибутку у спекулятивну сферу замість здійснення його реінвестицій у виробництво. З огляду на вищу інвестиційну привабливість фінансових інструментів, більшість підприємств, насамперед великих, долучається до категорії гравців на фондовому та валютному ринках [18, с. 10];

2) об'єктивна необхідність співпраці підприємств у процесі господарської діяльності з фінансовими посередниками, які під час перерозподілу акумульованих фінансових ресурсів віддають перевагу їх розміщенню у фінансові активи з високим рівнем доходу;

3) відтягування коштів із реального сектору економіки у фінансовий через кредитний канал, що спричинено високою процентною ставкою, яка у разі перевищує економічну рентабельність підприємств. Унаслідок цього підприємство-позичальник або має знайти кошти на погашення кредиту з інших джерел за недостатності доходів від основного виду діяльності, або позбутися заставного майна або й бізнесу. Визначаючи високу процентну ставку, банк покладає на платоспроможного на разі позичальника не лише ризик неповернення саме цього кредиту, а й інших [21, с. 24–25].

Неврівноваженість розвитку обох секторів економіки впливає і на процеси розподілу у суспільстві. Про це наголошував Дж. Стігліц у роботі «Ціна нерівності» [22, с. 154]. Окрім того, за домінування фінансової індустрії виникають соціальні викривлення, які не обмежуються проблемами зростаючої нерівності, а доповнюються деформаціями в частині оплати праці, формуючи стереотипне мислення про переваги залученості до фінансового сектору.

Тож, визнаючи значний відрив фінансового сектору від реального, можемо відзначити, що «...сучасні теорії фінансового ринку не враховують структурних проблем розвитку фінансової і виробничо-технічної систем економіки... Справжній зміст проблеми ... не тільки і не стільки у іманентній нестабільності фінансових ринків і необхідності включити фінансовий сектор у макроекономічні моделі, а в тому, щоб зрозуміти ефективність розвитку різних секторів економіки, співвідношення швидкостей цього розвитку і їх взаємовпливу. Сутність проблеми – у відриві і відсутності переконливих теоретичних пояснень і витікаючи практичних рекомендацій із ліквідації «розривів» міжсекторного економічного розвитку» [23].

Спроби пошуку емпіричного пояснення цього явища для країн із різним рівнем економічного розвитку та за різними показниками здійснювали зарубіжні та вітчизняні економісти за останні десятиліття, проте дійти до єдиного та переконливого пояснення причин неуврівноваженості обох секторів економіки не вдалося.

Зокрема, Р. Левін та С. Зервос [24] у 1998 р. на основі побудови регресії між показниками 36 країн щодо збіль-

шенням випуску продукції, зростанням ринку капіталів, ринкової капіталізації, обсягу торгівлі, волатильності, обсягу кредитування та заощаджень виявили, що ліквідність фондового ринку і розвиток банківської діяльності позитивно позначаються на зростанні економіки, підвищенні продуктивності та капіталізації, незважаючи на дію економіко-політичних чинників.

Хшин-Ю Лянг та А. Рейчерт у 2006 р. опублікували працю [25], у якій за допомогою тесту Грейнджера та виробничої функції Оdedукуна встановили, що як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, фінансовий розвиток визначає економічне зростання. При цьому сильніший зв'язок простежується у перехідних економіках. Проте в результаті розвитку міжнародної торгівлі та глобалізації напрям і щільність зв'язку між досліджуваними змінними в перехідних та розвинутих економіках вирівнюються. Водночас автори констатують, що напрям зв'язку залежить від стадії економічного циклу, та позитивний вплив фінансового сектору може поступово набувати негативного характеру.

Т. Коіву [26] провів відповідне дослідження за допомогою регресійного аналізу та тесту Грейнджера для країн із перехідною економікою, застосовуючи показники динаміки ВВП, динамі кредитів, наданих приватному сектору, динамі маржі між ставками за активними і пасивними операціями. У результаті істотного впливу кредитування приватного сектору на зростання ВВП не встановлено. Отримані результати автор пояснює частими кризами в перехідних економіках.

П. Руссо та П. Уотчел [27] на основі аналізу даних 84 країн за показниками ВВП на душу населення, рівнем грошової маси, кредитами, наданими приватному сектору, як і попередні економісти, виявили вплив кризових явищ на взаємозв'язок між розвитком фінансового та реального секторів економіки. Окрім того, явним є послаблення цього зв'язку в межах окремих економік через лібералізацію ринків капіталу, що дає змогу авторам зробити висновки про користь впливу фінансового ринку на економічне зростання.

Аналіз взаємозв'язку фінансового та реального секторів кризь призму забезпечення економічного зростання в умовах України здійснили М.І. Зверяков та Л.В. Жердецька [9], які у своєму дослідженні проводили оцінку причинно-наслідкових зв'язків між рівнем економічного зростання та розвитком банківської системи України за період 1995–2016 рр. за допомогою методу Грейнджера.

За її результатами встановили неспроможність сучасної банківської системи позитивно впливати у забезпечення сталого економічного зростання, тоді як стабільність банківської системи сама залежить від макроекономічної ситуації.

Окрім того, за результатами аналізу причинно-наслідкових зв'язків між зростанням ВВП на душу населення і такими економічними змінними, як грошова маса, валове нагромадження капіталу, чистий приплив іноземних інвестицій, заощадження населення, експорт та рівень процентного спреду банківської системи України, було встановлено, що на рівень ВВП на душу населення значний вплив здійснюють такі чинники, як приплив іноземних інвестицій і частка експорту у ВВП.

Науковці зазначили, що істотний вплив на економічне зростання в Україні мають інституціональні чинники (дотримання законів, рівні політичних свобод та корупції, легкість ведення бізнесу тощо), які безпосередньо визначають умови для залучення іноземних інвестицій, нарощування експорту та поліпшення його структури.

Таким чином, неоднозначні погляди та емпіричні результати, отримані вченими різних країн у різні періоди розвитку світової та національних економік, засвідчили складність урівноваженого взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки, що відповідним чином позначається на макроекономічній стабільності. Це пов'язано із соціально-економічною природою та інституційною формою взаємодії реального і фінансового секторів, які змінюються разом із розвитком економічної системи.

Висновки. Кожен етап розвитку економічної системи характеризується новими формами прояву, умовами й ознаками взаємозв'язку реального та фінансового секторів, які можуть мати позитивний, нейтральний або ж негативний характер. Негативний вплив фінансового сектору найбільше проявляється в умовах слабкої економіки, оскільки залежить від низки макроекономічних чинників, тоді як у розвинених державах, навпаки, може створювати сприятливі умови для залучення інвестицій та припливу капіталу в реальний сектор економіки. Тому в питаннях конкретної країни великого значення набуває детальний аналіз впливу фінансового сектору на стан та потенціал розвитку її економіки, зважаючи на існуючі у державі не лише економічні, а й соціально-політичні та інституційні передумови. Відповідно, це завдання окреслює перспективи подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Видобора В.В. Інвестиційні ресурси економічного зростання в умовах макроекономічного розбалансування економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Вип. 30. Ч. 1. С. 7–10.
2. Система національних счетов 2008. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Галимова Э.Р. Эволюция институциональных связей реального и финансового секторов в современной российской экономике. *Вестник НГУ. Серия «Социально-экономические науки»*. 2007. Т. 7. Вып. 2. С. 158–166.
4. Волот О., Пліско І. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1(5). С. 23–29.
5. Македон В.В., Корнєєв М.В. Особливості взаємодії реального і фінансового секторів економіки. *Наука й економіка*. 2015. Вип. 2. С. 20–24.
6. Корнєєв М.В. Методологічні засади оцінювання та регулювання дисбалансів руху фінансових ресурсів в економіці України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2015. 39 с.
7. Schumpeter J.A. (1968). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 255 p.
8. Pagano M. (1993). Financial Markets and Growth. *European Economic Review*. Vol. 37. № 2–3. P. 613–622.
9. Зверяков М.І., Жердецька Л.В. Банківський та реальний сектори економіки України: оцінка взаємозв'язків і детермінант розвитку. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 31–48.
10. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. *Антология экономической классики* : в 2-х т. Москва : Эконом, 1992. Т. 2. С. 135–432.
11. Robinson J. (1952). *The Generalization of the General Theory in The Rate of Interest and Other Essays*. London: Macmillan, 78 p.

12. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии. *Сочинения*. Т. 25. Москва : Издательство политической литературы, 1978. 1200 с.
13. Heine M., Herr H. (1996). *Entkopplung oder Instabilität des Finanzsystems?* M: Hochschule St. Georgen.
14. Бузгалин А.В., Колганов А.И. Глобальный капитал. Москва : УРСС, 2004. 512 с.
15. Ben-Ami D. (2001). *Cowardly Capitalism: the Myth of the Global Financial Casino* / Ben-Ami D. Chichester et al.: Wiley, 157 p.
16. Stiglitz J. (2000). Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability. *World Development*. Vol. 28. № 6. P. 1075–1086.
17. Skorobogatov A. Фондовый рынок, институциональная структура и проблема стабильности капиталистической экономики. *Вопросы экономики*. 2006. № 12. С. 88.
18. Левина И. К вопросу соотношения реального и финансового секторов. *Вопросы экономики*. 2006. № 9. С. 88.
19. Гильфердинг Р. Финансовый капитал: новейшая фаза в развитии капитализма / пер. с нем. Москва : Государственное издательство, 1924. 460 с.
20. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва : Прогресс, 1984. 367 с.
21. Гудзь Т.П. Напрями впливу фінансового сектору економіки України на діяльність підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2(1). С. 19–26.
22. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему / пер. с англ. Москва : ЭКСМО, 2015. 512 с.
23. Сухарев О.С. Возможности экономической науки и развитие экономики. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1(3). Т. 1. С. 327–328.
24. Levine R., Zervos S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*. Vol. 88. № 3. P. 537–558.
25. Liang Hshin-Yu, Reichert A. (2006). The relationship between economic growth and banking sector development. *Banks and Bank Systems*. Vol. 1. Is. 2. P. 19–35.
26. Koivu T. (2002). Do efficient banking sectors accelerate economic growth in transition countries? *BOFIT Discussion Papers*. № 14. 28 p.
27. Rousseau P.L., Wachtel P. (2008). What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? *Discussion paper DP2005/10*. URL: http://pages.stern.nyu.edu/~pwachtel/images/RW_EI_Jan2008.pdf (дата звернення: 26.11.2021).

References:

1. Vydobora V.V. (2018) Investytsiini resursy ekonomichnoho zrostantia v umovakh makroekonomichnoho rozbalansuvannia ekonomiky Ukrainy [Investment resources of economic growth in the conditions of macroeconomic imbalance of the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*. Vol. 30. Ch. 1. pp. 7–10.
2. *Sistema natsional'nykh schetov 2008* [System of National Accounts 2008]. Available at: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> (accessed 22 November 2021). (in Russian)
3. Galimova E.R. (2007) Evolyutsiya instytutsional'nykh svyazey real'nogo i finansovogo sektorov v sovremennoy rossiyskoy ekonomike [Evolution of institutional relations between the real and financial sectors in the modern Russian economy]. *Vestnik NGU. Seriya: Sotsial'no-ekonomicheskiye nauki*. Is. 7. Vol. 2. pp. 158–166.
4. Volot O., Plisko I. (2016) Realnyi sektor ekonomiky: sutnist, skladovi ta yoho rol v zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky derzhavy [The real sector of the economy: the essence, components and its role in ensuring sustainable development of the state economy]. *Naukovyi visnyk Polissia*. no. 1 (5). pp. 23–29.
5. Makedon V.V., Kornieiev M.V. (2015) Osoblyvosti vzaïemodii realnogo i finansovoho sektoriv ekonomiky [Features of the interaction of real and financial sectors of the economy]. *Nauka y ekonomika*. Vol. 2. pp. 20–24.
6. Kornieiev M.V. (2015) *Metodolohichni zasady otsiniuvannia ta rehulivannia dysbalansiv rukhu finansovykh resursiv v ekonomitsi Ukrainy* [Methodological principles of evaluation and regulation of imbalances in the movement of financial resources in the economy of Ukraine]: PhD Thesis. Sumy. (in Ukrainian)
7. Schumpeter J.A. (1968). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Pagano M. (1993) Financial Markets and Growth. *European Economic Review*. Vol. 37. no. 2-3. pp. 613–622.
9. Zveriaikov M.I., Zherdetska L.V. (2017) Bankivskiy ta realnyi sektory ekonomiky ukrainy: otsinka vzaïemozviazkiv i determinant rozvytku [Banking and real sectors of the Ukrainian economy: assessment of relationships and determinants of development]. *Ekonomika Ukrainy*. no. 10. pp. 31–48.
10. Keynes Dzh. M. (1992) *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki: v 2 t. Tom 2*. Moskva: «Ekonom». (in Russian)
11. Robinson J. (1952) *The Generalization of the General Theory in The Rate of Interest and Other Essays*. London: Macmillan.
12. Marks K., Engel's F. (1978) *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. Sochineniya* [Criticism of political economy. Works]: Vol. 25. Moskva: Izdatel'stvo politicheskoy literatury. (in Russian)
13. Heine M., Herr H. (1996) *Entkopplung oder Instabilität des Finanzsystems?* M: Hochschule St. Georgen.
14. Buzgalin A.V., Kolganov A.I. (2004) *Global'nyy kapital*. Moskva: URSS (in Russian)
15. Ben-Ami D. (2001) *Cowardly Capitalism: the Myth of the Global Financial Casino* / Ben-Ami D. Chichester et al.: Wiley.
16. Stiglitz J. (2000) Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability. *World Development*. Vol. 28. no. 6. pp. 1075–1086.
17. Skorobogatov A. (2006) Fondovyy rynek, instytutsional'naya struktura i problema stabil'nosti kapitalisticheskoy ekonomiki [Stock market, institutional structure and the problem of stability of the capitalist economy]. *Voprosy ekonomiki*. no. 12. pp. 88.
18. Levina I. (2006) K voprosu sootnosheniya real'nogo i finansovogo sektorov [To the question of the ratio of the real and financial sectors]. *Voprosy ekonomiki*. no. 9. pp. 88.
19. Gil'ferding R. (1924) *Finansovyy kapital: noveyshaya faza v razvitii kapitalizma* [Financial capital: the latest phase in the development of capitalism]. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo. (in Russian)
20. Veblen T. (1984) *Teoriya prazdnogo klassa* [Theory of the Leisure Class]. Moskva: Progress. (in Russian)

21. Hudz T.P. (2013) Napriamy vplyvu finansovoho sektoru ekonomiky Ukrainy na diialnist pidpriemstv [Direct injection of the financial sector of the economy of Ukraine into the activities of enterprises]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. Vol. 2(1), pp. 19–26.
22. Stiglits Dzh. (2015) *Tsena neravenstva. Chem rassloyeniye obshchestva grozit nashemu budushchemu* [The price of inequality. Than the stratification of society threatens our future]. Moskva: EKSMO. (in Russian)
23. Sukharev O.S. (2010) Vozmozhnosti ekonomicheskoy nauki i razvitiye ekonomiki [Possibilities of economic science and economic development]. *Biuleten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. no. 1 (3), pp. 327–358.
24. Levine R., Zervos S. (1998) Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*. Vol. 88. no. 3. pp. 537–558.
25. Liang Hshin-Yu, Reichert A. (2006) The relationship between economic growth and banking sector development. *Banks and Bank Systems*. Vol. 1. Is. 2. pp. 19–35.
26. Koivu T. (2002) Do efficient banking sectors accelerate economic growth in transition countries? *BOFIT Discussion Papers*. no. 14. 28 p.
27. Rousseau P.L., Wachtel P. (2008) What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? Discussion paper DP2005/10. 2008. Available at: http://pages.stern.nyu.edu/~pwachtel/images/RW_EI_Jan2008.pdf (accessed 26 November 2021).

THE INFLUENCE OF THE REAL AND FINANCIAL SECTOR OF THE ECONOMY ON ECONOMIC GROWTH

Summary. The article is devoted to the systematization of economic thought on the features of the real and financial sector of the economy on economic growth, given that the functioning of one sector involves interaction with participants in another sector, and features and trends of interaction of these sectors determine the level, direction and effectiveness of socio-economic development. The importance of the real and financial sectors in the economic system is determined. The functions of the real and financial sectors, ways of their interaction and current trends are identified. It is established that the real and financial sectors act both as subjects and as objects of influence on each other and on economic growth in general. In economic thought there is an opinion that such an impact, depending on the specific economic conditions, may be positive, negative, neutral or non-existent, which accordingly affects the proportionality of macroeconomic processes and development. The negative impact of the financial sector is most pronounced in a weak economy, as it depends on a number of macroeconomic factors, while in developed countries, on the contrary, can create favorable conditions for investment and capital inflows into the real sector. Also the main ideas of economic theory on the influence of both sectors of the economy on the proportionality of macroeconomic processes and opportunities for economic growth are considered. The reasons for the disproportionate development of the real and financial sectors of the economy are identified. The complexity of the balanced relationship between the financial and real sectors of the economy, which has a corresponding effect on macroeconomic stability, has been confirmed. This is due to the socio-economic nature and institutional form of interaction between the real and financial sectors, which change with the development of the economic system. It was found that the type of level of development and proportionality of the real and financial sectors of the economy is determined primarily by the level of development of the economic system and requires an individual approach to analysis in a particular country.

Key words: economic growth, real sector of economy, financial sector, macroeconomic stability, growth potential.

Дергачова В. В.

доктор економічних наук,
завідувач кафедри менеджменту підприємств
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Голюк В. Я.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту підприємств
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Колешня Я. О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту підприємств
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Dergachova Viktoriia

Doctor of Economic Sciences,
Head of Department of Management of Enterprises
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Holiuk Viktoriia

Ph.D (Economics),
Senior Lecturer at the Department of Management of Enterprises
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Koleshnia Yana

Ph.D (Economics),
Senior Lecturer at the Department of Management of Enterprises
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ПАНДЕМІЯ COVID-19 У БІЗНЕС-ЦИКЛАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу пандемії COVID-19 на динаміку ринкової кон'юнктури та її місця у бізнес-циклах світової економіки. Розглянуто економетричні моделі, розроблені для аналізу та прогнозування впливу пандемії на економічний розвиток різних країн. У статті досліджено роль сучасної пандемії у циклах різної тривалості – малих, середніх та довгих. На основі статистичних даних окремих постсоціалістичних країн продемонстровано місце пандемії у циклах Кітчина та Жюгляра. Особлива увага приділяється періодизації К-циклів, як одному з найбільш дискусійних питань у теорії бізнес-циклів, і подано авторське бачення місця нинішнього етапу розвитку світової економіки у довгих циклах кон'юнктури. У рамках дослідження проведено короткий огляд та виявлено основні особливості впливу пандемії на різні галузі економіки. Визначено найбільш імовірні напрями подальшого розвитку світової економіки.

Ключові слова: пандемія, бізнес-цикл, світова економіка, COVID-19, економічний розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття економічна криза 2020 очікувалася на основі теорії бізнес-циклів. Протягом 5 років, що передували пандемії, динаміка ставок федерального фонду демонструвала майбутній економічний спад породжуючи різноманітні припущення щодо події, яка стане «чорним лебедем» майбутньої економічної рецесії. Але саме пандемія коронавірусу стала найбільшим викликом ХІ століття як для національних економік, так і для людства загалом. COVID-19 багато в чому суттєво змінив обличчя світової економіки: еволюціонувала її галузева структура, змінилися тенденції розвитку, породжуючи невизначеність у питанні темпів та напрямів її подальшого функціонування. Саме тому дане дослідження присвячене впливу пандемії коронавірусу на світове господарство та її місце у бізнес-циклах економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Циклічні та нециклічні економічні кризи були і залишаються предметом наукового інтересу низки як вітчизняних, так

і зарубіжних науковців, таких як М. Кондратьєв, С. Кузнець, М. Туган-Барановський, В. Шевчук, Й. Шумпетер та ін. Однак пандемія COVID-19 будучи форсмажорним та вочевидь нециклічним явищем по часу співпала з завершенням п'ятого К-циклу, чим поглибила вже наявні проблеми розвитку глобальної економіки та водночас створила умови для розвитку низки сучасних галузей інформаційно-телекомунікаційного сектору, логістики та багатьох інших. Така багатогранність впливу пандемії коронавірусу на структуру та динаміку функціонування глобальної економіки визначає необхідність її детального дослідження для прогнозування динаміки та формування подальших тенденцій розвитку світового господарства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених впливу пандемії COVID-19 на розвиток світової економіки, її місце у бізнес-циклах залишається недостатньо вивченим, що обмежує можливості прогно-

зування її наслідків для світового господарства у рамках теорії циклічного розвитку. Саме тому дане дослідження сфокусовано на аналізі місяця пандемії COVID-19 у бізнес-циклах кон'юнктури.

Мета даної роботи полягає у дослідженні наслідків впливу пандемії COVID-19 на динаміку та тенденції розвитку глобальної економіки та визначенні її місця у бізнес-циклах сучасності.

Результати дослідження. Пандемія здійснила суттєвий вплив на динаміку приросту ВВП світової економіки (рис. 1). Світовий банк подає агреговані і порівнювані дані лише починаючи з 1961 року, і згідно з цими даними значення цього показника впало до 60-річного мінімуму і склало -3.36259848589845% [1].

Початок пандемії спричинив безпрецедентний обвал фондових індексів, і якщо його масштаби спочатку прирівнювалися до біржового краху 1929 року, то за підсум-

ками березня 2020 року він вже вважався найбільшим біржовим обвалом у історії США. Так, за період з 12 лютого до 23 березня 2020 року індекс Доу Джонс втратив 37% своєї вартості (рис. 2).

Під час пандемії суттєво змінилася структура світового попиту – зросла частка реалізації товарів медичного призначення, побутової техніки для роботи/навчання у віддаленому режимі, зросли обсяги онлайн-продажів, суттєвого падіння зазнала економіка сфери послуг та пов'язаних галузей. Значної шкоди пандемія завдала країнам, чия економіка в основному ґрунтується на малому бізнесі і сфері послуг. Особливо постраждали країни, у економіці яких значна частка припадала на туризм – Іспанія, Тайланд, Туреччина та ін. Туристичний бізнес спричинив «ефект доміно» у низці інших галузей. Так, скорочення попиту на транспортні послуги призвело до глобального обвалу попиту на вуглеводні – на 20 млн. бар. на добу або

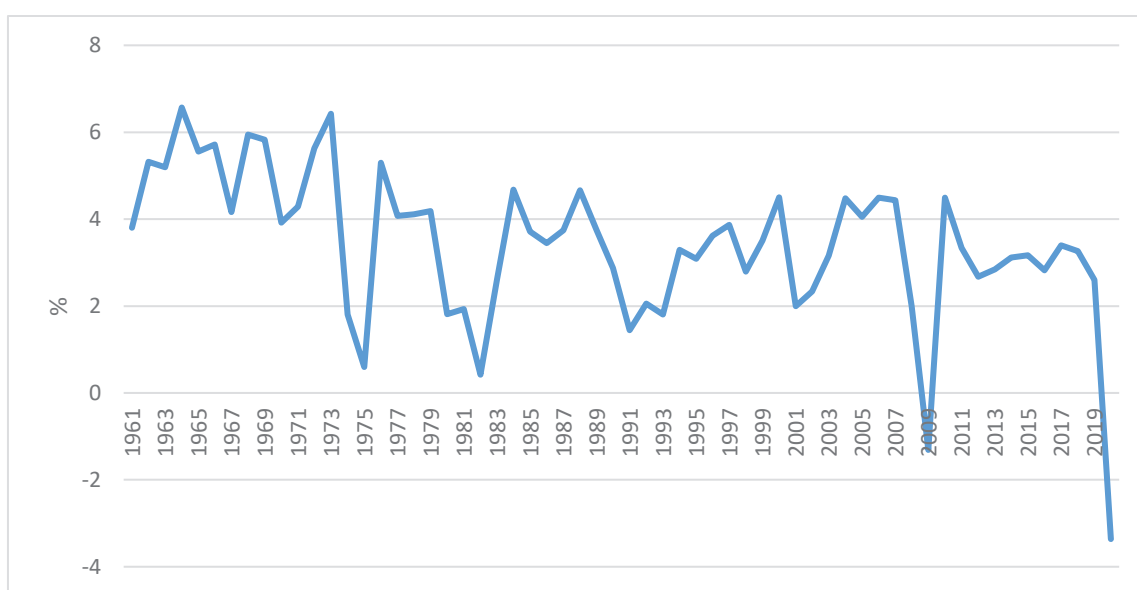

Рис. 1. Динаміка приросту ВВП світового господарства, %

Джерело: розроблено автором на основі [1]

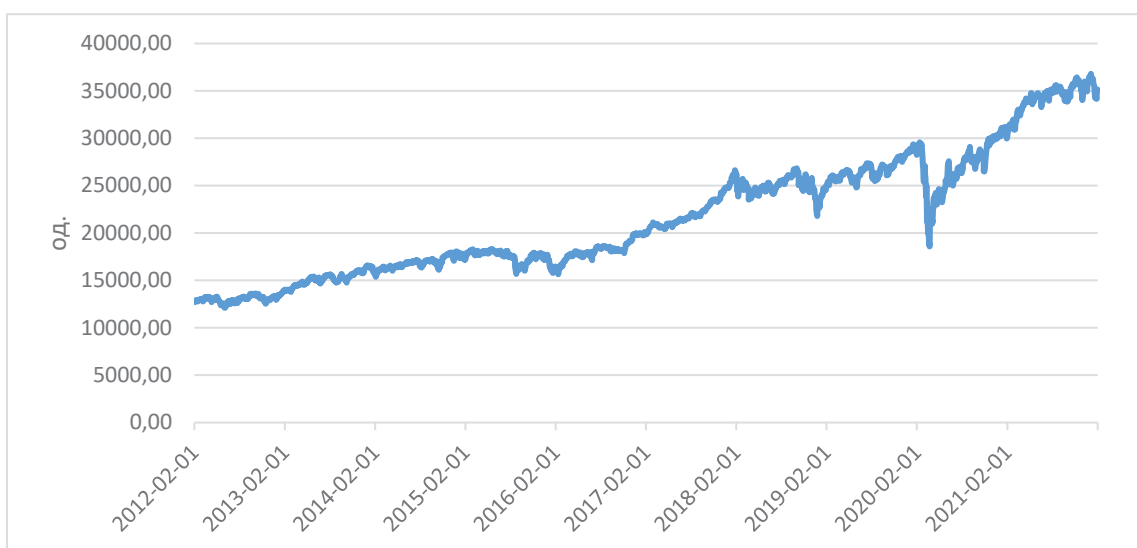

Рис. 2. Динаміка індексу Доу Джонс (Dow Jones Industrial Average), од.

Джерело: розроблено автором на основі [4]

20% [2]. Ціна на нафту опустилася до показника \$26 за барель, тобто до мінімуму 21 століття [3]. Нафтодобувні країни були змушені суттєво скоротити обсяги видобутку. Так навесні 2020 року між ними було досягнуто домовленість про скорочення обсягів до 15,4 млн. бар за добу [2], що поставило історичний рекорд масштабів скорочення обсягів видобутку.

Необхідність термінової розробки та імплементації політики мінімізації негативного впливу пандемії на економіку зумовила потребу у побудові економетричних моделей, які б описували поточну ситуацію та давали прогноз динаміки макроекономічних показників за умов запровадження антикризових заходів. Більшість економетричних моделей цього періоду було розроблено для окремих країн, і вони описують малі бізнес цикли функціонування їх господарства. У науковій спільноті навіть з'явилося поняття так званого «пандемічного бізнес-циклу», пов'язаного з періодичними локдаунами та іншими суспільними обмеженнями. Так, Тадеуш Куфель (Tadeusz Kufel), Павел Куфель (Paweł Kufel) та Марцин Бвзейовські (Marcin Błazejowski) [5] прослідкували вплив обмежень для запобігання поширенню коронавірусу (non-pharmaceutical interventions (NPIs)) на економіку 28 європейських країн шляхом дослідження взаємозв'язку обсягів споживання електроенергії та динаміки ВВП протягом трьох хвиль епідемії. Вони виявили вплив цих обмежень як на споживання енергії, так і на бізнес-цикл. Результати дослідження [5] продемонстрували, що менш суворі обмеження, що мали місце під час двох наступних хвиль характеризувалися збільшенням споживання електроенергії та поживленням економіки. Патрік В. Массо (Patrick V. Masso) [6] аналізуючи динаміку макроекономічних показників США у 2020 році виділяє так званий «міні-цикл» (mini-cycle) тривалістю 2 місяці, зумовлений початком пандемії. Незважаючи на значну глибину спаду показників ділової активності цей цикл ознаменувався швидким відновленням економіки після пом'якшення обмежень. Ліджин Ксянг (Lijin Xiang), Мінглі Танг (Mingli Tang), Жицяо Йін (Zhichao Yin), Менгменг Жень (Mengmeng Zheng) і Шуанг Лу (Shuang Lu) [7] розробили міждисциплінарну модель для дослідження довгострокового впливу пандемії на економічне зростання на основі статистичних даних китайської економіки. Вони виявили [7] зв'язок між спалахами коронавірусної хвороби з одного боку та зниженням пропозиції робочої сили та обсягів виробництва – з іншого, і доказали позитивний вплив державних заходів, спрямованих на забезпечення здоров'я населення, на економічний розвиток держави.

Однак найбільший інтерес викликає питання впливу пандемії на динаміку періодичних бізнес-циклів. Слід зазначити, що періодизація «постконтрацьєвських» циклів є предметом численних дискусій. Більшість науковців притримуються думки щодо початку початку фази поживлення 5-го К-циклу у 80-х роках, її зломом у 2008 році внаслідок світової фінансової кризи, і у їх дослідженнях початок наступного 6-го циклу прогнозується у 2010, 2018-2020 рр. [8, 9, 10, 11 та ін.]. Заслужують на увагу праці, у яких обґрунтовується теза про те, що цикли перехрещуються і накладаються один на одного, що пов'язано з розвитком різних технологій, які є основою того чи іншого циклу. Так, Марк Хіпворс (Mark Hepworth) [12] досліджуючи економіку Великобританії вважає, що нині економіка перебуває у фазі «зимми» (тобто депресії) 5-го циклу і водночас нинішній час може вважатися «весною» (тобто початком) 6-го К-циклу, початком якого слід вважати 2010 рік. А Андреас Голдсміт (Goldschmidt Andreas) та Джозеф Нільберт (Hilbert Josef) [13] вважа-

ють, що цикли інформаційних технологій (5-й К-цикл) та здоров'я (6-й К-цикл) накладаються один на одного з починаючи з самого початку ХІ століття. Низка науковців вважають, що нині економіка перебуває на початку 6-го циклу Контрацьєва [14, 15, 16].

Автори даної статті притримуються думки, що початок спадної фази 5-го К-циклу було ознаменовано світовою кризою 2008 року, і низькі темпи економічного зростання у посткризовий період (див. рис. 1) поки-що не дають підстав висловити припущення щодо початку нового (6-го) К-циклу. На нашу думку спалах коронавірусної хвороби припав на фазу депресії п'ятого бізнес-циклу Кондратьєва і поглибив економічний спад, характерний для завершальної фази циклу.

Щодо місця пандемії у циклах меншої тривалості, то на прикладі постсоціалістичних країн (рис. 3) очевидно, що пандемія не стимулювала економічний спад, а лише поглибила низхідні тенденції, що розпочалися у 2018 році (у Чехії – у 2017). Рисунок 3 демонструє, що у 2017-2018 роках завершилася висхідна фаза середнього бізнес-циклу (промислового циклу Жюгляр), яка розпочалася у рамках відновлення економіки після іпотечної кризи 2008. З загального циклу лише виділяються зміни у 2014-2016 роках, пов'язані з військовими діями в Україні, що вплинуло й на динаміку ВВП в Росії. Військові дії у регіоні утруднюють точне виокремлення малих циклів Кітчина у цей період, однак загальне падіння темпів приросту ВВП починаючи з 2017-2018 років є очевидним, що свідчить про те, що пандемія припала на спадну фазу малого циклу.

Теза щодо сповільнення економічного розвитку ще до початку пандемії підтверджується низкою праць. Так, наприклад аналіз Марека Пеляха (Marek Pielach) [17], проведений на базі даних Польщі, також підтверджує, що пандемія лише поглибила спад її економіки, яке розпочалося у 2017-2019 роках у рамках циклу, тривалість якого в середньому становить близько 10 років. Дослідження циклічності чеської економіки, проведене Йолоаю Волейніковою (Jolana Volejníková) та Ондреєм Кубою (Ondřej Kuba) [11] також підтверджує зниження темпів економічного зростання у цій країні вже з 2018 року.

Ще до початку пандемії низка науковців прогнозувала підйом 6-го К-циклу на основі біотехнологій, фармакології, медичної галузі [18, 19, 20 та ін.]. Серед інших ключових технологій-драйверів економічного зростання називають штучний інтелект, робототехніку та нанотехнології, які в тому числі можуть сприяти розвитку галузей охорони здоров'я. Пандемія стала додатковим фактором, який спрямував увагу урядів та інвесторів до вказаних секторів економіки. Пандемія стимулювала розвиток секторів віддаленої роботи, освіти та онлайн-продажів, що з одного боку вплинуло на обсяги реалізації технічних засобів та програмного забезпечення для роботи та зв'язку, а з іншого – знизило потреби у оренді/придбанні комерційної нерухомості, виявило шляхи вирішення проблеми нерівномірного регіонального розвитку за принципом «центр-периферія» та проблеми надмірного транспортного навантаження бізнес-хабів.

Висновки і пропозиції. Пандемія COVID-19 зумовила безпрецедентне падіння темпів розвитку світової економіки. Аналіз динаміки приросту ВВП засвідчив початок зниження бізнес-активності ще у 2018 році, що дає підстави зробити висновок, що пандемія припала на низхідні фази циклів Кітчина і Жюгляр, однак не була початковим тригером падіння. Дослідження місця пандемії COVID-19 у великих циклах Кондратьєва дає підстави авторам стверджувати, що вона припала на

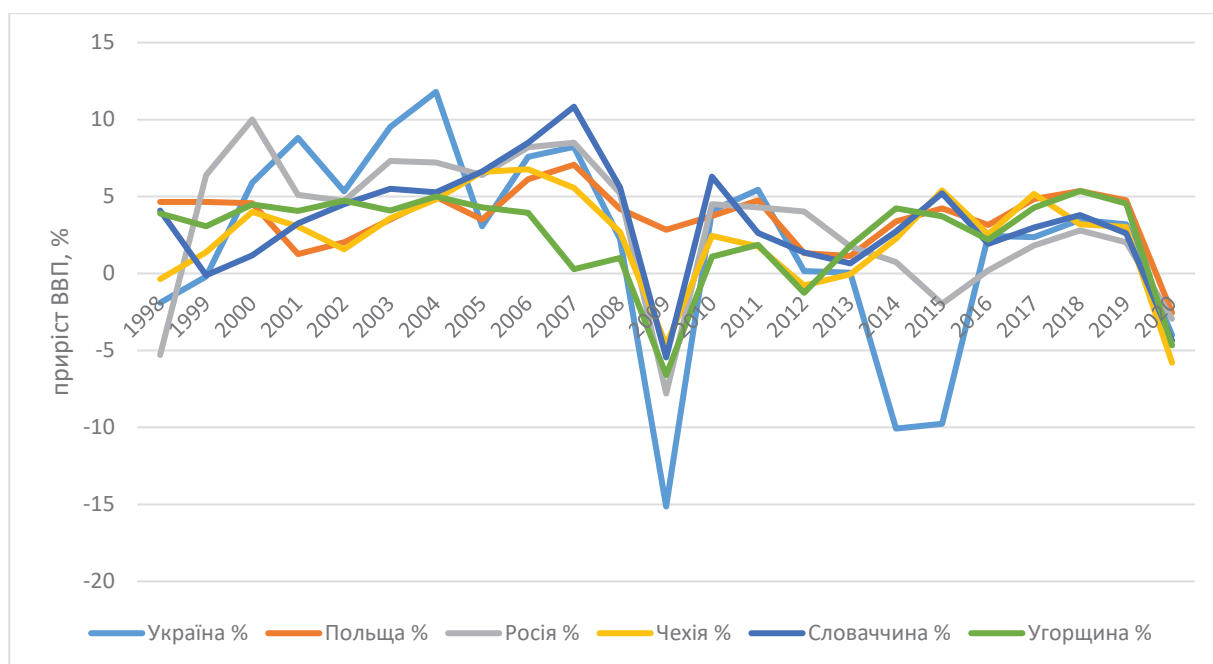

Рис. 3. Динаміка приросту ВВП у окремих постсоціалістичних країнах, %

Джерело: розроблено автором на основі [1]

завершення 5-го К-циклу і суттєво поглибила вже наявні проблеми розвитку світової економіки, хоча слід відмітити й наявність альтернативних позицій окремих науковців, які вважають, що 6-й К-цикл уже розпочався. Хоча масштаби падіння показників розвитку є значними, однак дослідження так званих «міні-циклів», зумовлених посиленням епідеміологічних обмежень, демонструють, що пом'якшення обмежень супроводжується швидким відновленням економіки. Таким чином, можна очікувати

значного поживлення бізнес-активності після появи та широкого застосування засобів боротьби з COVID-19 (загальної вакцинації, дієвих ліків, тощо). Найбільшої шкоди пандемія завдала сфері послуг, туристичній та нафтовидобувній галузям. Однак значного прогресу було досягнуто у сферах медицини, інформаційно-телекомунікаційних технологій та пов'язаних з ними галузей, які можуть стати основним драйвером економічного зростання у ХІ столітті.

Список використаних джерел:

- World development indicators. *World Data Atlas Knoema*. URL: <https://knoema.com/WBWDI2019Jan/world-development-indicators-wdi> (дата звернення: 07.02.2022)
- Дзядко Т., Полякова В. Страны ОПЕК+ заключили соглашение о рекордном сокращении добычи нефти. *RBC*. URL: <http://www.rbc.ru/business/12/04/2020/5e9357129a79473d1267e1d6> (дата звернення: 07.02.2022)
- Нефть и газ в декабре 2020 года. *Национальная Ассоциация Нефтегазового Сервиса*. URL: <https://nangs.org/news/markets/nefty-igaz-vdekabre-2020-goda> (дата звернення: 07.02.2022)
- Dow Jones industrial average. *Federal Reserve System web source*. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/DJIA> (дата звернення: 07.02.2022)
- Kufel T., Kufel P., Błazejowski M. Do COVID-19 Lock-Downs Affect Business Cycle? *Energies*. 2022. № 15. P. 340. URL: <https://www.mdpi.com/journal/energies> (дата звернення: 07.02.2022)
- Masso P. V. The COVID Business Cycle. *Heartland Bank Blog*. URL: <https://www.hbtbank.com/blog/covid-business-cycle> (дата звернення: 07.02.2022)
- Lijin Xiang, Mingli Tang, Zhichao Yin, Mengmeng Zheng, Shuang Lu. The COVID-19 Pandemic and Economic Growth: Theory and Simulation Front. *Public Health*. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.741525/full> (дата звернення: 07.02.2022)
- Проблеми становлення інноваційної політики в Україні / І.П. Макаренко та ін.; за ред. І.П. Макаренко. Київ : Ін-т еволюц. економіки, 2004. 123 с.
- Гринин Л.Е., Коротаев А.В. Глобальный кризис в ретроспективе: Краткая история подъемов и кризисов: от Ликурга до Алана Гринспена. Москва : «Либроком», 2010. 336 с.
- Воронкова Т. С. Циклічність світового розвитку та закономірності виникнення економічних криз. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7409> (дата звернення: 07.02.2022)
- Volejníková J., Kuba O. Economic cycle and economic consequences of the global SARS-CoV-2 pandemic in the Czech Republic. *Globalization and its Socio-Economic Consequences*. 2020. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/03/shsconf_glob20_01056.pdf (дата звернення: 07.02.2022)
- Herpworth M. Build back better: In the Winter of the 5th Kondratieff wave. *University of Bath. IRP blog*. URL: <https://blogs.bath.ac.uk/iprblog/2020/06/11/build-back-better-in-the-winter-of-the-5th-kondratieff-wave/> (дата звернення: 07.02.2022)
- Goldschmidt A., Hilbert J. Health Economy in Germany – Economical Field of the Future. Wegscheid: Wikom Publishing house, 2009. 22 p.

14. Grinin L., Grinin A. The Sixth Kondratieff Wave and the Cybernetic Revolution. *Globalistics and globalization studies: Global Transformations and Global Future* / A. Korotayev (ed.). Volgograd. 2016. pp. 337–355. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/57582/ssoar-2016-grinin_et_al-The_Sixth_Kondratieff_Wave_and.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2016-grinin_et_al-The_Sixth_Kondratieff_Wave_and.pdf (дата звернення: 07.02.2022)
15. The sixth Kondratieff – long waves of prosperity. *Allianz*. URL: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/migration/media/press/document/other/kondratieff_en.pdf (дата звернення: 07.02.2022)
16. Willenius M. Leadership in the sixth wave-excursions into the new paradigm of the Kondratieff cycle 2010–2050. *European Journal of Futures*. 2014. Vol. 2. URL: <https://ejournalfuturesresearch.springeropen.com/articles/10.1007/s40309-014-0036-7> (дата звернення: 07.02.2022)
17. Pielach M. The pandemic has accelerated the business cycle. *Obserwator Finansowy*. URL: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/in-english/macro-economics/the-pandemic-has-accelerated-the-business-cycle/> (дата звернення: 07.02.2022)
18. Ferasso M., Bergamaschi E. Kondratieff's economic waves and future scenarios planning: a long-path approach for organizations' forecasting. *Technology Innovation Management Review*. 2020. Vol. 10. no. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/339146118_Kondratieff's_economic_waves_and_future_scenarios_planning_a_long-path_approach_for_organizations'_forecasting (дата звернення: 07.02.2022)
19. Nefiodow L. Health: The Economic Growth Engine of the 21st Century. *Health Management*. 2014. Vol. 14 no. 4. URL: <https://healthmanagement.org/c/healthmanagement/issuearticle/health-the-economic-growth-engine-of-the-21st-century> (дата звернення: 07.02.2022)
20. Grinin, L., Grinin, A., & Korotayev, A. Forthcoming Kondratieff wave, Cybernetic Revolution, and global ageing. *Technological Forecasting and Social Change*. 2017, no. 115, pp. 52-68. URL: <https://d-nb.info/1192142314/34> (дата звернення: 07.02.2022)

References:

1. World Data Atlas Knoema (2022). World development indicators. Available at: <https://knoema.com/WBWDI2019Jan/world-development-indicators-wdi> (accessed 07.02.2022)
2. Dzyadzko T., Polyakova V. (2020) Stranyi OPEK+ zaklyuchili soglaszenie o rekordnom sokraschenii dobyichi nefi [OPEC+ countries made an agreement on a record reduction of oil production]. *RBC*: Available at: <http://www.rbc.ru/business/12/04/2020/5e9357129a79473d1267e1d6> (accessed 07.02.2022) (in Russian)
3. Neft i gaz v dekabre 2020 goda [Oil and gas production in 2020]. *Natsionalnaya Assotsiatsiya Neftegazovogo Servisa* [National Oil and Gas Service Association]. Available at: <https://nangs.org/news/markets/nefty-igaz-vdekabre-2020-goda> (accessed 07.02.2022) (in Russian)
4. Federal Reserve System (2022). Dow Jones industrial average. Available at: <https://fred.stlouisfed.org/series/DJIA> (accessed 07.02.2022)
5. Kufel T., Kufel P., Błazejowski M. (2022) Do COVID-19 Lock-Downs Affect Business Cycle? *Energies*. no. 15. P. 340. Available at: <https://www.mdpi.com/journal/energies> (accessed 07.02.2022)
6. Masso P. V. The COVID Business Cycle. *Heartland Bank Blog*. Available at: <https://www.hbtbank.com/blog/covid-business-cycle> (accessed 07.02.2022)
7. Lijin Xiang, Mingli Tang, Zhichao Yin, Mengmeng Zheng, Shuang Lu (2021). The COVID-19 Pandemic and Economic Growth: Theory and Simulation Front. *Public Health*. Available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.741525/full> (accessed 07.02.2022)
8. Makarenko I.P. et all. (2004) Problemy stanovlennja innovacijnoji polityky v Ukraini [Problems of formation of innovation policy in Ukraine]. Kyiv: In-t evoljuc. ekonomiky. 123 p. (in Ukrainian)
9. Grinin L.E., Korotayev A.V. (2010) Globalnyy krizis v retrospektive: Kratkaya istoriya pod'emov i krizisov: ot Likurga do Alana Grinspena [The global crisis in retrospect: a brief history of booms and crises: from Lycurgus to Alan Greenspan]. Moscow: "Librokom". (in Russian)
10. Voronkova T. Je. (2019). Cyklichnistj svitovogho rozvytku ta zakonirnosti vynykennja ekonomichnykh kryz [Cyclical world development and patterns of economic crises]. *Efektivna Ekonomika* [Effective Economy]. no 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7409> (accessed 07.02.2022) (in Ukrainian)
11. Volejníková J., Kuba O. (2020) Economic cycle and economic consequences of the global SARS-CoV-2 pandemic in the Czech Republic. *Globalization and its Socio-Economic Consequences*. Available at: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/03/shsconf_glob20_01056.pdf (accessed 07.02.2022)
12. Hepworth M. (2020) Build back better: In the Winter of the 5th Kondratieff wave. *University of Bath. IRP blog*. Available at: <https://blogs.bath.ac.uk/iprblog/2020/06/11/build-back-better-in-the-winter-of-the-5th-kondratieff-wave/> (accessed 07.02.2022)
13. Goldschmidt A., Hilbert J. (2009). *Health Economy in Germany – Economical Field of the Future*. Wegscheid: Wikom Publishing house. 22 p.
14. Grinin L., Grinin A. (2016). The Sixth Kondratieff Wave and the Cybernetic Revolution. *Globalistics and globalization studies: Global Transformations and Global Future*. Volgograd. pp. 337-355. Available at: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/57582/ssoar-2016-grinin_et_al-The_Sixth_Kondratieff_Wave_and.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2016-grinin_et_al-The_Sixth_Kondratieff_Wave_and.pdf (accessed 07.02.2022)
15. The sixth Kondratieff – long waves of prosperity. *Allianz*. Available at: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/migration/media/press/document/other/kondratieff_en.pdf (accessed 07.02.2022)
16. Willenius M. (2014). Leadership in the sixth wave-excursions into the new paradigm of the Kondratieff cycle 2010–2050. *European Journal of Futures*. vol. 2. Available at: <https://ejournalfuturesresearch.springeropen.com/articles/10.1007/s40309-014-0036-7> (accessed 07.02.2022)
17. Pielach M. (2021) The pandemic has accelerated the business cycle. *Obserwator Finansowy*. Available at: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/in-english/macro-economics/the-pandemic-has-accelerated-the-business-cycle/> (accessed 07.02.2022)
18. Ferasso M., Bergamaschi E. (2020). Kondratieff's economic waves and future scenarios planning: a long-path approach for organizations' forecasting. *Technology Innovation Management Review*. vol. 10. no 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/339146118_Kondratieff's_economic_waves_and_future_scenarios_planning_a_long-path_approach_for_organizations'_forecasting

tion/339146118_Kondratieff's_economic_waves_and_future_scenarios_planning_a_long-path_approach_for_organizations'_forecasting (accessed 07.02.2022)

19. Nefiodow L. (2014). Health: The Economic Growth Engine of the 21st Century. *Health Management*. vol. 14. no 4. Available at: <https://healthmanagement.org/c/healthmanagement/issuearticle/health-the-economic-growth-engine-of-the-21st-century> (accessed 07.02.2022)
20. Grinin, L., Grinin, A., Korotayev, A. (2017) Forthcoming Kondratieff wave, Cybernetic Revolution, and global ageing. *Technological Forecasting and Social Change*. no. 115. pp. 52–68. Available at: <https://d-nb.info/1192142314/34> (accessed 07.02.2022)

COVID-19 PANDEMIC IN BUSINESS CYCLES OF THE WORLD ECONOMY

Summary. Despite the significant amount of papers on the impact of the COVID-19 pandemic on the development of the global economy, its place in business cycles remains unstated, that limits the ability to predict its impact on the global economy within cycle development theory. That is why this study focuses on the analysis of the impact of the COVID-19 pandemic on the economic dynamics and its place in the business cycles of the world economy. The study conducted a brief review and identified the main features of the pandemic impact on various sectors of the economy. The most probable directions of further development of the world economy are determined. The results of the study show that the pandemic has caused the great damage to some industries. However, significant progress has been made in the other fields that could be a major driver of economic growth in the 21st century. In the paper econometric models developed for analysis and forecasting of pandemic impact on economic development of different countries are considered. The article investigates the role of the modern pandemic in small, medium and long cycles. Based on statistics of some post-socialist countries, the place of the pandemic in the Kitchin and Juglar cycles has been demonstrated. Particular attention is paid to the periodization of K-cycles, as one of the most controversial issues in the theory of business cycles, and the authors' vision of the place of the current stage of development of the world economy in long cycles is stated. The study of the place of the COVID-19 pandemic in Kondratieff's large cycles gives the authors reason to claim that it occurred at the end of the 5th K-cycle and significantly deepened the existing problems of world development, although it should be noted that some scientists believe that 6 The K-cycle has already begun. Although the scale of the decline in development is significant, studies of so-called "mini-cycles" pushed by the tightening of epidemiological constraints show that easing constraints is accompanied with a rapid economic recovery. The analysis show how soon we can expect a significant revival of business activity.

Key words: pandemic, business cycle, world economy, COVID-19, economic development.

УДК 339.926

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-5>

Горбачова І. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та європейської інтеграції
Поліського національного університету

Horbachova Iryna

Candidate of Economic Science, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of International Economic Studies
and European Integration
Polissya National University

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ ТА ФРАНЦІЇ

Анотація. Пандемія COVID-19 призвела до загибелі кількох мільйонів людей і не перестає затьмарювати життя мільярдів інших, що є неминучою загрозою в досягненні базових цілей розвитку на період до 2030 р. Статтю присвячено вивченню досвіду країн – лідерів полікотворення у сфері розвитку – Німеччини та Франції в контексті їх позиції глобального реагування на пандемію. Представлено стратегії вказаних країн, реалізація яких дає можливість підвищити їх довгострокове зростання, мобілізувати більший обсяг надходжень та залучити приватні інвестиції, щоб сприяти досягненню цілей. Досліджено, що уряд Німеччини запровадив низку програм допомоги, а саме АСТ-Accelerator, Програма підтримки кон'юнктури, Пакет заходів на благо майбутнього, які покликані забезпечити економічне відновлення з акцентом на розвиток. Установлено, що федеральна влада Німеччини підсилила стратегію розвитку глобальною спрямованістю та оновила низку індикаторів, що в комплексі дає можливість забезпечити стійке майбутнє та інтереси співробітництва. Розкрито стратегію Франції щодо боротьби з глобальною нерівністю і захистом суспільних благ, яка орієнтована на збільшення обсягу інвестицій та зміцнення партнерських відносин на державному і міжнародному рівнях.

Ключові слова: стратегія, сталий розвиток, цілі, пандемія, криза, глобальні проблеми, міжнародне партнерство, співробітництво.

Вступ та постановка проблеми. 25 вересня 2015 р. у Нью-Йорку керівники держав та урядів 193 країн – членів Організації Об'єднаних Націй (ООН) прийняли Порядок денний про сталий розвиток на період до 2030 р. 17 Цілей стали основною політики урядів країн світу у сфері забезпечення сталого розвитку. А вже у вересні 2019 р. на саміті у Нью-Йорку, присвяченому Цілям розвитку, керівники держав та урядів констатували, що за збереження нинішніх тенденцій цілі не будуть досягнуті до 2030 р.

Пандемія коронавірусу з більшою очевидністю, ніж фінансова криза 2008 р., продемонструвала, наскільки наші суспільства (незалежно від рівня розвитку) є уразливими в усіх сферах. У короткі терміни пандемія докорінно змінила життя людей у всьому світі. Однак у ці важкі часи зростає також усвідомлення того, що глобальним викликом можна протиставити лише глобальні рішення. Із цієї причини країнам дуже важливо орієнтуватися на Порядок денний до 2030 р. та закріплені в ньому Цілі розвитку, враховувати принцип Порядку денного «не залишити нікого позаду» (leave no one behind).

Як відповідь на виклики часу країни розробили власні стратегії реалізації концепції сталого розвитку, різноманітність яких передбачає проведення багатовекторних політик та дій у різних напрямках, що імплементуються як державою, так і громадянським суспільством у теперішньому та майбутньому періодах. Із цієї причини важливим є вивчення досвіду реагування Німеччини та Франції на пандемію та формування стратегій стійкого майбутнього як країн – лідерів у політикотворенні розвитку в Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки у рамках глобальних досліджень проблем пандемії та трендів економічної політики проведено багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими-економістами, зокрема, серед яких: Д. Верікіос, Р. Хендерсон, Н. Френк, Ж. Перрі, Е. Нубер, О. Нопран, В. Луберг, О. Власюк, М. Войнаренко, В. Голубничий, С. Губар, В. Гурнак, В. Дерій, С. Єрохін, М. Жук, В. Заруба, С. Злупко, Д. Коліух, П. Кухта, В. Леонов. Переважно ці дослідження репрезентують сучасний досвід протидії економічним наслідкам пандемії, розрізняючи по країнах, галузевих напрямках чи окремих певних аспектах. Актуальними залишаються питання комплексного аналізу досвіду можливих тактичних і стратегічних реакцій економік країн світу на зміни, керуючись ідеологією сталого розвитку.

Метою роботи є аналіз та актуалізація досвіду Німеччини та Франції щодо імплементативної стратегії сталого розвитку з позиції реагування на пандемію. Для досягнення означеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити сутність основних орієнтирів Німеччини та Франції під час здійснення співробітництва в інтересах розвитку з огляду на пандемію;
- окреслити основні стратегічні цілі та напрями діяльності урядів Німеччини та Франції в контексті досягнення цілей розвитку на період до 2030 р.

Результати дослідження. З моменту прийняття на міжнародному рівні концепції сталого розвитку урядами країн створено систему технологій, механізмів та інструментів, що забезпечує завдання її реалізації. Аналіз процесу реалізації стратегії сталого розвитку Німеччини дав змогу виявити її технології, механізми та інструменти, з огляду на пандемію.

10 березня 2021 р. федеральний уряд затвердив комплексні заходи з актуалізації стратегії сталого розвитку Німеччини [1]. Канцлер Ангела Меркель зауважила: «Через п'ять років після прийняття Порядку денного до 2030 р., після завершення першого циклу Політичного

форуму високого рівня з розв'язання задач сталого розвитку (High-level Political Forum on Sustainable Development, HLPF), можна зробити підсумки, які не можуть не викликати занепокоєння: навіть незалежно від пандемії коронавірусу глобальні проблеми для економічної, соціальної та екологічної систем зараз виявляються більш чітко, ніж будь-коли. Для того щоб стати на шлях сталого розвитку, вжиті до сьогоднішнього дня заходи явно недостатні» [2].

Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р., закріплені в ньому 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) та покладені в їх основу керівні принципи «Людина, планета, процвітання, мир та партнерство» (People, Planet, Prosperity, Peace, Partnership (5 PS)) являють собою основний орієнтир для федерального уряду Німеччини під час здійснення співробітництва в інтересах розвитку. Зауважимо, що у сфері співробітництва саме Німеччина як друга за величиною держава-донор вносить суттєвий внесок у досягнення ЦСР країнами-партнерами. У 2019 р. у рамках такої співпраці Німеччина виділила 21,6 млрд євро, що становить 0,61% валового національного доходу країни [3].

Водночас пандемія коронавірусу поставила під загрозу успіхи, досягнуті в багатьох напрямках у процесі реалізації Цілей сталого розвитку. Із цієї причини в 2021 р. федеральний уряд Німеччини продовжив цілеспрямовано і комплексно надавати країнам-партнерам масштабну допомогу у подоланні наслідків пандемії. Запропоновані програми допомоги спрямовані забезпечити економічне відновлення з акцентом на сталий розвиток (Recover Better) [4]. На багатосторонньому рівні у взаємодії з міжнародними партнерами Німеччина робить важливий внесок у роботу всесвітньої платформи розроблення та глобальної дистрибуції вакцин, лікарських препаратів та засобів діагностики для COVID-19 (програма з прискорення доступу до засобів боротьби з пандемією, т. зв. ACT-Accelerator) [5].

У квітні 2020 р. федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини підготувало комплексну Програму термінової допомоги в боротьбі з коронавірусною інфекцією, у рамках якої було спрямовано з поточного бюджету понад мільярд євро [4]. Окрім цього, було внесено правки до плану федерального бюджету в 2020 р. Завдяки цьому міністерство додатково отримало 1,55 млрд євро для підтримки країн-партнерів діагностикою, професійною підготовкою, заходами в галузі санітарії та водних ресурсів, а також постачання матеріалів [4]. Також федеральний уряд Німеччини з метою пом'якшення економічних наслідків пандемії надає підтримку країнам-партнерам із високим рівнем бідності у вигляді програм у сфері соціального забезпечення, а також грошовими трансфертами.

Канцлер Ангела Меркель перед Європейським Парламентом у Брюсселі 8 липня 2020 р. відзначила: «У період глибоких перетворень у всьому світі, викликаних такими явищами, як зміна клімату, цифровізація, геополітична нестабільність, а тепер і боротьба з коронавірусною пандемією, співробітництво у Європі набуває особливої актуальності. У світі Європа має стати прикладом порядку, що базується на засадах права, інновацій та сталого розвитку» [6].

Масштабні наслідки пандемії коронавірусу в Німеччині викликали необхідність прийняття невідкладних дій щодо досягнення глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р. Так, федеральний уряд заявив, що його завданням є не тільки реагування на пандемію, а й швидкий перехід Німеччини на шлях екологічно сталого зростання завдяки інноваціям, що запустить процес модернізації, який дасть змогу країні вийти зміцненою з кризи [6]. 12 червня

2020 р. уряд Німеччини затвердив Програму підтримки кон'юнктури, у рамках якої у 2020 та 2021 рр. передбачено виділення 130 млрд євро [7]. Програма включає комплекс кроків щодо підтримки економічної кон'юнктури та подолання кризи, «Пакет заходів на благо майбутнього», а також заходи, спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань.

Заходи в рамках «Пакету заходів на благо майбутнього» розподілені на такі категорії [8]:

1. сприяння досягненню змін у сфері мобільності;
2. зміни в енергетичному секторі та досягнення цілей із захисту клімату;
3. інвестиції у цифровізацію;
4. підтримка освіти/професійної освіти та проведення наукових досліджень;
5. зміцнення системи охорони здоров'я/захист від пандемій.

Отже, для забезпечення подальшого ефективного функціонування бізнесу та системи соціальних послуг, збереження робочих місць, уникнення появи соціальних проблем та кризових ситуацій у Німеччині максимально швидкими темпами були впроваджені названі вище заходи, які забезпечили стимулювання кон'юнктури у короткостроковій перспективі.

Для подальшої конкретизації сталого розвитку як критерію діяльності федерального уряду в 2021 р. було визначено шість принципів розвитку, якими повинні користуватися міністерства та відомства під час розроблення заходів у різних політичних та економічних сферах. Принципи в основі стратегії сталого розвитку Німеччини [8]:

1. Послідовне застосування концепції сталого розвитку як керівного принципу у всіх сферах та при прийнятті всіх рішень.
2. Прийняття відповідальності у глобальному масштабі.
3. Збереження природних основ життя.
4. Зміцнення економічної діяльності з урахуванням вимог сталого розвитку.
5. Збереження та зміцнення соціальної згуртованості у відкритому суспільстві.
6. Використання освіти, науки та інновацій як рушійної сили сталого розвитку.

В оновленій редакції стратегії сталого розвитку на 2021 р., підготовленої федеральним урядом Німеччини, представлено інформацію про те, які дії з реалізації стратегії вже були зроблені та які подальші кроки належить ще здійснити. Як інструменти управління у стратегії визначено 75 індикаторів та цілей у 39 сферах. Оглядом наведемо основні цілі та індикатори [8]:

1. *Неухильне дотримання сталого розвитку як керівного принципу в усіх галузях і при прийнятті всіх рішень.* Загальною метою та критерієм усіх дій є збереження природних життєвих основ Землі і створення для всіх людей сьогодні і в майбутньому умов для гідного життя.

2. *Відповідальність на глобальному рівні.* Відповідно до Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. та Паризької угоди щодо клімату, на глобальному рівні необхідно скоординувати та погодити один з одним такі заходи:

- боротьба з бідністю, голодом, а також соціальною нерівністю та ізоляцією;
- повага, захист та дотримання прав людини;
- широка загальна участь в економічному та соціальному розвитку.

3. *Збереження природних основ життя.* Для збереження природних основ життя і дотримання граничного екологічного навантаження на Землю життєві цикли матеріалів повинні стати замкнутими та/або приведені

у відповідність з екосистемними процесами та функціями. Із цією метою використання відновлюваних природних ресурсів (наприклад, лісів та рибних запасів), а також ґрунту не повинно перевищувати їхні здібності до регенерації.

4. *Збереження та зміцнення соціальної згуртованості у відкритому суспільстві.* Щоб зміцнити соціальну згуртованість та нікого не залишити позаду, необхідно подолати бідність і соціальну ізоляцію, докласти зусилля до їх запобігання, а також сприяти формуванню інклюзивного добробуту, прагнути до досягнення рівноцінних життєвих умов у різних регіонах. Домагатися того, щоб усі отримали рівні шанси на участь в економічному розвитку.

5. *Акцентування на освіту, науку та інновації як рушійну силу сталого розвитку.* Необхідне подальше розширення можливостей для отримання високоякісної освіти й придбання навичок, важливих для досягнення сталого розвитку, незалежно від походження, статі та віку. Наукові дослідження слід розглядати як основу для вироблення будь-яких рішень. Сфера науки та досліджень повинна більшою мірою орієнтуватися на цілі та виклики глобального сталого розвитку.

У комплексі подані цілі відображають рішення щодо забезпечення сталого розвитку та формують основу для подальших дій у рамках стратегії. Підсиливши глобальну спрямованість індикаторів, федеральна влада врахувала рекомендації, отримані в ході діалогу про оновлену редакцію стратегії сталого розвитку Німеччини.

Стратегічна політика Франції здійснюється в рамках, установлених міжнародним співтовариством, зокрема відповідно до Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р., прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2015 р., Паризькою угодою з клімату та Адіс-Абебською програмою дій із фінансування розвитку [9]. Вона також є частиною стратегії «Новий європейський консенсус з питань розвитку», ухваленої у 2017 р. [9].

Основні стратегічні цілі та напрями цієї політики визначено у рамковому програмному законі № 2014-773 про політику в галузі розвитку та міжнародної солідарності від 7 липня 2014 р., а також у послідовних переліках рішень Міжвідомчого комітету з міжнародного співробітництва та розвитку (МКМСР), що діє під керівництвом прем'єр-міністра та об'єднує міністрів, які займаються питаннями міжнародної солідарності [9].

8 лютого 2020 р. МКМСР установив нові напрями політики Франції в галузі розвитку за підсумками широких міжвідомчих консультацій та обговорень із Національною радою з розвитку та міжнародної солідарності (НРРМС). У рамках нових орієнтирів було схвалено основні цілі: боротьба з бідністю, реалізація цілей у сфері сталого розвитку (ЦУР) та Паризької угоди щодо клімату, а також захист глобальних суспільних благ [9].

Виконавчий комітет французького уряду встановив п'ять тематичних пріоритетів для впливу на чинники, що лежать в основі нерівності в усьому світі: міжнародна стабільність, клімат, освіта, гендерна рівність та охорона здоров'я [9]. Комітет ініціював коригування французької стратегії у сфері сталого розвитку, у рамках якої визначено можливість досягнення до 2022 р. показника в 0,55% коштів від валового національного доходу (ВНД), що виділятимуться на офіційну допомогу для боротьби з пандемією, а також збільшення частки грантів та двосторонніх заходів, зростання обсягу допомоги, яка надається організаціями громадянського суспільства [9].

Загалом основними отримувачами цієї допомоги стали Африка та ще дев'ятнадцять пріоритетних країн,

кожна з яких належить до категорії найменш розвинених країн (НРК), у тому числі й Україна.

У 2021 р. офіційна допомога Франції з метою досягнення сталого розвитку досягла 10,9 млрд євро, це найвищий рівень з історії Франції, тобто 0,44% від валового національного доходу, що значно вище за середній показник донорів Комітету сприяння розвитку (КСР) ОЕСР (0,30%) [10].

Нині Франція займає п'яте місце серед донорів КСР ОЕСР за обсягом коштів, що надаються. У 2021 р. в Африці, яка є пріоритетом політики Франції у сфері розвитку, було зосереджено 40% двостороннього фінансування, тобто 2,7 млрд євро, з яких майже третина була призначена для країн Африки на південь від Сахари (2 млрд євро) [10].

У 2021 р. президент установив нову мету політики Франції у сфері сталого розвитку. У зв'язку із цим 17 лютого 2021 р. на засіданні Ради міністрів міністр Європи та закордонних справ Жан-Ів Ле Дріан представив програмний законопроект про солідарний розвиток та боротьбу з глобальною нерівністю [11]. Із метою подолання наслідків глобальних криз, що стосуються сьогодні всіх континентів, Франція задіяла необхідні засоби підвищення ефективності боротьби з глобальною нерівністю і захистом глобальних суспільних благ: було укладено угоду між Францією, лабораторією Moderna та Альянсом із вакцин, відповідальним за механізм COVAX¹ (у червні 2021 р. найбільш уразливим країнам було надано понад 60 млн доз вакцин) [12].

Франція була першою країною, яка пожертвувала дози вакцин у рамках механізму COVAX. Від моменту створення COVAX Франція пожертвувала 67 млн доз і стала другим за величиною донором вакцин для COVAX після США [12].

Таким чином, вакцинами, закупленими Францією, змогли скористатися понад 45 країн, включаючи близько 30 країн Африки. Сьогодні Франція приділяє пріоритетну увагу глобальному охопленню вакцинацією і, як і раніше, готова мобілізувати зусилля міжнародної спільноти для підтримки країн, які важко постраждали від пандемії. Президент Франції взяв на себе зобов'язання пожертвувати 120 млн доз вакцин до середини 2022 р. [12].

Окрім того, мета Франції полягає у подальшій можливості забезпечувати за допомогою довіри до її політичних та фінансових зобов'язань мобілізацію зусиль широких коаліцій для здійснення більш рішучих дій щодо збереження глобальних суспільних благ (клімат, охорона здоров'я, освіта тощо).

Для забезпечення реалізації ЦСР до 2030 р., з огляду на глобальні зміни, Францією було розроблено стратегію солідарного розвитку та боротьби з глобальною нерівністю. Оглядом розглянемо основні цілі стратегії [13]:

1. *Залучення необхідних засобів підвищення ефективності боротьби з глобальною нерівністю та захисту глобальних суспільних благ.*

– Збільшення обсягу інвестицій у сферу збереження глобальних суспільних благ та запобігання кризам вимагає прогнозованості та наявності чіткої фінансової траєкторії: вперше Франція приймає закон про розроблення програми бюджетних асигнувань, призначених для політики у сфері розвитку.

2. *Чітке визначення географічних та галузевих пріоритетів.*

– Грантові кошти будуть зосереджені у найбільш уразливих країнах, особливо у 19 пріоритетних країнах, що належать до категорії найменш розвинених країн (НРК) та переважно розташовані в Африці на південь від Сахари. Окрім того, Франція збільшує свої інвестиції в інші країни, що розвиваються, і країни з економікою, що швидко розвивається, для захисту глобальних суспільних благ.

3. *Зміцнення партнерських зв'язків для забезпечення реального впливу на місцевому рівні.*

– Із країнами-партнерами, зокрема африканськими, планується встановити партнерські відносини на основі принципів відповідальності та спільних інтересів.

– Партнерство налагоджене і з усіма суб'єктами у сфері сталого розвитку (органи місцевого самоврядування, фонди, приватний сектор тощо), у тому числі у країнах-партнерах.

4. *Зміцнення керівництва на користь стратегічних напрямів діяльності Франції.*

– Керівництво політикою у сфері сталого розвитку буде зміцнено як на центральному, так і на місцевому рівні.

– У країнах-партнерах посол очолюватиме місцеву раду з питань сталого розвитку, щоб забезпечити узгодженість зусиль усіх суб'єктів державного механізму Team France Export у рамках єдиної стратегії.

5. *Підвищення прозорості та вдосконалення моніторингу результатів діяльності на місцевому рівні.*

– Для того щоб краще оцінити результати, ефективність та вплив діяльності, буде створено комісію з оцінки політики у сфері сталого розвитку.

6. *Підвищення привабливості Франції (розміщення на її території міжнародних організацій).*

– Це дасть змогу Франції створити привабливий механізм розміщення на своїй території міжнародних організацій, зокрема тих, які відіграють центральну роль у міжнародному порядку денному в галузі сталого розвитку та популяризації глобальних суспільних благ.

7. *Удосконалення механізму повернення незаконно отриманих активів.*

– Цей механізм передбачає, що виручка від продажу незаконно отриманих активів буде основою виділення асигнувань на фінансування заходів у сфері співробітництва та розвитку, максимальною наближених до зацікавлених груп населення. Щорічно парламент здійснюватиме контроль над застосуванням механізму повернення таких активів із метою забезпечення прозорості та підзвітності.

Слід зауважити, що розроблена стратегія солідарного розвитку та боротьби з глобальною нерівністю є результатом великого процесу консультацій з усіма суб'єктами в галузі розвитку та міжнародної солідарності, які здійснювалися під керівництвом міністра Європи та закордонних справ Жан-Іва Ле Дріана та державного секретаря у справах туризму, французьких громадян за кордоном та франкофонії Жан-Батиста Лемуана.

Висновки. Криза COVID-19 розкрила глобальні проблеми, яким мають протистояти всі суспільства: виникнення пандемії, зростання нерівності, бідності та незабезпеченості продовольством, а також вимушена міграція та поява радикалізму, що розвиваються на ґрунті вказаних криз. Криза поставила під загрозу зриву прогрес у досягненні базових цілей у сфері сталого розвитку, оскільки тепер країнам із низькими доходами потрібно шукати оптимальне співвідношення між невідкладними витратами на підтримання життя та засобів до існування та більш довгостроковими інвестиціями у охорону здоров'я, освіту, фізичну інфраструктуру та інші життєво важливі потреби.

¹ COVAX – це особлива Програма, реалізована за підтримки Франції. Її мета – забезпечити розроблення, закупівлю та доставку вакцин проти COVID-19 у країни з найнижчим рівнем доходу, а також у країни, які бажають закупити вакцини для власних потреб (так звані країни, що самофінансуються).

Досягнення цілей у сфері сталого розвитку вимагатиме від усіх надзвичайних зусиль. За прикладом Німеччини та Франції країнам необхідно ефективно реагувати і діяти задля запобігання кризам, які сьогодні торкаються всіх груп населення. Досвід Німеччини та Франції показав успішне перетворення моделей зростання з метою забезпечення їхньої стійкості, інклюзивності та довгостроковості. У рамках колективних зусиль особлива увага приділяється найбільш уразливим країнам, зокрема країнам Африки. Це – імператив солідарності з ними. Окрім того, це відповідає безпосереднім інтересам німецьких та французьких громадян.

Урядам країн необхідно активізувати свої зусилля щодо збільшення інвестицій у забезпечення глобальних суспільних благ та боротьбу з глобальною нерівністю, політика у сфері сталого розвитку має стати окремим напрямом зовнішньої політики країн.

Важливим аспектом є інвестування в багатосторонні організації та фонди, що дасть змогу вжити заходів щодо реагування на глобальні проблеми, які стосуються всіх континентів: клімат та біорізноманіття, охорона здоров'я, кризи в галузі безпеки та нестабільності, гендерна рівність та освіта.

Важлива також активізація участі світової спільноти. Якщо партнери у сфері сталого розвитку поступово збільшать свою офіційну допомогу на реалізацію цілей, то багато країн із низькими доходами будуть у змозі досягти своєї мети в галузі розвитку 2030 р. або невдовзі після цього.

Надання такої допомоги може бути непростим завданням для директивних органів у країнах із розвинутою економікою, які нині, ймовірно, більшою мірою зосереджені на вирішенні внутрішніх завдань. Однак сприяння розвитку є гідною інвестицією, яка здатна принести велику вигоду для всіх.

Список використаних джерел:

1. Стратегия устойчивого развития Германии. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1937918/> (дата звернення: 25.12.2021).
2. Emmanuel Macron, Angela Merkel, Maki Salli, Antonio Guterresh, Шарль Мішель та Урсула фон дер Ляйен – найсерйозніші кризи вимагають найамбітніших рішень, які формують майбутнє. URL: <https://ukraine.un.org/uk/110816> (дата звернення: 25.12.2021).
3. Факти про Німеччину. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/files/2020-11/compressed.pdf> (дата звернення: 05.01.2022).
4. About the COVID-19 Response and Recovery Trust Fund – #RecoverBetterTogether. URL: <https://www.un.org/ru/node/78411> (дата звернення: 10.01.2022).
5. What is the ACT-Accelerator. URL: <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/about> (дата звернення: 10.01.2022).
6. Брюссель – архів новин. URL: https://ria.ru/location_Brussels/20200708/ (дата звернення: 11.01.2022).
7. Белов В.Б. Крупнейшая в послевоенной истории конъюнктурная программа правительства ФРГ. 2020. № 27. URL: <http://instituteofeurope.ru/images/uploads/analitika/2020/an210.pdf> (дата звернення: 15.01.2022).
8. Стратегия устойчивого развития Германии. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource> (дата звернення: 15.01.2022).
9. Политика в области развития: стратегия Франции. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/oficial-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/> (дата звернення: 17.01.2022).
10. Официальная помощь в целях развития. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/oficial-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/> (дата звернення: 17.01.2022).
11. Представление Жан-Ивом Ле Дрианом программного законопроекта о солидарном развитии и борьбе с глобальным неравенством в Национальной ассамблее (17 февраля 2021 г.). URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/oficial-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/events/article> (дата звернення: 17.01.2022).
12. Всемирное здравоохранение – Спустя год после его создания в рамках механизма COVAX было поставлено 1 миллиард доз вакцин от COVID-19 по всему миру. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/> (дата звернення: 20.01.2022).
13. Новая цель политики Франции в области развития. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/> (дата звернення: 22.01.2022).

References:

1. Strategiya ustoychivogo razvitiya Germanii [Germany's sustainable development strategy]. PwC. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1937918/> (accessed: 25.12.2021).
2. Emmanuel Macron, Angela Merkel, Maki Salli, Antonio Guterresh, Charl Mishel i Ursula fon der Lyayyen Samyye seryeznyye krizisy trebuyut naiboleye ambitsioznykh resheniy, formiruyushchikh budushcheye [Emmanuel Macron, Angela Merkel, Macy Salli, Antonio Guterres, Charles Michel and Ursula von der Leyen The most serious crises lead to the most significant solutions, as they shape the future]. PwC. URL: <https://ukraine.un.org/uk/110816> (accessed: 25.12.2021).
3. Fakty pro Nimechchynu [Facts about Germany] PwC. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/files/2020-11/compressed.pdf> (accessed: 05.01.2022).
4. Pro Trastovyy fond reahuvannya ta vidnovlennya COVID-19 – #RecoverBetterTogether [About the COVID-19 Response and Recovery Trust Fund – #RecoverBetterTogether]. PwC. URL: <https://www.un.org/ru/node/78411> (accessed: 10.01.2022).
5. Shcho take ACT-pryskoryuvach [What is the ACT-Accelerator]. PwC. URL: <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/about> (accessed: 10.01.2022).
6. Bryussel arkhiv novyn [Brussels news archive]. PwC. URL: https://ria.ru/location_Brussels/20200708/ (accessed: 11.01.2022).
7. Belov V. B. Krupneyshaya v poslevoennoy ystoryy konyunktturnaya prohramma pravytelstva FRH № 27, 2020 (№ 210) [Belov V.B. The largest in the postwar history of the conjunctural program of the German government № 27, 2020 (№ 210)]. PwC. URL: <http://instituteofeurope.ru/images/uploads/analitika/2020/an210.pdf> (accessed: 15.01.2022).
8. Stratehiya stiykoho rozvytku Hermanii [Germany's Sustainable Development Strategy]. PwC. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource> (accessed: 15.01.2022).
9. Politika v oblasti razvitiya: strategiya Frantsii [Development policy: the strategy of France]. PwC. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/oficial-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/> (accessed: 17.01.2022).
10. Ofitsialnaya pomoshch v prilozeniyakh razvitiya [Official development assistance]. PwC. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/oficial-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/> (accessed: 17.01.2022).

11. Predstavleniye Zhan-Ivom Le Drianom otcheta o solidarnom razvitii i borbe s globalnym neravenstvom v Natsionalnoy assambleye (17 fevralya 2021g.) [Presentation by Jean-Yves Le Drian of the program bill on solidarity development and combating global inequality in the National Assembly (February 17, 2021)]. PwC. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/official-naya-pomosch-v-celyah-razvitiya/evenements/article> (accessed: 17.01.2022).
12. Vsemirnoye zdavookhraneniye – spustya god posle yego sozdaniya v ramkakh mekhanizma COVAX bylo postavleno 1 milliard doz vaksiny ot COVID-19 po vsemu miru [World Health – One year after its inception, 1 billion doses of COVID-19 vaccine have been delivered worldwide through COVAX 1 billion doses of COVID-19 vaccines delivered worldwide]. PwC. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/> (accessed: 20.01.2022).
13. Novaya tsel politiki Frantsii v oblasti razvitiya [New goal of French development policy]. PwC. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/> (accessed: 22.01.2022).

PROSPECTS FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN A PANDEMIC CONDITION: THE EXPERIENCE OF GERMANY AND FRANCE

Summary. The Sustainable Development Goals are a kind of call to action from all countries – poor, rich and middle-income. It aims to improve the well-being and protect our planet. States recognize that poverty eradication measures must be taken in parallel with efforts to increase economic growth and address a range of issues in the areas of education, health, social protection and employment, as well as the fight against climate change and the environment. However, the pandemic has a particularly severe impact on the poor around the world. COVID-19 is likely to put some 100 million people out of extreme poverty by 2020 alone, while the United Nations warns that in some regions poverty may rise to levels not seen in 30 years. The coronavirus pandemic has demonstrated that we must work together and give our fight against this crisis the impetus it needs to achieve its sustainable development goals. It is very important for countries to strive to maintain the direction of sustainable development even in the context of a global pandemic, for this it is necessary to adjust development strategies that will help all those affected by this crisis to recover effectively and move on to a course of further development. Even during large-scale domestic reforms, most low-income countries are unable to attract the amount of resources needed to finance these goals. They need strong and extraordinary support from the international community, including private and official donors and international financial institutions. As the second largest donor of official development cooperation and an active participant in the global partnership, Germany plays a decisive role in global development. Germany and France The 2030 Agenda is important as a compass for global change towards greater sustainability – in the economic, environmental and social dimensions and in the context of existing linkages. Economic systems and lifestyles must become more equitable, more sustainable and efficient, and discrimination must also be combated, not least by strengthening effective inclusive and democratic institutions, good governance and the rule of law. No country can overcome this crisis alone. Governments and companies need to share vaccines and technology to keep supplies going and distribution going faster. The best way to do this is COVAX, the global vaccine initiative. The coronavirus pandemic has clearly demonstrated that countries must act together, and Germany and France are examples of this, which provided the necessary impetus in the fight against the crisis to implement the sustainable development goals.

Key words: strategy, sustainable development, goals, pandemic, crisis, global problems, international partnership, cooperation.

Долга Г. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Хитрова О. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Dolha Halyna

*PhD in Economic Scienc, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management,
International Economics and Tourism
Chernivtsi Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics*

Khytrova Olha

*PhD in Economic Scienc, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management,
International Economics and Tourism
Chernivtsi Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics*

УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті досліджуються науково-прикладні положення щодо управління готельним господарством в умовах економічної кризи. Розглянуто теоретичні основи поняття готельного бізнесу та значення готельних послуг у галузі туризму. Проаналізовано ситуацію щодо розвитку готельного господарства за 1995–2021 рр. Досліджено, що у міжнародному туризмі процеси глобалізації простежуються на прикладі сектору розміщення туристів, де швидкими темпами відбувається розширення та розвиток готельних мереж. Визначено основні проблеми, які гальмують подальший розвиток туристичної сфери. На основі статистичних досліджень розглянуто найбільше у Європі зосередження готельних підприємств та найвищий коефіцієнт завантаженості готелів. Визначено сучасні тенденції розвитку весвітнього готельного господарства. За допомогою дослідженого світового досвіду управління готелями та якістю надання послуг, а також запровадженням інноваційних трендів у готельному бізнесі виокремлено тенденції розвитку функціонування готельного господарства в Україні в кризових умовах. Сформовано чинники негативного впливу на стан готельного господарства в Україні.

Ключові слова: готель, готельний бізнес, готельне господарство, туризм, туристичний бізнес, гостинність, криза.

Вступ та постановка проблеми. Готельне господарство стає все більш прибутковим, і будівництво готелів ведеться переважно комерційного призначення. Цьому рішенню сприяє розвиток туризму. Гостинність і туризм тісно пов'язані. Розвиток індустрії туризму викликав небувалий ріст готельного господарства. Як наслідок, багато країн почали інвестувати значні кошти в розвиток цієї галузі економіки. Окрім того, у багатьох країнах індустрія гостинності стає однією з основних галузей зайнятості. Матеріальна база розміщення туристів займає одне з провідних місць у формуванні туристичної інфраструктури, оскільки якість розміщення та відповідні послуги мають вирішальний вплив на рівень туристичного забезпечення. Як наслідок, індустрія гостинності стає бізнесом, який швидко розвивається, генеруючи значні грошові надходження, у тому числі в іноземній валюті. Вітчизняне готельне господарство стає невід'ємною частиною світового готельного господарства. Необхідність вивчення процесу становлення та розвитку зарубіжної готельної індустрії зумовлена такими сучасними тенденціями, як вихід на готельний ринок українських міжнародних готельних мереж, розвиток національних комплексів, які

є серйозними конкурентами незалежних готелів, застосування сучасних технологій, різноманітні та складні види управління готелем. Усе це оновлює вивчення світового досвіду розвитку готельного господарства з метою зміцнення позицій вітчизняних готелів на ринках туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущий внесок у дослідження проблем розвитку, управління та функціонування готельного господарства зробили О.А. Агєєва, Д.Н. Акуленок, Н.М. Васильєв, Ю.Л. Васянін, М.А. Жукова [1], М.Г. Бойко, Л.М. Гопкало [2], С.І. Дорогунцов, Г.Б. Мунін, А.О. Зміїнов, Г.О. Зінов'єв [3], Х. Роглев [4], Т.І. Ткаченко, С. Гаврилюк [5] та ін. Однак попри постійне і всебічне вивчення проблем розвитку підприємств готельного господарства чимало питань залишаються невирішеними, зокрема недостатньо розглянуто можливості використання зарубіжного досвіду розвитку підприємств гостинності для України. Серед науковців немає чітко визначеної позиції щодо доцільності дослідження готельного господарства як самостійної галузі. У працях вітчизняних і закордонних фахівців переважають дві основні позиції: перша з них ідентифікує

індустрію туризму та індустрію гостинності, аргументуючи подібністю галузевого складу, друга – розділяє ці два поняття, розглядаючи готельне господарство як провідну ланку індустрії туризму.

Метою роботи є дослідження науково-прикладних положень щодо управління готельним господарством у кризових умовах, а саме: теоретичних основ поняття готельного господарства та значення готельних послуг у галузі туризму; специфіки готельної діяльності в туризмі; визначення основних проблем, які гальмують подальший розвиток готельного бізнесу в Україні; дослідження сучасних тенденцій розвитку всесвітнього готельного господарства; формування чинників негативного впливу на стан готельного господарства в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні готельна індустрія у світі стала популярною галуззю економіки, що забезпечує значні валютні надходження за рахунок розвитку іноземного туризму. Оскільки розвиток туризму призвів до розширення готельного господарства, використання готельно-туристичних комплексів сьогодні сприяє розвитку іноземного туризму, а також розширенню спілкування людей, розвитку культурних зв'язків, зближенню. Тому готельна індустрія як один з основних складників туристичної галузі, що динамічно розвивається, включає комплекс послуг для туристів, є ключовим чинником розвитку туризму в Україні. Причому готельна діяльність пов'язана насамперед із питанням прийому як основного критерію оцінки ефективності туристичного комплексу. І хоча сьогодні існує тенденція будувати вишукані та шалено дорогі готелі, є сумніви, що майбутнє за ними. Секрет гостинності, однак, полягає не в розкоші і пишності, а в чуйності та вмінні відчувати настрій і бажання гостя. Це те, над чим потрібно попрацювати у сфері готельних послуг. Таким чином, індустрія гостинності є складною системою, яка охоплює багато складників, підгалузей і є комплексною, що передбачає різні види обслуговування клієнтів і набір багатьох способів вирішення різноманітних робочих завдань та складних ситуацій [6].

Із набуттям незалежності в Україні починає формуватися ринок готельних послуг, що являє собою багатомірну динамічну систему відносин із надання та отримання комплексних готельних послуг. Саме готельні підприємства виконують одну з найважливіших функцій

у сфері туристичних послуг: надають їм сучасне розміщення та необхідні послуги, оскільки якість життя та відповідні послуги істотно впливають на рівень обслуговування. Аналізуючи ситуацію розвитку готелю в 1995–2021 рр., слід відзначити її нестабільний характер: із 1995 по 2004 р. відбувалося поступове зменшення кількості готельних підприємств, що пов'язано з початком механізму ринкового управління, зміною володіння, нагальною потребою в модернізації та реконструкції матеріальної бази за власні кошти, запровадження з 1999 р. обов'язкової сертифікації послуг готельного та громадського харчування. Це нове середовище було несприятливим для продовження діяльності деяких підприємств готельного типу; із 2004 по 2010 р. кількість готельних підприємств зросла через різкі зміни внутрішньополітичної ситуації в країні, зростання інтересу інвесторів до сфери готельної нерухомості, проведення низки масштабних заходів (наприклад, «Євробачення»), збільшення кількості іноземних туристів тощо. Слід зазначити, що система та комплексність дослідження готельного ринку є запорукою ефективного прогнозування, вибору вектора розвитку та розроблення стратегій функціонування в умовах ринкового середовища, що змінюється [7]. Але через зміни в методології статистичного аналізу готельного господарства в Україні втрачаються цілісність і послідовність наукових спостережень готельного господарства та виникають певні відмінності в показниках через їх непорівняність (рис. 1).

Аналізуючи рис. 1, можна констатувати, що загальна кількість закладів розміщення в Україні з 2011 по 2013 р. поступово збільшувалася за рахунок розвитку та експлуатації готельної нерухомості різних категорій під впливом підготовки та проведення останньої частини чемпіонату Євро-2012 з футболу.

У 2014 р. показники розвитку мають негативну тенденцію, що є наслідком погіршення внутрішньополітичної та економічної ситуації, ведення бойових дій в окремих районах України, що спричинило руйнування деяких засобів розміщення. Як наслідок, зменшилася кількість місць, які пропонують готельні заклади: порівняно з 2011 р. кількість місць зменшилася на 28% (на 161,3 тис.) і становила 406 тис туристів у переїзді. Ситуація на готельному ринку тісно пов'язана із загальною економічною ситуацією країн призначення та генераторами туристич-

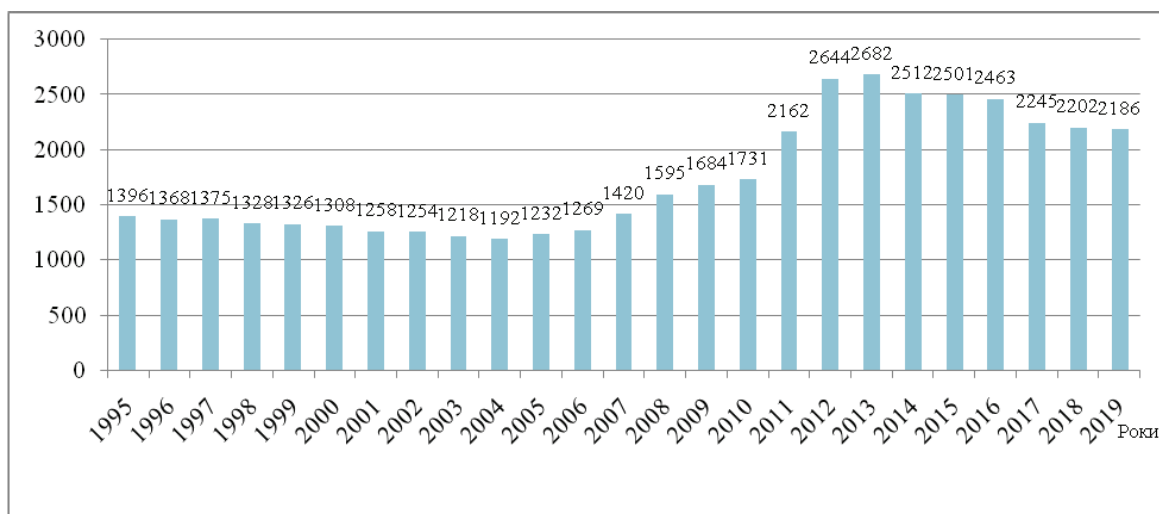

Рис. 1. Тенденція розвитку підприємств готельного господарства (1995–2021 рр.)

Джерело: сформовано автором

них потоків. Сучасний стан економіки неминуче призведе до змін у показниках діяльності готельного господарства, оскільки рівень економічної активності визначає інтенсивність подорожей, впливає на розмір наявного доходу та можливість здійснення туристичних поїздок. На жаль, офіційна статистика за останні роки свідчить про зменшення кількості вітчизняних туристів (у 2014 р. кількість зменшилася на 379 869 осіб (46%) порівняно з 2013 р. і становила 322 746 туристів) та коливання кількості іноземців, оскільки більшість посольств та консульств різних країн України не рекомендували своїм громадянам відвідувати нашу країну. Суттєве скорочення кількості внутрішніх туристів є складним наслідком порушення принципу безпеки через ситуацію в Україні та загальний спад економічної добробут населення. Із 2017 р. спостерігається незначне поліпшення туристичної відвідуваності готелів, які з 2014 р. припинили свою діяльність або працювали зі збитками [8]. Нині в Україні налічується 1 731 готель, з яких лише 16 є п'ятизірковими. Інвестиційна привабливість готельного сегменту в цілому за нинішніх умов майже на нулі.

Сьогодні світова економіка постає як неподільне глобальне ціле, що характеризується різноманітними і непередбачуваними процесами. В останні роки спостерігається прискорений розвиток індустрії туризму, яка стала глобальною за масою, формами і технологіями дозвілля. У міжнародному туризмі процеси глобалізації можна простежити на прикладі сфери розміщення туристів, де спостерігається стрімке розширення та розвиток готельних мереж. Готельна індустрія є однією з найдинамічніших у світі. Лише протягом другої половини ХХ ст. у цій сфері відбулися кардинальні зміни, які змінили розуміння готелю як місця для ночівлі та вивели готельний сегмент на лідируючі позиції серед компонентів туристичної індустрії [9]. За розміром готельної бази є європейські країни, фонд яких становить близько 45% світового готельного фонду і може прийняти одночасно 20 млн іноземців. У середньому готельний фонд зростає на 2–3% на рік. Серед окремих країн лідерами світової готельної індустрії є: США (4 млн номерів), Японія (1,7 млн), Італія (понад 1,5 млн), Німеччина, Франція, Іспанія та Англія (понад 1 млн). готельних місць кожен), Австрія, Канада та Мексика (майже 700 тис номерів). Греція, Хорватія та Чорногорія мають близько 400 тис місць. Найвищі темпи будівництва готелів спостерігаються у Китаї, Туреччині, Марокко, Німеччині, Аргентині, Сінгапурі, Малайзії. Сьогодні у світі налічується майже 360 тис комфортабельних готелів різного рівня з номерним фондом 15 млн одиниць. Більшість із них знаходиться у Європі та Північній Америці. Кількість кімнат збільшується на 10–16% в рік [6].

Практики відзначають, що на сучасному етапі основними проблемами, які гальмують майбутній розвиток туристичної галузі в Україні, є: відсутність відповідної нормативно-правової бази та легітимної стратегії розвитку галузі; економічна та політична нестабільність країни; обмеженість інвестиційних ресурсів; непрозорість процедур виділення землі під будівництво споруди; складність процесу затвердження проекту (у нашій країні ця процедура триває від півтора до двох років, тоді як у Європі – не більше двох місяців); недосконала реклама українських туристичних центрів і, відповідно, готелів за кордоном тощо [7].

За даними Всесвітньої туристичної організації, у всьому світі зареєстровано понад 308 тис готельних компаній. Більшість із них – 171 тис готелів – зосереджено у Європі (лідер – Італія), 88 тис – у США. Показником безпеки готелю визнано кількість готельних місць на

тисячу жителів країни. Наприклад, в Австрії цей показник становить 86, у Швейцарії – 42, в Україні – 2,3. Показником якості та рівня готелів країни є заповнюваність готелів. На сучасному етапі в країнах Європи він становить у середньому 66–75%, в Україні – 32%. Оптимальний рівень становить 60–80%, що дає змогу забезпечити досить високу рентабельність готелів і цієї сфери туризму в країні. Межа виживання готелю оцінюється у 40% його заповнюваності [8].

Ефективність готельних мереж та наявність великої кількості елітних готелів, обов'язковими ознаками яких є високопрофесійний та гостинний персонал, сучасна інфраструктура, системи безпеки тощо, є одними з чинників, що істотно впливають на розвиток галузі туризму. Стрімкий розвиток будівельних технологій, поява нових будівельних і оздоблювальних матеріалів, упровадження електроніки та комп'ютерної техніки, інтерактивних технологій, з одного боку, і зростання подорожей і туризму у світі на різних рівнях, диверсифікація туристичних послуг, попит, загострення конкуренції між готелями та відкриття нових сегментів ринку, зміна існуючої філософії обслуговування – з іншого, дали життя тенденціям у світовій індустрії гостинності, зокрема: поширенню інтересів гостинності на продукти та послуги, які раніше надавалися компаніями інших галузей; екологізації готельних послуг; посиленню спеціалізації готельного господарства, що дає змогу краще орієнтуватися на певні сегменти споживачів з урахуванням різних характеристик; глобалізації та концентрації готельного господарства; персоналізації обслуговування та повній орієнтації на запити та потреби клієнтів; масштабному впровадженню нових засобів зв'язку та інформаційних технологій для поглибленої та системної економічної діагностики; концептуалізації діяльності; упровадженню нових технологій у комерційну стратегію готельних компаній, зокрема широкому використанню Інтернету для просування готельних продуктів і послуг [9].

Сьогодні готелі пропонують велику кількість послуг, які надають різноманітні заклади громадського харчування та фітнесу: фітнес, оздоровчі та СПА-центри, салони краси. Зазвичай у готелях є танцювальні, музичні та тематичні зали, спортивні майданчики та корти, конференц-зали, бізнес-центри, кімнати для постійної індивідуальної роботи гостя, шоу-руми та універсали, магазини різних напрямів. Набуває поширення тенденція до індивідуалізації обслуговування клієнтів. Персонал пам'ятає його ім'я, улюблені напої, намагається, щоб він відчував себе бажаним гостем. На це також спрямовані так звані безкоштовні послуги: вітальний коктейль (у Туреччині та Єгипті – чашка гіацинтового чаю, на Балі – склянка жасминового чаю), солодощі або шоколад увечері на ліжку (в Австрії – альпійський торт на тумбочці), зустріч чи прощання групи з оркестром, невеликі сувеніри, фрукти та мінеральна вода тощо. Усе це пов'язується з іншою тенденцією – «гедонізацією» обслуговування, яка полягає у тому, що персонал намагається зробити перебування клієнта в готелі максимально приємним не лише за рахунок доброзичливого обслуговування, послужливості, «доповнюваності» обслуговування, а й через організацію низки приємних традицій, наприклад «щасливої години», коли гостей пригощають келихом шампанського у фойє готелю або фірмовими стравами та напоями за півціни тощо. У старій Європі навіть існують асоціації тематичних та історичних готелів класу люкс, які обмінюються інформацією про своїх клієнтів, створюють єдину систему обслуговування та формують індивідуальні запрошення для клієнтів

(Швейцарська асоціація історичних готелів). Концепція стилю цих готелів просякнута духом історії, дорогоцінної архітектури, унікальності побуту, сервісу та комфорту. Таким чином, готель стає не лише тимчасовим місцем проживання, а й домівкою з відчуттям незабутньої подорожі [7].

Екологізація готельного продукту набуває все більшого значення у зв'язку з необхідністю збереження навколишнього середовища, підвищенням попиту туристів на екологічно чисті послуги та товари. Готелі намагаються використовувати екологічно чисті матеріали в інтер'єрах та зручностях, практикують «безвідходну» технологію, пропонують гостям спеціальну близню «для алергіків», екологічні продукти та середовище напоїв у ресторанному середовищі. Для деяких готелів екологія стала поняттям їхньої діяльності (наприклад, Inter Continental hotel group, Innovation Hotel hotels) [9].

Диверсифікація туристичного попиту змусила готелі шукати свою нішу на ринку розміщення, що призвело до процесу готельної спеціалізації. Спеціалізація базується на видах туризму, типах клієнтів і вибраному транспорті, смаках та інтересах клієнтів. Курорти широко спеціалізуються на лікувально-відновлювальних процедурах різного профілю, пропонують курси з регенерації шкіри, корекції тіла, схуднення. З'являються вегетаріанські готелі – таких п'ятизіркових готелів у Швейцарії вже кілька. Бізнес-готелі пропонують швидкі процедури реєстрації та виїзду, оренду автомобілів та технічного персоналу. Готелі для ділових жінок пропонують підвищені заходи безпеки, спеціально обладнані санвузли, послуги краси. Багато готелів та інших місць розміщення спеціалізуються на різних видах спорту. Відкриваються готелі для інвалідів, такі як Lazarushof (Будинок Лазаря) у Німеччині. Є готелі з унікальною спеціалізацією. Наприклад, готель для дітей раннього віку (мініатюрний Grand Hotel) у Ліверпулі (Велика Британія) розрахований на гостей від півтора до дев'яти років.

Загалом стан готельного господарства в Україні сьогодні знаходиться в незадовільному стані. Це зумовлено такими причинами, як: прогалини в законодавстві у сфері інвестицій та підприємництва; невідповідність систем оподаткування та бухгалтерського обліку міжнародним стандартам; відсутність надійної системи страхування,

яка б покривала комерційні ризики під час реалізації інвестиційних проектів; нестабільність політичної ситуації в Україні; війна на Сході України; відсутність стабільного попиту на вітчизняні готельні послуги; інфраструктура готельних компаній, яка не відповідає міжнародним стандартам; низька кількість закладів високого рівня; застаріле обладнання та технічна база готелів; відсутність чіткого законодавчого визначення ролі готельного господарства в туристичній сфері та на ринку послуг; низька якість наданих послуг і культура обслуговування клієнтів; низький рівень купівельної спроможності населення; погані дорожні умови; нестабільність національної валюти тощо [10, с. 145–146].

Висновки. Досліджуючи сучасний стан розвитку готельного господарства у світі, незаперечним слід визнати той факт, що в багатьох країнах світу індустрія гостинності давно сформувалася і стабільно розвивається, маючи матеріальну базу та забезпечуючи роботою мільйони людей, що, безперечно, позитивно впливає на економіку окремої держави. Сьогодні готельне господарство в усьому світі розвивається на індустріальній основі та є галуззю економіки, яка забезпечує значні валютні надходження завдяки поширенню іноземного туризму. В Україні ситуація на готельному ринку ускладнюється політичним загостренням та воєнними діями, що сформували нові реалії функціонування готельного господарства: практично повне припинення його функціонування в місцях загострення конфлікту та активізація розвитку в місцях, які мають прями міжнародні сполучення та є відносно безпечними. На жаль, очікування підприємств готельного господарства щодо перспектив їхньої ділової активності має негативне значення. Але на сучасному етапі відбувається певна адаптація ринку до турбулентних умов, що проявляється в трансформаційних змінах та запровадженні антикризових дій, що в середньо- та довгостроковій перспективі принесе очікувані позитивні результати.

Перспективою подальших досліджень є всебічне вивчення, аналіз і використання всіх резервів підвищення якості обслуговування та конкурентоспроможності готельних комплексів України шляхом упровадження позитивного закордонного досвіду розвитку підприємств сфери гостинності.

Список використаних джерел:

1. Туризм і готельне господарство : підручник / О.А. Агєєва, Д.Н. Акуленок, Н.М. Васильєв, Ю.Л. Васянін та ін. Москва : Екмос, 2004. 400 с.
2. Бойко М.Г., Гопкало Л.М. Організація готельного господарства : підручник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 494 с.
3. Управління сучасним готельним комплексом : навчальний посібник / С.І. Дорогунцов, Г.Б. Мунін, А.О. Змієв, Г.О. Зінов'єв. Київ : Ліра-К, 2005. 520 с.
4. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 408 с.
5. Ткаченко Т.І., Гаврилюк С.П. Економіка готельного господарства і туризму : навчальний посібник. Київ : КНТЕУ, 2005. 179 с.
6. Басюк О.В. Аналіз світового досвіду функціонування готельних ланцюгів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. URL: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015> (дата звернення: 28.04.2020).
7. 2015 International Tourism Results and Prospects for 2016. *UNWTO presentation*. URL: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_fitur_2016_hqjk.pdf (дата звернення: 28.04.2020).
8. Стойко Т. Звездопад: почему украинские гостиницы не интересны инвесторам. *Дело*. 2016. URL: <http://delo.ua/business/zvezdopad314138> (дата звернення: 28.04.2020).
9. Тимошенко З.І. Позиціонування готельного продукту. Маркетинг готельно-ресторанного бізнесу. URL: <http://tourismbook.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1851/> (дата звернення: 28.04.2020).
10. Долга Г.В. Антикризовий менеджмент підприємств тимчасового розміщення Буковини в умовах соціально-економічної нестабільності. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. Вип. 1(23). С. 142–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuues_2018_1_23 (дата звернення: 28.04.2020).

References:

1. Ageeva O. A., Akulenok D. N., Vasiliev N. M., Vasyanin Y.L., Zhukova M.A. (2004) *Turyzm i ghoteljne gospodarstvo* [Tourism and hotel industry]. Moscow: Ekmos, 400 p. (in Ukrainian)
2. Boyko M.G., Gopkalo L.M. (2006) *Orghanizacija ghoteljnogho gospodarstva* [Organization of the hotel industry]. Kyiv: Kyiv. nat. University of trade and economics, 494 p. (in Ukrainian)
3. Doroguntsov S.I., Munin G.B., Zmiyov A.O., Zinoviev G.O. (2005) *Upravlinnja suchasnym ghoteljnym kompleksom* [Management of a modern hotel complex]. Kyiv: Lyra-K, 520 p. (in Ukrainian)
4. Roglev H.Y. (2005) *Osnovy ghoteljnogho menedzhmentu* [Fundamentals of hotel management]. Kyiv: Condor, 408 p. (in Ukrainian)
5. Tkachenko T.I., Gavrilyuk S.P. (2005) *Ekonomika ghoteljnogho gospodarstva i turyzmu* [Economy of hotel industry and tourism]. Kyiv: KNUTE, 179 s. (in Ukrainian)
6. Basyuk O.V. (2015) Analiz svitovoho dosvidu funktsionuvannya ghoteljnyh lantsyuhiv. [Analysis of world experience in the operation of hotel chains]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Naukove elektronne fakhove vydannya Mykolajivsjkoho natsionaljnogo universytetu im. V. O. Sukhomlynsjkoho*. Mykolayiv, 2015. Vyp. 5. Available at: [http:// global-national.in.ua/issue-5-2015](http://global-national.in.ua/issue-5-2015) (accessed 28 April 2020).
7. 2015 International Tourism Results and Prospects for 2016. UNWTO presentation. Available at: http://dtxqt4w60xqpw.cloud-front.net/sites/all/files/pdf/unwto_fitur_2016_hqjk.pdf (accessed 28 April 2020).
8. Stoiko T. (2016, March 24) *Zvezdopad: pochemu ukrainskiiie hostinitisy nie intieriesny investoram* [Starfall: why Ukrainian hotels are not interesting to investors]. *Hazeta Delo. Ukrayina. Delo.ua*. Available at: <http://delo.ua/business/zvezdopad-314138> (accessed 28 April 2020).
9. Tymoshenko Z.I. *Pozytisionuvannya ghoteljnogho produktu* [Positioning of the hotel product]. *Marketynh ghoteljno-restorannoho biznesu* [Marketing of hotel and restaurant business]. Available at: <http://tourism-book.com/pbooks/book-37/en/chapter-1851/> (accessed 28 April 2020).
10. Dolha H.V. (2018) *Antykryzovij menedzhment pidpriemstv tymchasovoho rozmishchennia Bukovyny v umovakh sotsialjno-ekonomichnoi nestabiljnosti* [Anti-crisis management of temporary accommodation enterprises Bukovina in the conditions of socio-economic instability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodsjkoho universytetu*. Uzhhorod. Vyp. 1(23), pp. 142-148. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2018_1_23 (accessed 28 April 2020).

**HOTEL HOUSEHOLD MANAGEMENT UNDER CURRENT CONDITIONS:
NOWADAYS CIRCUMSTANCES AND WORLD WIDE EXPERIENCE**

Summary. The article deals with the scientific and applied positions concerning the management of the hotel industry in the conditions of economic crisis. The theoretical evaluations of the concept of hotel business are considered one of the main components of the tourism industry which is dynamically developing and includes a complex of services for tourists and is a key factor in the development of tourism as well as the importance of hotel services in the field of tourism today. The analyzed situation of the development of the hotel industry for the years 1995-2019 shows a decrease in the number of domestic tourists and fluctuations in the number of foreign tourists. It is the hotel companies that perform one of the most important functions in the sphere of tourist services: they provide them with modern accommodation and essential services, since the quality of accommodation and appropriate services significantly affect the level of tourist service. It has been researched that in international tourism the processes of globalization are traced on the example of the tourist accommodation sector where the expansion and development of hotel chains is rapidly increasing. The main problems that hinder the further development of the tourism sector are identified: the lack of a proper regulatory framework and a legitimate strategy for the development of the industry; economic and political instability in the country; limited investment resources; the lack of transparency of the land allocation procedures for the construction of the facility; complexity of the project coordination process (in our country, this procedure takes from one and a half to two years, whereas in Europe no more than two months); imperfection of advertising of Ukrainian tourist centers and correspondingly hotels abroad, etc. Based on statistical surveys the largest concentration of hotel businesses in Europe and the highest occupancy rate of hotels have been considered. The modern tendencies of development of the world hotel industry are determined. In the world the process of mastering new concepts of hotel business and modernization of the old ones is constantly taking place. Globalization and concentration of the hotel business are manifested in the creation of large corporations and hotel chains. This approach allows hotel companies to regroup and attract additional resources for developing their businesses. Using the global experience of hotel management and the quality of service delivery as well as the introduction of innovative trends in the hotel business the tendencies of development of functioning of the hotel industry market in crisis conditions are highlighted. The factors of negative influence on the state of the hotel industry in Ukraine have been formed.

Key words: hotel, hotel business, hotel household, tourism, tourist business, hospitality, crisis.

Ерфан Є. А.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Ужгородського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7342-6174>

Заяць М. Т.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин

Ужгородського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0120-6284>

Erfan Yeva

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of International Economic Relations

Uzhhorod National University

Zayats Marharyta

Graduate Student of the Department of International Economic Relations

Uzhhorod National University

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РОЗРІЗІ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Анотація. У статті проаналізовано сутність інституційних механізмів транскордонного співробітництва, наголошено на необхідності вдосконалення і гармонізації вітчизняного інституційного забезпечення з аналогічними чинниками в країнах ЄС. Відзначено, що інституційні механізми впроваджуються через державну регіональну політику, яка являє собою сукупність організаційних, правових та економічних заходів, які здійснює держава у сфері регіонального розвитку країни, ураховуючи поточний соціально-економічний стан регіонів та стратегічні завдання загалом. Сутність інституційного механізму як елемента державного управління розглядається через систему інститутів, організацій та закладів із різним рівнем і статусом, що забезпечують реалізацію державної політики у конкретній галузі. Зазначено, що серед різновидів інституційних форм розвитку транскордонних регіонів основними є євро регіони, транскордонні партнерства, транскордонні кластери, Європейські угруповання територіального співробітництва, а також промислові зони та технопарки. Указано, що однією з причин неоднорідності розвитку прикордонних територій є недостатній рівень інституційно-організаційного забезпечення. Зауважено, що неефективне використання європейських інституційних механізмів розвитку транскордонного співробітництва зумовлює необхідність їх дослідження та оцінки дій із позицій інституціональної теорії.

Ключові слова: інституційні механізми, транскордонне співробітництво, євроінтеграція, євро регіон, інституціоналізація транскордонного простору.

Вступ та постановка проблеми. В умовах розширення Європейського Союзу Україна вибрала шлях до інтеграції у спільноту європейських держав, що підтверджено відповідними договорами, відображено в законах України та інших правових нормативних документах. Одним із важливих елементів державної політики у забезпеченні зростання економічного росту держави і поступового наближення до стандартів Європейського Союзу (ЄС) є транскордонне співробітництво (ТКС), яке займає важливе місце серед пріоритетів економічного поступу прикордонних регіонів України. У зв'язку із цим держава застосовує різнопланові фінансові механізми транскордонної співпраці. Для стабільного розвитку ТКС необхідна гармонізація вітчизняного законодавства з правовим полем ЄС, але сьогодні наявна в Україні недосконалість інституційних механізмів реалізації ТКС призводить до невідповідності державної політики інтересам громадян прикордонних регіонів, що, своєю чергою, генерує потужний відтік трудових ресурсів за межі кордону. Недостатній рівень інституціоналізації транскордонного простору між Україною та ЄС є однією з причин, яка гальмує як розвиток транскордонного співробітництва, так і євроінтеграційні процеси. Тому актуальними є дослідження інституційного забезпечення співпраці євро регіонів і аналіз державної підтримки ТКС з урахуванням особливос-

тей регіонального розвитку, що, своєю чергою повинно активізувати міжнародне співробітництво прикордонних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інституційного та інституційно-правового забезпечення ТКС українських регіонів досліджували: В.В. Борщевський, З.С. Варналій, В.В. Гоблик, Я.А. Жаліло, В.В. Засадко, Ю.М. Конюхов, Н.А. Мікула, В.В. Химинець та ін. Одними з перших на інституційні засади та організаційні механізми політики регіонального розвитку вказали В.В. Борщевський, З.С. Варналій та Н.А. Мікула. В.В. Борщевський зупиняється на проблематиці недосконалості інституційного забезпечення ТКС, яке призводить до виникнення інституційних пасток, котрі гальмують розвиток транскордонного співробітництва між Україною та ЄС [1]. З.С. Варналій акцентує увагу на незавершеності інституційного забезпечення ТКС і вказує на основні проблеми в реалізації, серед яких зустрічається як практика несумлінного виконання чинних законів і державних програм, так і різне розуміння окремих нормативних положень міністерствами, відомствами та місцевими органами державної влади, збереження практики надмірного адміністративного впливу на регіональний розвиток, на його транскордонний складник, практична відсутність уваги до таких форм сприяння ТКС, як права, органі-

заційна, інформаційно-аналітична, методична, маркетингова та ін. [2]. В.В. Гоблик пояснює низьку ефективність єврорегіонів, до складу яких входять прикордонні території України, імітацією прагнення поширювати у прикордонних регіонах України інституційно-правові стандарти Європейського Співтовариства [3]. У працях Н.А. Мікули вказано, що неефективне використання відомих у Європі організаційно-економічних механізмів розвитку транскордонного співробітництва зумовлює необхідність їх дослідження та оцінки дій із позицій інституціональної теорії, яка визначає економічний механізм як сукупність множин варіантів поведінки суб'єктів економічних відносин, їхніх форм та методів господарювання [7]. В.В. Химинцем із метою координації та оптимізації процесів ТКС в Україні запропоновано впроваджувати новітні підходи задля взаємоузгодження проблем та цілей розвитку єврорегіонів, імплементувати програми регіональних стратегій, щоб посилити конкурентоспроможність та ініціативність територіальних громад у рамках міжрегіонального співробітництва, залучити науково-експертний потенціал університетів і науково-дослідних установ до розширення транскордонної взаємодії [8].

Метою роботи є виявлення проблем інституційного забезпечення транскордонного співробітництва України з країнами ЄС, обґрунтування необхідності поліпшення інституційних механізмів для реалізації ТКС, формулювання і розроблення шляхів підвищення рівня інституціоналізації транскордонного простору між Україною та Європейським Союзом.

Результати дослідження. У євроінтеграційних прагненнях України транскордонне співробітництво відіграє важливу роль, виступаючи складовою частиною міжнародних відносин на міждержавному, міжрегіональному і місцевому рівнях, забезпечуючи формування зв'язків і договірних відносин між громадами із різних боків кордону. Співпраця ТКС здійснюється в межах єврорегіонів. В.В. Гоблик відзначає, що основними інституційними формами розвитку транскордонних регіонів, які ґрунтуються на сучасних пріоритетах регіональної політики ЄС, виступають єврорегіони, транскордонні кластери, Європейські угруповання територіального співробітництва, транскордонні партнерства, а також транскордонні промислові зони та парки [3]. Сьогодні ТКС є невід'ємним структурним компонентом державної регіональної політики України, і для забезпечення його сталого розвитку необхідно гармонізувати національне законодавство України із законодавством ЄС. У сучасних умовах практична реалізація проєктів ТКС України часто виявляється малоефективною, що зумовлено адміністративними перешкодами та недоліками інституційного забезпечення ТКС.

В.В. Борщевський відзначає, що на сучасному етапі транскордонне співробітництво України з ЄС орієнтується на вирішення здебільшого короткотермінових завдань. Зокрема, воно забезпечує адаптацію мешканців прикордонних з ЄС регіонів держави до умов Угоди про асоціацію з ЄС у площині формування локального підприємницького середовища, яке більшою мірою можна назвати квазіпідприємницьким, та площині розвитку прикордонної інфраструктури та інституційного середовища прикордонних з ЄС регіонів. Проте в довгостроковій перспективі більшість описаних інституційних форм транскордонної співпраці між Україною та ЄС має деструктивний характер, що надає їм відвертих ознак інституційної пастки [1]. Така тенденція призводить до звуження можливостей економічного росту прикордонних Українських територій. Я.А. Жаліло акцентує увагу на задіянні інституційних

механізмів активації синергії транскордонної співпраці на кордоні Україна – ЄС [4]. В.В. Засадко вказує на важливість наявності якісної інституційної платформи розвитку ТКС, яка передбачає інтеграцію прикордонних територій у всіх сферах суспільного життя [5]. Дослідник Ю. Конюхов вважає, що першочерговою необхідністю має бути розвиток інституційної інфраструктури інвестиційного та інноваційного процесів. Для подолання дисбалансу розвитку територій з української боку порівняно з країнами – членами ЄС і унеможливлення потрапити до інституційної пастки слід стимулювати розвиток і розповсюдження транскордонних інноваційних кластерів, технопарків, бізнес-інкубаторів, тим самим підтримуючи на високому рівні транскордонне міжсекторне співробітництво [6].

Таким чином, бачимо, що основними інституційними перешкодами, які гальмують ТКС, є:

1. Централізація владних повноважень і практика адміністративного впливу на регіональний розвиток, зокрема на його транскордонний складник. Державні органи влади центрального рівня, зокрема міністерства та відомства, у своїй нормотворчій діяльності об'єктивно не враховують ті проблеми та реальні процеси, які відбуваються у ТКС українських регіонів.

2. Заходи з питань міжрегіонального співробітництва розглядаються як сфера виключної компетенції держави і не делегуються органам місцевого самоврядування. При цьому присутнє неоднакове розуміння окремих нормативних положень як міністерствами та відомствами, так і місцевими органами державної влади, а регуляторні функції, пов'язані з розвитком сфери ТКС, між різними органами державної влади неузгоджені.

3. Відсутність критеріїв оцінки ефективності ТКС і нечіткість виписаного механізму виділення та використання фінансових асигнувань на розвиток ТКС, що порушує системність під час формування його нормативно-правового забезпечення і не дає змоги підпорядкувати законодавчі акти досягненню єдиної стратегічної мети.

4. Недостатня увага приділяється таким формам сприяння ТКС, як правова, організаційна, інформаційно-аналітична, методична, маркетингова тощо. Це призводить до виникнення інституційних пасток [1; 3].

5. Самоврядні організації як елемент інституційного забезпечення системи ТКС розвинуті слабо, або відсутні. Більшість громадян або не об'єднані в такі організації або не розраховують на серйозне сприяння з їхнього боку, вони позбавлені відповідних адміністративних і фінансових важелів впливу, а громадські організації працюють, насамперед, у режимі підрядників донорських організацій із виконання відповідних транскордонних проєктів, виконуючи скоріше квазіпідприємницьку функцію, ніж роль самоврядних інституцій [2].

6. Реалізація територіальної реформи із децентралізації на практиці показала, що в багатьох об'єднаних громадах до управління громадами потрапила велика кількість осіб без відповідної освіти зі своїм специфічним баченням розвитку ТКС. Своєю чергою, це часто суперечить інтересам громад.

7. Дисбаланс повноважень органів місцевого самоврядування різних країн, які беруть участь у транскордонному співробітництві по різні боки кордону.

Уважаємо, що для подолання перешкод інституційного характеру необхідно рухатися в напрямі:

1. Удосконалення загальнодержавного та місцевого інституційного середовища для розвитку ТКС як перспективного інструмента розвитку прикордонних територій.

2. Запровадження навчально-освітніх проєктів, що реалізуються в рамках політики сусідства ЄС і передбача-

ють підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів місцевого самоврядування та малих підприємницьких структур у прикордонних регіонах, здобуття нових, затребуваних на ринку спеціальностей для мешканців прикордонних громад. Підготовка спеціалістів вищими навчальними закладами із транскордонного співробітництва.

3. Конструктивно розвивати систему постійних партнерських відносин і ділових комунікацій між владою, бізнесом і громадськістю з метою своєчасного виявлення проблем, які створюють деструктивний вплив на поглиблення ТКС прикордонних регіонів. Визначити ключові принципи для розроблення і реалізації економічних моделей із питань транскордонного співробітництва для синергії й об'єднання зусиль представників державного та приватного секторів.

4. Створити систему інформаційно-статистичного забезпечення проєктної діяльності у межах ТКС, наприклад через контактні пункти, для надання більш якісних послуг громадянам у транскордонному вимірі, у тому числі в правовій, організаційній, інформаційній, науково-аналітичній, статистичній, методичній, маркетинговій та консалтинговій сферах забезпечення ТКС.

5. Органам місцевого самоврядування прикордонних територіальних громад під час формування своєї стратегії розвитку ТКС слід керуватися Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 рр. [12] і Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. [13].

6. Займаючи особливе місце в Карпатському євро регіоні, межуючи з чотирма країнами – членами Європейського Союзу, Закарпатська область відстає від багатьох областей України в євроінтеграційному поступі і займає тільки 17-е місце серед регіонів країни [15]. У зв'язку із цим органам місцевого самоврядування Закарпатської області слід активніше долучатися до розвитку ТКС і керуватися Регіональною стратегією розвитку Закарпатської області на 2021–2027 рр. [14].

У Закарпатській області впродовж тривалого часу інституційний вимір ТКС постійно розширюється і зміцнюється. Можна виділити такі інституційні рівні ТКС із прикордонними та більш віддаленими регіонами країн ЄС – Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Румунією:

1) міжрегіональний рівень (ОДА і облрада, РДА і райради та їхні підрозділи і структури); 2) міжмуніципальний рівень (міські, селищні і сільські ради та їхні асоціації, бюджетні організації та установи); 3) державні установи і організації (у т. ч. університети та інші освітні заклади, наукові і культурно-освітні організації, установи та ін.); 4) недержавні організації (громадські організації різного спрямування, благодійні фонди та ін.); 5) господарюючі суб'єкти (підприємства і підприємці та їхні об'єднання).

Характерною особливістю ТКС у регіоні стало й те, що фактично на всіх інституційних рівнях з'явилися організації, які на постійній основі здійснюють проєктну чи ініціативну діяльність, пов'язану з проблематикою ТКС, а частина з них серед засновників мають ще й зарубіжних партнерів: «Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва «Закарпаття», засноване облрадою, та ще низка агенцій розвитку, таких як: 1) Агентство

сприяння сталому регіональному розвитку Закарпаття FORZA; 2) Ужгородська філія Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД); 3) Міжнародна асоціація інституцій регіонального розвитку – МАІРР; 4) НДІ Центральної Європи (підрозділ УжНУ); 5) Міжнародний інститут людини і глобалістики «Ноосфера»; 6) Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів «Європоліс».

Ще однією відмінною інституційною особливістю ТКС Закарпаття стало утворення транскордонних мережевих об'єднань і асоціацій різного рівня:

1) Міжрегіональна асоціація «Карпатський євро регіон»; 2) Асоціація прикордонних муніципалітетів уздовж українсько-угорського кордону; 3) Асоціація університетів Карпатського регіону; 4) Міжнародна асоціація Ротарі-клубів Північно-Східних Карпат та інші мережеві об'єднання ТКС.

Висновки. Інституційні механізми реалізації ТКС сьогодні мають багато недоліків, які заважають розвитку основних інституційних форм розвитку регіонів, але котрі можуть бути усунуті шляхом підвищення рівня інституціоналізації транскордонного простору між Україною та ЄС. Удосконалення інституційних механізмів повинно сприяти покращенню ТКС і прискорювати вирівнювання показників економічного розвитку прикордонних регіонів України, зокрема Закарпатської області та сусідніх країн – членів Європейського Союзу. Покращення реалізації ТКС намічено в новій редакції Закону «Про транскордонне співробітництво» [10].

Подальші дослідження мають на меті вивчати механізми усунення старих перешкод і виявляти нові бар'єри, які виникатимуть на шляху реалізації інституційного забезпечення ТКС у світлі перебудови, пов'язаної з адміністративно-територіальною реформою. Вивчення нових викликів для ТКС в нових умовах і можливі способи їх усунення повинні ґрунтуватися на розширенні повноважень місцевих органів влади та місцевого самоврядування, наданні їм більшої свободи дій у залученні бюджетних коштів із метою вирішення спільних завдань та реалізації заходів, які є суміжними для обох сторін – учасниць прикордонних регіонів. На додачу тут повинна простежуватися значна зацікавленість громадських та неурядових організацій, вищих навчальних закладів та засобів масової інформації щодо впровадження цільових стратегічних проєктів із розвитку ТКС, налагодження міцних партнерських зв'язків, забезпечення з боку держави взаємного обміну досвідом та перевірки правових та інституційних процесів стосовно відповідності законодавчим критеріям, що реалізуються територіальними громадами або владою у ході здійснення транскордонної співпраці. Керуючись Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 рр. [12] і Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. [13], слід актуалізувати дослідження особливостей та механізмів державної підтримки співробітництва євро регіонів та інституційного забезпечення міжрегіональної співпраці в ЄС із метою використання європейського досвіду для поглиблення та активізації міжнародного співробітництва регіонів України в рамках транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Борщевський В.В., Куцаб-Бонк К. Інституційна пастка транскордонної дивергенції: причини формування та засоби усунення. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 108–117.
2. Варналій З.С., Білик Р.Р. Інституційні засади та організаційні механізми політики регіонального розвитку: завдання реформи європейського зразка. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 3(107). С. 3–11.
3. Гоблик В.В. Інституційно-організаційні форми співпраці в межах транскордонних регіонів Європейського Союзу. *Економіка та держава*. 2015. № 3. С. 11–14. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2015/4.pdf.

4. Жаліло Я.А. Інституційні механізми активації синергії транскордонної співпраці на кордоні Україна – ЄС. *Вісник УжНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2021. Вип. 37. С. 43–49.
5. Мікула Н.А., Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ : НІСД, 2014. 316 с.
6. Конохов Ю.М. Інституціональний механізм реалізації регіональних економічних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 42–47.
7. Мікула Н.А. Щодо підвищення ефективності організаційно-економічного забезпечення євро регіонального співробітництва України та ЄС. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1229/>.
8. Химинець В.В., Головка А.А., Мірус О.І. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 47 с.
9. Мікула Н.А. Організаційно-економічні механізми активізації транскордонного співробітництва західними регіонами України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 3. С. 172–180. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_172_MikulaNA.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_172_MikulaNA.pdf).
10. Проект нової редакції Закону про транскордонне співробітництво. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-rozrobyv-proyekt-novoyi-redaktsiyi-zakonu-pro-transkordonne-spivrobitnytstvo/>.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
12. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f3/40c/c1e/5f340cc1e0f9e216385973.doc>.
13. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>.
14. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на 2021–2027 pp. URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf>.
15. Євромапа-3. Рейтинг європейської інтеграції областей України. *Центр «Нова Європа»*. 2021. 105 с. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1137/113661/files/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BF%D0%B0-3.pdf>.

References:

1. Borshchevskiy V.V., Kutsab-Bonk K. (2016) Instyutysiina pastka transkordonnoi dyverhentsii: prychny formuvannya ta zasoby usunennia [Institutional trap of transborder divergence: causes of formation and removal remedies]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, vol. 4, pp. 108–117. (in Ukrainian)
2. Varnaliy Z.S., Bilyk R. (2014) Instyutysiini zasady ta orhanizatsiyni mekhanizmy polityky rehionalnoho rozvytku: zavdannya reform yevropeiskoho zrazka [Institutional backgrounds and organizational mechanisms of regional development policy: tasks of European example reforms]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the current period of Ukraine*, issue 3 (107), pp. 3–11. (in Ukrainian)
3. Hoblyk V.V. (2015) Instyutysiino orhanizatsiyni formy spivpratsi v mezhakh transkordonnykh rehioniv Yevropeiskoho Soyuzu [Institutional and organizational forms of cooperation within cross-border regions of the European Union]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and State*, vol. 3, pp. 11–14. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2015/4.pdf (in Ukrainian)
4. Zhalilo Ya.A. (2021) Instyutysiini mekhanizmy aktyvatsii synerhii transkordonnoi spivpratsi na kordoni Ukraina – YeS [Institutional mechanisms of activation of the synergy of cross-border cooperation at the border of Ukraine – the EU]. *Visnyk UzhNU, seriya: "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo" – Bulletin of Uzhhorod National University, series "International economic relations and world economy"*, vol. 37, pp. 43–49. (in Ukrainian)
5. Mikula N.A., Zasadko V.V. (2014) Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Cross-border cooperation of Ukraine in the context of European integration]: monograph. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 316 p. (in Ukrainian)
6. Koniukhov Yu.M. (2015) Instyutysionalnyi mekhanizm realizatsii rehionalnykh ekonomichnykh interesiv [Institutional mechanism for implementing regional economic interests]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, vol. 17, pp. 42–47. (in Ukrainian)
7. Mikula N.A. Shchodo pidvyshchennia efektyvnosti orhanizatsiino-ekonomichnoho zabezpechennia yevrorehionalnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta YeS [Regarding an increase in the efficiency of organizational and economic provision of Euroregional cooperation between Ukraine and the EU]. Analytical note. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1229/> (in Ukrainian)
8. Khymynets V.V., Holovka A.A., Mirus O.I. (2021) Transkordonne spivrobitnytstvo yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku [Cross-border cooperation as a tool for local and regional development]: Analytical report. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 47 p.
9. Mikula N.A. (2014) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy aktyvizatsii transkordonnoho spivrobitnytstva zakhidnyimi rehionamy Ukrainy [Organizational and economic mechanisms of cross-border cooperation's activation by means of Western regions of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 3, pp. 172–180. Available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_172_MikulaNA.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_172_MikulaNA.pdf) (in Ukrainian)
10. Proekt novoi redaktsii "Zakonu pro transkordonne spivrobitnytstvo" [Project of the new edition «Law on Cross-Border Cooperation»]. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-rozrobyv-proyekt-novoyi-redaktsiyi-zakonu-pro-transkordonne-spivrobitnytstvo/> (in Ukrainian)
11. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soyuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [The Association Agreement between Ukraine and the European Union, on the one hand, the European Community of Atomic Energy and Member States, on the other hand]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed 02 July 2021)
12. Derzhavna stratehiya rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [The State Strategy of Regional Development for 2021-2027]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f3/40c/c1e/5f340cc1e0f9e216385973.doc>

13. Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2021–2027 roky [The State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2021–2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>
14. Rehionalna stratehiya rozvytku Zakarpatskoi oblasti na 2021–2027 rr. [Regional Strategy of the Development of the Transcarpathian region for 2021–2027]. Available at: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/2010011840p.pdf>
15. Yevromapa 3. Reitynh yevropeiskoi intehratsii oblastei Ukrainy. Tsentr “Nova Yevropa”, 2021. 105 p. [Rating of European integration of Ukraine’s regions. Centre “New Europe”]. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1137/113661/files/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BF%D0%B0-3.pdf>

IMPLEMENTATION OF CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL MECHANISMS

Summary. In the article the essence of institutional mechanisms of cross-border cooperation has been analyzed, the necessity of improvement and harmonization of domestic institutional ensuring with similar factors in the European Union countries has been emphasized. It is noted that state regional policy represents a complex of organizational, legal and economic measures that are being carried out by the state in the field of country’s regional development, taking into consideration current socio-economic conditions of the regions and strategic tasks as a whole. The main point of institutional mechanism as an element of public administration is considered through the system of institutions, organizations and establishments with different level and status which ensure state policy implementation in a certain sphere. It has been mentioned that among varieties of institutional forms of the development of cross-border regions the principal ones are: Euroregions, cross-border partnerships, cross-border clusters, European communities of territorial cooperation, as well as industrial zones and technoparks. Taking into account the imperfection of institutional mechanisms for the implementation of transborder cooperation it is necessary to adapt national legislation of Ukraine to the EU law standards and create relevant legislative acts that will encourage the performance of requirements of a single domestic market of the EU and the gradual approximation of Ukraine to a holistic European economic space for a sustainable TBC development. It is pointed out that one of the reasons connected with heterogeneity of boundary territories’ development is insufficient level of institutional and organizational ensuring. It has been noticed that non-effective application of European institutional mechanisms of cross-border cooperation stipulates a necessity of their investigation and operation’s assessment in view of institutional theory.

Key words: institutional mechanisms, cross-border cooperation, European integration, euroregion, institutionalization of cross-border space.

Залізнюк В. П.

*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри світової економіки*

Київського національного торговельно-економічного університету

Сафонік Н. П.

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри економіки повітряного транспорту

Національного авіаційного університету

Кая А. С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки повітряного транспорту

Національного авіаційного університету

Zaliznyuk Viktoriia

Doctor of Sciences in State Regulation, Associate Professor

Kyiv National University of Trade and Economics

Safonik Nataliia

Ph.D., Senior Lecturer

National Aviation University

Kaya Akseiiia

Ph.D., Associate Professor

National Aviation University

ПРЕВЕНТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті досліджено сутність та умови забезпечення превентивного управління. Базуючись на визначенні характеристик і умов забезпечення економічної безпеки у міжнародному бізнес-середовищі, автори акцентують дослідження на використанні адаптивно-орієнтованого підходу. Це дає змогу розкрити стійкість протидії та попереджувальний характер системи економічної безпеки. Адаптивність до динамічності інноваційного розвитку міжнародного бізнес-середовища потребує недопущення та запобігання економічним загрозам і ризикам. Тому превентивне управління системою економічної безпеки розглядається як сукупність заходів, які покликані забезпечувати політику недопущення, запобігання та усунення появи несприятливих явищ, що становлять загрозу діяльності підприємств, через максимізацію використання можливостей управлінського потенціалу. У статті описано етапи та структуровано чинники превентивного управління. З огляду на світовий досвід управління системою безпеки економічних систем, запропоновано заходи реалізації превентивного управління з урахуванням впливу міжнародного бізнесу.

Ключові слова: превентивне управління, економічна безпека, адаптивно-орієнтований підхід, міжнародний бізнес, економічні загрози, адаптивна економіка, трансформація економічної системи.

Вступ та постановка проблеми. Сучасний динамічний розвиток змушує підприємства бути максимально адаптивними до умов функціонування та вимагає оптимізації політики щодо забезпечення економічної безпеки. Трансформаційні процеси, зумовлені інноваційно-цифровізаційними тенденціями, загрозами міжнародного економічного простору, впливом пандемії, розширенням масштабів техніко-технологічних новацій, здійснюють вплив на функціонування підприємств у контексті всіх його механізмів, систем і ресурсів.

В умовах мінливості зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємств актуалізується питання застосування превентивних заходів під час забезпечення економічної безпеки для підвищення економічної ефективності, зниження рівня та попередження негативного впливу загроз, особливо в умовах ведення міжнародного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему економічної безпеки підприємств розглядали у своїх працях такі науковці, як О. Ареш'єва [1], А. Ковальчук, С. Шкарлет, Т. Давидок, С. Покропивний, Є. Діденко, Білошкурська [2] та ін. Публікації зазначених дослідників розкривають наукові засади теорії економічної безпеки, а також окремі підходи до її забезпечення на підприємствах.

Проте мінливість середовища функціонування підприємств, зумовлена впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, вимагає розроблення заходів, спрямованих на попередження виникнення негативного впливу, що є основним завданням превентивного управління, тобто цей напрям потребує подальших досліджень.

Метою роботи є дослідження особливостей превентивного управління під час забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах ведення міжнародного бізнесу.

Результати дослідження. Економічна безпека суб'єктів господарювання зумовлюється рівнем ефективності ресурсозабезпечення, що є основою стабільного розвитку підприємств за умов дотримання принципів адаптивного управління щодо умов функціонування та побудови ефективної стратегії протидії загрозам і негативному впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема за умови їх функціонування у міжнародному економічному просторі.

До основних характеристик економічної безпеки підприємства відносять:

– рівень захищеності суб'єктів господарювання у певний період їх функціонування;

– процес забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, націлений на досягнення поставлених цілей бізнесу та його стейкхолдерів;

– систему напрямів, цілей, заходів і засобів діяльності, спрямованих на стабілізацію функціонування підприємства [7, с. 40].

Зважаючи на трансформаційні процеси, система управління економічною безпекою підприємства повинна бути адаптивно-орієнтованою. У цьому контексті адаптивно-орієнтовану систему управління економічною безпекою підприємства Л.В. Герасименко визначає як «цілеспрямоване поєднання елементів, що, перебуваючи у складі керуючої та керованої підсистем, здатне своєчасно реагувати на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища шляхом реалізації функцій управління для досягнення й підтримання необхідного рівня безпеки як умови існування та розвитку системи» [5].

Інноваційні підходи до управління ресурсозабезпеченням у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства виступають одним із сучасних векторів розвитку вітчизняних підприємств за умов адаптації до значної кількості викликів та загроз [1, с. 33].

Це зумовлює необхідність урахування можливості поєднання стратегії управління економічною безпекою підприємств з інструментами превентивного управління, що дасть змогу попередити кризові процеси та підвищити рівень конкурентоспроможності та ефективності діяльності.

Основні завдання превентивного управління націлені на попередження, запобігання й усунення причин імовірних кризових ситуацій. Вирішення цих завдань здійснюється у певній послідовності:

– «аналіз інформаційного складника, що дає змогу оцінити реальний стан об'єктів;

– виявлення чинників, які зумовлюють несприятливий вплив щодо забезпечення досягнення поставлених цілей і завдань;

– своєчасна ідентифікація чинників зовнішнього середовища, що ймовірно відносяться до таких, що можуть призвести до кризового становища;

– завчасне прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що націлені на попередження, ослаблення або ж усунення причин, які з більшою ймовірністю можуть призвести до розвитку кризового стану» [4, с. 126].

Розглядаючи превентивне управління як сукупність заходів, які покликані забезпечувати політику недопущення, запобігання та усунення появи несприятливих явищ, що становлять загрозу діяльності підприємств через максимізацію використання можливостей управлінського потенціалу у контексті забезпечення економічної безпеки, превентивне управління безпосередньо пов'язане з управлінням ризиками, що зумовлені впливом загроз зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування, особливо в умовах ведення міжнародного бізнесу (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх чинників забезпечення економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено авторами

Формування системи економічної безпеки підприємства включає такі етапи:

- аналіз специфічних умов ведення господарської діяльності та позицій на ринку;
- ідентифікація та оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства, аналіз інформації про кризові явища, причини, що їх зумовили та шляхи усунення;
- оцінка наявних засобів, що можуть слугувати інструментом для забезпечення безпеки;

– розроблення стратегії нейтралізації (усунення) негативного впливу ризиків та загроз економічній безпеці підприємства;

– оцінка ефективності побудованої стратегії та контроль за її реалізацією [9, с. 209].

Під час формування механізму економічної безпеки підприємства умовно виділяють три блоки:

- економічний (полягає в ідентифікації загроз, оцінці стану і рівня економічної безпеки, здійсненні планування та прогнозування, аналізі відхилень від плану);

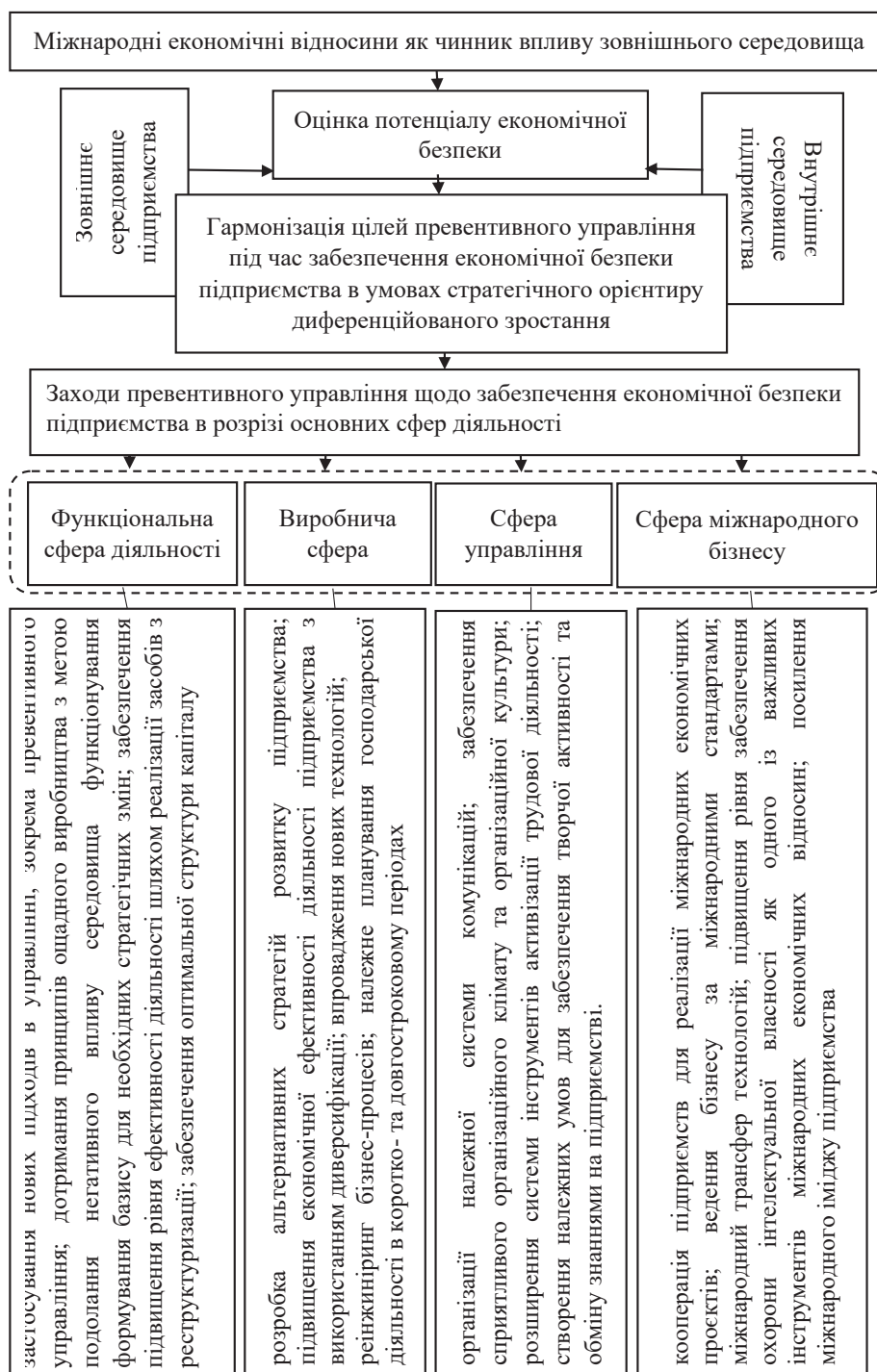

Рис. 2. Заходи превентивного управління під час забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах ведення міжнародного бізнесу

Джерело: розроблено авторами

Особливості забезпечення економічної безпеки підприємств окремих розвинених країн

Країна	Превентивні заходи щодо забезпечення економічної безпеки підприємств
Німеччина	функціонування спеціальних урядових служб для забезпечення контролю ситуації на економічно важливих об'єктах; підтримка соціально-економічної безпеки підприємств через систему соціального страхування
Японія	урахування інтересів бізнесу на рівні держави та передбачення ймовірних заходів із боку урядів-конкурентів та відповідна реакція на них; створення внутрішнього середовища, яке спрямоване на покращення національних інтересів; підтримка з боку державних органів узгоджених дій між усіма учасниками ринку, що забезпечує можливість забезпечувати високий рівень економічної безпеки
США	потужна система державної підтримки безпеки бізнесу; формування сприятливого глобального середовища для забезпечення максимально сприятливих умов для функціонування національних підприємств; забезпечення проведення заходів з економічної розвідки в інтересах американських корпорацій із метою зміцнення позиції щодо іноземних конкурентів; високі стандарти щодо забезпечення захисту комерційної інформації, науково-технічної, технологічної

Джерело: розроблено авторами за даними [6; 8]

– організаційний (передбачає утворення служби економічної безпеки на підприємстві, здійснюється формування цілей, мети, принципів, завдань, проводиться збір необхідної інформації, здійснюється реалізація розроблених заходів та проводиться контроль щодо дотримання планових показників);

– забезпечувальний (передбачає ефективне використання ресурсів підприємства, вжиття заходів щодо забезпечення стійкого фінансового стану, відповідність виробництва технологічному прогресу) [2, с. 27].

Важливим етапом у забезпеченні економічної безпеки діяльності підприємств є аналітична діяльність, у ході якої:

– виявляються умови внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства, що можуть становити загрозу його діяльності;

– здійснюється оцінка ймовірності перетворення ідентифікованих явищ і процесів на загрози діяльності підприємства;

– здійснюється визначення форми реалізації загроз;

– проводиться аналіз процесу розвитку окремих загроз та їх сукупності;

– здійснюється прогноз можливих наслідків реалізації загроз;

– проводяться попередні розрахунки щодо застосування заходів, націлених на попередження впливу загроз і втрат підприємства у разі їх реалізації [3, с. 204].

Зважаючи на важливість своєчасної ідентифікації ризиків діяльності підприємства та застосування заходів, спрямованих на їх попередження, важливу роль відіграє саме превентивне управління забезпеченням економічної безпеки підприємства, яке має передбачати реалізацію заходів відповідно до основних напрямів діяльності (рис. 2).

В умовах розвитку міжнародних економічних відносин діяльність вітчизняних підприємств повинна відбуватися з урахуванням інтересів суб'єктів глобальних процесів. Безпосередньо подальші трансформаційні зміни в діяльності підприємств та забезпеченні їх економічної безпеки, особливо за умови бізнесу в міжнародних маш-

табах, повинні базуватися на пошуку компромісу між національними особливостями на міжнародному рівні та передбачати знаходження консенсусу в діяльності таких суб'єктів на глобальному рівні [10, с. 146].

Проаналізуємо особливості забезпечення економічної безпеки підприємств на макrorівні окремих економічно розвинутих країн (табл. 1).

В умовах сучасних трансформаційних тенденцій, що зумовлені впливом цифровізації бізнесу, загрозами локальних і глобальних чинників соціально-економічного розвитку, структурних зрушень у міжнародному економічному просторі необхідним складником ефективного функціонування підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки та застосування заходів превентивного управління повинен бути безперервний інноваційний розвиток.

У цілому для інструментів і методів превентивного управління характерними є гнучкість та мобільність, а їх використання впливає на підвищення ефективності функціонування суб'єктів управління шляхом постійного моніторингу та забезпечення запобігання виникненню кризових ситуацій.

Висновки. Із метою створення сприятливих умов для функціонування підприємств та підвищення рівня їхньої конкурентоздатності необхідним є створення ефективних механізмів превентивного управління, що стимулюватимуть процес попередження виникнення негативного впливу з боку зовнішніх і внутрішніх загроз. Створення сприятливих умов забезпечення економічної безпеки підприємств сприяє підвищенню ефективності їх функціонування, розширенню напрямів їхньої інноваційної, науково-технічної діяльності, особливо в умовах глобалізації та цифровізації економіки. Основним змістом превентивного управління економічною безпекою підприємств стає саме попередження, недопущення та усунення негативного впливу явищ, що можуть становити загрозу діяльності підприємств, особливо в умовах ведення міжнародного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Ковальчук А.М., Павленко Б.О. Інноваційне управління ресурсозабезпеченням та економічною безпекою підприємства в умовах конкурентного середовища. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. Вип. 8(86). С. 32–38.
2. Білошкурська Н.В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та суспільство*. 2013. № 12. С. 24–29.
3. Вахлакова В.В. Безпекозабезпечувальна діяльність підприємства: зміст, принципи та способи. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 200–207.
4. Вовк О.М., Сафонік Н.П., Фрідріх Ю.В. Превентивне забезпечення безпеки і конкурентного статусу авіаційного підприємства. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021. № 3(75). С. 123–134.

5. Герасименко Л.В. Формування системи адаптивно-орієнтованого управління економічною безпекою підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/90.pdf/ (дата звернення: 05.02.2022).
6. Денисенко М.П., Колісниченко П.Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15–19.
7. Марченко О.С., Ярмач О.В. Консалтинг економічної безпеки підприємств: концептуальні та прикладні основи системного підходу. *Економічна теорія та право*. 2021. № 3(46). С. 39–56.
8. Оніщенко М.Л., Дутченко О.О., Шпідглиз С.О. Економічна безпека як умова ефективного функціонування підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 1. С. 36–42
9. Поляков П.А. Структура системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 207–211.
10. Смерічевський С.Ф., Полоус О.В. Трансформація економічних процесів у контексті глобалізаційних зрушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини господарство»*. 2018. Т. 2. Вип. 22. С. 142–148.

References:

1. Aref'jeva O.V., Kovalchuk A.M., Pavlenko B.O. (2021) Innovacijne upravlinnja resursozabezpechennjam ta ekonomichnoju bezpekoju pidpryjemstva v umovakh konkurentnogo seredovyshha [Innovative management of resource supply and economic security of the enterprise in a competitive environment]. *Problems of system approach in economy*, vol. 8(86), pp. 32–38. (in Ukrainian)
2. Biloshkursjka N.V. (2013) Ekonomiko-orghanizacijnyj mekhanizm formuvannja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva: pryncypy pobudovy, funkciji, struktura [Economic and organizational mechanism of formation of economic security of the enterprise: principles of construction, functions, structure]. *Economy and society*, no 12, pp. 24–29. (in Ukrainian)
3. Vakhlakova V.V. (2020) Bezpekozabezpechuvaljna dijajlnistj pidpryjemstva: zmist, pryncypy ta sposoby [Security activities of the enterprise: content, principles and methods]. *Business Inform*, no 3, pp. 200–207. (in Ukrainian)
4. Vovk O.M., Safonik N.P., Fridrih Ju.V. (2021) Preventyvne zabezpechennja bezpeky i konkurentnogo statusu aviacijnogho pidpryjemstva [Preventive security and competitive status of the aviation enterprise]. *Economic Bulletin of the Dnieper Polytechnic*, no 3 (75), pp. 123–134. (in Ukrainian)
5. Gherasymenko L.V. (2021) Formuvannja systemy adaptivno-orijentovanogho upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju pidpryjemstva [Formation of a system of adaptive-oriented management of economic security of the enterprise]. *Efficient economy*. No. 4. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/90.pdf (accessed 5 February 2022). (in Ukrainian)
6. Denysenko M.P., Kolisnichenko P.T. (2017) Zarubizhnyj dosvid reghuljuvannja ekonomichnoji bezpeky [Foreign experience in regulating economic security]. *Investments: practice and experience*, no 6, pp. 15–19. (in Ukrainian)
7. Marchenko O.S., Jarmak O.V. (2021) Konsaltingh ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv: konceptualjni ta prykladni osnovy systemnogho pidkhodu [Consulting of economic security of enterprises: conceptual and applied bases of the system approach]. *Economic theory and law*, no 3 (46), pp. 39–56. (in Ukrainian)
8. Onishhenko M.L., Dutchenko O.O., Shpicghluz S.O. (2019) Ekonomichna bezpeka jak umova efektyvnogho funkcionuvannja pidpryjemstva [Economic security as a condition for the effective functioning of the enterprise]. *Bulletin of SSU. «Economics series»*, no 1, pp. 36–42. (in Ukrainian)
9. Poljakov P.A. (2019) Struktura systemy upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju mashynobudivnogho pidpryjemstva [The structure of the management system of economic security of the machine-building enterprise]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, no 2, pp. 207–211. (in Ukrainian)
10. Smerichevskij S.F., Polous O.V. (2018) Transformacija ekonomichnykh procesiv u konteksti ghlobalizacijnykh zrushenj [Transformation of economic processes in the context of globalization]. *Scientific Bulletin of UNU. Series: International economic relations and world economy*. T. 2. Vol. 22, pp. 142–148. (in Ukrainian)

PREVENTIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The dynamic of innovation-digital changes, transformation of the international economic space, the impact of the pandemic, the expansion of technological innovations and the pace of modernization are causing new challenges and creating economic threats in the future. The article examined the essence and conditions of preventive management. Based on the definition of characteristics and conditions of economic security in the international business environment, the authors emphasize the research on the use of adaptive-oriented approach. This allows to reveal the stability of resistance and the precautionary character of the system of economic security. Adaptability to the dynamic innovation development of the international business environment requires revention and prevention of economic threats and risks. There is also a need to take into account the potential of strategic management of the economic security system of enterprises with affordable resource-based resources. This will allow preventive management tools to prevent crisis processes and increase competitiveness. Therefore, preventive management of the economic security system is considered as a combination of measures aimed at ensuring the policy of prevention, prevention and elimination of the emergence of unfavorable phenomena, which threaten the activity of enterprises by maximizing the possibilities of management potential. From the position of adaptive economic security, preventive management is directly related to risk management, which is caused by the influence of threats to external and internal environments of functioning, especially in the conditions of conducting international business. That is why the authors describe external and internal preconditions for the emergence of threats for economic security of enterprises. The article describes the stages of development of strategic principles of preventive management. Taking into account the world experience of managing the security system of economic systems, measures of preventive management are proposed taking into account the influence of international business. The system of preventive management of economic security is structured in the following spheres: Industrial, managerial, functional and international business.

Key words: preventive management, economic security, adaptive-oriented approach, international business, economic threats, adaptive economy, transformation of economic system.

Kalashnikova Khrystyna

PhD in Economic,

*Senior Lecturer at the Department of Management and Public Administration
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

Shevchenko Viktoriia

PhD in Economic,

*Senior Lecturer at the Department of Management and Public Administration
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

Калашнікова Х. І.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківського національного університету міського господарства*

імені О. М. Бекетова

Шевченко В. С.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківського національного університету міського господарства*

імені О. М. Бекетова

WAYS TO IMPROVE INFORMATION AND COMMUNICATION MECHANISMS FOR THE FORMATION OF A POSITIVE IMAGE OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE

Summary. The formation of a modern system of public administration in Ukraine requires adequate information support from the state authorities. The development of new communicative forms and methods of interaction between the authorities and the population, on the one hand, and the availability of public response, on the other, should stimulate a positive image of politicians and support for democratic transformation of the country as a whole. The image of state authorities, including the image of central executive bodies, is evaluative. The level of assessment of the image of public authorities by citizens may vary in accordance with the socio-political, economic and cultural conditions of society. The article identifies the main tasks of communication units in public authorities. Proposals for improving the information and communication mechanisms for the formation of a positive image of public authorities in Ukraine are presented. Specific proposals for the development of information and communication mechanisms for the formation of a positive image in the field of interaction between government and the media are proposed. The peculiarities of using the components of the information and communication mechanism of forming a positive image of the professional activity of the managerial staff are systematized. The most important task of government management is to master modern approaches to the collection, processing and effective use of information, methods and tools for its updating. The timeliness and urgency of making and implementing public administration decisions to support the socio-economic growth of the state and improve the social welfare of the population and the country as a whole will depend on the solution of this issue. It is determined that the improvement of information and communication mechanisms for the formation of a positive image should take place in four main areas, in particular: expanding the system of public relations; increasing the interaction of state power and mass media; improving the mechanism of providing public services; optimization of the personnel mechanism.

Key words: state power, positive image, information and communication mechanisms, public, mass media.

The problem statement. The formation of a modern system of public administration in Ukraine requires adequate information support from the state authorities. The development of new communicative forms and methods of interaction between the authorities and the population, on the one hand, and the availability of public response, on the other, should stimulate a positive image of politicians and support for democratic transformation of the country as a whole. A society that develops during information transformations, like any political reform, can only be successful if there is sufficient information and communication support to convince public authorities that certain actions are needed to implement social change.

Thus, the process of political modernization of power that Ukraine is currently carrying out should be accompanied by a system of measures aimed at creating a positive perception of decisions and programs implemented by the public, that is, it is necessary to create an internal image of the state. First, it

is necessary because the authority of the authority's remains quite low, because citizens are disappointed with the activities of politicians and do not believe in the promised changes. In addition, the internal image of the state directly affects its external image and perception of other countries in the international arena.

This highlights the need for a more detailed scientific search for effective means of shaping the image of public authorities, which has a stimulating, active impact on society and can act to address issues related to political modernization.

Overview of recent research and publications. Issues of formation and development of the theory of image of state bodies as a category of public administration science, in their works researched and developed by such scientists as: R. Voitovich [1], K. Glushchenko [2], I. Kolosovska [3], S. Kolosok [4], V. Kornienko [5], J. Padafet [8], I. Panteleychuk [9], M. Pakhnin [11], C. Seryogin [14], S. Storozhev

[15], I. Panteleychuk [10] and other. However, despite the available research, in the context of the rapid processes of globalization, European integration of Ukraine and the development of the information society, the need is urgent not only to analyze the genesis of such concepts as “image”, “political image”, “image of public authorities”, “image of the civil service”, but also in the formation of objective criteria for measuring the effectiveness of ways to improve the image, including its political variety.

The purpose of the study (task statement). The purpose of the work is to identify current trends and patterns of formation of information and communication mechanisms of state bodies in Ukraine to improve existing and create new approaches to the formation of a positive image of public authorities.

Research results. A strategic issue for the Ukrainian state is the establishment of an effective system of public administration, which is a prerequisite for successful implementation of public administration functions, provision of high quality administrative services, proper cooperation with civil society institutions and Ukraine’s accession to the world community as a legal, social and democratic country [15].

Ukraine, with all the contradictions and conflicts that arise at the stage of development of the global information society, needs to develop a coherent strategy in the field of public policy using modernized information and communication mechanisms based on the new paradigm of social development and its modern value-oriented principles. At the same time, the implementation of the communication mechanism in the system of public administration and in the state in general, which is especially important in a pluralistic society, becomes crucial. Therefore, communication is the main “energy engine” that ensures the continuous operation of the entire system and performs strategic tasks to ensure the realization of a certain goal [13].

However, a number of problems caused by political, socio-cultural, communicative, legal, organizational, educational factors hampers the formation of a positive image of public authorities in Ukraine. The current image of public authorities in Ukraine is characterized by a lack of public confidence and requires an intensive search for new forms of interaction between government and society, which would help strengthen the capacity of public authorities to establish dialogue and quality relations with various social groups [10].

Dialogue plays an important role in resolving conflicts, harmonizing public relations and reaching national consensus. The main tasks of communication units of the public sector of power, the proper implementation of which will contribute to the formation of a positive image of public authorities, are systematized in figure 1.

The development of high-quality information and communication mechanisms in Ukraine is further complicated by the fact that the issues of interaction between state institutions, local governments, mass media and the public are “scattered” in many legal acts, some of which are decisions of the Cabinet of Ministers. In view of this, important communication tools (public consultations, public expertise, etc.) apply only to the executive sector.

The issue of establishing cooperation between the public and the authorities, especially in the activities of central executive bodies, can be partially solved by developing such information and communication mechanisms that would form a positive image of public authorities and would be based on the principle of mutual responsibility. That is, the government undertakes to be open, to make its political decisions public, and to ensure their transparency and accessibility to the public, to hold consultations in the development and implementation of public policy, and to establish and develop public dialogue. In addition, civil society institutions play an effective and proactive role in the development of public policy and can monitor the activities of public authorities [2].

In addition, the formation and further development of the model of improving information and communication mechanisms for the formation of a positive image of public authorities in Ukraine should take place in four main areas:

- expanding the system of public relations;
- increasing the interaction of state power and mass media;
- improving the mechanism for providing public services;
- optimization of the personnel mechanism;
- expanding the system of public relations.

Currently, the issue of citizens’ trust in the activities of public authorities is acute due to the declining level of their use of information and communication technologies and the inefficiency of mechanisms for their functioning [13]. The use of information and communication technologies in the work of public authorities makes it possible to create conditions for strengthening the participation of citizens in the political life

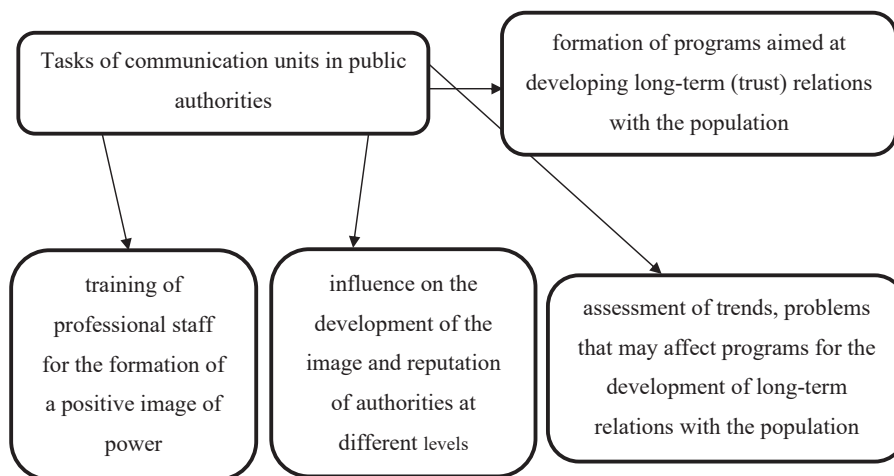

Figure 1. Tasks of communication units in public authorities

Source: author’s development

of the state, intensification of public activity and formation, development of e-democracy, especially through:

- effective use of modern information and communication technologies to ensure the participation of citizens and independent organizations in the creation and implementation of public policy, including public support for pilot Internet projects;

- formation of methodological and practical bases of communicative culture of authorities in the process of development of a new style of public administration;

- the use of the media to organize a discussion platform where citizens can defend and defend the public interest.

The formation of a unified system of information and communication activities for state institutions of Ukraine and ensuring comprehensive coordination of its components in state bodies, involves the adoption of a number of government decisions that will contribute to the formation of a positive image of public authorities. Other proposals for further improvement of information and communication mechanisms for the formation of a positive image of public authorities in Ukraine are presented in table 1.

1. Increasing the interaction of state power and mass media.

The determining factor in creating the image of civil servants is information and communication activities. With the growth of the global information market, the media have become the main center in which a large number of socio-political events take place, a wide range of messages accumulates and a mechanism for influencing personal public awareness is formed. In view of this, public authorities use the

media and related computer and information technologies to image the public.

Creating the image of various government agencies, the media form a stable reader and audience preferences, thereby influencing the development of social values. Insufficient or complete lack of awareness of citizens about the activities of public authorities is the cause of misunderstanding of public policy, the emergence of negative stereotypes in the perception of power. Information and communication activities and mass media are the main means of communication, which allows to implement political ideas and improve the image of state institutions [10].

Thus, the media are part of the development of information and communication mechanism for the formation of a positive image of public institutions. Orderly and coordinated actions of mass media representatives, meaningful and modern programs for timely coverage of current socio-political and state events in society create a positive image of a public institution. This process can be defined as the implementation of tactical and strategic steps, which include:

- planning, development, organization, justification and implementation of information and communication strategy;

- search and identification of key and priority aspects of further development of information and communication strategy;

- raising the “image” of the public authority because of using the most effective tools of political communication.

In addition, it is necessary to determine the level of public distrust and apathy to the work of public administration,

Table 1

Proposals for improving information and communication mechanisms for forming a positive image of public authorities in Ukraine

The name of the proposal	Proposals for improving information and communication mechanisms for forming a positive image of public authorities in Ukraine
Conducting a comprehensive analysis of public opinion	Introduction of modern algorithms for constant analysis of public opinion regarding the actions of all government agencies, using such forms of information and communication technologies as involvement of professional sociological services; development of anonymous questionnaires; conducting online surveys, monitoring letters and complaints of citizens. Based on the results of public opinion polls – the adoption of the relevant public administration decision, which should be published in the media
Improving the system of publishing information on public inquiries	Improving the system of "hotlines", "mailboxes", public receptions, where citizens can provide information about all the negative facts in the activities of public authorities and make suggestions to address shortcomings. Introduce mandatory publication of the results of responses to citizens' appeals by placing relevant materials in the media, on the Internet, on information stands, in public premises
Independent expert regulation of public authorities	Creating conditions for the effective activities of Public Councils under public authorities, to include in their activities influential and competent experts in relevant fields of knowledge, in order to eliminate problems and shortcomings in the activities of public authorities
Widely and more accessible information of the population	Taking measures to ensure transparency of the public sector reform process and informing the population about its relevant plans and achieved results
Promotion of social advertising for different categories of the population	Creation of a number of plots for social advertising of public authorities, developed for different categories of the population, taking into account such questions as has the main goal of a particular public authority been achieved? What are the results of socially significant activities of government agencies? Is the provision of management services of high quality?
Widely placement of advertising and information materials	Placement of advertising and information materials on the websites of public authorities
Conducting discussions on making socially significant decisions between society and government	Regularly conducted consultations by educated specialists of public authorities, as well as representatives of the public, journalists of "round tables", participation in programs on radio and television to understand further ways to develop joint relations with the population
Creating conditions for organizing and holding regular meetings of citizens and authorities	Creation of a mandatory and regular system of communication of state institutions with the public, holding meetings with the target audience, representatives of public organizations, representatives of popular media, organization of live broadcasts with the possibility of feedback, etc.

Source: author's development

formed in the public understanding due to insufficient development of effective information and communication mechanisms [11]. Thus, for the development of information and communication mechanisms for the formation of a positive image in the field of interaction between government and the media, it is necessary to form specific proposals (table 2).

Accordingly, citizens now demand regularity in the work of state institutions in order to ensure the legitimacy and openness of their policies to carry out numerous reforms, which depends in part or in full on the process of interaction between government agencies and the media. An important part of this process is the support of citizens for the activities of state bodies at the central and local levels, which is ensured, in particular, through effective cooperation between local authorities and the media, in the development and transformation of Ukraine's democratic system and implementation of many reforms [6].

2. Improving the mechanism for providing public services.

One of the promising areas of development of service management mechanisms is mobile access to receive them. Currently, the conditions have been created for the efficient provision of administrative services, there are significant opportunities for telephone reverse technology "mobile government".

"Mobile government" can be called another step in creating e-government, which helped bring people closer to power. This allowed us to provide services to individuals and legal entities that use mobile communications. An important argument in favor of the development of such e-government is that access to the Internet is not possible for all citizens, and mobile phones are used by most people, which allows establishing contact with the maximum number of users of administrative services.

In almost all spheres of public life can be widely used so-called. "Mobile governments", through which citizens can pay for various services (including government), participate in opinion polls to improve the quality of customer service, participate in elections and monitor the process of their conduct, obtain background information, pay taxes, etc.

In general, "mobile government" can be widely used to establish bilateral relations between government and society. In order to improve communication with the community and increase the efficiency of management services, an SMS service, such as the service provided by mobile operators, may be introduced. The future operation of such services can provide a two-way flow of information: on the one hand, public authorities will provide useful information to citizens, in particular within administrative services; on the other hand,

citizens will have the right to request administrative service centers to remotely obtain information or services. who do not require personal contact with government officials. If it is necessary to visit public institutions in person, consumers can, in any case, register in the electronic queue.

Today, many government agencies, including administrative service centers, have installed special terminals through which visitors can, by receiving a personal number, set the order of receipt of a service in electronic form. Unfortunately, this has significantly reduced queues in office buildings and citizens have to wait a long time. The problem of such a long wait can be solved by registering through the sms-service or mobile application. This allows the citizen to get the same number in the queue and come at a clearly defined time, without having to spend extra time to use a special terminal. Firstly, it will increase citizens' satisfaction with the quality of services, and secondly, it will reduce tensions in administrative service centers and allow administrators to work calmly.

In current's world, information and communication technologies have become a valuable infrastructure technology for public use, not just individual. Currently, the use of e-learning technologies is becoming a priority in education. E-learning introduces a number of innovations in the application of modern information and communication technologies based on multimedia.

It is important to remember that with the constant updating of information and communication technologies, it is difficult for every citizen to recognize and master a large flow of information without special skills in collecting, searching, summarizing, transmitting and storing information. That is why in the process of formation of modern information society, special attention should be paid to the practical application of information and communication technologies and the competence of civil servants to use them, because only a specialist involved in social change can increase the effectiveness of their public administration aspects [16].

The most important task of government management is to master modern approaches to the collection, processing and effective use of information, methods and tools for its updating. The timeliness and urgency of making and implementing public administration decisions to support the socio-economic growth of the state and improve the social welfare of the population and the country as a whole will depend on the solution of this issue.

The system of public administration uses electronic document management systems, and the representation of public authorities develops and improves the provision of services to citizens via the Internet. However, the implementation of

Table 2

Proposals for the formation of a positive image in the field of interaction between government and the media

Name	Proposals for the formation of a positive image in the field of interaction between government and the media
Effective implementation of information and communication activities	On the basis of a specific unit of the authority, to form a structure that will ensure the implementation of information policy, analysis and generalization of issues that negatively affect the authority of this authority, in order to plan and coordinate organizational and practical measures to create a positive image of the institution
Constant control over the provision of answers to citizens' inquiries	Constantly monitor citizens' requests regarding the content, form and directions of information transfer to the public through the mass media. Given the results of such monitoring, plan the preparation of relevant materials by the media
Improving the system of mass media	Improve the work of the system of departmental mass media / television and radio programs, which will make them useful and attractive to the public
Widely public awareness	Inform the public about the importance of PR activities. Such awareness should enhance the image of government agencies and, in particular, gradually increase the level of trust in public authorities and the authorities in general

Source: author's development

these steps requires, first, the appropriate knowledge of information experts in the field of document management and information flows.

These experts should be competent to implement information and communication technologies and information systems for the systematic restructuring and efficiency of socially important activities of government, which depends not only on their level of professionalism, but also on the ability to use modern automated control systems. Training courses for managers should be held regularly, taking into account the development of computer, office, organizational and communication equipment.

Analysis of the possibilities of using modern information and communication technologies in the implementation of information and analytical support of public administration, leads to the conclusion that the main “reserves” to improve its efficiency are concentrated in the ability to use all methods of analytical activities, become more reliable and reasonable [7].

At the same time, professional training of civil servants is impossible without the practical use of high quality and innovative information environment. In such an environment, the manager has significant prospects to obtain information, on the one hand, and on the other – he must be ready “... to quickly identify and process large amounts of information, mastering modern methods, techniques and technologies” [12].

That is, a civil servant must have an appropriate information culture, which must be inherent in the entire information society. Therefore, the issues of deepening professional

knowledge, skills of the authorities needed to perform their duties, providing quality public services aimed at human and civil rights through individualization of education, improving the quality of further education, giving preference to training in professional programs of European sample, etc. [12].

Systematization of the features of the use of components of the information and communication mechanism for the formation of a positive image of the professional activities of management, presented in figure 2.

In addition, for the effective implementation of the components of the formation of a positive image of the professional activities of management, presented in figure 2, it is necessary to improve the personnel mechanism in the context of the use of information and communication technologies (table 3).

Thus, the improvement of information and communication mechanisms for the formation of a positive image should take place in four main areas, in particular: expanding the system of public relations; increasing the interaction of state power and mass media; improving the mechanism for providing public services; optimization of the personnel mechanism, which will contribute to:

- wider public awareness of the tasks and results of the work of public authorities;
- positive attitude to public administration decisions and actions;
- growing in the minds of the population the authority of the government and trust in it;
- reducing public resistance and leveling the negative stereotype of public authorities;

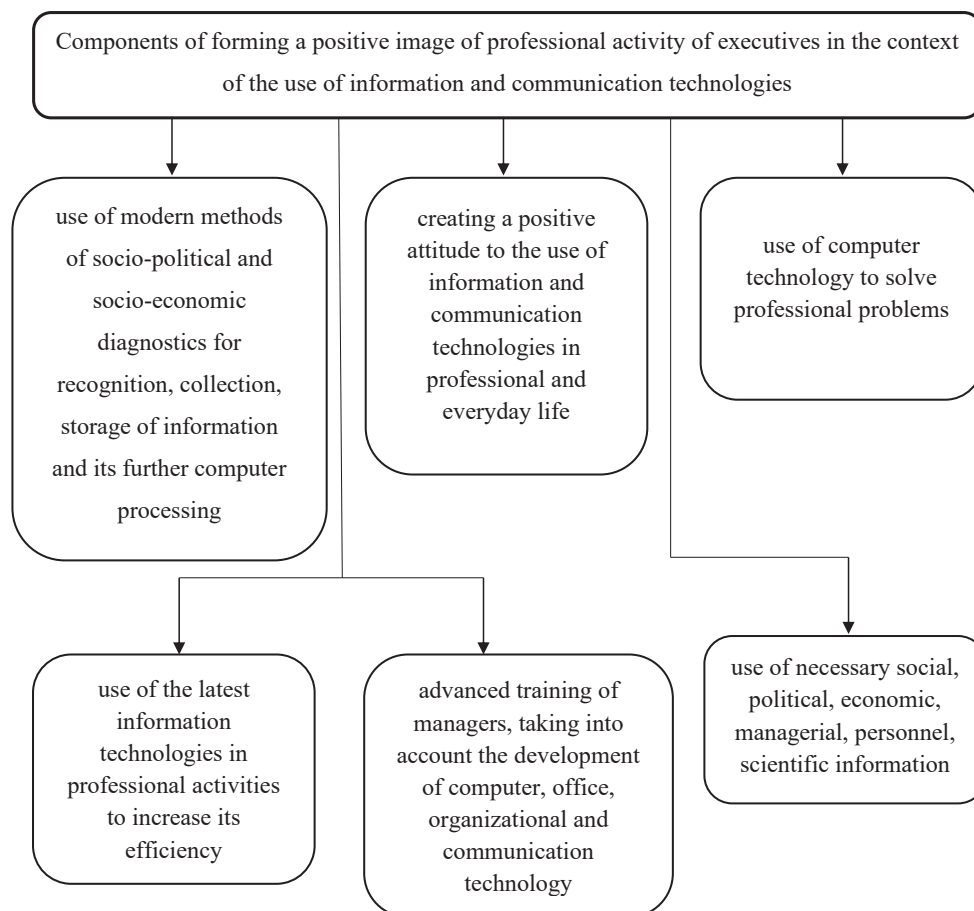

Figure 2. Components of forming a positive image of professional activity of executives in the context of the use of information and communication technologies

Source: author's development

Suggestions for improving the personnel mechanism

Suggestions	Directions for improving the personnel mechanism
Certification training	The organization of training courses on information and communication technology management should be carried out regularly, taking into account the constant development of computer, office, organizational and communication equipment, as well as innovations in the use of technical innovations in the practice of government
Staffing	Supporting the formation of a positive image of the government, including training, retraining and advanced training of its representatives in the field of information and communication technologies, depending on the degree of centralization of state processes
Transparency	Ensuring clarity and transparency in the activities of public authorities through the implementation of management on the basis of interactive software, using modern hardware and software
Professionalism	Formation of a high level of professionalism and responsibility in public administration, as a result of diversification of forms of information, providing feedback and greater opportunities for dialogue
Quality of service provision	Providing high-quality public services necessary for the performance of official duties and to ensure the legitimate interests, rights of citizens, through the widespread use of visual aids in the work of civil servants
Evaluation criteria	Development of transparent and clear criteria for evaluating the effectiveness of government officials based on the use of specially designed software that saves time

Source: author's development

– positive assessment of the work of public authorities because of establishing the relationship between public authorities and the public.

Conclusions. The important aspect of improving information and communication technologies to form a positive image of government is to optimize the staffing mechanism through the phased implementation of six main areas: regular organization of training courses on information and communication technology management, which takes into account the constant development of computer, office, organizational and communication equipment, as well as innovations in the use of technical innovations in the practical work of government; support for the formation of a positive image of the government, in particular the training, retraining and advanced training of its representatives in the field of information and

communication technologies, depending on the degree of centralization of state processes; ensuring clarity and transparency in the activities of public authorities through the implementation of management on the basis of interactive software using modern hardware and software; formation of a high level of professionalism and responsibility in public administration as a result of diversification of forms of information presentation, providing feedback and greater opportunities for dialogue; provision of high-quality public services necessary for the performance of official duties of the authorities and to ensure the legitimate interests and rights of citizens, through the widespread use of visual aids in the work of civil servants; development of transparent and clear criteria for evaluating the effectiveness of government officials based on the use of specially designed software that saves time.

References:

1. Voitovych R. V. (2007) Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnogo upravlinnia (teoretyko-metodolohichni analiz) [The impact of globalization on the system of public administration (theoretical and methodological analysis)]. monohrafiia [a monograph]. Kyiv, 679 p. (in Ukrainian)
2. Hlushchenko K. S. (2018) Imidzh tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady v systemi komunikatsii z hromadianskym suspilstvom [The image of central executive bodies in the system of communication with civil society]. Kyiv, 149 p. (in Ukrainian)
3. Kolosovska I. I. (2004) Formuvannia imidzhu mistsevykh derzhavnykh administratsii v Ukraini [Forming the image of local state administrations in Ukraine]. Kyiv, 20 p. (in Ukrainian)
4. Kolosok S. V. (2003) Zviazky z hromadskistiu u formuvanni imidzhu orhaniv derzhavnogo upravlinnia [Public relations in shaping the image of public administration]. Kyiv, 21 p. (in Ukrainian)
5. Kornienko V. O., Denysiuk S. H. (2009) Imidzh politychnoho lidera: problemy formuvannia ta praktychnoi realizatsii [The image of a political leader: problems of formation and practical implementation]. monohrafiia [a monograph]. Vinnytsia : UNIVERSUM-Vinnytsia, 145 p. (in Ukrainian)
6. Kriukov O. I. (2018) Do pytannia vzaiemodii publichnoi vlady ta zasobiv masovoi komunikatsii v suchasnomu politychnomu protsesi [On the issue of interaction between public authorities and mass media in the modern political process] *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Tsyvilnoho Zakhystu: zb. nauk. pr.*, no 1 (8), p. 236-243. (in Ukrainian)
7. Lipinska A. V. (2015) Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v orhanizatsii informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnogo upravlinnia [Information and communication technologies in the organization of information and analytical support of public administration]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no 10. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/8.pdf. (accessed 14 November 2021) (in Ukrainian)
8. Padafet Yu. H., Khomulenko T. B. (2004) Orhanizatsiina kultura yak faktor formuvannia imidzhu derzhavnoi ustanovy [Organizational culture as a factor in shaping the image of a state institution]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats*, no 2 (21), pp. 253–254. (in Ukrainian)
9. Panteleichuk I. V. (2012) Mekhanizmy formuvannia ta realizatsii derzhavnoi imidzhevoi stratehii [Mechanisms of formation and implementation of the state image strategy] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, № 9. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_9_9 (accessed 14 November 2021) (in Ukrainian)
10. Panteleichuk I. V. (2013) Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia pozytyvnoho imidzhu orhaniv derzhavnoi vlady [Theoretical and methodological principles of forming a positive image of public authorities]. Kyiv, p. 309. (in Ukrainian)

11. Pakhnin M. L. (2018) Vzaiemodiiia zasobiv masovoi komunikatsii z orhanamy publichnoho upravlinnia yak chynnyk derzhavotvorennia v Ukraini [Interaction of mass media with public administration bodies as a factor of state formation in Ukraine]. Kharkiv, 216 p. (in Ukrainian)
12. Pidhotovka derzhavnykh sluzhbovtiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia v Natsionalnii akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy: informatsiinyi aspekt: nauk.-metod. materialy [Training of civil servants and local government officials at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine]. uklad.: T. P. Krushelnytska, O. B. Kukarin, R. A. Naumenko ta in. Kyiv: NADU, 2010, p. 48. (in Ukrainian)
13. Polska T. D. (2018) Vidnosyny z hromadskistiu: sotsialno vidpovidalna komunikatsiia v publichnomu upravlinni [Public relations: socially responsible communication in public administration]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: zb. nauk. pr. (Seriiia «Derzhavne upravlinnia»)*, no 1 (8), 542 p. (in Ukrainian)
14. Serohin S. M. (2003) Derzhavnyi sluzhbovets u vidnosynakh mizh vladoiu i suspilstvom [Civil servant in the relationship between government and society]. Dnipropetrovsk: DRIDU NADU, 456 p. (in Ukrainian)
15. Storozhev R. I. (2016) Kadrovyi mekhanizm formuvannia pozytyvnoho imidzhu derzhavy [Personnel mechanism of forming a positive image of the state]. Kyiv, 282 p.
16. Trebyk L. (2018) Vykorystannia suchasnykh kompiuternykh tekhnolohii u roboti starost iz hromadskistiu [The use of modern computer technology in the work of elders with the public]. *Mistseve samovriaduvannia*, no 7. Available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/july/issue-7/article-37831.html>. (accessed 12 November 2021) (in Ukrainian)

Список використаних джерел:

1. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, 2007. 679 с.
2. Глущенко К. С. Імідж центральних органів виконавчої влади в системі комунікації з громадянським суспільством : дис. на здоб. канд. наук з держ. упр. 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2018. С. 149.
3. Колосовська І. І. Формування іміджу місцевих державних адміністрацій в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президенті України. Київ, 2004. 20 с.
4. Колосок С. В. Зв'язки з громадськістю у формуванні іміджу органів державного управління : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Київ, 2003. 21 с.
5. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації : монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. 145 с.
6. Крюков О. І. До питання взаємодії публічної влади та засобів масової комунікації в сучасному політичному процесі. *Вісник Національного Університету Цивільного Захисту: зб. наук. пр.* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 1 (8). (Серія «Державне управління»). С. 236–243.
7. Ліпінська А. В. Інформаційно-комунікаційні технології в організації інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/8.pdf. (дата звернення: 14.11.2021)
8. Падафет Ю. Г., Хомуленко Т. Б. Організаційна культура як фактор формування іміджу державної установи. *Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць*. У 2-х ч. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ Магістр, 2004. № 2 (21). Ч. II. С. 253–254.
9. Пантелейчук І. В. Механізми формування та реалізації державної іміджевої стратегії. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_9_9. (дата звернення: 12.11.2021)
10. Пантелейчук І. В. Теоретико-методологічні засади формування позитивного іміджу органів державної влади 25.00.01 – теорія та історія державного управління: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління. Київ, 2013. С. 309.
11. Пахнін М. Л. Взаємодія засобів масової комунікації з органами публічного управління як чинник державотворення в Україні : дис. ... канд. наук 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Харків, 2018. 216 с.
12. Підготовка державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Національній академії державного управління при Президенті України: інформаційний аспект: наук.-метод. матеріали / уклад.: Т. П. Крушельницька, О. Б. Кукарін, Р. А. Наumenko та ін. Київ : НАДУ, 2010. С. 48.
13. Польська Т. Д. Відносини з громадськістю: соціально відповідальна комунікація в публічному управлінні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»)*. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 1 (8). 542 с.
14. Сєрьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.
15. Сторожев Р. І. Кадровий механізм формування позитивного іміджу держави: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2016. С. 282.
16. Требик Л. Використання сучасних комп'ютерних технологій у роботі старост із громадськістю. *Місцеве самоврядування*. 2018. Липень. № 7. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/july/issue-7/article-37831.html>. (дата звернення: 12.11.2021)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Анотація. Формування сучасної системи державного управління в Україні вимагає від державної влади належного інформаційного забезпечення. Розвиток нових комунікативних форм і методів взаємодії органів влади із населенням, з одного боку, та наявність громадського відгуку – з іншого, повинні стимулювати позитивний імідж політиків і підтримку демократичного перетворення країни загалом. Імідж державних органів влади, зокрема й імідж центральних органів виконавчої влади, має оціночний характер. Рівень оцінки іміджу органів влади громадянами може змінюватися відповідно до соціально-політичних, економічних і культурних умов розвитку суспільства. В статті

визначено основні завдання комунікаційних підрозділів в органах державної влади. Представлені пропозиції щодо вдосконалення інформаційно-комунікаційних механізмів формування позитивного іміджу органів державної влади в Україні. Запропоновані конкретні пропозиції щодо розвитку інформаційно-комунікаційних механізмів формування позитивного іміджу у сфері взаємодії державної влади та засобів масової комунікації. Систематизовано особливості використання компонентів інформаційно-комунікаційного механізму формування позитивного іміджу професійної діяльності керівних кадрів. Найважливішим завданням управлінського персоналу органів влади стає освоєння сучасних підходів щодо збору, обробки та ефективного використання інформації, методів та інструментів для її оновлення. Від вирішення цього питання залежатиме своєчасність та актуальність прийняття і реалізації державно-управлінських рішень для підтримки соціально-економічного зростання держави і покращення суспільного добробуту населення та країни загалом. Визначено, що вдосконалення інформаційно-комунікаційних механізмів формування позитивного іміджу має відбуватися за чотирма основними напрямками, зокрема: розширення системи зв'язків з громадськістю; підвищення взаємодії державної влади та засобів масової комунікації; удосконалення механізму надання державних послуг; оптимізація роботи кадрового механізму.

Ключові слова: державна влада, позитивний імідж, інформаційно-комунікаційні механізми, громадкість, засоби масової комунікації.

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-10>

Килин О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та експертизи товарів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Вітер О. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економічної
та інвестиційної діяльності
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Свелеба Н. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та експертизи товарів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Kylyn Oksana

*Candidate of Economic Scienc, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management and Examination of Goods
Ivan Franko National University of Lviv*

Viter Olexandra

*Candidate of Economic Scienc, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of International Economic and Investment Activities
Ivan Franko National University of Lviv*

Sveleba Natalia

*Candidate of Economic Scienc, Associate Professor
Senior Lecturer at the Department of Management
and Examination of Goods
Ivan Franko National University of Lviv*

ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ

Анотація. Розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів досягається за рахунок ефективного державного регулювання, ефективних управлінських рішень стратегічного характеру та спроможності державних структур розробляти та впроваджувати інноваційні механізми й інструменти регулювання. У роботі визначено суть категорії державного регулювання за різними авторами. Визначено, що державне регулювання є сукупністю форм і методів цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва та споживання. Систематизовано визначення сутності поняття «механізм державного регулювання» та його складників. Звернено увагу на організаційно-економічні складники механізму державного регулювання ринку споживчих товарів та напрями їх застосування. Сформовано систему регулювання ринку споживчих товарів, яка передбачає чітке окреслення й узагальнення цілей, завдань, методів та інструментів регулювання для його ефективного функціонування.

Ключові слова: ринок споживчих товарів, державне регулювання, цілі, завдання та принципи державного регулювання, механізми регулювання, методи та інструменти регулювання.

Вступ та постановка проблеми. Сталий і структурно збалансований довгостроковий розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів досягається за рахунок ефективного державного регулювання і залежить від управлінських рішень стратегічного характеру, спроможності державних структур розробляти та впроваджувати інноваційні механізми й інструменти регулювання.

Вплив держави на споживчий ринок спричинений певними причинами, зокрема посткризовою девальвацією, ціновими і курсовими коливаннями, технологічною відсталістю економіки за збереження орієнтації на екстенсивне відтворення, високим рівнем монополізації виробництва, низькою прозорістю приватизаційних, бюджетних, торговельних процесів. Саме цим і зумовлюється значна роль держави у регулюванні розвитку споживчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання ринку споживчих товарів привертають увагу багатьох учених-економістів. Вагомий внесок в інституціональний аналіз і дослідження механізмів, методів та інструментів державного регулювання економіки зробили В. Адамовська, В.Г. Бодров, Л.І. Дідківська, Л.С. Головка, Є.В. Козловський, Г.В. Капленко, О.В. Килин, А.Г. Лотарев, Н.М. Попадинець, Н.А. Свелєба.

Метою роботи є визначення сутності категорії державного регулювання, дослідження механізму державного регулювання та його складників, формування системи регулювання ринку споживчих товарів через визначення цілей, завдань, методів та інструментів для його ефективного функціонування.

Результати дослідження. Провідним чинником сталого розвитку національної економіки є розвиток його внутрішнього ринку. Передусім це стосується ринку споживчих товарів, оскільки саме він є ланкою, яка пов'язує інтереси виробників і споживачів та є індикатором рівнів конкурентоспроможності вітчизняних виробників і задоволення потреб населення. Водночас застосування ринкових механізмів дає можливість стимулювати виробників і мотивувати їх до інноваційного розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності власної продукції. Саме тому головним завданням держави як регулятора економічних процесів країни є формування механізмів економічної політики, які б забезпечили розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів через розроблення системи інструментарію його регулювання.

Проте спочатку визначимо сутність категорії державного регулювання за різними авторами. На думку А. Лота-

ревої, державне регулювання – це одна з функцій державного управління або системи інструментарію цільового впливу на ринкові процеси [1]. Згідно з Є. Козловським, державне регулювання виступає як інструмент, що забезпечує загальні умови його існування, вирівнює стартові умови його суб'єктів та усуває негативні прояви ринкової стихії [2]. У праці Н. Мазій зазначено, що державне регулювання передбачає встановлення державою кількісних та/або якісних обмежень на свободу вибору прийняття рішень осіб чи організацій, недотримання яких породжує застосування відповідними органами санкцій за порушення нормативно-правової бази [3]. В. Адамовська вважає, що державне регулювання є сукупністю форм і методів цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва. Відповідно, вплив на процеси розвитку об'єкта здійснює державне регулювання, а до забезпечення стабільності цих процесів належить його інструментарій [4].

На нашу думку, державне регулювання – це система прийняття рішень (управління) та практичного здійснення заходів і процедур, спрямованих на забезпечення запланованого рамкового режиму (умов) функціонування та розвитку економічної (господарської) системи [5].

Основною метою державного регулювання внутрішнього ринку споживчих товарів є забезпечення зростання добробуту населення шляхом створення умов для задоволення потреб на споживчому ринку та стимулювання розвитку національних виробників.

Серед основних цілей можна визначити такі, як:

- захист інтересів та задоволення потреб споживачів у продукції належних асортименту та якості;
- захист товаровиробників із можливістю економічної діяльності в ринкових умовах із добросовісною конкуренцією;

– підтримка інноваційних процесів із використанням нових технологій в отриманні сировини, її переробки, виробництві і збуті продукції, що забезпечує конкурентоспроможність ринку на міжнародному рівні [6].

Державне регулювання внутрішнього ринку має сприяти розвитку і стимулюванню конкурентних засад національної економіки через виконання певних завдань (рис. 1).

Механізм державного управління і регулювання у сучасних умовах господарювання потребує розподілу щодо ознак системності та компонентного структурування. Ураховуючи особливості державно-управлінських процесів, поняття «механізм» доцільно розглядати з погляду двох підходів:

Рис. 1. Завдання державного регулювання внутрішнього ринку споживчих товарів та послуг

Джерело : сформовано на основі [7]

– структурно-організаційного, за якого механізм являє собою сукупність певних складових елементів, що формують організаційний базис певних явищ та процесів;

– структурно-функціонального, у якому закладено динамічний рух у процесі реального функціонування [8].

Дослідимо визначення сутності поняття «механізм державного регулювання» різними авторами (табл. 1).

У структурі механізму державного регулювання розвитку ринку споживчих товарів виділяють основні стратегічні цілі, на досягнення яких спрямований механізм, принципи його реалізації та функції.

Основними складниками механізму розвитку доцільно визначити такі: інституційний, організаційно-управлінський і організаційно-економічний механізми.

Інституційний механізм державного управління призначений для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей і охоплює:

– сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики у певній сфері;

– сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державної політики у цій самій сфері;

– державну політику щодо формування нових, усунення старих та трансформації існуючих інститутів.

У процесі функціонування інституційного механізму виникають певні відносини між органами державної влади, місцевого самоврядування та різними суб'єктами господарювання. Інституційний механізм залежно від типу зазначених відносин може стимулювати (створювати сприятливі умови) або гальмувати (обмежувати, стримувати) розвиток суб'єкта господарювання чи держави загалом [14].

Організаційно-економічний механізм як економічна категорія є сукупністю форм, методів та інструментів управління і господарювання (планування, державного регулювання, госпрозрахунку, економічних важелів та стимулів, організаційних структур управління, політико-правових форм регулювання економічних процесів).

На нашу думку, найбільш вичерпним є визначення, запропоноване М. Сичевським, який стверджує, що організаційно-економічний механізм – це система організаційних, технічних, економічних та правових важелів і методів, які застосовуються у сферах забезпечення, виробництва

та збуту продукції, спрямована на досягнення високих кінцевих результатів із найменшими витратами трудових, матеріальних і фінансових ресурсів [15].

Організаційно-управлінський механізм формують державні та недержавні організаційні структури різних рівнів механізму, які реалізують свої рішення через важелі впливу (нормативно-правове регулювання, податкову політику, бюджетно-фінансову політику, інформаційно-промоційне забезпечення) [16].

Указані механізми взаємопов'язані між собою та мають функціонувати на засадах принципу системності та комплексності, формуючи єдиний механізм розвитку ринку споживчих товарів.

У складі механізму державного управління виокремлюють два самостійні складники – економічний та організаційний. Вони взаємопов'язані і доповнюються в процесі реалізації заходів, спрямованих на досягнення стратегічних, тактичних та локальних цілей розвитку ринку споживчих товарів та державного регулювання на національному, регіональному та мікроекономічному рівнях.

Реалізація механізму державного регулювання внутрішнього ринку споживчих товарів передбачає здійснення державою певних функцій:

– планування – передбачає вибір основних індикаторів функціонування ринку, визначення критеріїв щодо їх оцінювання та рівня планових показників та основних зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на основні процеси функціонування ринку;

– організування – передбачає побудову структурних зв'язків між учасниками ринку, формування ефективного середовища та їх взаємодії для досягнення поставлених цілей;

– мотивування – мотивація виробників щодо забезпечення виробництва товарів високої якості за доступними цінами, упровадження інноваційних технологій у виробництво та торгівлю, недопущення порушень прав споживачів;

– контролю – передбачає порівняння показників ефективності функціонування ринку з установленими критеріями та плановими значеннями.

Загальна стратегія державного регулювання економіки має базуватися на таких принципах:

– надання переваги ринковим формам організації економіки (державна має фінансувати тільки ті соціально зна-

Таблиця 1

Систематизація визначень сутності поняття механізму державного регулювання

Автор	Визначення поняття
Л. Дідківська, Л. Головка [9]	Механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки змішаного типу – це система макроекономічних регуляторів, що складаються з таких основних елементів: ринкові регулятори; важелі державного впливу на економіку; корпоративне управління; інститут соціального партнерства
М. Корецький [10]	Механізм державного регулювання економіки – це система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних і правових функцій
О. Комяков [11]	Механізм державного регулювання – це сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки
М. Латинін [12]	Механізм державного регулювання – це спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах і функціях, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення поставленої мети та розв'язання суперечностей
Н. Попадинець [13]	Механізм державного регулювання розвитку ринку споживчих товарів – це система, яка включає у себе функції, принципи, методи та інструменти впливу держави в межах реалізації економічної політики для формування середовища ефективної взаємодії суб'єктів ринку
Стоян [8]	Механізм державного регулювання – це спосіб організації економічних відносин між державою і підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями з метою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та створення передумов для економічного зростання

Рис. 2. Організаційно-економічні складники механізму державного регулювання ринку споживчих товарів та напрями їх застосування

Джерело: [17]

чущі галузі, які не приваблюють приватний бізнес через малу прибутковість);

– допомога розвитку приватного бізнесу для запобігання домінуванню державних підприємств над приватними;

– сприяння економічному зростанню і соціальній стабільності за допомогою державної фінансової, кредитної і податкової політики;

– підвищення ефективності державного регулювання за рахунок розроблення економічних прогнозів, планів, програм; визначення правового статусу форм власності, законності існування видів діяльності, регулювання відносин між суб'єктами ринку; здійснення антимонопольної політики;

– здійснення контролю над виникненням кризових явищ в економіці країни [13].

Державне регулювання споживчого ринку здійснюється за допомогою певного інструментарію, який охоплює механізми, методи, інструменти, заходи, засоби, важелі впливу.

Методи державного регулювання економіки – це способи впливу держави через законодавчі, виконавчі органи та Нацбанк на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до пріоритетів державної економічної політики. Кожен метод ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів).

Методи державного регулювання класифікуються за двома ознаками: за формами впливу (прямого, непрямого)

та засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, пропагандистські).

Методи прямого впливу безпосередньо впливають на функціонування суб'єктів ринку за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру (регламентують діяльність суб'єктів господарювання) та економічних інструментів прямого впливу (спрямовані на регулювання темпів зростання та структури економіки, обсягів виробничого та невиробничого споживання, масштабів діяльності суспільного сектору економіки). До інструментів прямого державного регулювання відносять нормативно-правові акти, макроекономічні плани та цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти.

Методи непрямого регулювання регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямі на підставі мотивації (процес спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрямі державних пріоритетів). Вони включають у себе інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконання [5].

За допомогою правових методів забезпечується формування законодавчої і нормативної бази щодо діяльності, функціонування, прав і обов'язків суб'єктів ринку, споживачів, ринкових інституцій, торгових підприємств та організацій. Також забезпечується взаємодія між органами дер-

жавної влади, місцевого самоврядування і недержавними організаціями щодо розвитку ринку споживчих товарів.

Адміністративні методи захищають внутрішній ринок від недоброякісних товарів та фальсифікованих продуктів, забезпечують виробництво якісних споживчих товарів та задовольняють потреби населення в їх споживанні відповідно до затверджених науково обґрунтованих норм.

Серед адміністративних методів виділяють три групи засобів: заборона експорту, імпорту, екологічно шкідливих виробництв; прийняття законів та підзаконних актів; примус виплати мінімальної зарплати, дотримання стандартів. Реалізуються адміністративні засоби через законодавчо встановлені обмеження матеріальних, речових та фінансових потоків у вигляді ліцензій, квот, державних замовлень.

Основу системи державного регулювання ринку споживчих товарів становлять економічні методи. Вони використовуються з метою стимулювання ділової активності, створення умов мотивації виробництва, здійснення перерозподільних функцій щодо використання ресурсів та доходів,

узгодження економічних інтересів виробників споживчих товарів, споживачів та посередників, а також стимулювання підприємництва. Серед них виділяють такі групи засобів, як грошово-кредитні, бюджетно-фінансові, зовнішньоторговельної політики, господарського програмування, державне підприємство та державний сектор економіки. Усі означені методи державного регулювання взаємопов'язані [18].

Важливе місце в інструментарії регулювання ринку споживчих товарів займає цінове регулювання, яке є визначальним чинником купівельної спроможності і доходів населення. Так, в Україні в 2017 р. для зниження адміністративного тиску на бізнес, усунення надмірного втручання держави в економічні процеси, розвитку конкуренції та дерегуляції у сфері ціноутворення було скасовано регламентовані цінові обмеження на ринку продовольчих товарів і послуг, а саме торговельні надбавки, декларування зміни оптово-відпускних цін; граничні рівні рентабельності на споживчі товари першої необхідності та їх пакування (фасування) [17].

Таблиця 2

Класифікація методів державного регулювання за характером впливу на розвиток ринку споживчих товарів

Нормативно-правові	Адміністративні (контрольно-наглядові та обмежувальні)	Економічні
законодавчі та нормативні акти з питань розвитку внутрішньої торгівлі, підприємництва, ліцензування торговельної діяльності, контролю за якістю	стандартизація та встановлення сертифікатів відповідності товарів	податкове та кредитне стимулювання виробництва та реалізації товарів
правове регулювання торговельних угод	контроль над якістю товарів	фінансування пріоритетних інвестиційних та інноваційних проєктів виробників споживчих товарів
розроблення правил торговельної діяльності	захист прав споживачів та недопущення монополізації ринків	митне і тарифне регулювання експорту та імпорту споживчих товарів, сировини для їх виготовлення
концепції розвитку внутрішньої торгівлі	установлення правил торгівлі обслуговування населення	державна підтримка цін

Джерело : сформовано на основі [18]

Таблиця 3

Державне регулювання ринку споживчих товарів: аспекти, їх зміст та механізми

Аспекти державного регулювання	Зміст та механізми (інструменти) регулювання
Нормативно-правове регулювання	Включає систему нормативів міжнародного, національного, регіонального рівнів, які регламентують правозахисні аспекти споживання, а також широкий спектр виробничо-збутових питань функціонування ринку
Адміністративне (технічне) регулювання	Орієнтоване на контроль і нагляд за дотриманням стандартів до продукції, її ціни та якості, розбудову інфраструктури споживчого ринку
Грошово-кредитне регулювання	Через Нацбанк держава регулює емісію, встановлює позичковий банківський кредит, надає кредити, випускає цінні папери, впливає на грошові потоки та заощадження
Бюджетне регулювання	Розподілення державними органами коштів держбюджету за різноманітними напрямками, встановлення додаткових платежів та відрахування у бюджет
Податкове регулювання	Визначення податків, податкові пільги, мито, збори, платежі для товаровиробників та на інші операції, пов'язані з виробництвом, збутом і споживанням продукції
Цінове регулювання	Спрямоване на встановлення і збереження такого рівня цін, який би забезпечував рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей економіки, реальність заробітної плати, стійкість валюти й інші економічні параметри в державі
Антимонopolне регулювання	Передбачає контроль над конкурентними умовами на ринках, механізмами ціноутворення, збуту продукції, зокрема за кордон
Регулювання умов праці, оплати праці, трудових відносин	Установлення мінімальної заробітної плати, виплати на безробіття, мінімального рівня зарплати в собівартості продукції та послуг, вартісної величини мінімального споживчого кошика та пенсій
Інвестиційне регулювання	Передбачає стимулювання інвестицій у бізнес-середовище з поглибленням ринку та конкуренції в сегменті товаровиробників
Міжнародно-торговельне регулювання	Передбачає зовнішньоекономічну діяльність держави з визначенням структури експорту/імпорту й дотриманням вимог продовольчої безпеки держави

Джерело : сформовано автором

У 2022 р. Кабінетом Міністрів України на період дії карантину встановлено граничний рівень торговельної надбавки в розмірі 10% від оптово-відпускної ціни на окремі продукти харчування (гречану крупу, цукор-пісок, пшеничне борошно першого гагунку, макаронні вироби вітчизняного виробництва, пастеризоване молоко жирністю 2,5% (у плівці), курячі яйця категорії С1, курячу тушку та вершкове масло жирністю 72,5%). Це рішення урядовці пояснюють тенденцією до зростання споживчих цін на харчові продукти від початку 2021 р. на внутрішньому ринку України [19].

Отже, для забезпечення ефективного розвитку споживчого ринку товарів та послуг, підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у збільшенні обсягів виробництва споживчих товарів і послуг, підвищенні продуктивності праці працівників, збільшенні доходів споживачів необхідне комплексне використання прямих і опосередкованих методів та інструментів державного регулювання.

Висновки. У роботі розкрито сутність державного регулювання та його інструментарію. Зазначено, що

державне регулювання розвитку споживчого ринку – це цілеспрямований вплив держави на процеси формування попиту та пропозиції, ціноутворення та конкуренції залежно від кон'юнктури ринку та суспільних потреб щодо підтримки та захисту виробників, безпеки споживання, підвищення добробуту та якості життя населення.

Конкретизовано завдання, цілі, принципи та методи державного регулювання розвитку споживчого ринку; виокремлено та систематизовано основні його інструменти в розрізі різних видів регулювання (нормативно-правового, адміністративного, міжнародно-торговельного, бюджетного, податкового, валютно-кредитного, цінового, антимонопольного, інвестиційного, соціально-захисного).

Отже, головним завданням держави як регулятора економічних процесів країни є формування механізмів економічної політики, які б забезпечили розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів через розроблення та вдосконалення системи інструментарію його регулювання.

Список використаних джерел:

1. Лотарев А.Г. Удосконалення механізмів державного регулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні : дис. ... канд. наук : 25.00.02. Миколаїв, 2018. 251 с.
2. Козловський Є.В. Іноземний досвід регулювання міжнародного туризму та його використання в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2005. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1/txts/KOZLOVSKIY.htm> (дата звернення: 24.01.2022).
3. Мазій Н.Г. Принципи та механізми державного регулювання розвитку підприємництва. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_8 (дата звернення: 20.01.2022).
4. Адамоська В.С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напрямку економічної політики в сучасних умовах господарювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dupr_2017_4_11 (дата звернення: 20.01.2022).
5. Ковтун О.І., Килин О.В., Свелеба Н.А. Державне регулювання економіки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛКА, 2001. 220 с.
6. Мицак О.В., Бублик Л.Я. Розвиток споживчого ринку як об'єкта державного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 44–46.
7. Удосконалення механізмів державного регулювання внутрішнього ринку України в умовах економічної циклічності : наукова розробка / В.Г. Бодров та ін. ; за заг. ред. В.Г. Бодрова. Київ : НАДУ, 2013. 52 с.
8. Стоян О.Ю. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 7. URL: www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811 (дата звернення: 22.01.2022).
9. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / Л.І. Дідківська та ін. Київ : Знання України, 2006. 213 с.
10. Корецький М.Х. Державний інструментарій регулювання інноваційного розвитку підприємств. *Вісник Донецького державного університету управління*. 2004. № 3(29). С. 84–90.
11. Комяков О.М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 «Економічна теорія». Київ, 2000. 20 с.
12. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія. Харків : Магістр, 2006. 320 с.
13. Попадинець Н.М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання розвитку внутрішнього ринку споживчих товарів : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2021. 453 с.
14. Федорчак О. Інституційний механізм державного управління *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1(50). Ч. 1. С. 53–63.
15. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України : монографія / за ред. С.І. Дорогунцова. Київ : Наук. світ, 2004. 374 с.
16. Біль М.М. Організаційно-управлінський механізм забезпечення розвитку туристичної галузі країни *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bil.htm.
17. Капленко Г.В. Механізм регулювання ринку споживчих товарів в Україні: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2019. 344 с.
18. Попович Т.М. Організаційно-економічний механізм регулювання ринку споживчих товарів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Тернопіль, 2008. 257 с.
19. Уряд запровадив регулювання цін на гречку, цукор, макарони, молоко та інші товари. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-reguljuvannya-cin/31650811.html>.

References:

1. Lotariiev A.H. (2018) Udoskonalennia mekhanizmv derzhavnoho rehulivannia innovatsiinoi diialnosti na rehionalnomu rivni [Improving the mechanisms of state regulation of innovation at the regional level] (PhD Thesis), Mykolaiv. (in Ukrainian)
2. Kozlovskiy Ye.V. (2005) Inozemnyi dosvid rehulivannia mizhnarodnoho turizmu ta yoho vykorystannia v Ukraini. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka [Foreign experience in regulating international tourism and its use in Ukraine]. *Public administration: theory and practice* [Public administration: theory and practice] (electronic journal), Available at: URL:<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1/txts/Kozlovskiy.htm> (accessed 24 January 2022).

3. Mazii N.H. (2011) Pryntsypy ta mekhanizmy derzhavnogo rehulivannia rozvytku pidpriemnytstva [Principles and mechanisms of state regulation of business development]. *Demokratychnе vriaduvannia* [Democratic governance] (electronic journal), Available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_8 (accessed 20 January 2022).
4. Adamovska V.S. (2017) Mekhanizm derzhavnogo rehulivannia ekonomiky ta vybir napriamu ekonomichnoi polityky v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [The mechanism of state regulation of the economy and the choice of economic policy in modern economic conditions]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration: improvement and development] Available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_4_11 (accessed 20 January 2022).
5. Kovtun O.I., Kilyn, O.V., Sveleba N.A. (2001) *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty studentiv ekonomichnykh spetsialnstei]. Lviv: Vydavnytstvo LKA.
6. Mytsak O.V. Bublyk L.Ya. (2017) Rozvytok spozhyvchoho rynku yak ob'ektu derzhavnogo rehulivannia. [Development of the consumer market as an object of state regulation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 17, pp. 44–46.
7. Bodrov V.H. (2013) Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnogo rehulivannia vnutrishnoho rynku Ukrainy v umovakh ekonomichnoi tsyklichnosti [Improving the mechanisms of state regulation of the internal market of Ukraine in conditions of economic cyclicity]. Kyiv: NADU.
8. Stoian O.Yu. (2013) Teoretychni osnovy funktsionuvannia mekhanizmiv derzhavnogo rehulivannia rozvytku sfery vidnovliuvainoi enerhetyky [Theoretical bases of functioning of mechanisms of state regulation of development of the sphere of renewable energy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration: improvement and development]. Available at: www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811 (accessed 22 January 2022).
9. Didkivska L.I. (2006) Derzhavne rehulivannia ekonomiky [State regulation of Economy]. Kyiv: Znannia Ukrainy. (in Ukrainian)
10. Koretskyi M.Kh. (2004) Derzhavnyi instrumentarii rehulivannia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv [State tools rehulivannia innovativ development of enterprises]. *Visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia*, vol. 3, no. 29, pp. 84–90.
11. Komiakov O.M. (2000) Derzhavne rehulivannia perekhidnoi ekonomiky [State regulation of transition economies] (PhD Thesis), Kyiv: KNEU.
12. Latynin M.A. (2006) Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnogo rehulivannia [The agricultural sector of Ukraine's economy: the mechanism of state regulation]. Kharkiv : Vyd-vo KhaRI NADU «Mahistr».
13. Popadynets N.M. (2021) Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnogo rehulivannia rozvytku vnutrishnoho rynku spozhyvchykh tovariv [Theoretical and methodological principles of state regulation of the domestic market of consumer goods]. (PhD Thesis), Lviv.
14. Fedorchak O. Instytutsiinyi mekhanizm derzhavnogo upravlinnia [Institutional mechanism of public administration]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnia*, vol. 1, no. 50, pp. 53–63.
15. Sychevskiy M.P., Dorohuntsov S.I. (2004) Udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Improving the organizational and economic mechanism of development of the food industry of Ukraine]. Kyiv: Nauk. Svit.
16. Bil M.M. (2008) Orhanizatsiino-upravlinskyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku turystychnoi haluzi krainy [Organizational and managerial mechanism to ensure the development of the tourism industry of the country] *Derzhavne budivnytstvo* [State construction] (electronic journal). no. 1. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/bil.htm.
17. Kaplenko H.V. (2019) Mekhanizm rehulivannia rynku spozhyvchykh tovariv v Ukraini: teoriia, metodolohiia, praktyka [Mechanism of consumer goods market regulation in Ukraine: theory, methodology, practice]. Chernihiv: ChNTU. (in Ukrainian)
18. Popovych T.M. (2008) Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rehulivannia rynku spozhyvchykh tovariv [Organizational and economic mechanism of consumer goods market regulation]. Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet. (in Ukrainian)
19. Uriad zaprovadyv rehulivannia tsin na hrechku, tsukor, makarony, moloko ta inshi tovary Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-reguljuvannya-cin/31650811.html> (accessed 22 January 2022).

TOOLS OF REGULATORY INFLUENCE ON THE FUNCTIONING OF THE CONSUMER MARKET

Summary. Assessment of the state and main trends in the development of the domestic market of consumer goods in Ukraine indicate certain problems in Ukraine's economic security. The more open the economy, the higher the negative impact on it and dependence on foreign markets. The growing share of imported goods in the market leads to a decrease in tax revenues, slows down the pace of reproduction of real sector enterprises and reduces the rate of their competitiveness. That is why the main task of the state as a regulator of economic processes is to form mechanisms of economic policy that would ensure the development of the domestic market of consumer goods through the development of a system of tools for its regulation. The development of the domestic market for consumer goods is achieved through effective government regulation, effective management decisions of a strategic nature and the ability of government agencies to develop and implement innovative regulatory mechanisms and tools. The paper presents the essence of the category of state regulation by different authors. It is determined that state regulation is a set of forms and methods of purposeful influence of the state on the development of social production and consumption. The definition of the essence of the concept of the mechanism of state regulation and its components is systematized. Attention is paid to the organizational and economic components of the mechanism of state regulation of the consumer goods market and directions of their application. A system of consumer goods market regulation has been formed, which provides clear delineation and generalization of goals, objectives, methods and tools of regulation for its effective functioning of regulation (regulatory, administrative, international trade, budget, tax, currency and credit, price, antitrust, investment, social protection). Integrated use of direct and indirect methods and instruments of state regulation will ensure the effective development of the consumer market of goods and services, interest businesses in increasing production of consumer goods and services, increase labor productivity and increase consumer income.

Key words: consumer goods market, state regulation, goals, objectives and principles of state regulation, regulatory mechanisms, methods and tools of regulation.

Литвин І. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»

Lytvyn Iryna

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management
and International Business Department
Lviv Polytechnic National University

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМ СТАРТАПІВ

Анотація. У статті вивчено закордонний досвід формування та розвитку екосистем стартапів, визначено ключові чинники успішного розвитку національних екосистем стартапів, окреслено основні напрями та етапи трансформації традиційної інноваційної системи у гнучку та ефективну екосистему стартапів. Проаналізовано іноземну практику застосування державним сектором різноманітних інструментів для формування та розвитку екосистем стартапів, визначено роль державного сектору щодо ініціювання створення місцевих екосистем та розроблення моделей їх підтримки, вироблення політики стимулювання та розвитку стартап-підприємництва у регіоні. Визначено основні відмінності між національними інноваційними системами та екосистемами стартапів. На основі огляду наукової літератури, вивчення думок експертів-практиків, міжнародного досвіду успішної розбудови екосистем стартапів проаналізовано можливості його застосування у нашій країні, запропоновано рекомендації, що можуть бути враховані під час розроблення національної політики формування та розвитку екосистем стартапів країни.

Ключові слова: стартапи, екосистема стартапів, національна інноваційна система, політика і стратегії формування та розвитку екосистем стартапів.

Вступ та постановка проблеми. Швидкозростаючі компанії у вигляді стартапів створюють вагомі можливості для пошвидшення темпів зростання національної економіки, росту обсягів фінансування інновацій, розвитку нових індустрій та збільшення обсягів міжнародної торгівлі. Нові реалії сучасного динамічного середовища вимагають від державного та приватного секторів нових методів та підходів до управління інноваційними процесами. Актуальним стає налагодження державно-приватного партнерства та тісної співпраці міст і регіонів із корпораціями, організаціями державного сектору та малим і середнім бізнесом. Для стимулювання стартап-підприємництва в Україні виникає потреба у формуванні ефективних механізмів співпраці державного та приватного секторів у рамках національної політики створення та розвитку екосистем стартапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки спостерігається активізація уваги науковців до теми формування та розвитку екосистем стартапів. Іноземні автори ретельно вивчають чинники успішної побудови національних екосистем розвитку стартапів та намагаються підібрати дієві інструменти політики стимулювання стартап-підприємництва. У статті проведено огляд літературних джерел із метою пошуку ефективних методів для формування і розвитку екосистем стартапів у різних країнах світу. Вивчено іноземний досвід створення стратегічних альянсів, налагодження співпраці між структурними елементами національних інноваційних систем (НІС).

У [1] проведено дослідження ОАЕ на базі «потрійної спіралі» – зв'язків між трьома ключовими елементами національної інноваційної системи, гравцями екосистеми: урядом, бізнесом та науковими установами. У [2] досліджено два базових гравця розвитку інноваційного підприємництва в Індії, якими є глобальні транснаціональні корпорації та швидкозростаючі стартапи. Роль державного сектору Індії щодо розвитку місцевої екосистемі стартапів полягає в ініціюванні та створенні

підприємницьких хабів (найбільший в Індії – Bangalore entrepreneurial hub) та заснуванні 140 інкубаторів у малих містах країни. У [3] проаналізовано екосистему стартапів у Чехії, одним з інструментів державного сектору для підтримки стартапів є університетські програми створення фірм типу спін-офф.

Вивчення літератури за темою дослідження вказує на існування тісного зв'язку між рівнем урбанізації міст, станом розвитку транспортної, соціальної, фінансової інфраструктури, якістю місцевого управління та ефективністю формування стартап-міст і центрів інновацій у країнах світу.

У [4] досліджено ключові чинники, що сприяють розвитку румунських стартап-міст (Startup Cities). Під час планування проектів стартап-міст у Румунії враховують такі важливі чинники, як розроблення стратегій спеціалізації на конкретних видах економічної діяльності, що підтримуються в рамках розвитку стартапів, а також використання стратегічних переваг агломерації шляхом співпраці з містами, що поділяють аналогічну спеціалізацію, на міжнародному і місцевому рівнях. Ці чинники є ключовими під час розроблення національної політики створення стійкої підприємницької екосистемі країни.

Вивченню основних аспектів, які має враховувати політика урядів та місцевих влад під час формування екосистемі стартап-підприємництва, присвячено праці: P.T. Roundy, M.A. Bayer [5], T. Le Trinh [6], A. Patnaik, S.S. Pasumarti, B. Nayak [7], V.S.S.R. Muramalla, A.M. Al-Hazza [8].

Стаття [5] пропонує вибирати стратегії управління екосистемами стартапів залежно від розмірів самої екосистемі, наявності у ній міцних колабораційних цінностей та обсягів доступних ресурсів, зокрема стратегію «мостування» або буферну стратегію розвитку (bridging and buffering).

У [6] вивчено такі чинники стимулювання стартап-підприємництва, як: державна політика, фінансовий капі-

тал, культурні, соціальні чинники та людський капітал, які впливають на успіх малого та середнього бізнесу та формування сприятливої екосистеми підприємництва у місті Дананг (В'єтнам). Зазначається, що для сталого розвитку стартапів повинна бути створена відповідна система правового забезпечення, що охоплює питання застосування стимулюючих механізмів у сфері оподаткування нового бізнесу у перші три-п'ять років роботи, кредитної політики, системи гарантій та субсидування стартап-підприємств на початкових етапах їхнього розвитку.

У статті [7] окреслено кроки, що зроблені для створення національної екосистеми стартапів, на прикладі штату Одіша (Індія). Політика розвитку стартапів полягає у тому, щоб підтримати місцеве підприємництво та забезпечити працевлаштування кваліфікованої молоді штату. Для успіху цієї політики уряд ініціював багато кроків, які включають у себе створення окремого Агентства зі створення умов для розвитку стартапів та формування національної екосистеми стартапів світового класу через заснування інкубаційних центрів, хабів та фондів для акселерації стартапів.

У роботі [8] досліджено чинники, що стимулюють розвиток технологічних стартапів в Індії. Індійський уряд розробив політику підтримки стартапів, що включає широкий спектр інструментів: створення парків програмних технологій, формування спеціальних економічних зон, відкриття промислових коридорів, застосування концепції цільової групи з електронного врядування та реалізація політики кібербезпеки у сфері інформаційних технологій через заснування інноваційних центрів та лабораторій, створення фонду для цифрового розвитку, парку програмних технологій, центру підтримки міжнародного патентного захисту в електроніці та інформаційних технологіях, використання фіскальних стимулів для стартапів, знаходження прогалів у бізнес-середовищі, надання підтримки стартапам для створення мінімально життєздатних продуктів, підсилення іміджу та формування довіри до брендів індійських стартапів.

Вагому роль у науковій літературі за тематикою розвитку екосистем стартапів відведено питанням створення акселераторів, різного роду акселераційних програм, бізнес-інкубації стартапів. Окрім того, під час вивчення чинників та інструментів ефективної побудови екосистем стартапів науковці акцентують увагу на важливості венчурного капіталу, зростанні ролі соціального капіталу та соціальних мереж, наявності та доступності інфраструктури краудфандингу у регіоні, зростанні ролі ВНЗ у формуванні інноваційних систем та екосистем стартапів.

Як показує аналіз літературних джерел, вивчення досвіду країн світу, роль державного сектору є вирішальною для успішного розвитку екосистем стартапів, їх швидкого розвитку та зростання. Для нашої країни важливим є пошук ефективних моделей підтримки та забезпечення умов для ініціювання та створення локальних екосистем стартапів, що зумовлює тематику досліджень та напрями роботи автора для вироблення рекомендацій із формування та розвитку місцевої екосистеми стартапів.

Метою роботи є вивчення закордонного досвіду та ролі державного сектору у формуванні екосистем стартапів; визначення основних відмінностей між національними інноваційними системами та екосистемами стартапів; окреслення основних напрямів та етапів трансформування традиційної інноваційної системи у гнучку та ефективну екосистему стартапів; вироблення рекомендацій, що можуть бути враховані під час розроблення національної політики формування та розвитку екосистем стартапів країни.

Результати дослідження. Розуміння поняття «екосистема стартапів» досить широке. За територіальною ознакою екосистему стартапів можна вивчати на рівні окремого міста, держави чи на глобальному рівні. За ознакою формування та управління виділяють екосистему на корпоративному (рівень корпорацій), регіональному чи національному рівнях. У статті мова піде про національний та регіональний рівні побудови екосистем стартапів.

Побудова екосистем стартапів базується на новому типі мислення, на підприємницькому підході, що розглядає екосистему розвитку стартапів як динамічну самонаправляючу, еволюційну систему з великим рівнем невизначеності, котра вимагає нового типу когнітивних навичок для співпраці різного виду організацій (приватних та державних, громадських і комунальних).

Досвід інших країн показує, що варто відокремлювати політику розвитку стартап-підприємництва від загальної політики підтримки підприємництва в країні. Можливості для успішного розвитку інноваційного приватного сектору є слабкими без стратегічних колаборацій у рамках екосистеми. Самостійно державний сектор не може виконувати роль драйвера зростання економіки, але може надавати системну підтримку для розвитку регіонального місцевого стартап-підприємництва. Державний сектор може взяти на себе роль керуючого у побудові довготривалих платформ і частини локальної екосистеми стартапів, зокрема щодо налагодження співпраці, сталого стійкого обміну інформацією між усіма членами екосистеми, а також щодо вироблення візії розвитку для всіх гравців екосистеми.

Огляд літературних джерел та власні дослідження автора дали змогу виявити відмінності у підходах до побудови інноваційних систем та екосистем стартапів (табл. 1).

Національну політику розвитку стартап-підприємництва слід розвивати починаючи з міст та регіонів. При цьому виникає потреба трансформації існуючих місцевих локальних та національних інноваційних систем в екосистему стартап-підприємництва. З огляду на виокремлені відмінності у побудові інноваційних систем та екосистем стартапів, роль державного сектору для підтримки екосистемного підходу розвитку стартап-підприємництва має бути розширена у частині функцій. Державний сектор може забезпечити виконання таких функцій розвитку екосистеми: формування політики інновацій, відповідальності за генерування інноваційних знань, які сприятимуть розвитку та переходу екосистеми на новий рівень; розроблення стратегічного напрямку екосистеми, залучення нових членів, пошук можливостей розвитку екосистеми; виявлення нових джерел залучення ресурсів (нових організацій-операторів, коштів) для стабільного зростання екосистеми; забезпечення умов для безперерйного функціонування, створення свого роду «захисту» екосистеми від зовнішнього впливу; організування заходів із метою розвитку системи, обміну інформацією, просування екосистеми у блогах і соціальних мережах тощо.

Вивчення іноземного досвіду побудови місцевих екосистем стартапів дало можливість зробити висновок про потребу забезпечення таких важливих ролей для успішного функціонування та розвитку екосистеми стартапів, як: формування спільних цілей екосистеми, підтримка досягнення місії та спільного бачення напрямів розвитку екосистеми всіма гравцями; мотивування і підтримка внутрішнього розвитку екосистеми; вироблення командного духу та формування атмосфери співпраці та налагодження зв'язків, розроблення ефективних методів роботи, моніторинг ефективності співпраці в екосистемі, виявлення та управління конфліктами між учасниками; надання допо-

Основні відмінності формування та розвитку інноваційних систем та екосистем стартапів

Критерії	Інноваційні системи	Екосистеми стартапів
Інноваційна спрямованість	Інновації закритого типу, переважно поліпшувального характеру	Відкриті інновації, комплексне врахування реальних потреб ринку
Вагомі джерела фінансування	Грантове фінансування, залежність від державного сектору	Широке і гнучке застосування різних зовнішніх джерел фінансування, відносна самостійність від державного сектору
Структура	Проста, лінійна структура, традиційні методи управління	Нелінійна, мереживна структура, нові гнучкі методи управління
Основні рушії інновацій, зростання економіки та зайнятості і досягнення соціальних ефектів	Великі приватні компанії, організації державного сектору	Стартапи та малі інноваційно-технологічні фірми (МІТФ)
Характеристика бізнес-послуг	Традиційні послуги, які недостатньо зосереджені на потребах МІТФ, не повністю враховують потреби швидкого зростання, глобального масштабування стартапів, носять неконсолідований та несистемний характер	Розвиток відкритих інноваційних платформ із широким колом бізнес-послуг, які базуються на спеціальному міжнародному досвіді та знаннях про глобальні ринки
Ефективність інноваційної діяльності	Низька через недостатньо ефективні стратегії та методи управління	Висока за рахунок використання відкритих технологій нового покоління, нових гнучких форм управління інноваціями

Джерело: складено за даними [9]

моги, менторства для окремих гравців у напрямі їхнього розвитку як інтегрального складника екосистеми; забезпечення поточної роботи екосистеми, відбір та скеровування членів екосистеми, відслідковування за дотриманням неофіційних правил екосистеми; розроблення мереж ефективних каналів комунікацій у рамках екосистеми і поза нею; моніторинг, оцінювання стану та формування довготривалих планів розвитку екосистеми.

Процес формування екосистеми стартапів потребує часу і зусиль, тому його рекомендовано проводити поетапно. Не першому етапі ініціювання активізується діяльність з імплементації культури стартап-підприємництва та генерування ідей із побудови екосистеми стартапів, відбувається вивчення трендів, що впливають на підприємницьку інноваційну діяльність, стартап-мислення та чинників формування екосистеми стартапів. Даний етап передбачає визначення розуміння місця та ролі міст у формуванні локальних екосистем, що повинні відповідати міжнародним стандартам міст-екосистем стартапів. Роль державного сектору цього етапу зводиться до відкриття інноваційних платформ та ініціювання створення стартап спільноти. На етапі ініціювання визначаються необхідні для екосистеми послуги та організації, що їх забезпечуватимуть на етапах всього життєвого циклу стартапів.

Другий етап передбачає визначення географічних меж екосистеми. Формування екосистеми стартапів передбачає визначення місії, цілей, географічних меж екосистеми, розроблення стратегії розвитку екосистеми. Роль державного сектору на даному етапі зводиться до розвитку та становлення культури стартап-підприємництва, налагодження співпраці з місцевими ключовими гравцями у розробленні та зборі інформації для формування стартап-екосистеми, створення спільного бачення та дорожньої карти для розвитку місцевої екосистеми.

На третьому етапі побудови місцевої екосистеми стартапів відбувається вимірювання та візуалізація екосистеми, визначаються вузькі чи слабкі місця учасників екосистеми, формується система обміну інформацією. Цей етап фокусується на визначенні функцій та послуг, що будуть надаватися гравцями екосистеми, додаються необхідні відсутні компоненти екосистеми (допоміжні організації чи послуги),

створюються колабораційні зв'язки та формуються альянси стартапів. Метою третього етапу є підвищення продуктивності та ефективності екосистеми на всіх її рівнях.

Заключний етап формування екосистеми стартапів передбачає загальне керівництво екосистемою та безперервний процес її вдосконалення відповідно до вимог часу. Даний етап характеризується активним застосуванням підприємницької культури, що призводить до створення інновацій. Завданням влади є входження місцевої екосистеми у глобальні рейтинги екосистем стартапів, оцінювання довгострокової карти розвитку екосистеми, коректування та визначення потреб у необхідних ресурсах для подальшого зростання екосистеми, проведення моніторингу, порівняльного аналізу місцевої екосистеми з іншими з метою поліпшення інвестиційного клімату та залучення міжнародних інвесторів до екосистеми. Постійний моніторинг, відслідковування та усунення слабких місць екосистеми допомагають збільшувати чисельність місцевих стартапів, поліпшувати якість бізнес-послуг, пришвидшувати масштабування та збільшення рентабельності інвестицій у стартап-компанії регіону.

Висновки. У статті проаналізовано іноземний досвід формування та розвитку екосистем стартапів та запропоновано рекомендації щодо його адаптації для України. Успішна закордонна практика застосування державним сектором різноманітних інструментів підтримки екосистем стартапів може бути врахована під час розроблення національної політики формування та розвитку екосистем стартапів нашої країни.

Під час розроблення стратегії розвитку екосистем стартапів варто враховувати роль державного сектору щодо ініціювання створення місцевих екосистем, розроблення моделей їх підтримки, вироблення механізмів стимулювання розвитку стартап-підприємництва у регіоні з метою безперервного вдосконалення екосистеми та підходів до управління нею відповідно до вимог часу.

На етапах ініціювання створення екосистеми державний сектор може зосередити свою увагу на формуванні національної стартап-спільноти, організуванні стартап-подій та заходів для технологічних компаній, формуванні періодичних інформаційних каталогів стартап-компаній регіону.

Інформаційна підтримка державного сектору через організування зустрічей стартап-компаній та інвесторів на ранніх стадіях, організування подій – змагань серед стартапів допомагатиме краще налагодити комунікації між локальними

та національними екосистемами стартапів, залучатиме все більше учасників до екосистеми (університети, громадські організації), популяризуватиме місцеву екосистему в очах міжнародного інвестиційного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Aljarwan, A.A., Yahya, B.A., Almarzooqi, B.M., Mezher, T. Examining the framework of entrepreneurial ecosystems: A case study on the United Arab Emirates. *International Journal of Entrepreneurship*. 2019. № 23(3). URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074107467&partnerID=40&md5=b4718cc5fe2ef1b1f328c975b62ec05f> (accessed 15 October 2021).
2. Bhagavatula, S., Mudambi, R., Murmann, J.P. Innovation and Entrepreneurship in India: An Overview. *Management and Organization Review*. 2019. № 15(3). P. 467–493. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073791162&doi=10.1017%2fmor.2019.52&partnerID=40&md5=a5399fbc249dbbe830582b124ab22ea1>. DOI: 10.1017/mor.2019.52 (accessed 15 October 2021).
3. Petru, N., Pavlák, M., Polák, J. Factors impacting startup sustainability in the Czech Republic. *Innovative Marketing*. 2019. № 15(3). P. 1–15. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85072107425&doi=10.21511%2fim.15%283%29.2019.01&partnerID=40&md5=969611b28dfb2296c38b87922d6d76ed> (accessed 15 October 2021).
4. Barbulescu, O., Constantin, C.P. Sustainable growth approaches: Quadruple Helix approach for Turning Brasov into a Startup City. *Sustainability (Switzerland)*. 2019. № 11(21), art. № 6154. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074842455&doi=10.3390%2fsu11216154&partnerID=40&md5=6c459af9e6ec54d4e434a1ff0a0dd6bc>. DOI: 10.3390/su11216154 (accessed 15 October 2021).
5. Roundy, P.T., Bayer, M.A. To bridge or buffer? A resource dependence theory of nascent entrepreneurial ecosystems. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*. 2019. № 11(4). P. 550–575. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85069524306&doi=10.1108%2fJEEE-06-2018-0064&partnerID=40&md5>. DOI: 10.1108/JEEE-06-2018-0064 (accessed 15 October 2021).
6. Le Trinh, T. Factors affecting startup performance of small and medium-sized enterprises in Danang city. *Entrepreneurial Business and Economics Review*. 2019. № 7(3). P. 187–203. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074156705&doi=10.15678%2fEBER.2019.070310&partnerID=40&md5>. DOI: 10.15678/EBER.2019.070310 (accessed 15 October 2021).
7. Patnaik, A., Pasumarti, S.S., Nayak, B. Performance evaluation of startup Odisha policy. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. № 8(3). P. 3710–3715. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073449353&doi=10.35940%2fijrte.C4868.098319&partnerID=40&md5>. DOI: 10.35940/ijrte.C4868.098319 (accessed 15 October 2021).
8. Muramalla, V.S.S.R., Al-Hazza, A.M. Entrepreneurial strategies and factors stimulate the business of tech startups. *International Journal of Financial Research*. 2019. № 10(3). P. 360–370. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85065957705&doi=10.5430%2fijfr.v10n3p360&partnerID=40&md5=3ff29d1391d8ee6ef5d1cab023872e5e>. DOI: 10.5430/ijfr.v10n3p360 (accessed 15 October 2021).
9. Playbook for strategic collaboration between public sector operators in startup ecosystems. URL: https://tainaketola.files.wordpress.com/2019/10/startup_playbook.pdf (accessed 2 January 2022).

References:

1. Aljarwan, A.A., Yahya, B.A., Almarzooqi, B.M., Mezher, T. (2019) Examining the framework of entrepreneurial ecosystems: A case study on the United Arab Emirates. *International Journal of Entrepreneurship*, vol. 23(3). URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074107467&partnerID=40&md5=b4718cc5fe2ef1b1f328c975b62ec05f> (accessed 15 October 2021)
2. Bhagavatula, S., Mudambi, R., Murmann, J.P. (2019) Innovation and Entrepreneurship in India: An Overview. *Management and Organization Review*, vol. 15(3), pp. 467–493. Available at: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073791162&doi=10.1017%2fmor.2019.52&partnerID=40&md5=a5399fbc249dbbe830582b124ab22ea1>. DOI: 10.1017/mor.2019.52 (accessed 15 October 2021)
3. Petru, N., Pavlák, M., Polák, J. (2019) Factors impacting startup sustainability in the Czech Republic. *Innovative Marketing*, № 15(3), pp. 1–15. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85072107425&doi=10.21511%2fim.15%283%29.2019.01&partnerID=40&md5=969611b28dfb2296c38b87922d6d76ed> (accessed 15 October 2021)
4. Barbulescu, O., Constantin, C.P. (2019) Sustainable growth approaches: Quadruple Helix approach for Turning Brasov into a Startup City. *Sustainability (Switzerland)*. 11 (21), art. no. 6154. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074842455&doi=10.3390%2fsu11216154&partnerID=40&md5=6c459af9e6ec54d4e434a1ff0a0dd6bc> DOI: 10.3390/su11216154 (accessed 15 October 2021)
5. Roundy, P.T., Bayer, M.A. To bridge or buffer? A resource dependence theory of nascent entrepreneurial ecosystems. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*. 2019. 11(4). pp. 550–575. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85069524306&doi=10.1108%2fJEEE-06-2018-0064&partnerID=40&md5>. DOI: 10.1108/JEEE-06-2018-0064 (accessed 15 October 2021)
6. Le Trinh, T. (2019) Factors affecting startup performance of small and medium-sized enterprises in Danang city. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, vol. 7(3), pp. 187–203. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85074156705&doi=10.15678%2fEBER.2019.070310&partnerID=40&md5> DOI: 10.15678/EBER.2019.070310 (accessed 15 October 2021)
7. Patnaik, A., Pasumarti, S.S., Nayak, B. (2019) Performance evaluation of startup Odisha policy. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, vol. 8(3), pp. 3710–3715. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073449353&doi=10.35940%2fijrte.C4868.098319&partnerID=40&md5>. DOI: 10.35940/ijrte.C4868.098319 (accessed 15 October 2021)
8. Muramalla, V.S.S.R., Al-Hazza, A.M. (2019) Entrepreneurial strategies and factors stimulate the business of tech startups. *International Journal of Financial Research*, vol. 10 (3), pp. 360–370. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85065957705&doi=10.5430%2fijfr.v10n3p360&partnerID=40&md5=3ff29d1391d8ee6ef5d1cab023872e5e> DOI: 10.5430/ijfr.v10n3p360 (accessed 15 October 2021)
9. Playbook for strategic collaboration between public sector operators in startup ecosystems. URL: https://tainaketola.files.wordpress.com/2019/10/startup_playbook.pdf (accessed 2 January 2022).

FORMATION AND DEVELOPMENT OF STARTUP ECOSYSTEMS

Summary. Fast-growing companies in the form of startups create significant opportunities to revive the growth of the national economy, increase funding for innovation, develop new industries and increase international trade. The new realities of today's dynamic environment require the public and private sectors to find new methods and approaches to managing innovation processes. Establishing public-private partnerships and close cooperation between cities and regions with corporations, public sector organizations, and small and medium-sized businesses becomes noteworthy. In recent years, there has been an intensification of scientists' attention to the formation and development of startup ecosystems, the study of factors for their successful construction, and the development of policies to stimulate startup entrepreneurship. The article examines effective tools for the formation and development of the ecosystem of startups in different countries. The article examines foreign experience in the formation and development of startup ecosystems, identifies key factors for the successful development of national startup ecosystems, and outlines the main directions and stages of traditional innovation systems transformation into a flexible and efficient startup ecosystem. The author analyzes the foreign practice of public sector use of various tools for the formation and development of startup ecosystems, defines the role of the public sector in initiating the creation of local ecosystems and developing models to support them, policy development, and development of startups in the region. The article identifies the main differences between national innovation systems and startup ecosystems. Based on the review of scientific literature, a study of experts, international experience of successful development of startup ecosystems, the possibilities of its application in our country are analyzed; recommendations that can be taken into account when developing national policy of startup ecosystem are offered. When developing strategies for the initiation of startup ecosystems, it is necessary to consider the role of the public sector in developing models and mechanisms to stimulate startup entrepreneurship.

Key words: startups, startup ecosystem, national innovation system, policies and strategies of formation and development of startup ecosystem.

УДК 339.976

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-12>

Македон В. В.

*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародної економіки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Дзяд О. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Makedon Vyacheslav

*Doctor of Economics Sciences, Professor
at the Department of International Economics and World Finance
Oles Honchar Dnipro National University*

Dzyad Olena

*Candidate of Economics Sciences, Senior Lecturer
at the Department of International Economics and World Finance
Oles Honchar Dnipro National University*

РИНОК АВТОМОБІЛЬНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ КРАЇН ЄС: ПОРІВНЯЛЬНА МАКРОЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА І КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто питання дослідження поточного стану та формування напрямів розвитку ринку автотранспортних перевезень країн ЄС. Установлено, що автомобільні перевезення є важливим видом економічної діяльності. Виявлено, що ЄС пропонує світовому співтовариству новий продукт – експорт транзитних транспортних послуг. Створення та розвиток міжнародних транспортних коридорів необхідний не лише з комерційного погляду. Запропоновано підходи до підвищення ефективності перевезень між країнами – членами ЄС та третіми країнами на прикладі автотранспортних перевезень з урахуванням чинника розвитку транспортної інфраструктури. Одержані результати можуть бути застосовані у процесі аналізу ринку вантажних автотранспортних перевезень ЄС, визначення ключових експортоорієнтованих та імпортоорієнтованих товарних груп автотранспортних перевезень.

Ключові слова: країни ЄС, автомобільні вантажні перевезення, транспортна галузь, міжнародні транспортні потоки, цифровізація країн ЄС.

Вступ та постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена розвитком економіки ЄС та її багатогалузевої структури. Ринок автотранспортних вантажних перевезень є досить перспективним для економіки країн ЄС. Він характеризується високим рівнем попиту та пропозицій через збільшення кількості країн, котрі розвивають виробництво даного виду транспорту. Автомобільні перевезення є важливим видом економічної діяльності. Сектор автомобільних вантажних перевезень країн ЄС розвивався дуже динамічно. Це невід’ємна частина інфраструктури виробництва та суспільства. Сьогодні ЄС пропонує світовому співтовариству новий продукт – експорт транзитних транспортних послуг, тому для поліпшення та збільшення виробництва вантажних автомобілів потрібно створити сприятливі умови для безперервного функціонування автотранспортних перевезень, зменшити можливості ухилення від оподаткування під час увезення транспортних засобів країн ЄС та вивезення з ЄС, забезпечити умови для реалізації власного конкурентоспроможного виробництва [1, с. 54]. Розвиток ринку автотранспортних перевезень є одним із важливих складників сучасних економік для їх повноцінного існування, адже автотранспортні перевезення є одними з наймобільніших засобів постачання сировини, готової продукції на сучасному етапі розвитку ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання транспорту та вантажних автомобільних перевезень досить широко висвітлено в роботах таких учених, як В. Валіков, З. Дзуліт, О. Дзяд, Г. Заїкіна, І. Лукасевич-Крутник, В. Македон, І. Познанська, О. Рудік, Г. Рябик Л. Слюсарєва.

При цьому ми маємо констатувати той факт, що європейська транспортна політика стрімко змінюється впродовж останніх 10 років, і ці зміни особливо помітні у сфері вантажних перевезень і транзиту [2, с. 25]. Саме ці обставини формують доцільність досліджень саме вантажних автомобільних перевезень країн ЄС, за рахунок яких стає зрозумілим, які напрями розвитку домінуватимуть на європейському континенті в найближчі роки.

Метою роботи є визначення напрямів розвитку ринку автотранспортних перевезень країн ЄС у постпандемій-

ний період та оцінка ролі вантажних автомобільних перевезень у формуванні єдиного європейського ринку транспортних послуг.

Результати дослідження. Із метою аналізу транспортних систем країн – членів ЄС необхідно дослідити динаміку транспортних показників ефективності ланцюжків постачань, які країни – члени ЄС використовують, щоб переміщувати продукти на ринки як усередині країн ЄС, передусім автомобільними шляхами, так і на міжнародному рівні. У т-кілометрах вантажні перевезення країн ЄС займають майже третину ринку внутрішнього вантажного транспорту (рис. 1). Загалом у внутрішніх перевезеннях залізничний транспорт утримує частку у 18%, якщо враховувати його участь у комбінованих транспортуваннях, але за обсягами виручки частка цього виду становить лише 5% від загальних обсягів. Із 73% наданих послуг автомобільним транспортом 2/3 було надано національними операторами. Розвиток транспорту передбачає розвиток інших галузей промисловості та торгівлі. Транспорт має велике значення для економічного життя будь-якої громади, і його роль давно зростає і визнається у сучасному світі [3, с. 57].

Цілі галузі промисловості покладаються на транспорт, де сировина або готова продукція легко пересилаються з однієї точки в іншу. Автомобільна галузь представляє надзвичайно важливий сектор у Європейському Союзі.

Згідно з даними Євростату, автомобільні вантажні перевезення ЄС скоротилися з 2019 по 2020 р., пандемія скоротила як міжнародні, так і національні перевезення. У тонно-кілометрах (т/км) європейські автомобільні вантажні перевезення впали на 0,9% з 2019 по 2020 р. Це порушило тенденцію до зростання, яка спостерігалася в останні роки, що завершилося збільшенням на 3,2% з 2018 по 2019 р. [5] (табл. 1).

Міжнародні перевезення, які становлять чверть (24,8%) загального обсягу автомобільних вантажних перевезень країн ЄС, зафіксували зниження на 3,8% з 2019 по 2020 р. після збільшення на 2,1% у попередньому році. Також незначно знизився національний транспорт, який становить майже дві третини (61,4%) від загальної кількості, на 0,9% у 2019 р. він зріс на 2,7% [5].

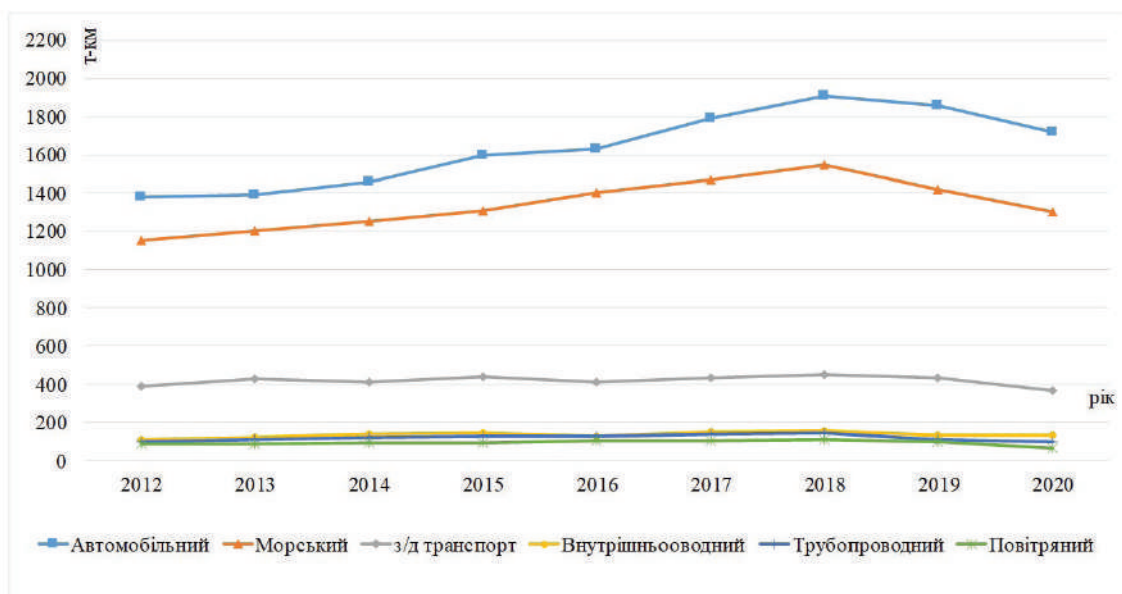

Рис. 1. Обсяги ринку вантажних перевезень ЄС (за видами транспорту) у період 2012–2020 рр. (т/км)

Джерело: побудовано за даними [4]

Таблиця 1

Автомобільні вантажні перевезення за видами транспорту країн ЄС у 2018–2020 рр. (млн т-км) [6]

Країна	2018 р.						2019 р.						2020 р.					
	націо- нальні	міжна- родні	пере- хресна торгівля	каботаж	Всього	націо- нальні	міжна- родні	пере- хресна торгівля	каботаж	Всього	націо- нальні	міжна- родні	пере- хресна торгівля	каботаж	Всього			
ЄС	1 088 398	454 974	178 159	42 121	1763651	1 117 620	464330	188 439	49 487	1819876	1 108 066	446 912	196 696	51 558	1803231			
Бельгія	20 592	10 073	1 057	962	32 685	21 727	10 302	1 423	1 377	34 829	21 537	10 438	1 221	1 183	34 379			
Болгарія	7 734	8 572	9 626	1 018	26 950	5 719	6 552	7 106	1 173	20 551	7 410	9 342	14 428	1 386	32 566			
Чехія	23 543	14 972	2 094	464	41 073	25 012	11 695	1 841	512	39 059	28 271	21 904	4 920	995	56 090			
Данія	12 075	2 506	241	176	14 998	12 165	2 437	219	171	14 991	12 407	2 026	127	126	14 686			
Німеччина	276 151	35 802	3 287	1 532	316772	274 037	32 876	3 308	1 654	311875	269928	30 530	2 849	1 306	304613			
Естонія	1 686	2 524	1 175	390	5 775	1 710	1 705	1 097	283	4 794	1 273	1 586	1 082	337	4 279			
Ірландія	9 401	1 456	501	243	11 600	10 002	1 606	510	326	12 444	9 059	1 529	528	308	11 424			
Греція	15 392	13 818	64	4	29 279	15 285	12 731	128	54	28 197	12 934	11 816	381	30	25 161			
Іспанія	158 476	73 531	4 268	2 719	238994	165 910	76 571	4 145	2 933	249559	163 682	72 063	3 781	2 742	242268			
Франція	159 623	11 717	219	315	171875	162 504	10 960	236	361	174061	158 158	10 683	261	559	169663			
Хорватія	4 235	5 692	2 522	186	12 635	4 312	5 496	2 409	261	12 477	4 487	5 041	2 428	298	12 255			
Італія	111 741	12 070	507	597	124915	122 491	14 468	505	522	137986	118 160	13 895	546	665	133265			
Кіпр	865	26	:	:	892	831	26	:	:	858	672	37	:	:	709			
Латвія	3 459	6 339	4 278	921	14 997	3 350	5 930	4 617	1 068	14 965	3 716	5 628	3 514	848	13 705			
Литва	3 642	11 016	25 047	3 885	43 590	3 555	12 988	31 465	5 110	53 117	3 995	11 730	33 836	5 731	55 292			
Люксембург	647	1941	3 007	1 206	6 800	661	2 167	3 184	1 368	7 381	511	1 833	2 622	1 209	6 176			
Угорщина	12 979	15 265	8 634	1 069	37 948	13 382	15 498	7 166	905	36 951	12 860	13 092	5 378	894	32 224			
Нідерланди	34 295	28 783	3 848	1 951	68 876	35 406	27 606	3 973	1 939	68 923	34 761	26 839	3 712	1 907	67 219			
Австрія	16 914	7 105	1 195	549	25 763	17 249	7 110	1 571	513	26 444	17 097	6 481	1 607	725	25 910			
Польща	114 692	125 633	58 911	16 637	315874	119 365	141 823	66 779	20 985	348952	123 819	134 226	73 596	23 286	354927			
Португалія	10 530	15 802	5 518	1 112	32 963	10 413	13 852	5 655	1 094	31 014	8 722	10 675	3 863	981	24 241			
Румунія	14 358	20 048	20 631	3 725	58 762	16 675	20 411	19 872	4 083	61 041	17 281	17 833	16 509	3 404	55 027			
Словенія	2 256	9 685	9 294	991	22 225	2 306	9 879	10 563	1 263	24 011	2 275	9 757	9 327	1 303	22 662			
Словацьчина	6 477	16 095	11 750	1 263	35 586	6 730	15 876	10 186	1 149	33 941	6 477	14 175	9 889	1 094	31 634			
Фінляндія	25 970	1981	272	122	28 345	26 711	1 576	289	272	28 848	27 862	1 446	156	206	29 671			
Швеція	40 662	2 521	211	84	43 478	40 112	2 187	192	113	42 604	40 714	2 306	134	34	43 187			
Норвегія	18 924	2 400	7	7	21 338	19 400	1932	105	26	21 463	19 235	2 143	9	11	21 399			
Швейцарія	10 716	1 381	203	199	12 500	10 582	1 449	221	147	12 399	10 648	1 520	139	180	12 486			
Чорногорія	50	23	3	3	78	55	22	3	1	81	58	28	4	:	91			

Проте карантини та заходи, запроваджені багатьма державами-членами у 2020 р. для протидії пандемії COVID-19, негативно вплинули на вантажні перевезення автомобільним транспортом, зокрема протягом другого кварталу 2020 р. (рис. 2).

Навпаки, міжтоварні автомобільні перевезення, які разом становлять 13,8% від загального обсягу ЄС у 2020 р., зафіксували безперервне зростання протягом періоду: 5,8% та 17,5% відповідно у 2019 р. та 4,4% та 4,2% у 2020 р. У 2020 р. Польща (19,7% загального обсягу т/км ЄС) підтвердила свою позицію однієї з найважливіших країн для автомобільного транспорту в Європі, випередивши Німеччину (16,9%) та Іспанію (13,4%). Майже дві третини (65,1%) польських перевезень становили міжнародні перевезення, тоді як понад третину становили національні перевезення. Як за т/км, так і у відсотках Чехія (+17,0 млрд т/км; +43,6%) та Болгарія (+12,0 млрд т/км; +58,5%) зафіксували найвище зростання автомобільних вантажних перевезень серед країн – членів ЄС із 2019 по 2020 р. На іншому кінці шкали Португалія (-21,8%), Кіпр (-17,4%) і Люксембург (-16,3%) зареєстрували значне зниження у відносному вираженні [6].

Серед країн-членів з найбільшою галуззю автомобільного транспорту Польща була єдиною, яка зафіксувала зростання з 2019 по 2020 р., при цьому загальний обсяг автомобільних вантажних перевезень зріс на 1,7%. Це було викликано збільшенням національного транспорту, а також міжнародної торгівлі та каботажу, хоча міжнародна торгівля впала [7]. У Німеччині, Франції, Іспанії та Італії спостерігалось зниження від -2,3% до -3,4%, при цьому як національні, так і міжнародні перевезення впали у всіх чотирьох країнах. На рис. 3 показано тенденції автомобільних вантажних перевезень для класів.

Як видно з рис. 3, на далекі відстані з 2015 р. по 2019 р. зросли всі класи відстаней нижче 2 000 км, за винятком 2018 р., коли перевезення понад 300–999 км дещо впали і понад 1000–1999 км різко впали. Проте карантини та обмеження на прикордонний рух, запроваджені в багатьох країнах у 2020 р. для протидії пандемії COVID-19,

значно вплинули на транспортні тенденції. Перевезення на великі відстані 2000 км і більше різко скоротилися (-8,0%) у 2020 р., при цьому впали також категорії відстаней менше 150 км (-2,3%) та 1000–1999 км (-1,2%). Для двох середніх дистанцій 150–299 км та 300–999 км зміни були незначними (-0,2% та +0,1% відповідно) [8].

У 2020 р. перевізники з Німеччини, Франції, Іспанії, Польщі та Італії перевезли дві третини автомобільних вантажів, перевезених із країн ЄС. Що стосується перевезень вантажів автомобільним транспортом на національній території, виміряні в т, то Німеччина, Франція, Іспанія, Польща та Італія зафіксували найвищий тоннаж серед країн – членів ЄС у 2019 та 2020 рр. Разом на ці країни припадало близько двох третин загального тоннажу, перевезеного в Європейському Союзі, з 65,4% у 2019 та 2020 рр. (рис. 4).

З огляду на міжнародні перевезення (тобто вантажні, що в'їжджають із країни, включаючи міжнародну торгівлю), картина за останні роки не сильно змінилася. Міжнародні перевезення завантажених/розвантажених вантажів у Німеччині залишалися найвищим тоннажем, випереджаючи Францію. Так, Нідерланди та Бельгія з їхніми великими портами Північного моря також зафіксували відносно високі тоннажі вантажів/вивантажень для міжнародних перевезень [9; 10].

На більш детальному рівні вантажних транспортних потоків країн ЄС/за межами ЄС між країнами (табл. 2) важливими торговими партнерами були Швейцарія, Великобританія та Норвегія.

Основні потоки поза ЄС зазвичай відбуваються між цими країнами та сусідніми з ними державами – членами ЄС. У 2019 р. трьома основними такими транспортними потоками з погляду перевезених тонн були між Швейцарією та Німеччиною (14,6% загального тоннажу автомобільних перевезень поза ЄС), за якими слідували потік між Сполученим Королівством та Ірландією (11,9%) та один між Норвегією і Швецією (8,7%) [7; 11].

Дослідимо зміни вантажних автотранспортних потоків між країнами ЄС. Так, між Норвегією та

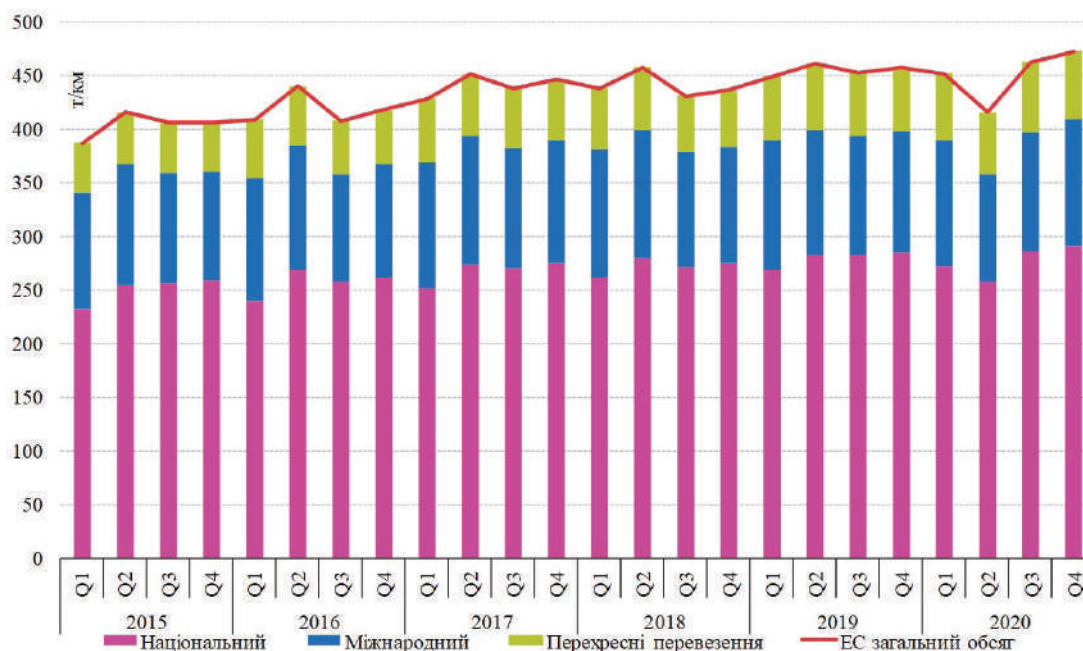

Рис. 2. Обсяги автомобільних вантажних перевезень країн ЄС у період 2015–2020 рр. (млн т-км)

Джерело: побудовано на основі [7]

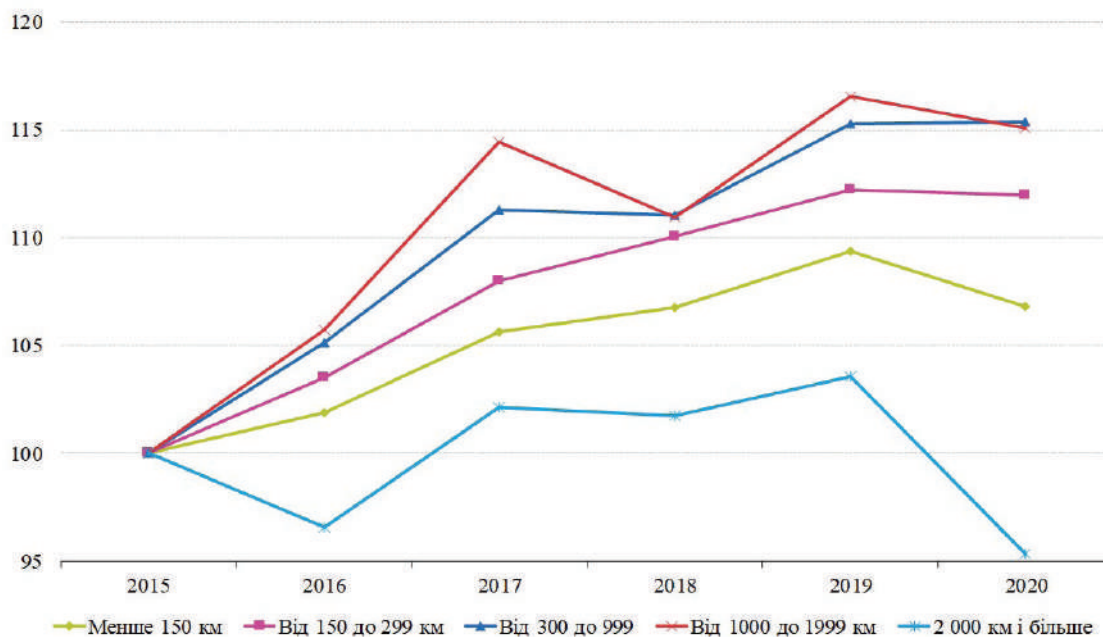

Рис. 3. Автомобільні вантажні перевезення за класами відстані, ЄС, 2015–2020 рр. (індекс на основі т-км; 2015=100)

Джерело: побудовано на основі [8]

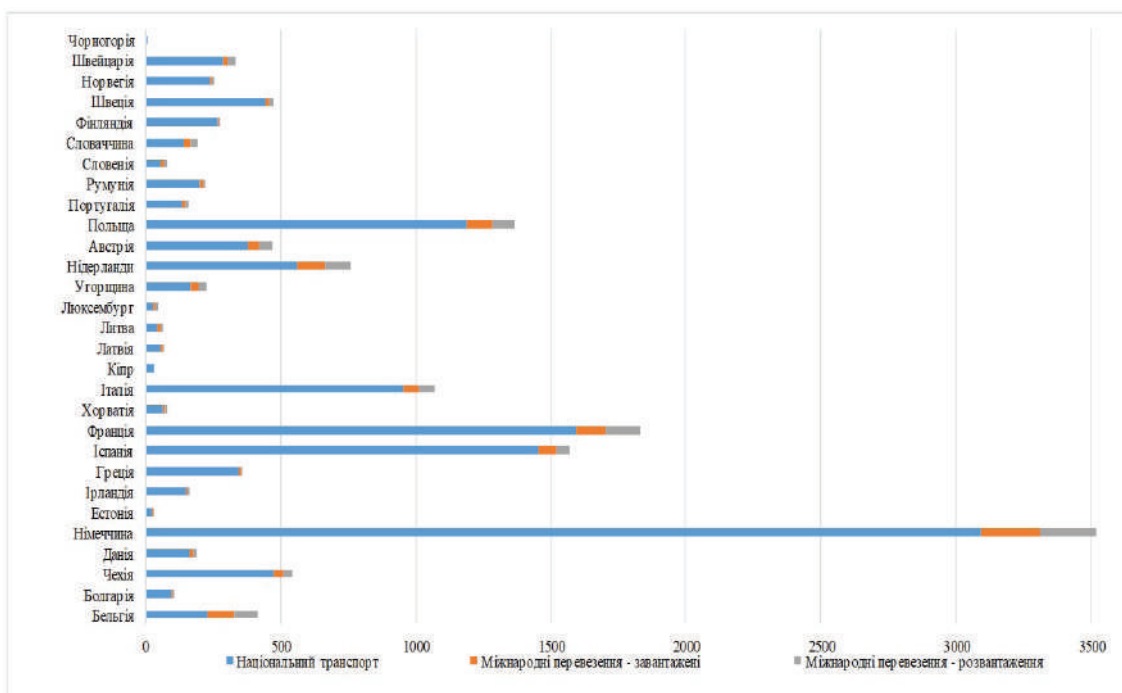

Рис. 4. Перевезення вантажів на території країн за видами транспорту в 2020 рр. (млн т)

Джерело: побудовано на основі [9]

Швецією (-0,2 млн т), Швейцарією та Францією (без змін), а також Швейцарією та Італією (-0,3 млн т) залишилися помірними. Однак транспортний потік між Ірландією та Сполученим Королівством різко впав із 13,6 млн т у 2019 р. до 4,3 млн т у 2020 р., тобто скоротився на 9,3 млн т, або більше ніж на дві третини (-68,2%). Також було помітне падіння торго-

вельних потоків між Великою Британією та Францією (-2,0 млн т) та Нідерландами (-1,5 млн т) [8].

Табл. 3 показує частку перевезень, здійснених вантажоперевізниками для основних внутрішньоєвропейських потоків між країнами. Німеччина була однією з країн походження або призначення приблизно в половині з 20 найбільших міжнародних потоків у 2019 і 2020 рр.,

Таблиця 2
Основні міжнародні потоки автомобільних вантажних перевезень поза ЄС, 2019–2020 рр. (млн т) [7]

Ранг	Пара країн		Усього т (млн)	% від загальної суми додаткового ЄС
2019 р.				
1	Швейцарія	Німеччина	16,6	14,6
2	Ірландія	Великобританія	13,6	11,9
3	Норвегія	Швеція	9,9	8,7
4	Швейцарія	Франція	9,4	8,3
5	Франція	Великобританія	7,5	6,5
6	Швейцарія	Італія	6,6	5,8
7	Німеччина	Великобританія	5,5	4,8
8	Бельгія	Великобританія	5,5	4,8
9	Нідерланди	Великобританія	4,7	4,1
10	Польща	Великобританія	4,6	4,0
2020 р.				
1	Швейцарія	Німеччина	17,3	17,9
2	Норвегія	Швеція	9,7	10,1
3	Швейцарія	Франція	9,4	9,7
4	Швейцарія	Італія	6,3	6,5
5	Німеччина	Великобританія	5,9	6,1
6	Франція	Великобританія	5,4	5,6
7	Польща	Великобританія	4,7	4,8
8	Ірландія	Великобританія	4,3	4,5
9	Нідерланди	Великобританія	3,2	3,4
10	Іспанія	Великобританія	3,1	3,2

Джерело: [7]

що ілюструє центральну роль Німеччини в торгових потоках усередині ЄС [6].

Як видно з табл. 3, частка німецьких перевізників у загальних обсягах перевезень у більшості двосторонніх потоків становила менше половини, лише 3,4% у 2019 р. та 2,9% у 2020 р. у двосторонніх перевезеннях між Німеччиною та Польщею. Німецькі перевізники зафіксували найвищу частку в перевезеннях між Німеччиною та Данією (59,6% у 2019 р., 55,8% у 2020 р.) та між Німеччиною та Люксембургом (51,4% у 2019 р.) (рис. 5) [8].

Частки перевізників з інших країн – членів ЄС у міждержавних транспортних потоках суттєво різняться. У 2020 р. перевізники з інших держав-членів перевезли 60,6% загального обсягу перевезень між Німеччиною та Італією, 56,7% – між Німеччиною та Францією, 56,6% – між Бельгією та Німеччиною та 56,0% – між Австрією та Італією. На іншому кінці шкали не зареєстровано жодного перевізника з інших країн, який перевозить автомобільні вантажі між Іспанією та Португалією, Чехією та Польщею та Польщею та Словаччиною, лише 0,6% між Німеччиною та Польщею, 0,8% – між Італією та Польщею та 1,4% – між Чехією та Словаччиною. Із 20 найбільших транспортних потоків між країнами ЄС у 2020 р. польські перевізники були основними перевізниками з інших країн-членів для 13 сполучень [8]. Отже, до головних особливостей здійснення автомобільних вантажних перевезень країн ЄС ми можемо віднести:

1. Кількість держав – членів ЄС, що збільшують обсяги перевезень і кількість вантажного транспорту, поступово зменшується на схід Європи, Західна Європа зменшує обсяг власного автотранспорту, використовуючи постійні контракти з компаніями нових членів країн ЄС.

2. Згідно з транспортними директивами та вимогами, більшість перевезень здійснюється транспортними засобами віком від шести років і молодше, їхня частка постійно зростає починаючи з 2015 р.

3. Зростає обсяг використання крупнотоннажного транспорту. Так, для вантажних транспортних засобів вантажопідйомністю від 25,6 до 30,5 т відбулося збільшення транспортних показників на 3,8% у період із 2015 по 2019 р., а потім різке зниження на 23,2% у 2020 р.

Майбутнє транспортного сектору ЄС (2021–2030 рр.) – це чотири тенденції розвитку. Для транспортного сектору ЄС останні півтора року були надзвичайно складними, оскільки вантажні перевезення були серйозно порушені через пандемію COVID-19 (рис. 6).

Хоча відновлення сектору має життєве значення для європейської економіки, воно також дає імпульс для промисловості, щоб діяти відповідно до амбіцій декарбонізації та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Стратегія ЄС для сталої та розумної мобільності (EUSSTM), опублікована Європейською Комісією 9 грудня 2020 р., надала план того, як виконавча влада ЄС передбачає скорочення транспортних викидів [3].

1. Розбудова транспортних коридорів. Вирішальне значення для досягнення цієї основної мережі мають вісім мегапроектів транскордонного транспорту в тринадцяти країнах-членах. Шість із цих проектів плануються завершити до 2030 р. Загальна оцінена вартість цих проектів становить 54 млрд євро, хоча у звіті зазначено, що кожен може збільшити на 2,2 млрд євро порівняно з початковим бюджетом.

2. Пріоритетність альтернативних видів палива на всіх видах транспорту. Використання альтернативних видів палива стане ключовим пріоритетом для Комісії, щоб скоротити викиди та створити робочі місця. Виконавчий орган ЄС має на меті прискорити виробництво палива з низькими викидами та розгортання екологічно чистих транспортних засобів. Перегляд Директиви щодо відновлюваної енергетики (REDIII) визначає цілі для енергетичного комплексу ЄС у цілому з метою збільшення частки відновлюваних джерел енергії, електроенергії та водню [11].

3. Забезпечення конкуренції в галузі вантажних автомобільних перевезень у умовах цифрової економіки. Друга тенденція майбутнього транспортного сектору ЄС стосується європейських транспортних компаній, які інтенсивно досліджують потенційні шляхи зменшення вуглецевого сліду (за допомогою компенсаційних або ринкових заходів) (рис. 7). Таким чином, в умовах коронакризи посилюються нагальні питання щодо розвитку автомобільного транспорту. Сьогодні перед світовою спільнотою та всіма учасниками процесу автомобільних перевезень країн ЄС постає завдання вдосконалення систем обслуговування шляхом цифровізації. Щоб обмежити вплив автомобільних вантажних перевезень на клімат, важливо, щоб кошик заходів одночасно застосовувався, щоб дати змогу європейському транспорту повною мірою зробити свій внесок у кліматичні зусилля, тоді як упроваджуються довгострокові рішення для зменшення викидів [13].

4. Зелене фінансування для підвищення стійкості транспортної галузі ЄС. Щоб стимулювати стійкість європейської транспортної галузі та реалізувати амбіції, викладені в пакетах EUSSTM та Fit for 55, необхідні інвестиції. Маючи у своєму розпорядженні понад 1 800 трлн євро в бюджеті ЄС та у фонді відновлення ЄС наступного покоління, країни – члени ЄС матимуть у своєму розпорядженні різноманітні інструменти фінансування для фінансування відновлення транспортного сектору ЄС [12].

Основні міжнародні потоки автомобільних вантажних перевезень усередині ЄС, 2019–2020 рр. (млн т) [8]

Ранг	Пара країн		Усього т (млн)	Перевізники першої країни (%)	Перевізники друга країна (%)	Усі інші перевізники (%)	Основний інший перевізник
2019 р.							
1	Німеччина	Нідерланди	87,3	25,5	52,4	22,1	Польща
2	Німеччина	Польща	71,1	3,4	96,2	0,4	Литва
3	Бельгія	Нідерланди	54,2	18,5	70,1	11,4	Польща
4	Бельгія	Франція	52,5	40,4	28,4	31,1	Люксембург
5	Іспанія	Франція	47,3	81,4	5,8	12,8	Португалія
6	Німеччина	Франція	46,6	32,4	12,5	55,1	Польща
7	Бельгія	Німеччина	42,5	15,7	29,8	54,5	Польща
8	Австрія	Німеччина	37,5	30,2	36,1	33,7	Польща
9	Іспанія	Португалія	21,6	53,9	46,1	0,0	Люксембург
10	Німеччина	Італія	21,5	19,9	23,4	56,7	Польща
11	Франція	Італія	20,7	18,4	40,6	41,0	Литва
12	Чехія	Німеччина	20,0	50,9	21,1	28,0	Польща
13	Франція	Нідерланди	17,5	10,0	48,4	41,7	Польща
14	Чехія	Польща	15,8	8,8	90,9	0,3	Румунія
15	Австрія	Італія	13,5	29,1	17,4	53,4	Словенія
16	Німеччина	Іспанія	13,5	3,9	61,1	35,0	Польща
17	Чехія	Словаччина	12,7	37,5	57,0	5,5	Польща
18	Німеччина	Данія	10,6	59,6	13,3	27,2	Польща
19	Польща	Словаччина	10,0	85,7	14,3	–	–
20	Німеччина	Люксембург	8,8	51,4	36,8	11,9	Польща
2020 р.							
1	Німеччина	Нідерланди	91,4	24,7	51,7	23,5	Польща
2	Німеччина	Польща	65,8	2,9	96,5	0,6	Литва
3	Бельгія	Нідерланди	55,1	20,9	67,3	11,8	Польща
4	Бельгія	Франція	52,9	43,2	25,3	31,5	Польща
5	Німеччина	Франція	45,4	30,2	13,1	56,7	Польща
6	Іспанія	Франція	44,6	79,1	6,0	15,0	Польща
7	Бельгія	Німеччина	40,3	15,0	28,4	56,6	Польща
8	Австрія	Німеччина	38,4	31,4	31,7	36,9	Польща
9	Чехія	Німеччина	25,7	65,3	15,9	18,9	Польща
10	Німеччина	Італія	22,7	17,6	21,9	60,6	Польща
11	Франція	Італія	19,9	19,2	40,0	40,8	Литва
12	Іспанія	Португалія	19,9	61,0	39,0	–	–
13	Чехія	Польща	17,0	5,2	94,8	–	–
14	Франція	Нідерланди	16,9	8,5	44,7	46,8	Польща
15	Німеччина	Іспанія	12,7	3,4	58,9	–	Польща
16	Австрія	Італія	11,8	28,3	15,7	56,0	Словенія
17	Чехія	Словаччина	11,6	34,4	64,2	1,4	Польща
18	Німеччина	Данія	10,9	55,8	7,1	37,1	Польща
19	Польща	Словаччина	9,8	90,3	9,7	–	–
20	Італія	Польща	8,9	–	99,2	0,8	Литва

Джерело: [8]

Висновки. Визначено, що під впливом глобалізації зростає значення автомобільного вантажного транспорту, оскільки він відіграє вирішальну роль у виробництві та розподілі. Автомобільний вантажний транспорт пов'язує попит та пропозицію та багато галузей промисловості, і важко уявити, щоб будь-яка економіка функціонувала без нього. Визначено, що до 2030 р. очікується відновлення попиту на перевезення, прискорення економічного відновлення в середині 2021 р. має стимулювати торгівлю і підвищити попит на вантажні перевезення у Європі. Ринок автомобільних вантажних перевезень у Європі має

зрости протягом 2020–2024 рр. Автомобільний транспорт як і раніше займає найбільшу частку у вантажних перевезеннях ЄС серед трьох видів внутрішнього транспорту. Визначено, що серед заходів, які можуть поживити співпрацю у сфері вантажних перевезень ЄС із третіми країнами, є: допомога в упровадженні цифрового самописного тахометра; допомога країнам-сусідам у впровадженні заходів, покликаних забезпечити безпеку на дорогах, – від інформаційно-просвітницьких кампаній до перевірок безпеки дорожнього руху; дослідження наслідків поступового відкриття ринку доріг сусідніх країнах.

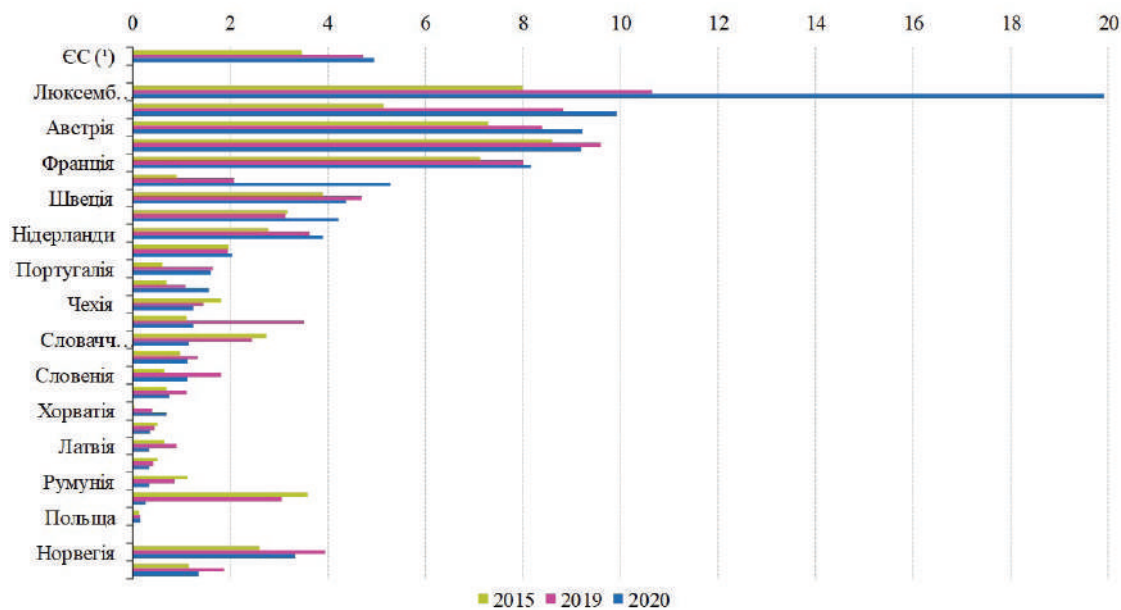

Рис. 5. Коефіцієнт взаємних перевезень країн ЄС у період 2015–2020 рр. (% частка транспорту за найм і винагороду на національній території, т-км)

Джерело: побудовано на основі [12]

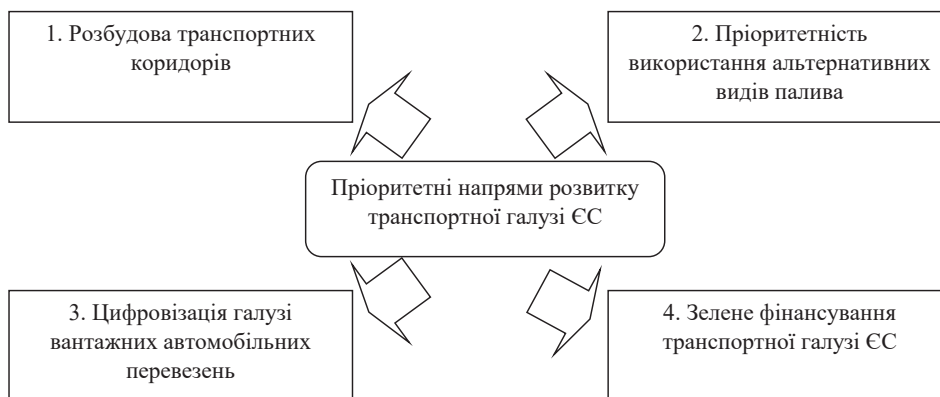

Рис. 6. Пріоритетні напрями розвитку транспортної галузі ЄС до 2030 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними власних досліджень

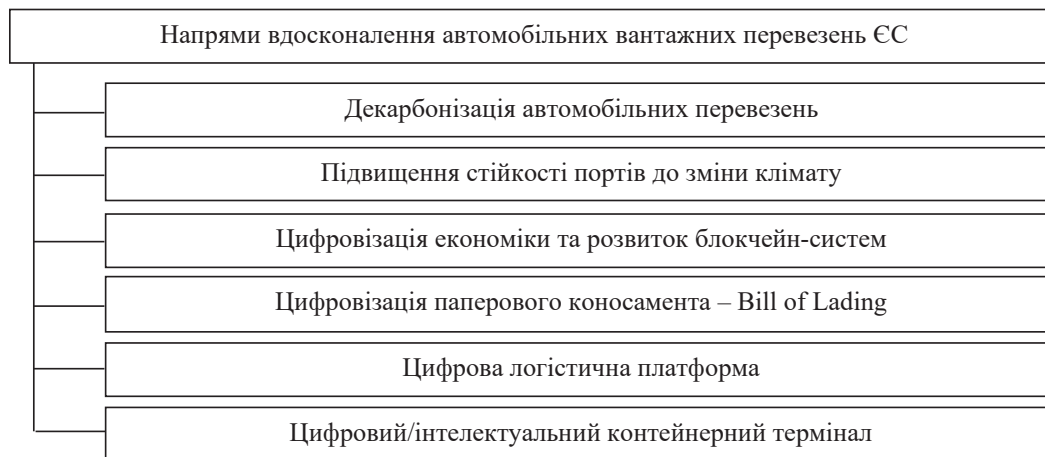

Рис. 7. Напрями вдосконалення міжнародних автомобільних вантажних перевезень на основі цифровізації країн ЄС

Джерело: побудовано авторами за даними власних досліджень

Список використаних джерел:

1. Дзяд О.В., Рудік О.М. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України. Київ : Міленіум, 2009. 666 с.
2. Двудіт З. Тенденції розвитку світового ринку транспортних послуг. *Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління»*. 2019. № 23–24. С. 24–29.
3. Познанська І.В. Сучасні тенденції розвитку транспортної інфраструктури ЄС. *Молодий вчений*. 2018. № 9. С. 56–59.
4. Key EU transport legislation. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/204589/legislation-table.pdf.
5. EU Transport in figures 2020. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/MIAA20001ENN.en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/MIAA20001ENN.en%20(1).pdf).
6. Eurostat Statistic Explained. Road freight transport statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Road_freight_transport_statistics.
7. Freight transport demand – outlook from EEA. URL: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/freight-transport-demand-outlook-from-eea/freight-transport-demand-outlook-from-1>.
8. Eurostat Statistic Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Road_freight_transport_by_vehicle_characteristics.
9. Report on European Road Freight Transport Markets and ECMT Multilateral Quota Perspectives. URL: <https://www.itf-oecd.org/report-european-road-freight-transport-markets-and-ecmt-multilateral-quota-perspectives-0>.
10. Лукасевич-Крутник І.С. Поняття та ознаки транспортних послуг. *Юридичний вісник*. 2016. № 2(39). URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2016/statji_n2_39_2016/20.pdf.
11. Македон В.В., Валіков В.П., Рябик Г.Є. Розвиток світового ринку ділових інтелектуальних послуг під впливом економіки 4.0. *Нобелівський вісник*. 2019. № 1. С. 59–72.
12. European road carrier rates will rise in 2021–2025. URL: https://telsgroup.com/media_center/tels_news/european-road-carrier-rates-will-rise-in-2021-22/.
13. Makedon V., Zaikina H., Slusareva L., Shumkova O., Zhmaylova O. Use of rebranding in marketing sphere of international entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship*. 2020. Vol. 24. Issue 1S. URL: <https://www.abacademies.org/articles/use-of-rebranding-in-marketing-sphere-of-international-entrepreneurship-9325.html>.

References:

1. Dzyad O.V., Rudik O.M. (2009) Spil'ni polityky Yevropeys'koho Soyuzu ta yikh znachennya dlya Ukrainy [Common policies of the European Union and their significance for Ukraine]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)
2. Dvulit Z. (2019) Tendentsiyi rozvytku svitovoho rynku transportnykh posluh. [Trends in the world market of transport services]. *Zbirnyk naukovykh prats' DETUT. Seriya «Ekononika i upravlinnya»*, no. 23-24, pp. 24–29.
3. Poznans'ka I.V. (2018) Suchasni tendentsiyi rozvytku transportnoyi infrastruktury EU [Current trends in the development of EU transport infrastructure]. *Molodyy vchenyy*, no. 9, pp. 56–59.
4. Key EU transport legislation Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/204589/legislation-table.pdf (Accessed 18 Jan 2022)
5. EU Transport in figures 2020. Available at: [file:///C:/Users/User/Downloads/MIAA20001ENN.en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/MIAA20001ENN.en%20(1).pdf) (Accessed 11 Jan 2022)
6. Eurostat Statistic Explained. Road freight transport statistics. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Road_freight_transport_statistics (Accessed 17 Jan 2022)
7. Freight transport demand – outlook from EEA. Available at: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/freight-transport-demand-outlook-from-eea/freight-transport-demand-outlook-from-1> (Accessed 17 Jan 2022)
8. Eurostat Statistic Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Road_freight_transport_by_vehicle_characteristics (Accessed 14 Jan 2022)
9. Report on European Road Freight Transport Markets and ECMT Multilateral Quota Perspectives. Available at: <https://www.itf-oecd.org/report-european-road-freight-transport-markets-and-ecmt-multilateral-quota-perspectives-0> (Accessed 18 Jan 2022)
10. Lukasevych-Krutnyk I.S. (2016) Ponyattya ta oznaky transportnykh posluh [The concept and characteristics of transport services]. *Yurydychnyy visnyk*, no. 2 (39). Available at: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2016/statji_n2_39_2016/20.pdf (Accessed 19 Dec 2021)
11. Makedon V.V., Valikov V.P., Ryabik G.E. (2019) Rozvytok svitovoho rynku dilovykh intelektual'nykh posluh pid vplyvom ekonomiky 4.0 [Development of the world market of business intellectual services under the influence of economy 4.0]. *Nobel Herald*, no. 1, pp. 59–72.
12. European road carrier rates will rise in 2021-25. Available at: https://telsgroup.com/media_center/tels_news/european-road-carrier-rates-will-rise-in-2021-22/ (Accessed 14 Jan 2022)
13. Makedon V., Zaikina, H., Slusareva L., Shumkova O., Zhmaylova O. (2020) Use of rebranding in marketing sphere of international entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship*, Vol. 24, Issue 1S. Available at: <https://www.abacademies.org/articles/use-of-rebranding-in-marketing-sphere-of-international-entrepreneurship-9325.html> (accessed 23 December 2021)

EU COUNTRY TRUCK MARKET: COMPARATIVE MACROECONOMIC ASSESSMENT
AND KEY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

Summary. The article considers the issue of research of the current state and formation of directions of development of the market of motor transport transportation of the EU countries. The urgency of the topic is due to the development of the EU economy and its diversified structure. It is established that road transport is an important type of economic activity. When transport systems are efficient, they provide economic and social opportunities and benefits that lead to positive effects, such as increased market access, increased employment and additional investment. When transport systems are underdeveloped in terms of capacity and reliability, they can lead to economic costs, such as suppressed or untapped capacity, and reduce the quality of life. In addition, the impact of transport is not always predictable, and some unintended or unpredictable consequences may

occur. The development of the road transport market is one of the important components of modern economies for their full existence, as road transport is one of the most mobile means of supplying raw materials, finished products at the current stage of EU development. The EU road haulage sector has developed very dynamically. It was found that the EU offers the world community a new product – the export of transit transport services. The creation and development of international transport corridors is necessary not only from a commercial point of view. Thanks to international transport corridors, it is possible to synchronize the exchange of goods between countries, reduce transportation costs and increase the possibility of developing transport infrastructure. Approaches to improving the efficiency of transport between EU member states and third countries on the example of road freight transport, taking into account the factor of transport infrastructure development, are proposed. The obtained results can be used in the process of analysis of the EU freight transport market, identification of key export-oriented and import-oriented freight transport groups, analysis of state export policy, formation of a national strategy for the development of the road transport market.

Key words: EU countries, road freight transport, transport industry, international transport flows, digitalization of EU countries.

УДК 338.434

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-13>

Маліношевська К. І.

*кандидат економічних наук,
фінансовий директор
ТОВ «Хайлайн Медіа»*

Malinoshevska Kateryna

*Candidate of Economic Science,
Financial Executive Officer
TOV HIGHLINE MEDIA*

РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розглянуто найбільш важливі теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з розробленням стратегії підприємства, та обґрунтовано підходи до їх вирішення у сучасних економічних умовах. Це насамперед проблеми формування ефективної системи стратегічного управління підприємством, а також розроблення стратегії його розвитку. На основі вивчення теоретичних поглядів і підходів до досліджуваної проблеми уточнено зміст стратегічного управління та стратегію розвитку. Грунтуючись на чинниках, які є найбільш суттєвими для розвитку підприємства, визначено найважливіші критерії стратегії, на основі яких розроблено класифікацію стратегій розвитку підприємства. Визначено, що існує низка підходів до змісту стратегії, тому потрібно зазначити, що розроблення стратегії підприємства є сукупністю прийнятих рішень щодо мети та завдань компанії на теоретичній базі єдності ресурсів та засобів їх упровадження. Стратегія включає всі напрями діяльності підприємства: персонал, соціальну культуру та спрямована на високий результат. Керівники повинні звернути увагу на те, що підходи до управління компанією повинні бути кращими, ніж у конкурентів, досягти переваг у діяльності, створити бізнес-ідею, забезпечити стратегію ресурсами з упровадженням новітніх технологій і висококваліфікованими співробітниками, провести оцінку стану компанії та умов реалізації заходів. Тільки в такому разі стратегія буде реалізована як усередині, так і поза підприємством. Стратегія потребує постійних змін із доповненнями та набуттям нового значення та високої якості.

Ключові слова: стратегія економічного розвитку, стратегія управління, функціональна стратегія, концепції стратегії розвитку, класифікація стратегії підприємства.

Вступ та постановка проблеми. Важливі соціально-економічні зміни в Україні потребують змін до теоретичних підходів управління компанією. Економічний розвиток вимагає швидкої реакції до чинників впливу на зовнішнє середовище, адже прискорені темпи науково-технічного прогресу потребують вироблення стратегічного мислення керівників підприємств. Стратегічне управління є багатовимірним процесом вирішення та виконання комплексу завдань. Правильні розрахунки стануть потужним інструментом просування, прискорять процес досягнення мети виробництва. Кожне підприємство потребує такого планування, щоб устигати за зміною ситуації на ринку, вчасно змінювати технології та впроваджувати розробки, постійно підвищувати рівень. Це можливість не опинитися на узбіччі ринкових відносин без доходів. Потрібно постійно спостерігати за

виходом новинок, тенденціями розвитку, відстежувати особливості виробництва конкурентів та способи їхньої роботи, щоб зробити краще. Основним завданням розроблення стратегії розвитку компанії стає зразок виведення підприємства на лідируючі позиції та підвищення продуктивності. Створюється і затверджується план дій, яким слідуватиме кожен підрозділ, щоб досягти підсумкової мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стратегії економічного розвитку присвячено праці таких учених, як І. Ансофф, П. Друкер, Р. Каплан, Г. Мінцберг, М. Портер, А. Стрікленд, А. Томпсон. Проблема упровадження принципів стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств присвятили наукові праці О. Віханський, Н. Круглова, С. Попов, З. Шершньова та ін.

Подібні дослідження знаходимо у роботах В.І. Власової, В.В. Рокочі, В.І. Губенка, С.М. Кваші, П.Т. Саблука, О.А. Фесини. Проте особливостям формування розвитку стратегії підприємства не приділено значної уваги, що зумовило звернення до даної теми у представлений роботі.

Метою роботи є узагальнення теоретичних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо розроблення стратегії розвитку підприємства.

Результати дослідження. Успіх компанії залежить від пристосування до соціально-політичного оточення та чинників, що впливають на діяльність організації, а саме: конкуренцію, скорочення життєвого циклу товарів, глобалізацію, отримання грошових коштів на дослідження, високі ціни на матеріали та сировину. Розроблення стратегії розвитку підприємства є важелем, що забезпечує створення прогнозів розвитку компанії з використанням концептуальних підходів до діяльності суб'єктів господарювання. Методологічні підходи до стратегічного управління здійснюються на основі теоретичної бази, тому під час дослідження потрібно дослідити наукові точки зору та теоретичні погляди щодо стратегічного управління: визначити цілі компанії, дослідити стратегічне управління як напрям діяльності підприємства, параметри організаційного оточення [1].

Стратегічне управління є діяльністю правильної постановки цілей та завдань компанії з урахуванням комунікаційної взаємодії організації та оточення. У результаті підприємство досягає своїх цілей, що відповідають внутрішнім та зовнішнім можливостям, за допомогою розподілу ресурсів, діючи ефективно та на результат. Процес прийняття стратегічних рішень відображає пріоритетність динаміки розвитку, прогнозування впливу чинників та вироблення адаптації до змін середовища, головною ідеєю якого є зміцнення позицій на ринку, постійного розвитку, довгострокового процвітання, успішного функціонування у сучасних умовах. Поеднання внутрішнього потенціалу та врахування зовнішніх чинників є вагомими етапами у стратегічному управлінні.

Розроблення стратегії організації посилює та зміцнює діяльність підприємства, адже формується план дій, включаючи дослідження ринкової кон'юнктури, регулюючий вплив на чинники контролю з боку організації. Основною метою стратегічного управління є досягнення конкурентних переваг, що забезпечить стале функціонування підприємства. Стратегія повинна містити чіткі дії, бути прозорою, встановлювати пріоритети та розподіляти відповідальність між виконавцями. Досвід керівника, професіоналізм персоналу, інтуїція є основою стратегічних рішень із розумінням сутності планування та прогнозування цілей. Під час розгляду стратегії застосовуються різні моделі управління. Завдяки побудові стратегії чітко визначається кінцевий стан підприємства, реалізація якого призводить до досягнення визначеної мети.

Усі зміни, які відбуваються в результаті побудови стратегії, передбачувані, контролюються, проте зміна середовища вимагає послідовних кроків у розробленні стратегічного плану в умовах ринкової економіки, план дій повинен бути гнучким, щоб швидко пристосуватися до переорієнтації та модифікації розроблення стратегії. Постійні коригування в діяльності підприємства виникають унаслідок конфліктної ситуації та соціальної нестабільності бізнесу. Стратегія визначає конкретні дії компанії, де існує межа між прийнятною та розвиваючою стратегіями. Нереалізовані стратегії з часом адаптуються до ситуації, реагують на події та генеруються в нові ідеї щодо їх реалізації. Потрібно зазначити, що стратегія вимагає винахідливості, інтуїції, синтезу з поєднанням творчості, бачення епізоду

та експерименту. Під час її розроблення можуть виникати непередбачувані події та відкриваються нові перспективи, тому стратегію в деяких випадках не можна використовувати на довгострокові плани, її потрібно пов'язувати з плановими змінами [2]. Стратегічний план є високо реалістичним, спрямований на дійсний стан підприємства та зовнішнього середовища, що може вплинути на цілі організації: успішне розроблення стратегії доведеться замінити або зробити кардинальні зміни. Будь-яка компанія проходить етапи розвитку, змінюється та вдосконалюється до прийняття певної стратегії. Вагомим чинником процесу побудови стратегії є дії акціонерів, керівника, персоналу щодо методу побудови плану, який забезпечить тривале ефективне функціонування підприємства. Характер прийнятої стратегії є наміром визначення довгострокових завдань організації, затвердження методики та розподілу ресурсів для досягнення цілей. Рівень ризику діяльності підприємства визначається шляхом зіставлення можливостей та ресурсів.

Розроблення стратегії є систематизованим процесом із методикою підходів щодо набору правил прийняття рішень, які деталізують послідовність кроків використання аналітичних інструментів. Процеси включають у себе просування товарів/послуг на ринок, зміцнення позицій фірми, пошук можливостей під час укладання контракту, надання точної інформації під час обґрунтування початкової стратегії, своєчасні зміни у формулюванні стратегії. В умовах ринкової економіки детальний план дій не може надати чіткого уявлення щодо перспективи вироблення стратегії. Прогноз, у якому стані повинна бути організація, яку позицію повинна займати, яка організаційна культура є сукупністю бачення менеджерів цієї організації. Керівний персонал приймає взаємопов'язані рішення, які забезпечують досягнення мети завдяки розвитку організаційної системи та мають вплив на розроблення стратегічних рішень.

Неформалізована стратегія говорить про те, що підприємство використовує неефективну політику управління. Не всі підприємства займаються розробленням та реалізацією стратегії, не всі можуть визначити напрями розвитку на довгострокову перспективу. Наприклад, лише 5% вітчизняних промислових підприємств формують стратегію розвитку. Це пов'язано з тим, що керівники не володіють достатніми знаннями та вміннями стратегічного управління. Реалізація стратегії підприємства потребує додаткових витрат: фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, інтелектуальних. Ресурси обмежені, тому суб'єктам господарювання складно сформувати план розвитку у найсприятливіших зовнішніх та внутрішніх умовах. Вірна постановка завдань, вибір напрямів дії підприємства є основою стратегічного управління. Не кожен керівник здатен оцінити свої потенційні можливості та загрози, щоб стабільно розвиватися. Якість управління компанією, здатність раціонально використовувати ресурси посилюють потребу в управлінні та розробленні стратегії.

Підприємство має змогу вибрати напрями розвитку, що залежить від низки чинників: цілей підприємства, потреб клієнтів, технології виробництва, потенціалу, становища підприємства на ринку, впливу конкурентів та їхньої позиції щодо створення стратегії, політичної ситуації в країні, економічного розвитку, науково-технічного прогресу та ін. Якісне розроблення стратегії залежить від вищезазначених чинників, і кожен із них може бути суттєвим залежно від особливостей діяльності підприємства. Обґрунтування цілей та завдань, визначення потреб споживача з урахуванням ресурсів, знань та навичок під

час прийняття управлінських рішень є основними чинниками, що впливають на розвиток підприємства та визначають його поведінку. Поєднання альтернатив зростання або скорочення вибирають великі холдинги, організації, які мають різні напрями діяльності. Пошук нових ринків для реалізації продукції, розроблення нового виду товару або його оновлення, посилення позиції на ринку за рахунок маркетингових стратегій, поповнення асортименту продукції новими виробами, які користуються попитом у споживачів, є стратегією розвитку підприємства. Також потрібно зазначити, що існує стратегія скорочення, яка пов'язана з ліквідацією підприємства у цілому або його підрозділів. Компанія може вибрати неефективний шлях, який у результаті призведе до закриття [3], тому ефективні методи переорієнтації напрямів діяльності, пошук висококваліфікованого персоналу, відмова від зайвої робочої сили забезпечать позитивні результати формування стратегії зростання.

Розроблення стратегії підприємства забезпечить збільшення прибутку за рахунок збільшення обсягу продажів, стабілізацію доходів та швидку реакцію на економічну кризу підприємства. Скорочення витрат не може забезпечити виробництво якісної продукції, а вимагає використання дешевої сировини та матеріалів. Цей метод має намір захопити велику частку на ринку, застосовувати новітні технології та ресурсозберігаюче обладнання, контроль над постійними та змінними витратами. Низька вартість на товари завдяки зниженню витрат дає змогу підприємству бути рентабельним та конкурентоспроможним, мати переваги на ринку, незважаючи на вплив постачальників та споживачів. Низька якість товарів може скоротити конкурентні переваги, не адаптуватися до змін на ринку, адже конкуренти можуть також упроваджувати технологічні зміни із заниженням витрат, але виробляти товари високої якості. Зовнішні та внутрішні чинники, які є непередбачуваними для підприємства, збільшують

витрати, і, таким чином, ціни можуть не відрізнятися від конкурентів [4].

Існують підприємства, які свої ресурси витрачають на виробництво корисних продуктів, що мають переваги над конкурентами. Створення товарів із досконалими параметрами, високої якості, низькими цінами надають перевагу виробникам через його неповторність, створюють високі вхідні бар'єри на ринок та отримання високого прибутку. Для деяких категорій споживачів ціна є вирішальним чинником для здійснення замовлення товару, тому можуть легко змінити високоякісну торгову марку на продукти іншого виробника. Конкуренти можуть використовувати свої ресурси на всьому ринку, тому під час розроблення стратегії потрібно прагнути лідерства за рахунок спрямованості на певному сегменті ринку або поєднувати діяльність за рахунок обслуговування цільового ринку та економії витрат. Шляхом досягнення найнижчих витрат, повного задоволення потреб споживачів стратегія забезпечує конкурентні переваги та успішність функціонування підприємства, його домінування за допомогою спеціалізації виробництва – створення продукції високої якості для певного сегменту ринку. Розроблення стратегії є важливим для пошуку прибуткових проєктів, переорієнтації діяльності, інвестування та швидкого задоволення будь-яких потреб [5].

Проблеми управління компанією мають бути вирішені шляхом досягнення конкурентних переваг, що забезпечить високу рентабельність, приплив ресурсів на рівні відділів та служб. Кожен підрозділ створює стратегію на основі цілі, вони орієнтовані на інвестиційні процеси, реалізацію бізнес-плану, раціональному розподілі ресурсів. Функціональні стратегії містять план дій із боку керівників служб щодо роботи кожного відділу, а також забезпечують виконання стратегічних оперативних завдань з урахуванням специфіки управління: загальна корпоративна стратегія, ділові стратегії, індивідуальні стратегії, стратегії для кожного товару (рис. 1).

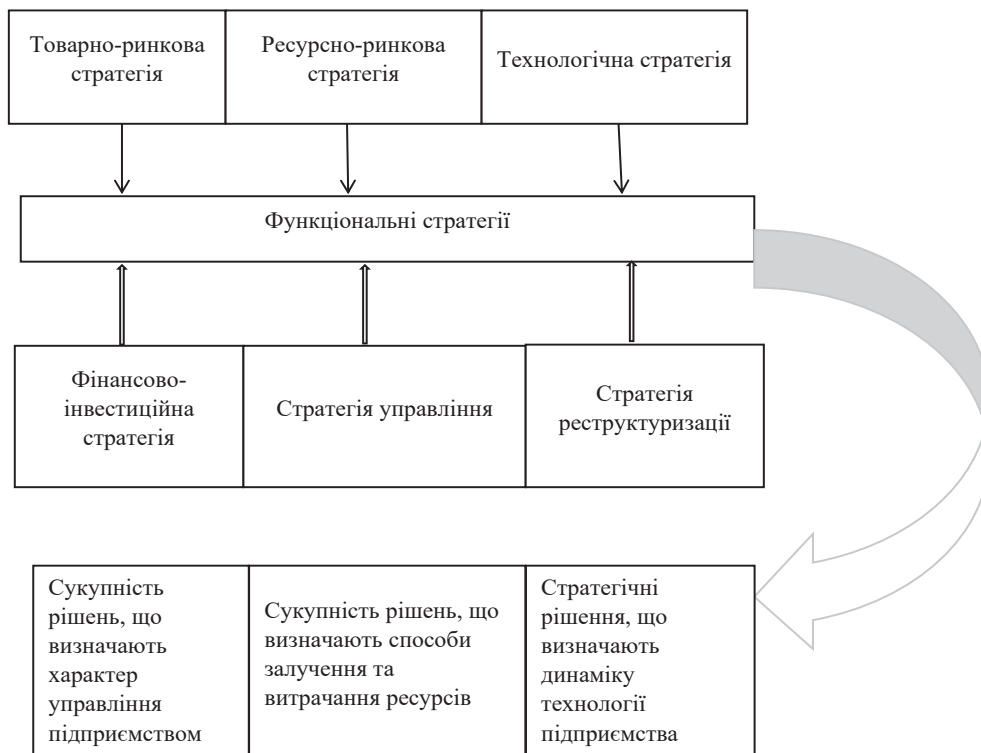

Рис. 1. Види та значення функціональних стратегій

Джерело: [3]

Стратегії включають у себе зміст, прийняття управлінських рішень, поведінку виробника у внутрішньому та зовнішньому середовищі, рівень реалізації стратегії, галузеві напрями компанії. Поєднання різних видів стратегій у діяльності підприємства є одним із варіантів, адже потрібно вибрати альтернативи стратегічним категоріям, що спрощує процес розроблення стратегії. Так, за рівнями прийняття рішення можна виділити корпоративні, функціональні та конкурентні стратегії. Залежно від основних орієнтирів діяльності – стратегію зростання, обмеженого зростання, скорочення та комбіновану. За циклами розвитку підприємства – стратегію зростання, стабілізації та виживання. За характером взаємодії із зовнішнім середовищем – оборонну та наступальну. Залежно від позиції на ринку – віолентні, патієнтні, експелентні, комутантні. Залежно від конкурентних переваг – стратегію економії на витратах, диференціювання, фокусування. Залежно від часу реалізації – ретроспективну, поточну та перспективну. За рівнем реалізації – передбачувану, нереалізовану, продуману та реалізовану. Залежно від планованого періоду – довгострокові, середньострокові та короткострокові стратегії (рис. 2).

На практиці розроблення стратегії підприємства утворилася методика, яка здійснює стратегічне планування за рахунок інструментів управління. У майбутньому компанія повинна передбачити своє стратегічне становище, урахувати всі чинники, які впливають на забезпечення конкурентних переваг. Деякі методи є універсальними, низка з них потребує конкретної специфіки

виробництва. Процес розроблення стратегії включає: стратегічний аналіз, визначення стратегічних альтернатив, розроблення стратегії, реалізація стратегії. Аналіз допомагає визначити вплив чинників, які забезпечують розвиток компанії або його гальмують. Фінансовий стан організації, можливості, сильні та слабкі сторони – ті напрями, де потрібно проводити аналіз, який усуває недоліки роботи та дає змогу уявити ситуацію [2]. Також підприємству необхідно звернути увагу на основні орієнтири діяльності, адже встановлюються від стратегії, її форма та здійснюється остаточний вибір для реалізації стратегії (табл. 1).

Висновки. Реалізація розглянутих теоретичних та методологічних підходів до стратегічного управління підприємств стикається зі значними труднощами. Здебільшого це зумовлено застарілими методами управління, стереотипами мислення, що склалися у цій галузі. До останнього часу підприємства різних галузей не приділяли належної уваги довгостроковим перспективам та розробленню стратегії розвитку. Більшість із них була орієнтована на вирішення поточних, оперативних завдань. Це одна з головних причин нестабільності їх розвитку, погіршення фінансового стану та зниження ефективності функціонування. Під час вибору напрямів розвитку підприємства, завоювання нових ринків збуту та розроблення стратегії необхідно приділяти велику увагу створенню нової високоякісної продукції, доступної покупцю за ціною, а також використанню маркетингових інструментів.

Рис. 2. Класифікація стратегій за ознаками

Джерело: [5]

Таблиця 1

Процес формування стратегії розвитку підприємства	
Процеси формування стратегії	Ознаки розроблення стратегії
Стратегічний аналіз	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз макрооточення • Аналіз безпосереднього оточення • Аналіз зовнішнього навколишнього середовища • Аналіз потенційних можливостей та резервів • Аналіз та діагностика поточного стану • Виявлення та аналіз проблемних ситуацій • Аналіз тенденцій розвитку підприємства
Визначення стратегічних альтернатив	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення місії підприємства • Визначення напрямів розвитку та формування стратегічних цілей • Формування способів та засобів досягнення цілей (стратегій) • Оцінка можливих наслідків реалізації стратегії
Розроблення стратегії	<ul style="list-style-type: none"> • Порівняння альтернативних варіантів стратегії розвитку підприємства • Формулювання генеральної стратегії • Складання планів, програм розвитку
Реалізація стратегії	<ul style="list-style-type: none"> • Упровадження та здійснення стратегії

Список використаних джерел:

1. Kryshatanovych M., Akimova L., Akimov O., Kubiniy N., and Marhitich V., Modeling the Process of Forming the Safety Potential of Engineering Enterprises. *International Journal of Safety and Security Engineering*. 2021. Vol. 11. № 3. P. 223–230. URL: <http://iieta.org/journals/ijssse>
2. Kubiniy N., Marhitich V., Kosovilka T. Potential of strategic development of regional economy. *Challenges of Globalization in Economics and Business* (The 4th International Scientific Conference. Georgia, Tbilisi, November 1-2, 2019 Proceedings). Tbilisi : Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Economics and Business Faculty, 2019. P. 237–242.
3. Miklova, V.P., Pitiulych, M.I., Hoblyk, V.V., Pityulych, M.M., & Keretsman, N.I. (2020). Socio-Economic Transformations of Small Rural Settlements of Zakarpattia Amidst Decentralisation. *International Journal of Criminology and Sociology*. № 9. P. 3089–3094. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.375>.
4. Pityulych, M., Sochka, K., Makarovych, V., Yoltukhovska, O., & Keretsman, N. (2021). Sustainable development in polyethnic border regions of Ukraine (on the example of Transcarpathia). *E3S Web of Conferences*, 255, article number 01052. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501047>.
5. Shaulska L., Tomchuk O., Human Potential in the Context of the COVID-19 Pandemic: Issues of Inequality and Fulfillment Efficiency. *Механізм регулювання економіки*. 2020. № 4. С. 6–18.

References:

1. Kryshatanovych M., Akimova L., Akimov O., Kubiniy N., and Marhitich V. (2021). Modeling the Process of Forming the Safety Potential of Engineering Enterprises. *International Journal of Safety and Security Engineering* Vol. 11, No. 3, June, pp. 223–230. Available at: <http://iieta.org/journals/ijssse>
2. Kubiniy N., Marhitich V., Kosovilka T. (2019). Potential of strategic development of regional economy. *Challenges of Globalization in Economics and Business* (The 4th International Scientific Conference. Georgia, Tbilisi, November 1-2, 2019 Proceedings). Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Economics and Business Faculty, pp. 237–242.
3. Miklova, V.P., Pitiulych, M.I., Hoblyk, V.V., Pityulych, M.M., & Keretsman, N.I. (2020). Socio-Economic Transformations of Small Rural Settlements of Zakarpattia Amidst Decentralisation. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, 3089–3094. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.375>
4. Pityulych, M., Sochka, K., Makarovych, V., Yoltukhovska, O., & Keretsman, N. (2021). Sustainable development in polyethnic border regions of Ukraine (on the example of Transcarpathia). *E3S Web of Conferences*, 255, article number 01052. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501047>
5. Shaulska L., Tomchuk O. (2020) Human Potential in the Context of the COVID-19 Pandemic: Issues of Inequality and Fulfillment Efficiency. *Mekhanizm rehuliuivannia ekonomiky*. № 4. P. 6–18.

DEVELOPMENT OF ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY

Summary. The article considers the most important theoretical and practical problems related to the development of a strategy and sound approaches to their solution in modern economic conditions. These are, first of all, the problems of forming an effective system of strategic management of an enterprise, as well as developing a strategy for its development. Based on the study of theoretical views and approaches to the problem under study, the content of strategic management and the development strategy have been clarified. Based on the factors that are most important for the development of the enterprise, the most important criteria for the strategy were identified, on the basis of which a classification of enterprise development strategies was developed. The article determines that there are a number of approaches to the content of the strategy, therefore it should be noted that the development of an enterprise strategy is a set of decision-making on the goals and objectives of the company on the theoretical basis of the unity of resources and means of their implementation. The strategy includes all areas of the company's activities: personnel, social culture and aimed at high results. Managers should pay attention to the fact that approaches to managing a company should be better than competitors, achieve advantages in activities, create a business idea, provide a strategy with resources using the latest technologies and highly qualified employees, assess the state of the company and the conditions for implementing events. Only in this case the strategy will be implemented both inside and outside the enterprise. The strategy requires constant changes with additions and acquiring new meaning and high quality. In crisis situations at the enterprise there is a need for a radical consideration of strategy development, even if this development is not presented in documents and software products without a plan. Approaches to decisions affect the company's production interests in the allocation of resources, commercial priorities and place of the organization in the market.

Key words: economic development strategy, management strategy, functional strategy, development strategy concept, enterprise strategy classification.

Огренич Ю. О.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0294-1889>*

Ohrenych Yuliia

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhia National University*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЧИННИКІВ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті визначено, що на промислових підприємствах спостерігається погіршення ефективності діяльності, що пояснюється негативним впливом чинників ринкового середовища та, відповідно, погіршенням стану економічної безпеки. Установлено, що передумовою поліпшення стану економічної безпеки є налагодження інноваційної діяльності, що можливо шляхом упровадження і використання інформаційних технологій. Обґрунтовано, що використання інформаційних технологій дасть змогу підвищити ефективність, надійність системи економічної безпеки підприємства. Проведено дослідження інформаційно-комунікаційних технологій, що використовуються на промислових підприємствах, та визначено їх важливість. Проаналізовано показники кількості промислових підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, та кількості зайнятих працівників, котрі мають доступ до мережі Інтернет; показник частки кількості підприємств, що мають вебсайт, у загальній кількості підприємств; показник частки кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств; показник частки кількості підприємств, що використовують робототехніку, у загальній кількості підприємств. Сформовано складники інформаційно-комунікаційних технологій та економічної безпеки, а також визначено важливість їх використання для організації ефективної роботи інформаційних технологій, підвищення ефективності економічної безпеки, а також підрозділів підприємства. Виокремлено низку проблем у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи забезпечення ефективності економічної безпеки. Також запропоновано заходи активізації використання інформаційно-комунікаційних технологій та способи підвищення економічної безпеки промислових підприємств. Доведено, що використання інформаційних технологій, поліпшення стану економічної безпеки дадуть змогу успішно розвиватися промисловим підприємствам у коротко- та довгостроковому періодах.

Ключові слова: інформаційні технології, економічна безпека, промислові підприємства, ефективність, цифрова економіка, чинники ринкового середовища.

Вступ та постановка проблеми. В умовах сьогодення на промислових підприємствах спостерігається зниження рівня інноваційної діяльності, скорочення інвестицій, економічних показників, зниження рівня захищеності від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, тому виникає потреба у підвищенні економічної безпеки промислових підприємств для забезпечення їхньої ефективної діяльності. Передумовою поліпшення стану економічної безпеки є активізація інноваційного розвитку підприємств, що можливо шляхом цифровізації економіки. Актуалізація дослідження питання використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах також зумовлена потребою у формуванні інноваційних конкурентних переваг. Існує потреба у дослідженні стану цифровізації, особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах та їхнього впливу на рівень економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифровізації економіки, цифрової безпеки підприємств, інформаційної безпеки, використання інформаційних технологій на підприємствах, визначення їхньої ролі в управлінні підприємствами досліджено у працях таких учених, як: В.І. Кравець, Т.В. Слісаренко [7], Ю. Неустроєв, Т. Єгорова-Гудкова, В. Острянюк [9], В. Панченко [11], Т.С. Бередерій [12], Г.М. Пурій [14].

Особливості використання інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки, стан економічної

безпеки підприємств досліджено такими авторами, як: Т.Є. Воронкова, Д.М. Мельник [2], З. Гбур [3], В. Гнатенко [4], М.В. Зось-Кіор, Д.В. Дячков, Р.В. Павлик [6], Ю.Г. Неустроєв [8], І.В. Новик [10], П.А. Поляков [13], М.В. Шашина, В.В. Володін [15].

Проте залишається необґрунтованою важливість інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки промислових підприємств, не досліджено напрями забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.

Метою роботи є дослідження особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах, визначення їхнього впливу на рівень економічної безпеки підприємств, формування проблем у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій, заходів активізації їх використання та способів підвищення економічної безпеки промислових підприємств.

Результати дослідження. Сьогодні на багатьох промислових підприємствах спостерігається зниження ефективності роботи, погіршення економічних показників, що зумовлено впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, а також несвоєчасним реагуванням на негативний вплив зовнішніх загроз. Серед внутрішніх чинників, які впливають на роботу промислових підприємств, слід виділити: інноваційний розвиток, використання інформаційних технологій, рівень автоматизації виробництва; стан економічної

безпеки; організаційну структуру; методи управління; стан виробництва, рівень зношеності основних засобів, забезпеченість сировиною та матеріалом; стан маркетингової діяльності, ринків збуту продукції, просування продукції серед споживачів; продуктивність праці та кваліфікацію керівництва, працівників, кадрову політику; забезпеченість ресурсами; рівень прибутковості та заборгованості; показники фінансового стану; розвиток комунікацій тощо. Поряд із цим зовнішніми чинниками впливу на економічні показники діяльності підприємств є такі: економічні; політичні; законодавчі; рівень податкового навантаження; інфляція; рівень зайнятості населення; рівень прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати; рівень конкурентної боротьби на внутрішньому та зовнішньому ринках; науково-технічний розвиток; державна політика; постачальники, посередники, споживачі тощо.

Існує потреба у постійному виявленні, дослідженні, аналізуванні негативного впливу чинників ринкового середовища, нейтралізації їхнього впливу або пристосування до них, що можливо через систему економічної безпеки. Низький рівень захищеності підприємств від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, погіршення їх функціонування пояснюється зниженням економічної безпеки. Передумовою підвищення рівня економічної безпеки є поліпшення інноваційного розвитку, використання інформаційного забезпечення. Важливим складником інноваційного розвитку підприємств є використання інформаційно-комунікаційних технологій, що формує його конкурентні переваги, забезпечує підвищення економічної безпеки, зростання показників фінансово-господарської діяльності, стабілізацію роботи.

Окрім того, використання інформаційно-комунікаційних технологій на промислових підприємствах позначиться на обсягах випуску, реалізації продукції, автоматизації виробництва, фінансовій, збутовій, операційній діяльності, тому доцільно розглянути стан використання

інформаційно-комунікаційних технологій на промислових підприємствах у 2018–2021 рр.

Зупинимося на дослідженні кількості промислових підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, та кількості зайнятих працівників, котрі мають доступ до мережі Інтернет, у 2018–2021 рр. (рис. 1). За показником кількості промислових підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, спостерігається зростання по переробній промисловості протягом 2021 р. відносно 2019 р. на 234 одиниці, та найбільше зростання відбулося за такими видами діяльності протягом 2021 р.: серед підприємств виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів показник підвищився порівняно з 2019 р. на 19 одиниць; серед підприємств текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів відбулося зростання показника відносно 2019 р. на 36 одиниць; серед підприємств із виготовлення виробів із деревини, паперу та поліграфічної діяльності зростання становило 47 одиниць відносно 2019 р.; на підприємствах виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення зростання показника становило 3 одиниці відносно 2019 р.; на підприємствах виробництва хімічних речовин і хімічної продукції відбулося скорочення показника на 2 одиниці; на підприємствах виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів показник підвищився на 6 одиниць відносно 2019 р.; серед підприємств виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції показник виріс на 54 одиниці відносно 2019 р.; на підприємствах металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, окрім машин і устаткування, показник підвищився на 57 одиниць відносно 2019 р.; серед підприємств виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції показник виріс на 2 одиниці; на підприємствах виробництва електричного устаткування відбулося скорочення на 25 одиниць відносно 2019 р.; на підприємствах виробництва машин і устаткування відбулося

Рис. 1. Динаміка кількості промислових підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, та кількості зайнятих працівників, які мають доступ до мережі Інтернет, у 2018–2021 рр.*

* Збір та розрахунок даних за 2020 р. не здійснювалися згідно з оновленою затвердженою статистичною методологією, яка враховує вимоги Регламенту Комісії (ЄС) № 2019/1910 від 07.11.2019 стосовно використання ІКТ та електронної комерції. Згідно із зазначеним регламентом, збирання, формування та оприлюднення окремих показників щодо використання ІКТ на підприємствах має здійснюватися за рік, у якому було проведено відповідне державне статистичне спостереження.

Джерело: складено автором на основі [5]

зниження показника на 12 одиниць відносно 2019 р.; на підприємствах виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів скорочення показника становило 2 одиниці відносно 2019 р.; на підприємствах виробництва меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування зростання показника становило 51 одиницю відносно 2019 р. Щодо постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря та водопостачання; каналізація, поводження з відходами, то протягом 2021 р. порівняно з 2019 р. відбулося зростання на 45 одиниць та 24 одиниці відповідно.

Інший показник, тобто кількість зайнятих працівників, які мають доступ до мережі Інтернет, також мав зростання та по переробній промисловості його підвищення становило 3 563 особи протягом 2021 р. відносно 2019 р. Зокрема, даний показник протягом 2021 р. порівняно з 2019 р. мав таку динаміку серед підприємств переробної промисловості: виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – відбулося зростання на 1 024 особи; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – відбулося зростання на 8 осіб; виготовлення виробів із деревини, паперу та поліграфічна діяльність – відбулося зростання на 656 осіб; виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – відбулося зростання на 152 особи; виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – відбулося зростання на 686 осіб; виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – відбулося скорочення на 82 особи; виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – відбулося зростання на 112 осіб; металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування – відбулося зростання на 443 особи; виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – відбулося зростання на 49 осіб; виробництво електричного устаткування – відбулося зростання на 37 осіб; виробництво машин і устаткування – відбулося зростання на 175 осіб; виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних

засобів – відбулося зростання на 113 осіб; виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування – відбулося зростання на 190 осіб. Протягом 2021 р. відносно 2019 р. кількість зайнятих працівників, які мають доступ до мережі Інтернет, на підприємствах постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротилася на 35 осіб, на підприємствах водопостачання; каналізації, поводження з відходами відбулося зростання на 31 особу.

Важливим показником у використанні інформаційно-комунікаційних технологій є частка кількості підприємств, що мають вебсайт, у загальній кількості підприємств, та зупинимося на дослідженні промисловості у 2018 р., 2019 р., 2021 р. (рис. 2). По переробній промисловості показник протягом 2021 р. виріс на 0,9% відносно 2019 р. та за видами діяльності протягом 2021 р. спостерігається така динаміка: на підприємствах виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; виготовлення виробів із деревини, паперу та поліграфічної діяльності відбулося зростання показника на 0,2%; на підприємствах виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення; виробництва хімічних речовин і хімічної продукції; виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів; виробництва гумових і пластмасових виробів; виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції показник виріс на 3,3%; на підприємствах металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування, зростання показника становило 1,9%; на підприємствах машинобудування; виробництва меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу машин і устаткування показник скоротився на 0,5%. Однак протягом 2021 р. відносно 2019 р. відбулося скорочення частки кількості підприємств, що мають вебсайт, на підприємствах постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (1,2%), водопостачання; каналізації, поводження з відходами (0,7%).

Рис. 2. Динаміка частки кількості підприємств, що мають вебсайт, у промисловості з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2018 р., 2019 р., 2021 р.*

* Збір та розрахунок даних за 2020 р. не здійснювалися згідно з оновленою затвердженою статистичною методологією, яка враховує вимоги Регламенту Комісії (ЄС) № 2019/1910 від 07.11.2019 стосовно використання ІКТ та електронної комерції. Згідно із зазначеним регламентом, збирання, формування та оприлюднення окремих показників щодо використання ІКТ на підприємствах має здійснюватися за рік, у якому було проведено відповідне державне статистичне спостереження.

Джерело: складено автором на основі [5]

Також на промислових підприємствах велике значення для підвищення іміджу, рівня задоволеності клієнтів, залучення нових споживачів має наявність чат-сервісу, але доцільним є використання програмного забезпечення для захисту системи, своєчасного реагування на загрози, що гарантуватиме економічну безпеку. На промислових підприємствах розпочалося впровадження та використання чат-сервісу для спілкування з клієнтами, чату, в якому людина відповідає клієнтам, чат-ботів або віртуального агента, що відповідає клієнтам.

Кожне підприємство прагне використовувати більш нові інформаційні технології, які мають високий рівень ефективності, є менш складними, піддаються керуванню, можуть використовуватися як сервіси, тобто послуги хмарних обчислень. Ураховуючи результати досліджень, слід відзначити, що частка кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, за видами послуг хмарних обчислень із розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2018–2021 рр. мала змінну динаміку. Загалом по переробній промисловості відбулося скорочення частки кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств з 10,0% у 2019 р. до 9,9% у 2021 р. За показником частки кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств із них за видами послуг хмарних обчислень у переробній промисловості протягом 2021 р. відносно 2019 р. спостерігаються такі зміни: електронна пошта – відбулося зростання на 0,7%; офісне програмне забезпечення – скорочення на 0,4%; хостинг баз даних підприємств – зростання на 0,3%; зберігання файлів – зростання на 0,9%; прикладне програмне забезпечення бухгалтерського обліку, фінансів – скорочення на 0,5%; прикладне програмне забезпечення для управління інформацією про клієнтів/покупців – скорочення на 0,2%; обчислювальна потужність для запуску програмного забезпечення – зростання на 0,1% (рис. 3).

Велике значення у забезпеченні зростання показників економічної безпеки, показників фінансово-господарської діяльності має використання такої інформаційної технології, як робототехніка, що поступово починає використовуватися на підприємствах. У переробній промисловості

використовують робототехніку за різними типами роботів (промислові роботи, обслуговуючі роботи). Також промислові підприємства використовують обслуговуючих роботів за цілями їх використання, зокрема: спостереження, забезпечення безпеки та контролю; перевезення людей або товарів; прибирання або видалення відходів; управління складськими приміщеннями; виконання монтажних робіт; виконання завдань роботів-продавців (консультантів); виконання будівельних робіт або ремонту пошкоджень. Усе це дає змогу підвищити ефективність роботи, пришвидшити виробництво продукції, задовольнити потреби клієнтів.

Загалом на протязі досліджуваного періоду порівняно з 2019 р. спостерігається така динаміка за досліджуваними показниками: показники кількості промислових підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, та кількості зайнятих працівників, котрі мають доступ до мережі Інтернет, підвищилися по промисловості; показник частки кількості підприємств, що мають вебсайт, у промисловості поступово підвищується; відбулося зростання частки кількості промислових підприємств, вебсайт яких забезпечує можливість надання інтерактивних послуг, у загальній кількості підприємств; зростання використання чат-сервісів для спілкування з клієнтами; скорочення частки кількості підприємств переробної промисловості, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств; підвищилася частка кількості підприємств, що мають найманих фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, по переробній промисловості; упровадження робототехніки в промисловості.

Інформаційно-комунікаційні технології повинні використовуватися під час корегування або формування системи економічної безпеки підприємств, що підвищить її ефективність, забезпечить своєчасне отримання, обробку, передачу інформації. Також важливими аспектами підвищення економічної безпеки підприємства є дослідження та впровадження міжнародного досвіду провідних країн, підвищення рівня захисту інформації шляхом використання сучасного програмного забезпечення, підвищення кваліфікації працівників та забезпечення їх мотивації. Усе

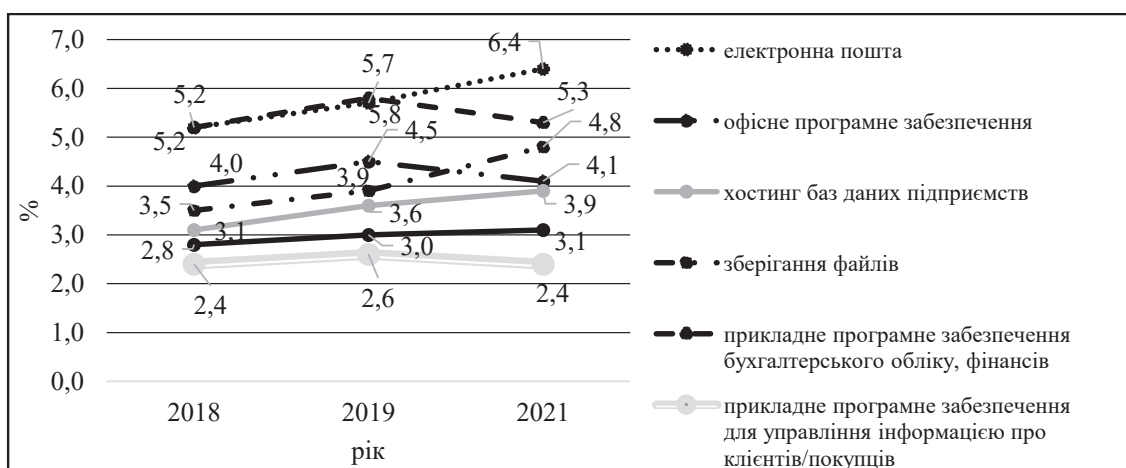

Рис. 3. Динаміка частки кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень, у загальній кількості підприємств із них за видами послуг хмарних обчислень у переробній промисловості у 2018–2021 рр.*

* Збір та розрахунок даних за 2020 р. не здійснювався згідно з оновленою затвердженою статистичною методологією, яка враховує вимоги Регламенту Комісії (ЄС) № 2019/1910 від 07.11.2019 стосовно використання ІКТ та електронної комерції. Згідно із зазначеним регламентом, збирання, формування та оприлюднення окремих показників щодо використання ІКТ на підприємствах має здійснюватися за рік, у якому було проведено відповідне державне статистичне спостереження.

Джерело: складено автором на основі [5]

це дасть змогу підвищити не лише ефективність економічної безпеки підприємств, а й її надійність.

Основна мета використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі економічної безпеки – забезпечення її стабільної, безперервної роботи, що ґрунтується на складових елементах (рис. 4). Стабільність роботи системи економічної безпеки гарантуватиме ефективність функціонування підприємства, безперервний розвиток в умовах негативного впливу чинників зовнішнього середовища. Наведені складові елементи взаємопов'язані та є основою для успішного використання як інформаційних технологій, так і забезпечення економічної безпеки підприємства.

Тому використання вказаних складників гарантуватиме ефективність процесу впровадження та використання інформаційних технологій та стабільність роботи системи економічної безпеки промислових підприємств.

Ураховуючи результати проведеного дослідження, слід відзначити, що на промислових підприємствах спостерігається активізація процесу використання інформаційно-комунікаційних технологій, що пояснюється загальними процесами цифровізації економіки. Поряд із цим у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи забезпечення ефективності економічної безпеки є низка проблем, зокрема: брак коштів для впровадження та використання інформаційних технологій; низький рівень кваліфікації працівників; доступ до конфіденційної інформації; несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів підприємства; неефективна організація виробництва продукції; використання неефективних технологій та неврахування досвіду провідних міжнародних компаній; негативний вплив чинників зовнішнього середовища; неефективна

маркетингова політика; непрофесійність фінансового менеджменту підприємства; неефективне управління персоналом; зростання штрафів на підприємстві; дезінформація, промисловий шпіонаж; недотримання норм законодавства; ризикові контракти з постачальниками, посередниками; низький рівень захисту інформації в мережі; відсутність способів захисту програмних засобів від вірусів.

Передумовою поліпшення економічної безпеки є активізація на промислових підприємствах використання інформаційно-комунікаційних технологій шляхом здійснення таких заходів: підвищення рівня доступу до мережі Інтернет як підприємства, так і його працівників; впровадження програмного забезпечення для захисту інформації від вірусів; розроблення та використання вебсайтів на промислових підприємствах; використання швидкісного Інтернету; розширення переліку інтерактивних послуг, які надають вебсайти; збільшення частки чату, в якому людина відповідає клієнтам, чат-ботів або віртуального агента, що відповідає клієнтам; розширення видів послуг хмарних обчислень (електронна пошта, офісне програмне забезпечення, хостинг баз даних підприємств, зберігання файлів, прикладне програмне забезпечення бухгалтерського обліку, фінансів, прикладне програмне забезпечення для управління інформацією про клієнтів/покупців, обчислювальна потужність для запуску програмного забезпечення); залучення фахівців, які вміють використовувати інформаційно-комунікаційні технології; впровадження на підприємствах промислових та обслуговуючих роботів.

Серед способів підвищення економічної безпеки промислових підприємств слід сформувати такі: підвищення рівня інноваційного розвитку підприємств; використання

Рис. 4. Складники інформаційно-комунікаційних технологій, економічної безпеки підприємства

Джерело: складено автором на основі [1; 2, с. 21–24; 3, с. 252–255; 4, с. 70–78; 12, с. 202–203]

інформаційно-комунікаційних технологій; використання програмного забезпечення для захисту програмних засобів від вірусів, інформації під час її передачі мережею, конфіденційних даних; здійснення заходів щодо захисту інформаційних ресурсів; підвищення кваліфікації персоналу для своєчасного виявлення загроз; раціональне використання наявних ресурсів, залучення необхідних коштів; упровадження прогресивних технологій, оновлення зношених основних засобів, автоматизація виробництва; підвищення рівня інвестиційної привабливості, управління ризиками інвестиційної діяльності; дослідження інновацій на світовому ринку та впровадження більш ефективних; налагодження інформаційного зв'язку всіх підрозділів підприємства; упровадження інструментів підвищення економічної безпеки; достатній рівень фінансового забезпечення; підвищення рівня фінансового менеджменту; здійснення управління персоналом, підвищення їхнього професіоналізму, використання методів мотивації; дотримання екологічних вимог під час виробництва продукції, підвищення конкурентоспроможності; використання достовірної, якісної інформації; дотримання норм законодавства в процесі здійснення діяльності; здійснення оцінки інформації щодо надійності постачальників, клієнтів, посередників та прийняття відповідних рішень.

Таким чином, можна відзначити, що вплив інформаційних технологій на стан економічної безпеки підприємств є значним та дає змогу створити нормальні умови для роботи системи економічної безпеки. Своєю чергою, економічна безпека забезпечує ефективне функціонування підприємства, пристосування до впливу чинників ринкового середовища або їх нейтралізацію. Усе це дає змогу успішно розвиватися промисловим підприємствам у коротко- та довгостроковому періоді.

Висновки. Підвищення рівня економічної безпеки підприємств в умовах змінності ринкового середовища є нагальним питанням, його вирішення можливе шляхом інноваційного розвитку промислових підприємств, упровадження і використання інформаційних технологій. Використання інформаційних технологій дає змогу підвищити надійність, ефективність економічної безпеки, а також її результативність. Своєю чергою, економічна безпека забезпечує ефективне функціонування підприємств, підвищення показників виробничо-господарської діяльності, своєчасне реагування та вплив чинників оточуючого середовища. Також використання інформаційних технологій на підприємствах дає змогу підвищити його конкурентоспроможність, налагодити роботу з постачальниками, задовольнити потреби споживачів, підвищити обсяги виробництва та збуту продукції.

Список використаних джерел:

1. Веретін Л.С. Інформаційне забезпечення як одна з передумов удосконалення управління продуктивністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4469> (дата звернення: 25.01.2022).
2. Воронкова Т.Є., Мельник Д.М. Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства. *НТИ*. 2015. № 2. С. 19–25. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3921/1/20170112_Voronkova_19-25.pdf (дата звернення: 25.01.2022).
3. Гбур З. Складові економічної безпеки та їх вплив на економічну безпеку України в умовах євроінтеграції. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3(52). Ч. 2. С. 251–257.
4. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави. *Державне управління*. 2021. № 1(7). С. 66–82. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/143> (дата звернення: 25.01.2022).
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2022).
6. Зось-Кіор М.В., Дячков Д.В., Павлик Р.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, принципи, сутність. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2019. № 5(110). С. 103–109.
7. Кравець В.І., Слісаренко Т.В. Використання інформаційних технологій для підвищення ефективності управління підприємством. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 136–140.
8. Неустроєв Ю.Г. Роль інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 8. С. 40–44.
9. Неустроєв Ю., Єгорова-Гудкова Т., Острянюк В. Аналіз впливу цифровізації економіки на систему економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4(60). С. 202–209.
10. Новик І.В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки підприємства в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 229–233. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/43_2020_ukr/43.pdf (дата звернення: 25.01.2022).
11. Панченко В. Управління інформаційною безпекою держави та підприємств: правові та організаційні аспекти. *Актуальні проблеми права*. 2020. № 1(21). С. 103–109.
12. Передерій Т.С. Стратегія цифрової безпеки підприємства як драйвер цифрової трансформації економіки України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2(37). С. 201–204.
13. Поляков П.А. Роль інформаційного забезпечення в управлінні економічною безпекою підприємств машинобудування. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 22. С. 99–103. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/22_2018_ukr/18.pdf (дата звернення: 25.01.2022).
14. Пурий Г.М. Інформаційні системи і технології в управлінні діяльністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7127> (дата звернення: 25.01.2022).
15. Шашина М.В., Володін В.В. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5176> (дата звернення: 25.01.2022).

References:

1. Veretin L.S. (2015). Informatsiine zabezpechennia yak odna iz peredumov udoskonalennia upravlinnia produktyvnosti pidpriemstva [Information support as one of the preconditions management of productivity company]. *Efficient economy*, no. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4469> (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
2. Voronkova T.Ye., Melnyk D.M. (2015). Problema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The problem of ensuring the economic security of the enterprise]. *NTI*, no. 2, pp. 19–25. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3921/1/20170112_Voronkova_19-25.pdf (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)

3. Hbur Z. (2017). Skladovi ekonomichnoi bezpeky ta yikh vplyv na ekonomichnu bezpeku Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Components of economic security and their impact on the economic security of Ukraine in terms of European integration]. *Efficiency of public administration*, vol. 3 (52), part 2, pp. 251–257. (in Ukrainian)
4. Hnatenko V. (2021). Osnovni skladovi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Main components of the economic security of the country]. *Scientific Bulletin: Public Administration*, no. 1 (7), pp. 66–82. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/143> (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
6. Zos-Kior M., Diachkov D., Pavluk R. (2019). Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: poniattia, pryntsypy, sutnist [Economic security system of the enterprise: concepts, principles, essence]. *State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, no. 5 (110), pp. 103–109. (in Ukrainian)
7. Kravets V.I., Slisarenko T.V. (2017). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii dlia pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia pidpriemstvom [The using of information technologies for increasing efficiency of business management]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 13, part 1, pp. 136–140. (in Ukrainian)
8. Neustroiev Y. (2021). Rol informatsiinykh tekhnolohii u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky krainy [The role of digital technologies in ensuring the economic security of the country]. *Investments: practice and experience*, no. 8, pp. 40–44. (in Ukrainian)
9. Neustroev J., Yegorova-Gudkova T., Ostryanko V. (2020). Analiz vplyvu tsyfrovizatsii ekonomiky na systemu ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Analysis of impact of digitalization of economy on the system of economic security of state]. *Scientific notes of KROK University*, no. 4 (60), pp. 202–209. (in Ukrainian)
10. Novyk I. (2020). Problemy ta perspektyvy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v Ukraini [Problems and prospects of ensuring the economic security of enterprise in Ukraine]. *Market infrastructure*, vol. 43, pp. 229–233. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/43_2020_ukr/43.pdf (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
11. Panchenko V. (2020). Upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy ta pidpriemstv: pravovi ta orhanizatsiini aspekty [State and enterprise information security management: legal and organizational aspects]. *Current issues of jurisprudence*, no. 1 (21), pp. 103–109. (in Ukrainian)
12. Perederii T.S. (2019). Stratehiia tsyfrovoi bezpeky pidpriemstva yak draiver tsyfrovoi transformatsii ekonomiky Ukrainy [Strategy of digital security of enterprise as a driver digital transformation of economic Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (37), pp. 201–204. (in Ukrainian)
13. Poliakov P.A. (2018). Rol informatsiinoho zabezpechennia v upravlinni ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv mashynobuduvannia [The role of information provision in economic security management of machine-building enterprises]. *Market infrastructure*, vol. 22, pp. 99–103. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/22_2018_ukr/18.pdf (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
14. Puriy H.M. (2019). Informatsiini systemy i tekhnolohii v upravlinni diialnistiu pidpriemstva [Information systems and technologies in the management of the enterprise activity]. *Efficient economy*, no. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7127> (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)
15. Shashina M., Volodin V. (2016). Informatsiina skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Informational component of economic security]. *Efficient economy*, no. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5176> (accessed: 25.01.2022). (in Ukrainian)

INFORMATION TECHNOLOGIES AS A PREREQUISITE FOR IMPROVING THE ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE NEGATIVE IMPACT OF MARKET ENVIRONMENT FACTORS

Summary. The article states that the deterioration of efficiency is observed in industrial enterprises, which is explained by the negative impact of market environment factors and, accordingly, the deterioration of economic security. It is established that the prerequisite for improving the state of economic security is the establishment of innovation, which is possible through the introduction and use of information technology. It is substantiated that the use of information technologies will increase the efficiency and reliability of the economic security system of the enterprise. A study of information and communication technologies used in industrial enterprises and their importance. Analyzed by industry indexes number of industrial enterprises which have access to the internet and number of employed who have access to the internet; indexes share of the number of enterprises which have a website of the total number of enterprises; indexes share of the number of enterprises that purchased cloud computing services of the total number of enterprises; indexes share of the number of enterprises using robotics of the total number of enterprises. The components of information and communication technologies and economic security are formed, and also the importance of their use for the organization of effective work of information technologies, increase of efficiency of economic security, and also divisions of the enterprise is defined. A number of problems in the field of information and communication technologies as a basis for ensuring the effectiveness of economic security have been identified. Measures to intensify the use of information and communication technologies and ways to increase the economic security of industrial enterprises are also proposed. It is proved that the use of information technology, improving the state of economic security will allow industrial enterprises to develop successfully in the short and long term. It is established that the use of information technology in enterprises allows to increase its competitiveness, to establish work with suppliers, to meet the needs of consumers, to increase production and sales.

Key words: information technology, economic security, industrial enterprises, efficiency, digital economy, market environment factors.

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стебляк Д. М.

*викладач кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

Steblyak Diana

*Lecturer at the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

ЕКОНОМІКО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Глобалізація є невід’ємною частиною сьогодення, це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Процес глобалізації має багато позитивних та негативних наслідків, з огляду на це думки, щодо глобалізації серед вчених поділило їх погляди, щодо позитивного чи негативного наслідків глобалізації в міжнародних відносинах. Особливості процесів глобалізації та її вплив на релігію описано в дослідженні. Релігія протягом всієї історії є невід’ємною частиною розвитку людства. Вплив релігії на економіку та економіки на релігію досліджується в статті. В роботі проаналізовано особливості впливу релігії та релігійного фактора на економіку, економічний розвиток та чинники економічного розвитку країни. В дослідженні охарактеризовано економіко-релігійні відносини в умовах глобалізації. Описано поняття та особливості глобалізації. Досліджено трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему суспільно-політичних, фінансово-економічних, інформаційних, соціально-культурних взаємозв’язків і взаємозалежностей в рамках процесу глобалізації. Охарактеризовано роль релігії та церкви в розвитку ТНК та дочірніх компаній в Азії. Роль та місце релігії та релігійної філософії в розвитку економіки азіатських тигрів. Вплив релігії та релігійної філософії на розвиток азіатських компаній. Проаналізовано вплив релігії на розвиток міжнародної банківської системи. Особливості ісламських банків та вплив релігії та релігійних традицій на їх функціонування та розвиток. Описано сучасний розвиток ісламських банків та засади здійснення їх діяльності в процесі глобалізації. Охарактеризовано відмінності ісламських банків від інших. Проаналізовано становлення ісламських банків в період 2007 р. Особливості існування та діяльність ісламських банків зацікавили багато найбільших світових комерційних банків, а саме таких як «Чейз Манхеттен», «Ай-Ен-Джі». Робота ісламських банків зацікавила велику кількість компаній, таких як «Дженерал Моторс», «Алкатель» та інші. Вплив релігії на економіку є актуальною темою дослідження в політологічній науці.

Ключові слова: релігія, глобалізація, економіка, економічні показники, міжнародні відносини.

Вступ та постановка проблеми. Релігія та церква завжди були актуальною темою дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Але роль та вплив релігії та церкви виходить далеко за межу релігійних постулатів, адже релігія має вагомий вплив на політику, суспільно-політичну діяльність, культуру та економіку. Вчені протягом довгого часу дискутують над питанням впливу релігії на економіку та економічний розвиток країн світу, та впливу економіки на релігію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення глобалізації та економіко-релігійних відносин в умовах глобалізації досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Ю. Є. Кирилов, О. А. Тимчик, А. Ф. Баторшина, І. І. Кузнецова, О. М. Мозговий, О. В. Субочев, О. М. Юркевич, Саша О. Беккер, Джаред Рубін, Людгер Вессманн, Кармел У. Чісвік, Шрія Айер та ін.

Метою статті є проаналізувати особливості економіко-релігійних відносин в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Ю. Є. Кирилов, зазначає, що глобалізація – це «всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних

взаємозв’язків і взаємозалежностей» [1]. Глобалізація є вагомою в XXI ст. Глобалізація – інтеграція ринків, технологій, інформації. Як зазначає О. Тимчак, «розширення систем інформаційного обміну розширює базу для розповсюдження релігійних вчень». Вона посилює мобільність прямого спілкування між віруючими. До прикладу очільники багатьох протестантських церков спочатку використовували радіо, потім телебачення, що отримало назву «телеєвангелізм», та згодом інтернет, який вони почали масово використовувати під час пандемії COVID-19. Прикладом, спілкування з віруючими через телебачення, який збирав сотні тисяч глядачів є Біллі Грехем. Як зазначає Тимчак О. за допомогою глобалізації співіснування світових релігій та їх економічна діяльність набуває транснаціонального масштабу. Звичайно це сприяє створенню нових умов взаємодії економік з різними національними релігіями та змушує враховувати їх специфіку [2, с. 315]. Глобалізація сприяла тому, що робітники почали більше мігрувати по різних країнах світу, збільшилася мобільність робочої сили, що «змушує держави пристосовуватися або змінювати свою економічну політику...» [2, с. 316]. Також великі ТНК почали відкривати свої дочірні компанії в різних країнах світу, з різними релігіями, та релігійними традиціями, така форма виробництва

та роботи дочірніх компаній в різних країнах світу спонукає представників різних релігій до знаходження консенсусу. До прикладу стрімкий розвиток країн Азіатських тигрів, та початок розташування в них великої кількості американських ТНК, вимагало дотримання консенсусу, пристосування до традицій, релігій та свят країни місця розташування компаній.

До прикладу, вихідні та великі християнські свята, такі як Великдень чи Різдво, хадж в мусульман та ін. мають вагомий вплив на економіку також.

Усвідомлюючи важливість глобалізації, думка, щодо неї «була викладена в енцикліці Іоанна Павла II на соту річницю енцикліки “Rerum Novarum” від 1991.05.01.», в якій він зазначив, про важливість глобалізації, та про те, «що у наш час відбувається так звана «глобалізація» економіки» і, що не варто нехтувати «глобалізацією», адже остання може відкрити «вражаючі можливості для зростання добробуту» [2, с. 316].

О. Прібильський зазначає, що ставлення до глобалізації в різних релігіях, різне. Він виділив три групи, тих глобалістів, які сприймають глобалізацію позитивно, помірковані глобалісти та антиглобалісти. Перші вважають глобалізацію позитивним явищем, серед них протестанти, буддисти. Помірковані глобалісти, зазначають про «необхідність змін і пристосування глобалізації за допомогою релігійних установок». Здебільшого такі погляди присутні в Римі Католицької Церкви, зазначає вчений. І антиглобалісти, вбачають в глобалізації, щось негативне чи навіть загрозу [2, с. 321].

Тимчак О. зазначає, що одним найбільших з проявів глобалізації в економіці, який пов'язаний з релігією є поява ісламських банків. Ці банки організовані за вимогами ісламу. З огляду на те, що велика кількість арабських держав здійснюють торгівлю нафтою та газом, «інші держави вимушені були співпрацювати з ісламськими банківськими структурами за їх правилами» [2, с. 342]. Функціонування ісламських банків прямо пропорційно відрізняються від банків інших країн. З огляду на те, що ісламські банки здійснюють свою діяльність на основні правил Корану (рис. 1).

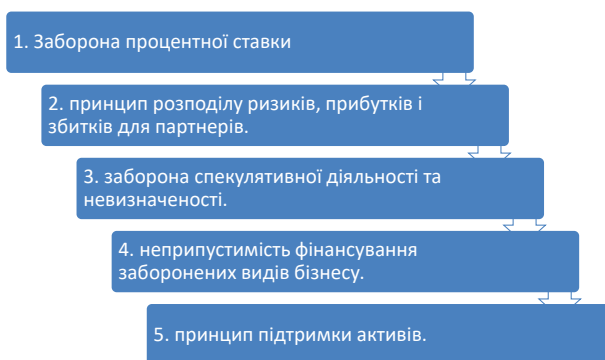

Рис. 1. Фінансова система ісламського світу базується на основних положеннях, що визначаються релігією

Джерело: розроблено авторами на основі [3, с. 11]

Ісламський банкінг зазнавав критики через його консервативність. Особливо, коли йшлося за фінансові інвестиції, але під час кризи субстандартних запозичень у 2007 р., яка вразила більшу частину традиційного банківського сектору. Водночас ісламський банкінг показав зростання [3, с. 9]. І дивлячись на це він є досить сильним на міжнародній арені. Наразі кількість ісламських банків світі є великою (рис. 2). По даним 2019 р. глобальний ринок ісламських фінансів знаходиться в стадії росту. Кількість комерційних банків становить більше 400.

Як зазначає Тимчак О. активний розвиток ісламських банків почався в 1970 – ті рр. В 1974 р. організація Ісламських держав «з метою фінансування економічних та соціальних програм на основі принципів шаріату прийняла рішення створити Ісламський банк розвитку». І якщо станом на 2005 р. нараховували приблизно 200 фінансових закладів ісламського типу [2, с. 344]. То як можна проаналізувати з рис. 2. станом на 2019 р. є біля 428 комерційних ісламських банків. Діяльність ісламських банків зацікавили багато найбільших світових комерційних банків, як «Чейз Манхеттен», «Ай-Ен-Джі», та компаній, таких як «Дженерал Моторс», «Алкатель» [2, с. 345].

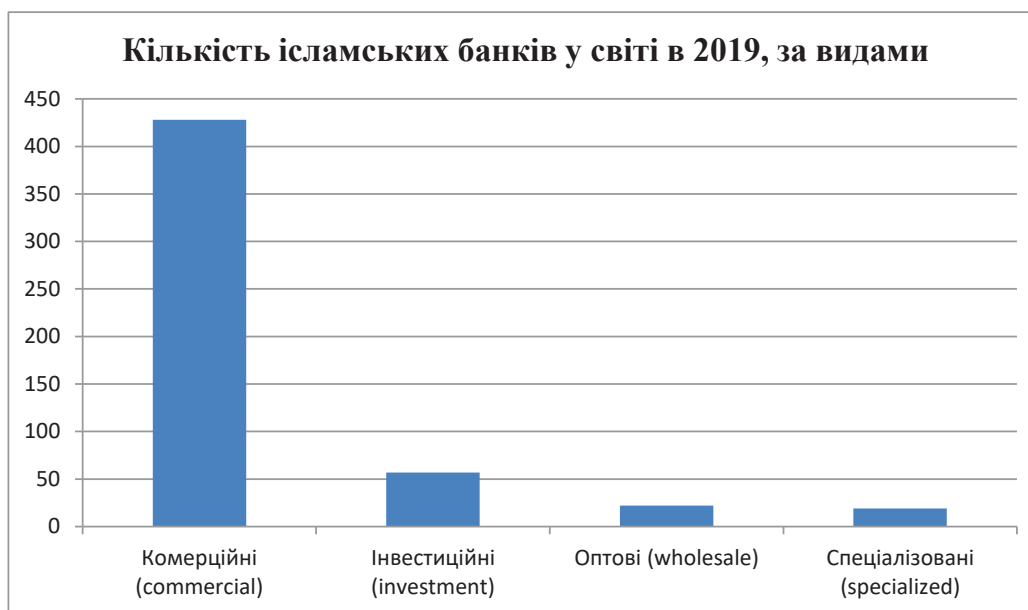

Рис. 2. Кількість ісламських банків у світі в 2019 р., за видами

Джерело: [5]

Саша О. Беккер, Джаред Рубин, Людгер Вессманн зазначають, що останні два десятиліття актуальність релігії зайняла центральне місце у вивченні економічної історії, аналізуються питання як релігія та релігійні вірування впливають на економіку і як на історично, соціальні та інші питання та формували людські думки [6]. Саша О. Беккер, Джаред Рубин, Людгер Вессманн звертають увагу на те, що по-перше, монотеїстичний характер основних авраамічних релігій сприяв тісній історичній взаємодії між релігією та між політичною владою і конфліктами. Але, як зазначають науковці доктрина про існування одного Бога була і стабілізуючим фактором і дестабілізуючим, з огляду на те, що могли бути конфлікти між релігіями. Церква, як до прикладу католицька, була сильним політичним гравцем, а релігійна доктрина її впливала на розвиток комун, гільдій та ін. Так само як і іслам грав важливу роль в розвитку ісламського права, фінансів та на певні аспекти економічного розвитку [6]. По-друге, людський капітал грав важливу роль в взаємодіях релігії й економічної історії. Адже релігійні норми впливали на розвиток грамотності, масовій освіченості, що своєю чергою впливало на економіку. По-третє, економічні та інші фактори також впливали і на розвиток релігії та вірувань [6].

Тобто певною мірою, можна виокремити наступну кореляцію, яка полягає в тому, що релігія має двосторонню взаємодію з політикою та економікою. Якщо розглядати релігію, як залежну змінну, виникає питання, як економічний розвиток та політичні інститути впливають на релігійну участь і переконання. Але, якщо розглядати релігію як незалежну змінну, основне питання тепер полягає в тому, як релігійність впливає на індивідуальні характеристики, такі як трудова етика, чесність, справедливість і ощадливість, і тим самим впливає на економічні показники. Тобто певною мірою це є двостороння вза-

ємодія. З розвитком процесу глобалізації ця взаємодія не втратила свого значення.

Кармел У. Чісвік у своєму дослідженні зазначає про те, що в останній період, з'явилося багато як емпіричних, так і теоретичних досліджень, щодо взаємозв'язку релігії та економіки. Зазвичай, ці дослідження, як зазначає Кармел У. Чісвік ігнорують теологічні відмінності, зосереджуються натомість на поведінкових відмінностях, пов'язаних з різними релігійними ідентичностями. Кармел У. Чісвік звертає увагу на те, що причино-наслідковий зв'язок досліджується у двох напрямках:

1. В одних дослідженнях аналізується вплив релігійної ідентичності на різні види економічної діяльності.

2. В інших аналізується вплив економічних стимулів на релігійні обряди й інститути.

Ці два напрямки дали великі результати в дослідженнях теми впливу релігії на економіку, а економіки на релігію. Також різні дослідження створили багато стереотипів про відмінності між релігійними групами і відношення до економічного успіху [7, с. 1].

Шрія Айер зазначає, що економічні дослідження релігії сприяють, по-перше, вони як економічні та статистичні інструменти можуть бути використані для оцінки ролі релігії в суспільстві; по-друге, допомагають аналізувати економіку неринкової поведінки, ілюструючи роль, як норми, цінності, соціальний капітал і «духовний капітал» можуть впливати на поведінку людей, впливаючи, як на переконання, так і на дії, і, по-третє, як культура через релігію, чи через інші культурні переконання впливає на економічні системи [8, с. 2-3].

Висновки. Таким чином вивчення існуючих теорій та вчень про роль релігії в економіці надає основи дослідження в майбутньому, адже доводить важливість впливу релігії на економіку. Актуальним також є вплив релігії на економіку в умовах глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Кирилов Ю.Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5297> (дата звернення: 15.12.2021).
2. Тимчик О.А. Економіка та релігія: теорія і практика взаємодії: монографія. Київ: КНТ, 2014. 410 с.
3. Баторшина А. Ф., Кузнецова І. І. Ісламський банкінг: глобальні тренди та конкурентні переваги. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 23, частина 1. С. 10–15.
4. Мозговий О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. Сучасний стан індустрії ісламських фінансів: статистика якісного розвитку. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 8–14.
5. Number of Islamic banks worldwide in 2019, by type. URL: <https://www.statista.com/statistics/1090895/worldwide-number-of-islamic-banks-by-type/> (дата звернення: 16.12.2021).
6. Sascha O. Becker, Jared Rubin, Ludger Woessmann. Recent insights on the role of religion in economic history. URL: <https://voxeu.org/article/recent-insights-role-religion-economic-history> (дата звернення: 17.12.2021).
7. Carmel U. Chiswick. Economics and Religion. IZA DP No. 4868. p. 19. URL: <https://docs.iza.org/dp4868.pdf> (дата звернення: 18.12.2021).
8. Sriya Iyer. The New Economics of Religion. IZA DP No. 9320. p. 85. URL: <https://ftp.iza.org/dp9320.pdf> (дата звернення: 19.12.2021).

References:

1. Kyrylov Yu.E. Vplyv procesiv globalizaciji na rozvytok nacionalnykh ekonomik [The impact of globalization on the development of national economies]. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5297> (accessed 15 December 2021).
2. Tymchik O.A. (2014) Ekonomika ta relighija: teoriya i praktyka vzajemovplyvu: monografija [Economics and religion: theory and practice of interaction: monograph]. Kyiv: KNT, 410 p.
3. Batorshyna A.F., Kuznetsova I.I. (2019) Islamskyj banking: globalni trendy ta konkurentni perevagy [Islamic banking: global trends and competitive advantages]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, vol. 23, part 1, pp. 10–15.
4. Mozgoviy O.M., Subochev O.V., Yurkevich O.M. (2017) Suchasnyj stan industriji islamskykh finansiv: statystyka jakisnogho rozvytku [The current state of the Islamic finance industry: statistics of qualitative development]. *Economics. Investments: practice and experience*, no. 7, pp. 8–14.
5. Number of Islamic banks worldwide in 2019, by type. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1090895/worldwide-number-of-islamic-banks-by-type/> (accessed 16 December 2021).
6. Sascha O. Becker, Jared Rubin, Ludger Woessmann. Recent insights on the role of religion in economic history. Available at: <https://voxeu.org/article/recent-insights-role-religion-economic-history> (accessed 17 December 2021).

7. Carmel U. Chiswick. Economics and Religion. IZA DP No. 4868. p. 19. Available at: <https://docs.iza.org/dp4868.pdf> (accessed 18 December 2021).
8. Sriya Iyer. The New Economics of Religion. IZA DP No. 9320. p. 85. Available at: <https://ftp.iza.org/dp9320.pdf> (accessed 19 December 2021).

ECONOMIC AND RELIGIOUS RELATIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary. Globalization is an integral part of today, a process of global economic, political and cultural integration and unification. The process of globalization has many positive and negative consequences, given the views on globalization among scholars divided their views on the positive or negative consequences of globalization in international relations. Features of globalization and its impact on religion are described in the study. Religion has been an integral part of human development throughout history. The influence of religion on the economy and the economy on religion is investigated in the article. The peculiarities of the influence of religion and religious factor on the economy, economic development and factors of economic development of the country are analyzed in the work. Economic and religious relations in the context of globalization are described in the study. The concepts and features of globalization are described. The transformations of the world community into an open integrated system of socio-political, financial-economic, information, socio-cultural relations and interdependencies within the globalization process are studied. The role of religion and church in the development of multinational companies and subsidiaries in Asia is described. The role and place of religion and religious philosophy in the development of the economy of the Asian tiger. The influence of religion and religious philosophy on the development of Asian companies. The influence of religion on the development of the international banking system is analyzed. Features of Islamic banks and the influence of religion and religious traditions on their functioning and development. The modern development of Islamic banks and the principles of their activities in the process of globalization are described. Differences between Islamic banks and others are described. The situation of Islamic banks in the period 2007 is analyzed. The peculiarities of the existence and activity of Islamic banks have interested many of the world's largest commercial banks, such as "Chase Manhattan", "ING". The work of Islamic banks has attracted a large number of companies, such as "General Motors", "Alcatel", and other. The influence of religion on the economy is a relevant topic of research in political science.

Key words: religion, globalization, economy, economic indicators, international relations

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стебляк Д. М.

*викладач кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

Steblyak Diana

*Lecturer at the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

РЕЛИГІЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. На початку XXI століття релігія не втратила свого впливу. Релігія та церква протягом років чи навіть століть мали вагомий вплив на суспільстві, політиці та розвитку країн. Історично релігія грала важливу роль в індивідуальних переконаннях людей, культурі, нормах та цінностях соціальних груп та організацій. Вагомий вплив на політичну та військову силу. Але важливе місце має не тільки вплив релігії на суспільно-політичні процеси, а також вплив релігії на економіку країни. Науковці протягом тривалого часу досліджували це питання. А. Сміт був одним з перших науковців, які зазначили про важливий вплив релігії на економіку. А. Сміт в «Дослідженні про природу і причини багатства народів», розглядав різні питання, серед яких аспекти функціонування ринків, грошової економіки та факторів виробництва, також вчений зазначав про економічний аспект християнства. Згодом вагомий внесок у розвиток науки, щодо впливу та взаємодії релігії та економіки здійснив Макс Вебер в праці «Протестантська етика і дух капіталізму» (1905 р.). Вчений дослідив питання віросповідання і соціального відшарування, зв'язок між різними релігійними ідеями та економікою. Також Родні Старк, Роджер Фінке дослідили багатоманітність церков та релігійних деномінацій та конкуренцію між ними, що є, на думку вчених, позитивним явищем. Чізвік К. У. в праці «Економіка і релігія» (2010) та Венг Кю. та Лін Х. в праці «Чи релігійне вірування впливає на економічне зростання?» (2014 р.) проаналізували особливості взаємодії економіки та релігії. В статті досліджено поняття «релігійної економіки». Проаналізовано роль та місце релігії в економічному розвитку країн світу. Вплив релігії на фактори економічного зростання. Досліджено погляди Адама Сміта, Макса Вебера, Родні Старк, Роджера Фінке та інших, щодо впливу релігії на економіку та економіки на релігію. Значення та місце релігії в економічному житті суспільства є вагомим, адже полягає в її впливі на систему цінностей індивіда, що своєю чергою, зумовлює певну економічну поведінку. Яка своєю чергою впливає на розвиток економіки та участь індивіда в економічних процесах.

Ключові слова: політика, релігія, церква, економіка, держава

Постановка проблеми. Серед науковців дослідження теми державно-церковних відносин та впливу релігії на політику та роль релігійного фактора, питання впливу релігії на економіку є актуальними темами дослідження. А. Сміт, Макс Вебер, Родні Старк, Роджер Фінке одні з перших звернули увагу на роль релігії в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теми впливу релігії на політику займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Тимчик О.А., Яремчук С.С., А. Аузан, Несправа М.В., А. Сміт, М. Вебер, А. Белькова, Єрмакова Г.С. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання релігійного впливу на економіку країн світу не є достатньо дослідженим в політичній науці. Хоча роль релігійного фактору в економіці протягом довгого часу була ваговою.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проаналізувати вплив релігії на економіку, вплив релігії на розвиток країни, регіону та світу, вплив релігії в міжнародних відносинах та її роль в економіці в минулому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігія як фактор економічного розвитку протягом тривалого часу є темою дослідження науковців в різних країнах світу. Адам Сміт в «Дослідженні про природу і причини

багатства народів», зазначав про економічний аспект християнства [6]. Згодом економічна теорія А. Сміта при аналізі відносин церкви та держави, була використана багатьма вченими, серед них: К. Хилтон, Ю. Родіонова та Ф. Денг. Згідно А. Сміту втручання держави в справу церкви негативно впливає на «релігійний продукт». Відсутність державного регулювання навпаки позитивно впливає на конкурентоспроможність церкви [9, с. 180–181]. Потім лише в останній чверті XX століття економісти зацікавилися релігією, та її впливу на економіку, економічний ріст, через призму теорії раціонального вибору. Вагомий внесок у розвиток науки, щодо впливу та взаємодії релігії та економіки здійснив Макс Вебер в праці опублікованій в 1905 р. «Протестантська етика і дух капіталізму» [7]. Саме М. Вебер одним з перших вивів тези, які розкривають вплив «...релігії на риси суспільної свідомості, вказавши, що релігія формує і прищеплює моральні цінності особистості, деякі з цих цінностей, «такі як честь, гідність, повага до праці і до обов'язків, застосовуються релігійною людиною і в економічних відносинах». Це знижувало кількість конфліктів всередині трудового колективу, сприяло зниженню безробіття, та інше. Релігія, до прикладу протестантизм, «проголосила працю покликан-

ням вірян, що спричинило зростання продуктивності праці і доходів в країнах, де переважає протестантизм» [10, с. 5]. З огляду на це можна зазначити, що «релігійний фактор детермінує рівень дисциплінованості та законслухняності громадян в країні» [10, с. 5]. Коваль Т.Б. в праці «Релігія і економіка. Праця, власність, багатство» зазначає, що незважаючи на те, що може здатися, що релігія та економіка мало пов'язані між собою питання, це не так. Адже між цими двома є тісна взаємодія, адже протягом десятиліть чи навіть століть вони розвивалися та існували співіснуючи – релігія мала вагомий вплив на економічну поведінку, визначала мотивацію, цінності та етику праці, відношення до багатства і бідності. Певною мірою «задавала вектор розвитку як духовної, так і матеріальної культури.» [11, с. 6].

Несправа Н.В. в статті «Вплив релігії на багатство і темпи росту економіки країни», виділяє, що соціальні інститути проводять декілька видів можливого впливу релігії на економіку країни:

- релігія формує і наділяє моральними цінностями особистість, деякі з них такі, як повага до роботи й відповідальності, можуть застосовуватися релігійною людиною до роботи та економічної поведінки, що своєю чергою впливає на економіку;

- релігія, особливо протестантизм, надавала великого значення праці, покликанню, що поклала ріст продуктивності праці й доходів, в тих країнах, де переважає протестантизм;

- релігія може стимулювати чи понижувати попит на певні групи товарів (як приклад Несправа Н.В., приводить товари до релігійних свят);

- релігія має можливість утвердити та схвалити певні економічні системи, і окремі види діяльності [8, с. 265].

Погоджуємося з Тимчик О.А., що релігія використовуючи економічні важелі може впливати на політичні рішення держави [1, с. 6].

С. Булгаков в праці «Історія економічних і соціальних вчень» зазначив, що: «Не можна відокремити від духовного життя будь-яку сторону взагалі, господарську чи іншу. Існує не одна лише людина економічна взагалі; кожна епоха має свою економічну людину; і релігійна особистість має і в господарському житті певне значення. – Кожна релігія має свою практичну етику, яку вона включає і в господарське життя» [1, с. 7].

У зв'язку з вагогим впливом релігії на економічне життя країни, в теорії взаємовпливу економіки та релігії, Родні Старк, Роджер Фінке – представники так званого «релігійного економізму», застосовуючи економічний підхід у дослідженні релігійності населення, пояснюють наявність релігійного плюралізму та кількості вірян конкуренцією, серед церков та релігійних деномінацій, попитом та пропозицією на релігійні послуги [1, с. 26–27]. «Таким чином релігійна діяльність знаходиться під впливом ринкової економіки. Теорія зводить релігійні інститути до ринкових агентів, а самі традиції стаються споживачькими товарами. Тобто, сама економіка релігії розглядається в рамках теорії поведінки споживача. Тобто аналізується діяльність церкви, як монополіста та в рамках багатоконфесійності, як таку, що діє в рамках конкуренції, тільки релігійної [1, с. 28]. Погоджуємося з Родні Старк, Роджером Фінке, що багатоманітність церков, вір та релігійних деномінацій та конкуренція між ними є позитивним явищем [1, с. 29]. Разом з тим, теорія «релігійного економізму» зазнає і критики, до прикладу, Пітера Бергера, директора Інституту релігії і міжнародних відносин при Бостонському університеті, вчений зазначив, що «Від вкладання релігії в економічні рамки мало користі» [1, с. 29].

Р. Фінк і Р. Старк в роботі «Динаміка релігійної економіки» (2003), дають визначення релігійної економіки, визначають, що релігійна економіка – це «особлива система, яка включає всі види релігійної активності (практики), мають місце в усіх суспільствах, в тому числі ринок існуючих і потенційних прибічників релігії, набір організацій, які намагаються залучити й зберегти прибічників, а також релігійну культуру, запропоновану організацією» [2, с. 110].

Яремчук С.С. зазначає що, виходячи з визначення, структура релігійної економіки складається з декількох елементів:

- прибічники релігії зі своїми практиками;
- релігійні організації з своїми практиками;
- релігійна культура, яка створюється організаціями [2, с. 110].

Чізвік, К. У. «Економіка і релігія» (2010). зазначає, що причинно-наслідковий зв'язок між релігією та економічною діяльністю може бути у двох напрямках, коли релігійна ідентичність впливає на різні види економічної діяльності й навпаки, коли економічні стимули мають вплив на дотримання релігійних обрядів та інститутів [3, с. 2].

Венг Кю. та Лін Х. в праці «Чи релігійне вірування впливає на економічне зростання?» (2014 р.) зазначають «релігія і економіка – взаємозв'язані предмети» [3, с. 6]. Вони зазначають, що релігія має важливий вплив на економічні показники, де вона впливає на політичні впровадження, людський капітал і навіть трудову етику.

Доктор економічних наук А. Аузана зазначає про вагомий вплив релігії на економіку. Зазначаючи, що взаємозв'язок релігії та економіки, «добре проявляється в теорії цивілізації філософа, соціолога і політолога Семюела Хантінгтона», який в своїй праці «Зіткнення цивілізацій», пояснив та зазначив, що майбутні конфлікти будуть розвиватися в площині культурних та релігійних цінностей, конкуренції цивілізацій [4].

Петер Боекте також зазначає про вагомий вплив релігії, яка як стверджує науковець «знаходиться в ядрі нашого розуміння того, хто ми є як ми себе усвідомлюємо». Дослідник стверджує, що релігійні організації певною мірою легітимізують та координують соціальну взаємодію. «Релігія є носієм традицій, що визначають характер суспільства, в якому ми живемо. Якщо ми як економісти будемо тільки намагатися пояснити чому одні нації є багатими, а інші бідними, ми не просуємося далеко вперед до тих пір поки ми адекватно не оцінимо ту силу, з якою релігійні ідеї формують людське сприйняття, поведінку та інститути» [5, с. 15].

Багато науковців, як стверджує Несправа М.В., таких, як М. Вальзеру Brent Нельсен і Джеймс Гут, звертають увагу на вагомий вплив релігії та церкви на інтеграційні процеси в Європі. Не зважаючи на те, що внаслідок секуляризації роль та вплив церкви та релігії, втратив свою владу в деякій мірі. Але релігійні ідеї, «були перетворені європейцями у звичаї, процедури, символи та інститути через тривалий і складний процес тієї індивідуальної роботи, яка, як зазначає Майкла Вальзера, утворює спільну релігійну спадщину» [5, с. 19].

Теоретична модель, яка використовує економічний підхід, як основу аналізу релігії, та є однією з основних парадигм сучасної соціології релігії. І розглядає релігійні організації, як конкурентні між собою фірми, які пропонують релігійні товари своїм споживачам, серед представників цієї теорії – Белькова А., Бейнбридж У., Фінке Р., Яннаконе Р. та Старк Р. [9, с. 178-179].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, вплив релігії на економіку є вагомим. Дослідники поділилися в думках, щодо його позитив-

ного чи негативного значення. Важливе місце в дослідженні ролі релігії в розвитку країн світу, економічних факторів розвитку країн, ринку, зробили Адам Сміт в «Дослідженні

про природу і причини багатства народів», Макс Вебер в праці опублікованій в 1905 р. «Протестантська етика і дух капіталізму», Родні Старк, Роджер Фінке та інші.

Список використаних джерел:

1. Тимчик О.А. Економіка та релігія: теорія і практика взаєм впливу : монографія. Київ : КНТ, 2014. 410 с.
2. Яремчук С.С. Основні постулати теорії релігійної економіки в соціології релігії. Вісник НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Випуск 3/4 (31–32). С. 109–116. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/140495/137576> (дата звернення: 11.12.2021).
3. Nurrachmi, Rininta. Religion and Economic Performance. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85582/1/MPPA_paper_85582.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
4. Александр Аузан. Культурные коды экономики: как религия влияет на экономический успех. URL: <https://www.forbes.ru/forbeslife/441929-kul-turnye-kody-ekonomiki-kak-religia-vliyaet-na-ekonomiceskij-uspeh> (дата звернення: 15.12.2021).
5. Несправа М.В. Вплив релігії на процеси економічного зростання та європейської інтеграції: аналіз наукових досліджень у парадигмі соціального конструктивізму. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2017. Вип. 2. С. 12–23.
6. Адам Сміт. Дослідженні про природу і причини багатства народів. Київ : «Наш Формат», 2018.
7. Макс Вебер. Протестантська етика і дух капіталізму. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3637> (дата звернення: 15.12.2021).
8. Несправа Н.В. Влияние религии на состояние и темпы роста экономики страны. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). Том 2. С. 265–270.
9. Белькова А. Отношения государства и церкви в теории религиозной экономики. 2013. С. 178–198. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-gosudarstva-i-tserkvi-v-teorii-religioznoy-ekonomiki/viewer> (дата звернення: 15.12.2021).
10. Єрмакова Г.С. Вплив релігійного фактору на процес формування правосвідомості євроінтеграційних спрямувань. *Теорія та історія держави і права. Науковий вісник Публічного та приватного права*. Випуск 4. С. 3–7.
11. Религия и экономика. Труд, собственность, богатство. «Высшая Школа Экономики (ВШЭ)», 2014. URL: <file:///C:/Users/home/Downloads/9747773.a4.pdf> (дата звернення: 15.12.2021)

References:

1. Tymchuk O.A. Ekonomika ta religii: teoriia i praktyka vzaiemovplyvu : monohrafiia. Kyiv : KNT, 2014. 410 s.
2. Yaremchuk S.S. Osnovni postulaty teorii religii noi ekonomiky v sotsiologii religii. *Visnyk NTUU "KPI". Politologiya. Sotsiologiya. Pravo*. 2016. Vypusk 3/4 (31–32). S. 109–116. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/140495/137576> (accessed: 11.12.2021).
3. Nurrachmi, Rininta. Religion and Economic Performance. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85582/1/MPPA_paper_85582.pdf (accessed: 15.11.2021).
4. Aleksandr Auzan. Kulturnye kody ekonomiki: kak religiya vliyaet na ekonomicheskiy uspeh. URL: <https://www.forbes.ru/forbeslife/441929-kul-turnye-kody-ekonomiki-kak-religia-vliyaet-na-ekonomiceskij-uspeh> (accessed: 15.12.2021).
5. Nesprava M.V. Vplyv religii na protsesy ekonomichnoho zrostantia ta yevropeiskoi intehratsii: analiz naukovykh doslidzhen u paradyhmi sotsialnoho konstruktyvizmu. *Filosofia i politologiya v konteksti suchasnoi kultury*. 2017. Vyp. 2. S. 12–23.
6. Adam Smit. Doslidzheni pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv. Kyiv : "Nash Format", 2018.
7. Maks Veber. Protestantska etyka i dukh kapitalizmu. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3637> (accessed: 15.12.2021).
8. Nesprava N.V. Vliyanie religii na sostoyanie i tempy rosta ekonomiki strany. *Byuleten Mizhnarodnogo Nobelivskogo ekonomichnogo forumu*. 2012. № 1 (5). Tom 2. S. 265–270.
9. Belkova A. Otnosheniya gosudarstva i tserkvi v teorii religioznoy ekonomii. 2013. S. 178–198. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-gosudarstva-i-tserkvi-v-teorii-religioznoy-ekonomiki/viewer> (accessed: 15.12.2021).
10. Yermakova H.S. Vplyv religii noho faktoru na protses formuvannia pravosvidomosti yevrointehratsiinykh spriamuvan. *Teoriia ta istoriia derzhavy i prava. Naukovyi visnyk Publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vypusk 4. S. 3–7.
11. Religiya i ekonomika. Trud, sobstvennost, bogatstvo. "Vysshaya Shkola Ekonomiki (VShE)", 2014. URL: <file:///C:/Users/home/Downloads/9747773.a4.pdf> (accessed: 15.12.2021)

RELIGION AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary. At the beginning of the 21st century, religion has not lost its influence. For years or even centuries, religion and the church have played an important role in society, politics and the development of countries. Historically, religion has played an important role in the individual beliefs of people, culture, norms and values of social groups and organizations. Significant influence on political and military power. But it is important not only the influence of religion on socio-political processes, but also the influence of religion on the economy. Scientists have been researching this issue for a long time. A. Smith was one of the first scholars to point out the important influence of religion on the economy. A. Smith in "Studies on the Nature and Causes of the Wealth of Nations", considered among various issues, including aspects of the functioning of markets, monetary economy and factors of production, the scientist also noted the economic aspect of Christianity. Subsequently, a significant contribution to the development of science on the influence and interaction of religion and economics was made by Max Weber in the work "The Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism" (1905). The scientist studied the issues of religion and social stratification, the relationship between different religious ideas and the economy. Rodney Stark and Roger Finke also studied the diversity of churches and religious denominations and the competition between them, which, according to scientists, is a positive phenomenon. Chiswick C. U. in "Economics and Religion" (2010) and Wang Q. and Lin X. in "Does Religious Belief Affect Economic Growth?" (2014) analyzed the features of the interaction of economics and religion. The concept of "religious economy" is investigated in the article. The role and place of religion in the economic development of the world are analyzed. The influence of religion on the factors of economic growth. The views of Adam Smith, Max Weber, Rodney Stark, Roger Finke and others on the impact of religion on the economy and the economy on religion have been studied. The importance and place of religion in the economic life of society is important, because of its impact on the value system of the individual, which in turn determines certain economic behavior. As in turn affects the development of the economy and the participation of the individual in economic processes.

Key words: politics, religion, church, economy, state.

Рисін В. В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»*

Лесьо Я. З.

*здобувачка освітньо-наукової програми
«Фінанси, банківська справа та страхування»
Національного університету «Львівська політехніка»*

Rysin Vitalii

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

Leso Yana

*Student
Lviv Polytechnic National University*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні, нормативно-правові засади здійснення кредитно-інвестиційної діяльності банків в Україні, зокрема в умовах економічного спаду, викликаного пандемією COVID-19. Обґрунтовано власний підхід авторів до визначення сутності кредитно-інвестиційної діяльності банків. Здійснено оцінку кредитно-інвестиційної діяльності банків у 2019–2021 рр., на основі якої визначено напрями впливу пандемії COVID-19 на економіку загалом та на банківський сектор зокрема. Аналіз динаміки та структури кредитно-інвестиційного портфеля банків України, вкладень в інвестиційні цінні папери та довгострокових інвестицій дав можливість визначити основні тенденції проведення кредитно-інвестиційної діяльності банками в Україні. Обґрунтовано потенційні напрями реалізації регуляторної політики щодо банківського сектору в контексті подолання негативних наслідків пандемії, а також зосереджено увагу на можливостях для розвитку кредитно-інвестиційної діяльності банків, які виникли на фінансовому ринку України впродовж 2020–2021 рр.

Ключові слова: банк, кредит, банківські інвестиції, кредитно-інвестиційна діяльність, фінансові ринки, пандемія COVID-19.

Вступ та постановка проблеми. Для забезпечення ефективної інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання різних сфер та галузей вітчизняної економіки необхідний широкий спектр джерел залучення фінансових ресурсів, оскільки для більшості компаній доволі складно фінансувати свій розвиток лише за рахунок власних коштів.

За умов фінансової, політичної нестабільності, що додатково ускладнені форс-мажорними явищами на кшталт поширення вірусу COVID-19, роль банківської системи в економіці та активізації інвестиційної діяльності посилюється. Сьогодні банківський сектор залишається найбільшим сегментом фінансового ринку в Україні та володіє певним запасом фінансових ресурсів для підтримки тих секторів економіки, які найбільше постраждали від обмежувальних заходів та кризових явищ. Банки як посередники в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних фінансових ресурсів визначають напрями й обсяги інвестування, тим самим здійснюючи вплив на відтворювальні процеси в економіці та сприяючи подоланню негативних тенденцій.

Таким чином, постає необхідність дослідження специфіки реалізації кредитно-інвестиційної діяльності банків у нетипових умовах, коли поєднується вплив негативних чинників, які раніше були відомі і певним чином вивчені, з чинниками, вплив котрих на банківські кредити та інвестиції наразі недостатньо досліджений і тому непрогнозований.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики кредитно-інвестиційної діяль-

ності банків упродовж останніх років займалася значна кількість вітчизняних науковців та практиків. Зокрема, Н.С. Ситник висвітлила основи діяльності центральних та комерційних банків; М.І. Крупка, Є.М. Андрушак, Н.Г. Пайтра розглянули особливості та проблемні аспекти формування, розвитку та функціонування банківських систем; В.Ю. Подчесова, К.В. Карась узагальнили підходи до трактування змісту кредитно-інвестиційної діяльності; О. Заславська розглядає кредитно-інвестиційну діяльність як основну економічну функцію банків України; Л.Б. Долінський розглянув сутність кредитно-інвестиційної діяльності та описав ключові засади її організації у банківських установах тощо. За останні два роки опубліковано низку праць щодо можливих напрямів впливу пандемії на банківський сектор, авторами яких є Ж.М. Довгань, В. Ніценко та Р. Семенцов, О.А. Боднар, В.С. Паламарчук та А.О. Гаврилов, Є.М. Андрушак та С.В. Фуфалько та ін. [10; 12–14].

Метою роботи є дослідження особливостей банківського кредитування та інвестування у 2019–2021 рр. та виявлення характеру впливу пандемії COVID-19 на реалізацію кредитно-інвестиційної діяльності банків в Україні.

Результати дослідження. Кредитно-інвестиційну діяльність можна розглядати як основне джерело прибутку для банківських установ. Вона позитивно впливає на економіку всієї країни, оскільки створює умови для безперервного повторюваного процесу виробництва економічних благ, що сприяє розв'язанню соціально-економічних проблем. Поряд із цим ефективна кредитно-інвестиційна діяльність підвищує конкурентоспроможність економіки

країни у міжнародному масштабі, що сприяє формуванню позитивного інвестиційного клімату та зацікавленості інвесторів у вкладенні коштів у вітчизняні компанії.

Кредитно-інвестиційні операції є превалюючими активними операціями банків. У Законі України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [1]. Отже, розміщення коштів за допомогою здійснення кредитних та інвестиційних операцій становить основу банківської діяльності.

Щодо визначення інвестиційної діяльності, то Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає її як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [2]. Також у цьому Законі зазначено, що інвестиційна діяльність може здійснюватися за рахунок банківських кредитів, що підтверджує взаємозв'язок кредитної та інвестиційної діяльності банків. Таким чином, виходячи з трактувань законодавства, банківське кредитування та інвестування за своєю економічною сутністю є подібними операціями, які мають на меті отримання прибутку за допомогою розміщення чи вкладення коштів.

У науковій літературі наявні різні підходи до визначення кредитно-інвестиційної діяльності банків: є дослідники, які розглядають цю діяльність як одне поняття, а є ті, які поділяють її на дві окремі діяльності – кредитну та інвестиційну.

Наприклад, Н.Г. Пайтра та Є.М. Андрушак дають таке визначення банківського кредиту: «Позиковий капітал банку у грошовій формі, який передають у тимчасове користування на умовах повернення, строковості, платності, забезпеченості та цільового характеру використання коштів» [3, с. 245]. Банківські інвестиції ці автори поділяють на прямі, а саме «безпосередні вкладення в статутний фонд підприємств через купівлю паїв» [3, с. 312], та портфельні – «придбання цінних паперів: пайових (акцій) та боргових (облігацій)» [3, с. 312].

Н.С. Ситник розглядає кредитну діяльність банку як складову частину банківської діяльності, що являє собою узгоджену за цілями сукупність процесів і практичних дій, які спрямовані на формування кредитних ресурсів та їх розподіл за визначеного рівня ризиків із метою отримання прибутку [4, с. 181]. Щодо інвестиційної діяльності банків, то вона вважає, що ця діяльність передбачає вкладення інвестиційних ресурсів у цінні папери для формування їх портфеля [4, с. 291].

Безліч дискусій виникає під час визначення кредитно-інвестиційної діяльності банків як єдиного виду діяльності. Наприклад, В.Ю. Подчесова та К.В. Карась сформулювали її визначення як «сукупність обґрунтованих стратегічних дій керівництва і працівників банку з надання банківських ресурсів із метою підвищення ефективності банківської діяльності, платоспроможності та зменшення рівня ризику» [5, с. 3].

О. Заславська кредитно-інвестиційну діяльність визначила як «надання грошових коштів на довготерміновій основі на умовах платності, поверненості, строковості з метою реалізації інвестиційних проектів» [6]. Таке визначення звужує поняття, оскільки нехтує іншими напрямками кредитної діяльності банку та банківським інвестуванням.

Л.Б. Долінський зазначає, що «кредитно-інвестиційною діяльністю банківських установ можна вважати всі види активних банківських операцій, сутність яких поля-

гає у видачі (вкладенні) коштів в обмін на певні боргові зобов'язання з метою одержання прибутку (відсоткового доходу) від цих капіталовкладень за умов виконання позичальником узятих зобов'язань вчасно та в повному обсязі» [7].

Ураховуючи усе перелічене вище, можемо погодитися з тим, що кредитно-інвестиційна діяльність банку – це діяльність, яка передбачає надання у користування банківських фінансових ресурсів на умовах платності, строковості, поверненості, забезпеченості та цільового використання іншим економічним суб'єктам для забезпечення їхньої діяльності, а також на реалізацію інвестиційних проектів та вкладення у цінні папери і довгострокові інвестиції.

Новим та мало дослідженим ризиком, який виник на початку I кварталу 2020 р. та триває дотепер, є поширення COVID-19 у світі. Безпрецедентні обмежувальні заходи, які були запроваджені для подолання пандемії, призвели до низки негативних наслідків для економік більшості країн світу. Беззаперечним є той факт, що подібні заходи мали свій вплив і на кредитну діяльність банківських установ:

- зменшення величини доходів потенційних позичальників веде до погіршення їхньої кредитоспроможності, при цьому невідомо, чи відновляться згодом доходи громадян і суб'єктів господарювання;

- обмеженість позичальників обслуговувати борг і зростання кредитного ризику сприяють підвищенню процентних ставок по кредитах, що зменшує попит на них;

- закриті відділення на карантин стали перешкодою для отримання кредиту, і це є критичним для тих клієнтів, які не використовують дистанційне банківське обслуговування;

- недостатня величина капіталу у банків для збільшення обсягів кредитування.

Використавши дані Національного банку України, визначимо, який вплив мала пандемія COVID-19 на кредитно-інвестиційну діяльність банків. Її основними складниками є кредитна діяльність, тобто кредитний портфель банківських установ, та інвестиційна діяльність, тобто операції з цінними паперами та довгострокові інвестиції. Здійснимо аналіз динаміки цих операцій та визначимо структуру кредитно-інвестиційної діяльності (табл. 1, рис. 1).

Проаналізувавши табл. 1, бачимо, що впродовж досліджуваного періоду величина кредитів та інвестиційних цінних паперів зростає, відповідно, зростає величина активів банків. Більшість активів банки спрямовують у дохідні активи у вигляді кредитів та інвестиційних цінних паперів, формуючи свій кредитно-інвестиційний портфель. Про це свідчить його частка у загальних активах, яка впродовж 2019–2021 рр. коливається в межах 77–80%. У кредитно-інвестиційному портфелі більшу частку займають кредити та аванси клієнтам – 66% у 2019 р. та 60% у листопаді 2021 р. Це свідчить про те, що банки надають перевагу менш ризиковим кредитним операціям перед ризиковими та мінливими інвестиційними. Низький рівень розвитку фондового ринку України, значний рівень ризику інвестиційних операцій, а також нестабільність економічної та політичної ситуації в країні стримують зростання обсягів інвестиційної діяльності.

Наслідки пандемії та запроваджених карантинних заходів на банківському ринку були відчутними у 2020 р. через скорочення величини кредитного портфеля. Незважаючи на те що кредити ставали дешевшими, попит як населення, так і бізнесу на них знижувався, що, власне, і призвело до зменшення обсягів кредитного портфеля банків. Проте в 2021 р. ситуація покращилася, зокрема

у II кварталі 2021 р. банківський сектор значно прискорив зростання кредитування. Таким чином, у листопаді 2021 р. обсяг кредитів перевищив значення, зафіксоване до пандемії.

Розглянемо детальніше динаміку та структуру кредитів, що надані банками (табл. 2, рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, зростання спостерігалось за всіма показниками, окрім кредитів, що надані суб'єктам господарювання. Це пояснює зменшення обсягів усіх кредитів, що надані банками в 2020 р., оскільки цей вид кредитів займає найбільшу частку у загальній структурі впродовж досліджуваного періоду, а саме на рівні 75–80%. І хоча станом на 01.12.2021 обсяги кредитів, що надані суб'єктам господарювання, не збільшилися до допандемічного рівня, загальний обсяг кредитів зріс переважно за рахунок збільшення обсягів кредитів, що надані фізичним особам. Це спричинено зростанням величини споживчих витрат, що формує попит на позики з боку населення. Певною мірою теперішні високі темпи приросту обсягу кредитного портфеля можна пояснити низькою базою порівняння, оскільки темпи 2020 р. були вкрай низькими. У розпал кризи банки сповільнили процес кредитування, ретельніше ставилися до розширювання кола позичальників. Проте в 2021 р. фінансові установи вже мали на меті розширити свою клієнтську базу. Саме збільшення кількості кредитів було основним чинником зростання обсягу портфеля протягом року.

За даними НБУ, зростання величини кредитного портфеля банків було спричинене активізацією кредитування чотирьох галузей: оптової торгівлі, сільського господарства, харчової промисловості та будівництва. Щодо

останнього, то вагомим стимулом для зростання обсягів кредитування стала державна програма «Велике будівництво» (здебільшого кредити видавалися для будівництва доріг). У сегменті малого, мікро- та середнього бізнесу (ММСБ) теж спостерігалися прискорені темпи росту обсягів позик. Однією з причин можемо вважати те, що у кредитуванні ММСБ боргове навантаження є значно меншим, аніж у великих компаній, а також є можливість диверсифікації портфеля за секторами та регіонами, що приваблює банки. Програма «Доступні кредити 5–7–9%» – це ще один чинник, який стимулював кредитування у цьому сегменті. Завдяки програмі надано близько 25% усіх нових гривневих позик.

2021 р. характеризувався зростанням обсягів прибутків банків від кредитної діяльності, такі прибутки перевищили рівень докризового 2019 р. У перших трьох кварталах 2021 р. з рентабельністю капіталу понад 15% працювало 28 банків, які контролювали 80% активів банківського сектору. Це, зокрема, три державних банки, рентабельність яких за рік стабільно зростала. 41% прибутку сектору отримав «ПриватБанк» – це найвищий показник серед банків. За дев'ять місяців 2021 р. обсяги чистого процентного та чистого комісійного доходу сукупно зросли на третину в річному вимірі, а в державних банків темпи приросту були ще вищими. Також варто зазначити, що операційна ефективність поліпшилася, оскільки величина операційних доходів зростала значно швидше за величину операційних витрат [9, с. 31].

У процесі здійснення інвестиційних операцій банк диверсифікує свої активи шляхом формування портфеля цінних паперів – сукупності цінних паперів, що належать

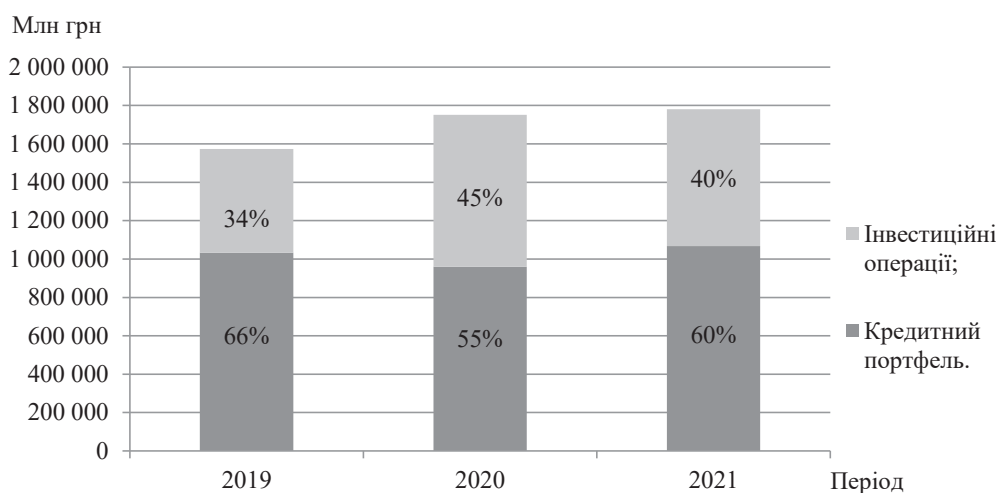

Рис. 1. Динаміка кредитно-інвестиційної діяльності банків України у 2019–2020 рр. та за 11 місяців 2021 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Таблиця 1

Динаміка та структура кредитно-інвестиційного портфеля банків України у 2019–2020 рр. та за 11 місяців 2021 р.

Показники	2019		2020		2021 (11 міс.)	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Кредити, надані клієнтам	1 033 430	65,70	960 597	54,83	1 067 765	59,96
Вкладення у цінні папери та довгострокові інвестиції	539 466	34,30	791 373	45,17	712 978	40,04
Кредитно-інвестиційний портфель	1 572 896	79,38	1 751 970	79,42	1 780 743	77,75
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1 981 594	100,00	2 205 915	100,00	2 290 307	100,00

банкові та дають йому змогу отримувати дохід від операцій із ними. Характеристику обсягів та динаміки інвестиційних операцій банків в Україні у 2019–2021 рр. представлено в табл. 3.

Відповідно до даних табл. 3, основну частку в інвестиційних операціях банків займають операції з ОВДП, тому збільшення обсягів вкладень у цінні папери та довгострокові інвестиції на 47% у 2020 р. та і значною мірою зменшення на 10% у 2021 р. було спричинене динамікою обсягів операцій з ОВДП. Від початку 2021 р. спостерігається тенденція до скорочування обсягів ОВДП, що є в активах банків. Така зміна може бути пов'язана з вимогою дотримання банками коефіцієнта левериджу [9, с. 24]. Цей коефіцієнт характеризує співвідношення капіталу першого

рівня до сукупного обсягу активів та позабалансових зобов'язань банку і на відміну від нормативів достатності капіталу не передбачає зважування активів за ризиками. Тому він дає змогу оцінити достатність капіталу відносно тих активів, за якими нині немає вимог формувати капітал під покриття кредитних та ринкових ризиків. До таких, зокрема, належать гривневі ОВДП, що утримуються до погашення.

Розглядаючи наслідки пандемії та їхній вплив на банківський сектор, слід зосередити увагу ще на кількох аспектах. Передовсім відбулося значне зростання обсягів онлайн-торгівлі, а також суттєво розширилася сфера продажу товарів і послуг он-лайн [10]. Зважаючи на це, для покупців вагому роль почали відігравати адаптованість

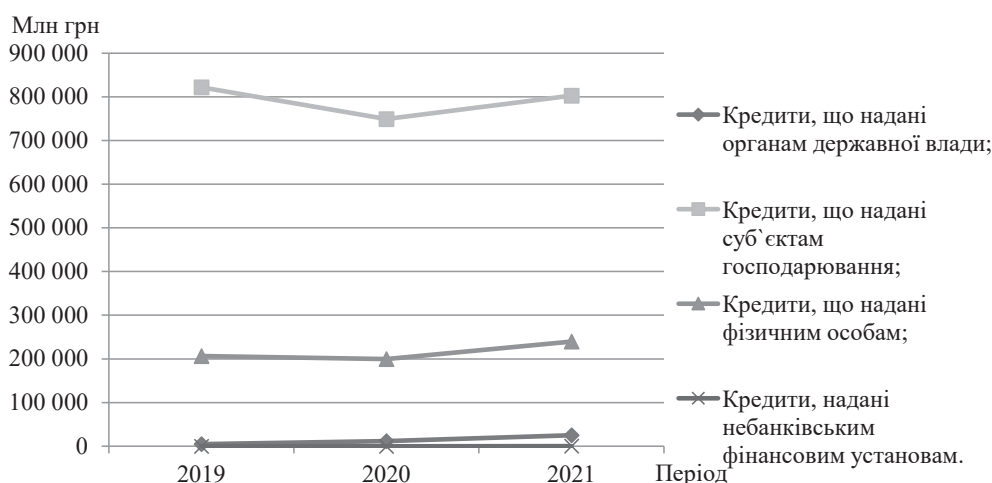

Рис. 2. Динаміка величини кредитів клієнтам банків у 2019–2020 рр. та за 11 місяців 2021 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Таблиця 2

Динаміка та структура кредитів, що надані банками у 2019–2020 рр. та за 11 місяців 2021 р., у розрізі позичальників

Показники	Значення, млн грн			Структура, %			Абсолютна зміна, млн грн		Темп зміни, %	
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Органи державної влади	4 724	11 641	24 999	0,46	1,21	2,34	6 917	13 358	146,4	114,7
Суб'єкти господарювання	821 936	749 335	803 069	79,53	78,01	75,21	-72 601	53 734	-8,83	7,17
Фізичні особи	206 737	199 561	239 576	20,00	20,77	22,44	-7 176	40 015	-3,47	20,05
Небанківські фінансові установи	33	60	120	0,00	0,01	0,01	27	60	81,82	100,0
Усього	1 033 430	960 597	1 067 765	100,0	100,0	100,0	-72 833	107 168	-7,05	11,16

Таблиця 3

Динаміка інвестиційних цінних паперів та довгострокових інвестицій у 2019–2020 рр. та за 11 місяців 2021 р.

Показники	Значення, млн грн			Структура, %			Абсолютна зміна, млн грн		Темп зміни, %	
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020	2021
ОВДП	367 060	588 307	561 460	68,04	74,34	78,75	221 247	-26 847	60,28	-4,56
нерезиденти	10 386	14 487	4 779	1,93	1,83	0,67	4 101	-9 708	39,49	-67,01
нараховані доходи до отримання	7 222	10 277	10 622	1,34	1,30	1,49	3 055	345	42,30	3,36
дисконт / премія	-26 104	-24 066	-22 992	-4,84	-3,04	-3,22	2 038	1 074	-7,81	-4,46
Інші інвестиції	180 902	202 368	159 109	33,53	25,57	22,32	21466	-43259	11,87	-21,38
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	539 466	791 373	712 978	100,0	100,0	100,0	251 907	-78 395	46,70	-9,91

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

банківських продуктів до нових умов, можливість простого і безперешкодного їх використання за допомогою мобільного банкінгу, адекватні підходи до ідентифікації та верифікації клієнтів тощо. Запроваджені протипандемічні обмежувальні заходи активізували процес зменшення використання готівки, що призвело до розширення сфери цифрових платежів, включаючи безконтактні рішення, такі як Apple Pay і Google Pay. Перелічені тренди дали конкурентні переваги тим банкам, які попередньо вклали суттєві ресурси у цифровізацію своїх послуг та налагодження систем дистанційного обслуговування клієнтів, але водночас зумовили проблеми для банків, які не приділяли уваги розвитку Інтернет-банкінгу.

Локдаун, запроваджений під час першої хвилі COVID-19, призвів до швидкого зростання дистанційної роботи, охопивши сегменти, які раніше не були знайомі з нею: будучи переважно заснованою на обробці інформації, банківська індустрія значно адаптувалася до такої роботи [11]. Банки зараз рухаються до «нової норми», коли від 40% до 60% робочого тижня проходить дистанційно, а нові планування офісів сприяють неформальній взаємодії.

Висновки. Пандемія COVID-19 призвела до певного скорочення обсягів банківського кредитування та інвестування у 2020 р., проте у 2021 р. банківському сектору вдалося відновити втрачені позиції. Здійснений аналіз показав, що кредитно-інвестиційний портфель банків на 60% формується з наданих кредитів та на 40% – з інвестицій. У структурі кредитних угод основну частку займають кредити, що надані суб'єктам господарювання. Щодо банківських портфелів цінних паперів, то вони сформовані переважно з доволі дохідних і мало ризикових ОВДП, превалююча роль яких зумовлена фактичною відсутністю на фондовому ринку України інших привабливих для вкладення коштів цінних паперів. У цілому оцінка динаміки банківських кредитів та інвестицій за період пандемії показала, що більшість банків доволі швидко адаптувала свою діяльність до несприятливих умов та змогла скористатися тими можливостями, які з'явилися на ринку.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 29.01.2022).
2. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 29.01.2022).
3. Банківська система : підручник / М.І. Крупка та ін. ; за ред. М.І. Крупки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 556 с.
4. Банківська система : навчальний посібник / Н.С. Ситник та ін. ; за заг. ред. Н.С. Ситник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 580 с.
5. Подчесова В.Ю., Карась К.В. Дослідження кредитно-інвестиційної діяльності банків України. *Часопис економічних реформ*. 2012. № 4(8). С. 2–7.
6. Заславська О. Аналіз кредитно-інвестиційної діяльності українських банків. *Схід*. 2012. № 4(118). С. 30–35.
7. Долінський Л.Б. Кредитно-інвестиційна діяльність банківських установ: сутність та особливості здійснення в Україні. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2018. № 18(72). С. 433–438.
8. Основні показники діяльності банків. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення: 29.01.2022).
9. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2021 року. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2021-roku> (дата звернення: 29.01.2022).
10. Довгань Ж.М. Виклики банків в умовах пандемії COVID-19. *Інноваційна економіка*. 2020. № 85. С. 119–124.
11. Challenges of the banking sector after the COVID-19 crisis. URL: <https://www.santander.com/en/press-room/insights/challenges-of-the-banking-sector-after-the-covid-19-crisis> (дата звернення: 29.01.2022).
12. Ніценко В., Семенов Р. Вплив глобальної пандемії COVID-19 на фінансовий стан банків в Україні: визначення ймовірності дефолту в сучасних умовах. *Financial and credit systems: prospects for development*. 2021. № 2(2). С. 33–43.
13. Боднар О.А., Паламарчук В.С., Гаврилов А.О. Аналіз стану ринку банківських послуг України в умовах пандемії. *Modern Economics*. 2020. № 23(2020). С. 13–19. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-02.v](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-02.v).
14. Андрущак Є.М., Фуфалько В.С. Вплив фінансово-економічних чинників на управління кредитним портфелем комерційного банку на прикладі АТ «АКБ «Львів». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. Вип. 64. С. 25–30.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro banky i bankivsjku dijajlnistj : Zakon Ukrainy vid 7 ghrudnja 2000 r. # 2121-III [On banks and banking activities: Law of Ukraine of December 7, 2000 № 2121-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (data zvernennja: 29.01.2022).
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro investycijnu dijajlnistj : Zakon Ukrainy vid 18 veresnja 1991 r. # 1560-KhII [On investment activity: Law of Ukraine of September 18, 1991 № 1560-XII]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (data zvernennja: 29.01.2022).
3. Krupka, M.I., Andrushhak, Y.M., Baryljuk I.V., Vyshyvana B.M. (2013) *Bankivsjka sistema* [Banking system]. (ed. M.I. Krupky), Lviv : LNU im. I. Franka, (in Ukrainian).
4. Sytnyk, N.S., Stasyshyn, A.V., Blashhuk-Devjatkina N.Z., Petyk L.O. (2020) *Bankivsjka sistema* [Banking system]. (ed. N. S. Sytnyk), Lviv : LNU im. I. Franka, (in Ukrainian).
5. Podchesova, V.Y., Karasj K.V. (2012) Doslidzhennja kredytno-investycijnoji dijajlnosti bankiv Ukrainy [Research of credit and investment activity of Ukrainian banks]. *Journal of Economic Reforms*, vol. 4, no. 8, pp. 2–7.
6. Zaslavsjka, O. (2012) Analiz kredytno-investycijnoji dijajlnosti ukrajinsjkykh bankiv [Analysis of credit and investment activities of Ukrainian banks]. *East*, vol. 4, no. 118, pp. 30–35.
7. Dolinsjkyj, L.B. (2018) Kredytno-investycijna dijajlnistj bankivsjkykh ustanov: sutnistj ta osoblyvosti zdijsnennja v Ukraini [Lending and investment activities of banking institutions: the essence and features of implementation in Ukraine]. *Accounting, analysis and audit*, vol. 18, no. 72, pp. 433–438.
8. Osnovni pokaznyky dijajlnosti bankiv [The main indicators of banks]. *Official site of the NBU*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (accessed 29 January 2022).
9. Zvit pro finansovu stabilnistj. Ghrudenj 2021 roku [Financial Stability Report. December 2021]. *Official site of the NBU*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2021-roku> (accessed 29 January 2022).
10. Dovghanj, Zh.M. (2020) Vyklyky bankiv v umovakh pandemiji COVID-19 [Challenges of banks in the context of the COVID-19 pandemic]. *Innovative economy*, vol. 85, pp. 119–124.
11. Challenges of the banking sector after the COVID-19 crisis. URL: <https://www.santander.com/en/press-room/insights/challenges-of-the-banking-sector-after-the-covid-19-crisis> (accessed 29 January 2022).
12. Nitsenko, V., Sementsov, R. (2021) Vplyv globaljnoji pandemiji COVID-19 na finansovyj stan bankiv v Ukraini: vyznachennja jmovirnosti defoltu v suchasnykh umovakh [The impact of the global COVID-19 pandemic on the financial condition of banks in Ukraine: determining the probability of default in modern conditions]. *Financial and credit systems: prospects for development*, vol. 2, no. 2, pp. 33–43.
13. Bodnar O.A., Palamarchuk V.S., Ghavrylov A.O. (2020) Analiz stanu rynku bankivsjkykh poslugh Ukrainy v umovakh pandemiji [Analysis of the state of the banking services market of Ukraine in a pandemic], *Modern Economics*, vol. 23, pp. 13–19. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-02.v](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-02.v)
14. Andrushhak, Je.M., Fufaljko, V.S. (2021) Vplyv finansovo-ekonomichnykh chynnykiv na upravlinnja kredytnym portfelem komercijnogho banku na prykladi AT AKB «Lviv» [The influence of financial and economic factors on the management of the loan portfolio of a commercial bank on the example of JSCB «Lviv»]. *Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*, vol. 64, pp. 25–30.

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE BANK'S LENDING AND INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE

Summary. The paper deals with the theoretical, regulatory framework for the implementation of lending and investment activities of banks in Ukraine, in particular in the economic downturn caused by the COVID-19 pandemic. The purpose of the article is to reveal the features of bank lending and investing in 2019-2021 and to identify the impact of the COVID-19 pandemic on the implementation of lending and investment activities of banks in Ukraine. The authors' approach to determining the essence of lending and investment activities of banks is substantiated. An assessment of banks' lending and investment activities in 2019-2021 has shown, that 60% of banks' loan and investment portfolios are formed from loans and 40% from investments. The main share of banks credit agreements volume is occupied by loans granted to economic entities; the bank portfolios of securities are formed mainly of profitable and low-risk government bonds. Unprecedented restrictive measures imposed to overcome the pandemic have had an impact on the activities of banking institutions, including reduced income of potential borrowers and their ability to service debt, as well as the problems for banks that have not introduced remote customer service. Analysis of the dynamics and structure of the credit and investment portfolio of Ukrainian banks, investments in investment securities, and long-term investments made it possible to identify the main trends in lending and investment activities of banks in Ukraine. Potential directions of regulatory policy implementation on the banking sector in the context of overcoming the negative consequences of the pandemic should be aimed at creating equal and transparent rules of the game between traditional and new financial service providers. The authors focus the attention on opportunities for the development of lending and investment activities of banks that emerged in the financial market of Ukraine during 2020-2021. Most of these capabilities involve providing simple, intuitive, personalized services across digital platforms with an appropriate level of cybersecurity.

Key words: bank, loan, banks investments, lending&investment activity, financial markets, COVID-19 pandemic.

Самойленко А. О.

кандидат економічних наук, докторант
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Samoilenko Alla

PhD in Economics, Doctoral Student
SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто актуальні детермінанти «зеленої» економіки, чинники та причини її розвитку. Представлено дефініцію терміна «зелена економіка» за різними авторськими трактуваннями. Визначено державні дії в контексті забезпечення «озеленення» національних економік у межах світового співробітництва. З'ясовано систему оціночних показників виміру «зеленої» економіки, що дало змогу представити значимі індекси, які представляють процеси розвитку «зеленої» економіки не лише з позиції кількісного, а й якісного значення. Визначено перспективи та можливості подальшого розвитку і співпраці країн у напрямі інноваційного оновлення концепції «зеленої» економіки нового формату. Розроблено комплекс заходів щодо мінімізації негативного впливу на довкілля та при цьому ефективного використання природних ресурсів за збереження гідного рівня життя населення в рамках «зеленої» економіки.

Ключові слова: «зелена» економіка, природні ресурси, екологічна безпека, стратегічні пріоритети, система оцінки.

Вступ та постановка проблеми. Сучасна глобальна економіка знаходиться у фазі дуже активного інноваційно-технологічного розвитку. При цьому глобальні проблеми людства, такі як кліматичні зміни, вичерпання ресурсів, бідність, перенаселення, виснаження невідновлювальних джерел та ресурсів тощо, потребують дієвого регулювання з боку світової спільноти. Тому в даному контексті формування нової «зеленої» економіки має передбачити зростання ролі держави і міждержавних органів щодо створення умов для розвитку нових «зелених» технологій та екологізації галузей світового господарства. Отже, дослідження процесів «зеленого» зростання як інструменту інноваційного розвитку «зеленої» економіки є актуальним завданням наукового пошуку сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема титку категоріально-понятійного апарату концепції «зеленої» економіки у сучасній науці відображено в публікаціях різних науковців. Питання термінологічного значення представлено в роботах авторів, як Я.П. Квач, К.В. Фірсова [1], А.С. Кумачова [2], Є.А. Зябіна [4]. Експерти Центру Разумкова у своїх аналітичних доповідях представили системи оцінки «зеленої» економіки за різними показниками. Сучасні процеси та моделі розвитку «зеленої» економіки у своїх наукових дослідженнях визначили К. Маркевич, В. Сіденко [7], Т.І. Грицюк [8], О.С. Чмир, Н.П. Захаркевич [11]. Проте внаслідок активізації процесів розвитку «зеленої» економіки поза увагою залишаються питання систематизації подальших стратегій світового співробітництва в даному актуальному аспекті, що й потребує подальших досліджень.

Метою роботи є узагальнення детермінантних підходів до визначення «зеленої» економіки, її специфічних рис, систем оцінки та виміру в сучасних умовах глобалізованого розвитку світової спільноти.

Результати дослідження. У 1989 р. у звіті уряду Великої Британії «Концепція зеленої економіки» групою відомих учених Д. Піарс, А. Маркандія, С. Барбієр уперше був використаний термін «зелена» економіка. Своєю чергою, в офіційних документах ООН з охорони навколиш-

нього середовища «зелена» економіка розглядалася як можливість поліпшення добробуту людей та соціальної рівності, яка значно зменшує екологічні ризики й екологічні дефіцити [1]. Отже, формування концепції «зеленої» економіки поставило на меті надання можливостей для стратегії економічного розвитку людства.

В офіційних документах ЮНЕП [3] акцент робиться на тому, що під час переходу до «зеленої» економіки державна політика має спрямовуватися на процеси «озеленення» економіки через інноваційно-інвестиційну діяльність, зокрема:

- пріоритет державної політики у стимулюючих сферах щодо розвитку «зелених» секторів економіки. І при цьому необхідність обмеження витрат у сферах, що виснажують природний капітал;
- створення умов для пільгового оподаткування для структур, які стимулюють зростання «зелених» інновацій;
- спрямування інвестицій до енергозберігаючих ресурсів та систем.

Формування «зеленої» економіки відбувалося в контексті концепції сталого розвитку, що базується на забезпеченні гармонійних відносин між екологією людини та екологією простору, в якому вона функціонує. Вивчаючи різні авторські погляди [4], варто зазначити, що теоретичний аспект «зеленої» економіки має дуже розгалужене трактування залежно від інструменту управління процесами забезпечення сталого розвитку. Найбільш осучаснені визначення «зеленої» економіки представлено в табл. 1.

Узагальнюючи представлені визначення «зеленої» економіки, можна зазначити, що в основу даного визначення покладено контекст сталого розвитку, який може забезпечуватися гармонійними екологічними відносинами між людиною та простором. Теоретичний аспект категорії «зелена» економіка має досить широке трактування, оскільки вона постає інструментом управління процесами, які пов'язані із забезпеченням можливостей сталого розвитку в умовах глобалізації.

Експерти ЮНЕП [3] зазначають про важливість десяти ключових секторів «зеленої» економіки та пов'язано із цим необхідність інвестування 2% світо-

Дефініція терміна «зелена» економіка за різними авторськими трактуваннями

№ з/п	Визначення поняття «зелена» економіка	Автор визначення
1	Це така економіка, яка підвищує добробут людей та забезпечує їх соціальну справедливість, а також істотно знижує ризики для навколишнього середовища	UNEP [3]
2	Розглядається з позиції раціонального використання природних і людських ресурсів, що знижує ризики для навколишнього середовища за допомогою економічних, правових та ринкових механізмів у напрямі вирішення завдань сталого розвитку	Є.А. Зябіна [4]
3	Це процес, який призводить до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості за одночасного зниження ризиків для довкілля і дефіциту екологічних ресурсів	І.О. Солошич [5]
4	За допомогою економічних, зокрема ефективних, ринкових механізмів у контексті сталого розвитку «зелена» економіка інтегрує у собі екологію людини та простору в одне системне ціле	Б.С. Патон [6]
5	«Зелена» економіка визначається як економічне зростання та екологічна відповідальність за одночасного поступу в соціальному розвитку. Велика увага приділяється інноваціям (економічним, соціальним та екологічним)	Міжнародна торгова палата [7]

Таблиця 2

Система оціночних показників виміру «зеленої» економіки

№ з/п	Оціночний показник	Характеристика
1	Система еколого-економічного обліку ООН (United Nations' System of Environmental-Economic Accounting, SEEA)	Систематизовані стандарти бухгалтерського обліку, за допомогою яких вимірюється фінансова спроможність економіки до охорони навколишнього середовища. Система була прийнята у березні 2012 р. на 43-й сесії Статистичної комісії ООН як міжнародний стандарт і створена як концептуальна основа розуміння взаємодії економіки та навколишнього середовища
2	Глобальне партнерство з обліку багатства та оцінки екосистемних послуг (Wealth Accounting and Valuation of Ecosystem Services, WAVES)	Діяльність спрямована на розроблення міжнародних узгоджених методів обліку природного капіталу та екосистемних послуг, надання допомоги країнам у прийнятті звітності та включення її у розроблення політики
3	Індикатори «зеленого» зростання за методологією ОЕСР (GreenGrowthIndicators)	Чотири основні групи: екологічна та ресурсна продуктивність, база природних активів, екологічний вимір якості життя, економічні можливості та політичні заходи реагування

Джерело: складено за даними [7–9]

вого ВВП у них, а саме: промисловість; сільське господарство; житлово-комунальне господарство; енергетику; рибальство; лісове господарство; сферу туризму й транспорту; утилізацію та переробку відходів; управління водними ресурсами [3; 7].

Сучасна «зелена» економіка нині розглядається переважно на якісному рівні за допомогою різних систем оцінки. Міжнародна організація GRESB у 2009 р. опублікувала першу систему оцінок виміру «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку [9]. За допомогою створеної міжнародною організацією GRESB методології системи оцінювання з'явилася можливість проведення моніторингу інфраструктурних проєктів, а саме: енергетики та передачі електроенергії, транспорту, водовідведення, соціальної інфраструктури й телекомунікації. За методикою GRESB рейтинг оцінюється на підставі показників якості менеджменту, профілю ризиків, політики розкриття інформації тощо.

Узагальнену систему оцінки виміру «зеленої» економіки представлено в табл. 2.

Отже, за допомогою міжнародних рейтингів на базі комплексної оцінки стало можливим виявити позицію країни в глобальній економіці, оцінити результативність діяльності її інститутів, політики тощо. Показниками, які дають змогу виявити ступінь «зеленості» світової економіки, стали такі індексні значення (табл. 3). Сьогодні яскравим прикладом виявлення ступеня «зеленості» світової економіки є глобальний індекс «зеленої» економіки (The Global Green Economy Index, GGEL), розроблений рейтинговим агентством Dual Citizenry у 2010 р. Він

вимірює ефективність та поступ у «зеленій» економіці на основі експертного опитування у 130 країнах світу.

Дані індексні значення «зеленої» економіки дають змогу оцінити ступінь екологічної розвинутості політики країни, її можливостей наближення до умов сталого розвитку, створення сприятливих умов для багатостороннього співробітництва країн у напрямі охорони навколишнього середовища.

Світова спільнота, співпрацюючи в напрямі активізації розвитку концепції «зеленої» економіки, ставить за мету формування дієвого середовища для економічного і соціального прогресу. У цьому напрямі країни працюють над мінімізацією негативного впливу на довкілля та при цьому ефективного використання природних ресурсів за збереження гідного рівня життя населення [11]:

- збереження, відтворення та захист природних ресурсів та біорізноманіття;
- підвищення ресурсоефективності та продуктивності залучених у господарський обіг природних ресурсів і зменшення обсягу їхніх відходів;
- економічний розвиток на основі структурних змін щодо підвищення ролі «зелених» секторів економіки з одночасним забезпеченням соціального прогресу в «зелених» сегментах економіки;
- сприяння підвищенню зайнятості у «зеленому» секторі економіки, якості товарів та послуг «зеленої» продукції.

Отже, концепція «зеленої економіки» згуртовує уряди та бізнес-структури до збалансованого співробітництва через сприяння розширенню можливостей інвестування

Індексні значення виміру «зеленої» економіки

№ з/п	Індексний показник	Характеристика
1	Глобальний індекс «зеленої» економіки (The Global Green Economy Index, GGEI)	Вимірює ефективність та поступ у «зеленій» економіці на основі експертного опитування у 130 країнах світу. Даний індекс використовує кількісні та якісні показники: – управління та зміна клімату (висвітлення у ЗМІ, на міжнародних форумах, конвенціях, результати зміни клімату); – ефективність галузей (будівництво, енергетика, транспорт, туризм та ін.); – ринки та інвестиції (ВДЕ, екотехнології, корпоративна стабільність, стимулювання екологічних інвестицій); – довкілля (сільське господарство, рибальство, ліси, якість повітря та води, біологічне та природне середовище)
2	Індекс низьковуглецевої економіки (The Low Carbon Economy Index, LCEI)	Показник дає змогу оцінити поступ країни G20 у частині скорочення рівня інтенсивності викидів вуглецю. Розраховується як співвідношення обсягу викидів вуглецю до ВВП за відповідний рік. На результат даного індексу впливають такі чинники: щільність населення енергоефективність, витрати пального, структура економіки в країні та стан кліматичної системи
3	Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index, EPI)	Комплексний показник оцінки екологічної політики держави й окремих її суб'єктів, який визначається за 24 показниками ефективності по десятих категоріях: стан здоров'я, навколишнє середовище та життєздатність екосистеми тощо. Даний індекс дає змогу оцінити ступінь досягнення країною встановлених цілей екологічної політики
4	Глобальний індекс екологічно чистих інновацій (Global Clean tech innovation Index, GCI)	Показник являє собою співвідношення витрат на розвиток інновацій та отриманого ефекту. Він розраховується по 40 країнах світу як зважена сума оцінок двох груп показників: – наявні ресурси та умови для проведення інновацій; – досягнуті практичні результати здійснення інновацій

Джерело: складено за даними [8; 9]

у природний капітал, вирішення енергетичних та екологічних проблем, раціональне використання земель, вирішення питань щодо оптимального розподілу обмежених ресурсів та поліпшення управління ними. Тому й подальші стратегії розвитку «зеленої» економіки передбачають гармонійне поєднання економічних потреб суспільства з потребою постійного відновлення і збереження довкілля.

Висновки. Сучасна концепція «зеленої» економіки об'єднує світову спільноту єдиною метою – подолання екологічних проблем задля збереження якості довкілля, раціонального використання природних ресурсів та

досягнення цілей сталого розвитку. Оновлені екологічні способи виробництва і споживання, які відповідатимуть цілям сталого розвитку, зможуть гарантувати безпеку подальшого розвитку людства на принципах «жити в гармонії з природою». Однак при цьому стратегії переходу до «зеленої економіки» потребують інноваційних економічних важелів на рівні національних економік зокрема та в контексті світового співробітництва. Тому і перспектива подальших досліджень можливих моделей розвитку «зеленої» економіки полягає у визначенні найкращих сучасних напрямів екологізації в теоретичному та практичному аспектах.

Список використаних джерел:

1. Квач Я.П., Фірсова К.В. «Зелена економіка»: можливості для України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2015. Вип. 6. С. 52–56. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/12.pdf> (дата звернення: 14.01.2022).
2. Кумачова А.С. Політика формування та розвитку «зеленої економіки» як специфічний об'єкт державного регулювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=934> (дата звернення: 14.01.2022).
3. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей властных структур. URL: <http://www.unep.org/greenconomy.pdf> (дата звернення: 14.01.2022).
4. Зябіна Є.А. Теоретичні аспекти формування «зеленої економіки» в контексті сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 3. С. 116–121. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_30 (дата звернення: 14.01.2022).
5. Солошич І.О. «Зелена економіка» в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (дата звернення: 14.01.2022).
6. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. Київ : Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. 72 с.
7. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український аспект / за ред. К. Маркевич, В. Сіденко. Київ : Центр Разумкова, 2019. 316 с.
8. Грицьок Т.І. Стратегічні пріоритети розвитку «зеленої економіки» у країнах світу. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3081> (дата звернення: 14.01.2022).
9. Про системи оцінки та виміру «зеленої» економіки : аналітична доповідь. *Razumkov centre*. 09.09.2020. URL: <https://ecolog-ua.com/news/pro-systemy-ocinky-ta-vymiru-zelenoyi-ekonomiky> (дата звернення: 14.01.2022).
10. Дубович І. Сучасні моделі екологізації економіки: поняття, єдності, суперечності та напрями взаємодії. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2018. Вип. 17. С. 158–164. URL: <http://fasu.ntu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/241/182>. (дата звернення: 14.01.2022).

11. Чмир О.С., Захаркевич Н.П. «Зелена» економіка: сутність, цілі та базові принципи. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3(33). С. 54–62. URL: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/241> (дата звернення: 14.01.2022).

References:

1. Kvach Ya.P., Firsova K.V. (2015) «Zelena ekonomika»: mozhyvosti dlya Ukrayiny. [Green Economy: Opportunities for Ukraine]. *Visnyk Mykolayivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*. № 6. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/12.pdf>. (in Ukrainian)
2. Kumachova A.S. (2015). Polityka formuvannya ta rozvytku «zelenoyi ekonomiky» yak spetsyfichnyy obyekt derzhavnogo rehulyuvannya [The policy of formation and development of the «green economy» as a specific object of state regulation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 12. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=934> (in Ukrainian)
3. UNEP (2011), “Towards a «green» economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication – a synthesis report for the representatives of power structures”, available at: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf
4. Zyabina Ye.A. (2016). Teoretychni aspekty formuvannya «zelenoyi ekonomiky» v konteksti staloho rozvytku [Theoretical aspects of the formation of the «green economy» in the context of sustainable development]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*. № 3. Available at: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_30. (in Ukrainian)
5. Solochek, I.A., Podlesnik, V.V. (2013). «Zelena ekonomika» v konteksti zabezpechennya perekhodu Ukrayiny do staloho rozvytku [«Green» economy in the context of ensuring Ukraine’s transition to sustainable development]. *Scientific reports of National University of life and environmental Sciences of Ukraine*. № 6. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (in Ukrainian)
6. The national paradigm of sustainable development of Ukraine (2012). Kyiv, State institution “Institute of environmental Economics and sustainable development National Academy of Sciences of Ukraine”, 72. (in Ukrainian)
7. Markevych, K., Sidenko V. (2019). «Zeleni» investytsiyi u stalomu rozvytku: svitovyy dosvid ta ukrayinskyy aspekt [«Green» investments in sustainable development: world experience and Ukrainian aspect]. Razumkov Center. (in Ukrainian)
8. Hrytsyuk T.I. Stratehichni priorytety rozvytku «zelenoyi ekonomiky» u krayinakh svitu [Strategic priorities for the development of the «green economy» in the world]. *Efektivna ekonomika*. № 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3081>. (in Ukrainian)
9. Pro systemy otsinky ta vymiru «zelenoyi» ekonomiky (2020). [On the systems of evaluation and measurement of the «green» economy]. Analitichna dopovid Razumkov centre. 09.09.2020.
10. I. Dubovich Suchasni modeli ekolohizatsiyi ekonomiky: ponyattya, yednosti, superechnosti ta napryamy vzayemodiyi [Modern models of greening the economy: the concept, unity, contradictions and areas of interaction.]. *Naukovi pratsi Lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrayiny*. № 17. Available at: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/241/182>. (in Ukrainian)
11. Chmyr O.S., Zakharkivych N.P. (2013) «Zelena» ekonomika: sutnist, tsili ta bazovi pryntsyipy [Green economy: essence, goals and basic principles]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*. № 3 (33). Available at: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/241>. (in Ukrainian)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF «GREEN» ECONOMY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary. The article considers the current and more significant «green» economy determinants, factors and reasons for its development. The definition of the term «green economy» according to various author’s interpretations is presented. The state actions in the context of ensuring the national economies «greening» in the global cooperation framework are identified. The author clarified the system of the «green» economy evaluation indicators. It allowed to present significant indices that represent the development processes of the «green» economy not only in terms of quantitative but also qualitative value. Ecological methods of production and consumption were updated, which will result in meeting the sustainable development goals. It will be also able to guarantee the security of mankind further development on the principles of «living in harmony with nature». As a result, it was found that in order to ensure environmental and social sustainability, various international rankings began to be formed. With the help of these rankings a comprehensive assessment made it possible to identify the country’s position in the global economy, assess the effectiveness of its institutions, policies and more. The index values of the «green» economy was proved to allow to assess the degree of ecological development of the country’s policy, its opportunities to approach the conditions of sustainable development, creating favorable conditions for multilateral cooperation in the field of environmental protection. Prospects and opportunities for further development and cooperation of countries in the innovative renewal direction of the new format «green» economy concept are identified. It is noted that the world community, cooperating in the direction of the concept of «green» economy development intensification aims to create an effective environment for economic and social progress. In this direction, countries are working to minimize the negative impact on the environment and the efficient use of natural resources while maintaining a decent standard of living. Thus, it was found that the modern concept of «green» economy unites the world community with a single goal – to overcome environmental problems in order to preserve the environment quality, rational use of natural resources and achieve sustainable development goals.

Key words: «green» economy, natural resources, environmental security, strategic priorities, evaluation system.

Слюняєв А. С.

кандидат технічних наук,

виконуючий обов'язки директора

Навчально-наукового інституту неперервної освіти

Національного авіаційного університету

Slyunyaev Artem

Candidate of Technical Sciences,

Acting Director of the Educational and

Scientific Institute of Continuing Education

National Aviation University

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Стаття присвячена процесам кластеризації в умовах розвитку мережевої економіки, постіндустріального суспільства. Виробництво інтелектуального продукту і нових технологій стає все більш прибутковим і монополізується розвиненими країнами. Вони сьогодні виступають постачальниками якісно нового необмеженого ресурсу – інформації та знань, отримуючи за свідомо заниженою вартістю обмежені матеріальні ресурси із країн світової периферії. Такий розподіл праці спричинює новий механізм формування і розподілу багатства. Ознаками, що вирізняють інформаційне товариство, є: збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства; зростання частки інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг. Розкриваються питання мережевої економіки як провідника постіндустріального суспільства та кластеризації.

Ключові слова: кластеризація, ресурси, мережева економіка.

Постановка проблеми. Роль інформації в сучасних світогосподарських процесах є не просто вагомою, а визначальною. Володіння інформаційними ресурсами створює умови для ефективного безпечного розвитку країни, при умові, звісно правильного реагування на наявну інформацію.

Розглядаючи розвиток сучасних світогосподарських процесів із залученням теорій міжнародної торгівлі, а саме через призму факторів виробництва, слід зауважити на взаємозалежності факторів від інформаційної складової. Наявність інформації залежить від наявності капіталу, в той же час зростання інформаційної складової має відносну залежність від кількості робочої сили в країні. Результат її використання, безперечно, може призвести до нарощування капіталу та інформатизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання інформаційної політики, поєднання економіки знань та інформаційного формування соціуму присвячені праці К. Белякова, С. Гнатюка, Є. Макаренко, В. Парфенюка, М. Рижкова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання зростання інформаційної складової і її відносної залежності від кількості робочої сили в країні приділено недостатньо уваги. Разом з тим, результат її використання, безперечно, може призвести до нарощування капіталу та інформатизації.

Цілі статті. Стаття присвячена процесам кластеризації в умовах розвитку мережевої економіки, постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Одна з найпотужніших інформаційних систем світу, безперечно, є система США. Інформаційна політика Сполучених Штатів Америки на державному рівні почала свій розвиток з кінця 60-х – початку 70-х років. Насамперед створювалися великі об'єднання для проведення науково-дослідних

робіт з розвитку інформаційних технологій на кооперативних засадах, зважаючи на фундаментальність та високу ефективність досліджень, виконуваних великими науковими колективами. У 1982 р. була створена Корпорація мікроелектронної та комп'ютерної технології, до складу якої ввійшли 12, а потім 20 найбільших фірм промисловості оброблення даних та інших галузей. У 1984 р. було створено ще 10 об'єднань, які досліджували проблему підвищення продуктивності праці програмістів. Одне з них – Консорціум з вивчення засобів підвищення продуктивності праці програмістів (Software Productivity Consortium). Наприкінці 1985 р. 18 виробників обчислювальної техніки створили Корпорацію з розроблення мережевих стандартів для відкритих мереж (Corporation for Open System Network – Standarts Organization).

В останні 10 років для США характерною є тісна співпраця між промисловістю та урядом з питань створення нових інформаційних технологій. Як пріоритетні напрями розвитку інформаційної індустрії американські керівники інформатизації визначили такі технології: мікроелектронні напівпровідникові технології; високошвидкісні мережеві технології; мережеві програмні технології; комп'ютерне розпізнавання прямої людської мови. Ці науково-технічні пріоритети прийнято як найважливішу складову економічного зростання і національної безпеки США.

Значимість управління інформаційною безпекою в США на державному рівні визначається також тим, що в цій державі сконцентровані найбільші фінансові компанії, дослідницькі центри та корпорації, які суттєво впливають на розвиток технологій, фінансову стабільність і економічний розвиток усього світового співтовариства.

Так як США в ХХ столітті стали лідером у розвитку інформаційних технологій, соціально-економічні, воєнні

та політичні наслідки інформаційної революції стали найбільш відчутними в цій державі [7]. В США була створена система державного регулювання в інформаційній сфері, що забезпечує ефективне використання сучасних інформаційних технологій для прискорення американської економіки.

Розвиток інформаційного суспільства вже не перший рік є одним із головних пріоритетів ЄС. Європейський Союз збудував свою власну програму щодо розвитку інформаційного суспільства, приймаючи до уваги принципи основних договорів та статей Амстердамського Трактату 1997 р., який почав діяти 1 травня 1999. Для того щоб отримати позитивні показники, необхідно підтримувати також економічний сектор. Саме на це спрямовані дії Союзу: стимулювати використання послуг, створити нові ринки, зменшити ціни на ІКТ та якомога більше підвищити продуктивність у всій економічній сфері.

За попередніми даними, Японія відстає від США більше ніж на 5 років у сфері розповсюдження персональних комп'ютерів, кабельного телебачення, цифрової телефонії та в інших аспектах інформаційної політики. З ініціативи Ради з телекомунікацій при Міністерстві пошти і комунікації Японії розроблено національну програму під назвою «Бачення інформаційних комунікацій XXI століття». Японія прагне ввійти до Глобальної інформаційної інфраструктури і надає великого значення міжнародній кооперації з питань електронної економіки. Кабінет Міністрів Японії заснував центр сприяння становленню інтелектуального інформаційно-комунікаційного суспільства, призначений для інтеграційних заходів щодо створення Національної інформаційної інфраструктури і кооперації зусиль із входження до Глобальної інформаційної інфраструктури.

Разом з тим, істотною проблемою в рамках світового інформаційного простору є непропорційне використання можливостей інтернету і інформаційно-телекомунікаційних технологій в цілому. Згідно з даними компанії «Nua Internet Surveys», число користувачів мережі в усьому світі склало 580,78 млн. чоловік. З них 32% доводиться на жителів європейських країн, ще 31,45% – на США і Канаду, близько 29% – на країни Азіатсько-тихоокеанського регіону, приблизно 6% – на країни Латинської Америки. На Африку з 800 мільйонним населенням доводиться всього лише 1% від загального числа її користувачів в світі, причому 90% з них проживають в ПАР. При такому нерівномірному розвитку мережі за бортом міжнародної комунікаційної системи залишиться значна частина світової спільноти, що не має доступу до комунікаційних і комп'ютерних технологій.

Інформаційна політика України визначається Конституцією України (1996), Законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991), «Про інформацію» (1992), «Про науково-технічну інформацію» (1993), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994), «Про друковані засоби масової інформації» (1992), «Про авторське право та суміжні права» (1993), «Про національний архівний фонд і архівні установи» (1993), «Про телебачення і радіомовлення» (1995), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998), «Про Національну програму інформатизації» (1998), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007), а також іншими чинними нормативними актами загального і спеціального змісту, в яких визначено співвідношення міжнародних норм і національних пріоритетів.

Головними напрямками та принципами інформаційної політики в Україні є: забезпечення доступу громадян

до інформації; створення національних систем і мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів; створення загальної системи охорони інформації.

В контексті формування постіндустріального суспільства актуальності набуває «мережеве суспільство» (англ. *networker economy, networker society*). Термін «мережеве суспільство» був запропонований голландцем Яном Ван Дайком у книзі «De Netwerkmatschappij» («Мережеве суспільство», 1991) і підтриманий Мануелем Кастельсом у 1996 р. Ван Дайк визначив мережеве суспільство як суспільство, в якому відбувається поєднання громадських і медіа-мереж, форм його простих способів організації і найбільш важливих структур на всіх рівнях розвитку (особистості, організації та громадськості). Мережеве суспільство йде далі, ніж інформаційне. М. Кастельс стверджує, що це не чисто технологія, яка визначає сучасні суспільства, а й культурна, економічна та політична складові мережевого суспільства. Враховується вплив таких факторів, як релігія, культурне виховання, політичні організації і соціальний статус. Ван Дайк стверджує, що мережеве суспільство є соціальною структурою, заснованою на експлуатації мережі інформаційних і комунікаційних технологій, мікроелектроніки та цифрових комп'ютерних мереж, що генерують, обробляють і поширюють інформацію на основі знань, накопичених у вузлах «networks» (мережі). Мережеве суспільство може бути визначено як суспільна інституція. Мережі не є новими. Новим є мікроелектроніка, мережеві технології, які забезпечують нові можливості для старої форми соціальної організації.

Мережеву економіку можна розглядати з декількох поглядів: як перехід від індустріальної економіки до постіндустріальної, як цифрову та інформаційну інфраструктуру, в аспекті прав інтелектуальної власності. За перехідними поглядами, наприклад, Мелуона (1998), що інформаційна революція змінила характер підприємницької діяльності. Оскільки інформація може використовуватися відразу і без особливих витрат в глобальному масштабі, вартість централізованого прийняття рішень значно зменшується. Мережева економіка є провідником постіндустріального суспільства і, водночас її можна вважати каталізатором технологічного розвитку країни.

Держави, що не приєднуються до технологічного процесу, залишаються осторонь світових економічних перетворень та ризикують зникнути як самостійні. XX ст. характеризувалося стрімкими трансформаційними процесами, які охопили всі групи країн, мали різний характер проведення та, відповідно, різні результати. Такі думки ще раз підтверджують необхідність досягнення країнами самоорганізації, отримуючи можливість прогресивно розвиватися, бути динамічними.

В умовах розвитку мережевої економіки ІТ-кластер є перспективним напрямком розвитку. Кластер підвищує конкурентоспроможність галузей та регіонів, і тому в умовах слабкої економіки є дієвим способом для малих підприємств конкурувати на внутрішньому ринку та виходити на зовнішні.

Термін «кластер» використовують в економіці, фізиці, інформатиці, біології, математики. В економічній літературі він найчастіше зустрічається в таких словосполученнях, як «економічний кластер», «діловий кластер», «промисловий кластер», «конкурентний кластер»

і т. ін. Класичним вважається визначення, запропоноване М. Портером: «Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торгових об'єднань) у певних галузях, які конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу». Однак воно хоч і враховує територіальну структуру кластера і вузьку галузеву спрямованість, але не акцентує увагу на його інноваційній складовій, що, власне, і є тою основною ознакою, яка відрізняє кластер від традиційних агломераційних форм.

Кластер, як показали дослідження, найбільш адекватно відповідає потребам сучасної глобальної економіки знань в стратегічному партнерстві між компетентними структурами. В умовах гострої конкуренції такі потреби стають своєрідним каталізатором формування кластерних об'єднань, орієнтованих на успішний розвиток бізнесу і зростання виробництва.

Тісна кооперація між компаніям, виробниками та науково-дослідницькими інститутами, навчальними та консалтинговими компаніями, які розташовані в безпосередній географічній близькості, є найбільш успішною моделлю розвитку. Фірми учасниці динамічних та активних кластерів мають кращі позиції для успіху в глобальній конкуренції, як наслідок – це дозволяє їм сприяти зростанню регіонального і національного добробуту.

Формування кластерних об'єднань відбувається з певними особливостями в кожній країні. У Німеччині кластеризація відбувається за ініціативи влади з наданням повної підтримки. У Франції відбувається за рахунок партнерства між промисловими групами, університетами та дослідницькими центрами.

Особливу популярність кластерна форма організації виробництва набула після того, як виявила свою високу ефективність у використанні нових знань і розвитку інноваційних технологій і продуктів. Досвід Силіконової долини (США) продемонстрував, що в межах глобальної циркуляції результатів науково-технічних досягнень на локальних територіях виокремлюються лідери, навколо яких формуються високоефективні локальні виробничі системи, які стають успішними при глобальній конкуренції. Фірми, розташовані в центрі кластерів, мають можливість використовувати активи місцевого рівня, одночасно запозичуючи глобальні ресурси з потоків ключових знань, інформації та навичок.

В даний час одним з ключових напрямків реформи імпортозаміщення та підтримки експорту несировинних товарів. Саме з розвитком кластерно-мережних структур пов'язані значні надії органів влади з розбудови економіки з сировинного на інноваційний шлях розвитку. Разом з тим вже зараз дослідники відзначають ряд проблем, які чинять негативний вплив на функціонування та розвиток кластерів у вітчизняній економіці: домінування державної ініціативи над приватною, переважання в кластерних структурах компаній з державною участю, стійкість вертикальних ієрархічних зв'язків між учасниками кластерних систем і т. ін.

В даний час підтримка територіальних кластерів є одним з пріоритетних напрямів державної інноваційної політики в Японії, США, Фінляндії, Нідерландах, Німеччині, Великобританії, Португалії, Франції, Іспанії, Канаді та інших країнах. За останні роки кількість кластерів зросла з 500 до 1 400, в основному за рахунок збільшення їх числа в Північній Америці, Європі, Австралії і Новій Зеландії. Таке широке поширення

кластерного підходу обумовлено його високою ефективністю і результативністю.

У розвинених країнах світу існує безліч прикладів кластерів, що демонструють високу соціально-економічне значення для країни. Так, в Італії близько 200 «промислових округів», що складаються з більш ніж 1 млн малих і середніх підприємств, забезпечують майже 6 млн. робочих місць. На окремих вузькоспеціалізованих ринках більшість з цих округів є світовими лідерами, займаючи на них 50-80% розвитку лісопромислового кластера забезпечує 10% світового експорту продуктів охоплена кластеризацією промисловість Данії, Норвегії та Швеції. У Німеччині одним з регіонів-лідерів з розвитку кластерів на своїй території є Баварія. Тут функціонують 19 кластерів в самих різних галузях: біотехнологіях, авіації, тощо. Аналіз інноваційних програм і стратегій в розвинених країнах показав, що питання кластеризації економіки є пріоритетними. Європейські програми розвитку кластерів передбачають ряд особливостей: кластерний підхід найчастіше застосовується для розвитку високотехнологічних виробництв (біотехнології, інформаційно-комп'ютерні технології і т. ін.); принцип конкуренції, згідно з яким підтримку держави отримують лише найкращі проекти.

Відзначимо також, що на рівні Європейського союзу акцентується увага на посиленні міжвідомчої координації кластерних програм. Так, в 2000-х роках було створено мережу організацій, що реалізують інформаційну, освітню та консультативну підтримку розвитку кластерів. До них відносяться:

- Європейська кластерна обсерваторія (European Cluster Observatory); мета – виявлення і картографування кластерів в регіонах Європи;
- Європейський кластерний альянс (European Cluster Alliance); мета розвиток кооперації та обміну кращими практиками між суб'єктами, які реалізують кластерну політику;
- Кластерна інноваційна платформа (Cluster Innovation Platform); мета – сприяння розвитку транскордонного співробітництва між кластерами (перш за все в сферу інтересів платформи потрапляють питання посилення підтримки малих і середніх підприємств в області екоінновацій і біотехнологій);
- Європейська група по кластерній політиці (European Cluster Policy Group); мета розробка рекомендацій для Європейської комісії та країн-членів ЄС з питань розвитку кластерів світового рівня в Європі.

У розвинених країнах світу існує безліч прикладів кластерів, що демонструють високу соціально-економічне значення для країни. Так, в Італії близько 200 «промислових округів», що складаються з більш ніж 1 млн. малих і середніх підприємств, забезпечують майже 6 млн. робочих місць. На окремих вузькоспеціалізованих ринках більшість з цих округів є світовими лідерами, займаючи на них 50-80%.

Разом з тим, застосування кластерного підходу характерно не тільки для високорозвинених країн, а й для держав з економікою, що розвивається. За даними Організації Об'єднаних Націй, в Індії понад 60% експортної продукції країни поставляється кластерами, а деякі великі кластери виробляють до 90% окремих видів продукції, що випускається в країні (наприклад, кластер з виробництва трикотажних виробів).

Таким чином, розглянуті приклади доводять, що і в розвинених, і в країнах, що розвиваються кластери є полюсами зростання.

Японська кластеризація полягає у визначенні пріоритетних напрямків розвитку економіки та стимулювання

інноваційного розвитку саме в високотехнологічних галузях: нанотехнології, інформаційно-комп'ютерні технології, медицина та біотехнології, охорона навколишнього середовища та ін. У 1970-80-х роках промислові кластери Японії виявилися під пильною увагою як центрального, так і місцевих урядів. Уряд підтримував тренд, при якому кожен регіон прагнув використовувати шляхи стимулювання зростання за рахунок власних ресурсів, формування венчурного бізнесу і нових галузей. Держава сприяла кластеризації через створення особливих економічних зон і полегшення оподаткування ефективних кластерів.

Досвід США в галузі формування кластерних структур передбачає не втручання Федерального уряду в політику окремих штатів в області регулювання регіональних кластерів, але надає їм непрямий підтримку у вигляді субсидування програм розвитку конкуренції, науково-дослідної та освітньої діяльності. Як і в США, в Канаді також відсутня єдина концепція реалізації кластерної політики на федеральному рівні. Основна роль уряду в даному випадку зводиться до встановлення загальних для економіки правил і надання консалтингових послуг.

Більше 61% промислової продукції США виробляється в рамках 300 кластерів компаній. Значну роль у розвитку кластерів і регіональної економіки США в цілому мають університети. Співпраця бізнесу та академічного середовища базується на принципі конкуренції – фінансування університету з боку приватного сектора здійснюється в залежності від результатів досліджень. Важливо відзначити, що залучення федеральної влади в XXI ст. в розвиток регіонів і особливо в формування високотехнологічних кластерів значно зросло.

Таким чином, відмінність між японським і американським типом кластерних політик полягає в ступені державного регулювання: в одному випадку держава активно

втручається в проведені територіальними органами кластерної політики, в іншому – є «спостерігачем».

В країнах, що розвиваються, реалізація концепції кластеризації відбувається також з певними особливостями, в Мексиці кластерна політика реалізується з 2005 року в різних галузях (медицина, оптичне обладнання, сільськогосподарські продукти, аерокосмічні технології, інформаційні технології, взуття, харчова промисловість) та обумовлена ресурсними, географічними і кліматичними факторами конкурентних переваг країни.

Україна, як одному з європейських держав, в своїх програмах розвитку слід враховувати те, що всі країни Європейського Союзу вже мають і реалізують свої національні програми кластеризації. Вони реалізуються відповідно до рішень Лісабонського саміту ЄС, що відбувся в 2000 р. з метою впровадження в країнах-членах Союзу економіки знань, здатної на основі інноваційних кластерів забезпечити конкурентоспроможність, що перевищує показники економік США і Японії.

Висновки. Збільшення доступу до інформації та комунікацій стимулювало глобалізацію виробництва. У свою чергу глобалізація підвищує економічну ефективність ІТ та телекомунікацій. Взаємозв'язок цих найбільших сучасних процесів зумовлює економічні підходи до успішного розвитку національних інформаційних інфраструктур. В Україні кластерний потенціал існує у сільському господарстві, виробництві продуктів харчування та металу, нафти, газу, транспортних послуг та логістиці. Залишим для подальших розробок взаємозалежність кількості/якості робочої сили країни та інформаційної складової в контексті розвитку кластеризації. Безумовно, наявність кваліфікованої робочої сили є показником економічного розвитку та наявності активного інформаційного простору.

Список використаних джерел:

1. Тоффлер Е. Третья хвиля / [Перекладач: А. Євса]; за ред. Віктора Шовкуна. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
2. Транснациональные процессы: XXI век / [ред.: Г.Ю. Семигин]. Москва : Современная экономика и право, 2004. 344 с.
3. Дудко І.Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі. Київ : КНЕУ, 2003. 208 с.
4. Бжезинский Зб. Новый Мировой Порядок в опасности из-за сопротивления широких масс населения. URL: <http://dialogs.org.ua>.
5. Богатуров А. Глобальные аспекты «цивилизационного» влияния США в XXI в. URL: <http://i-r-p.ru/page/stream>.
6. Кастильс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
7. Михайловська О.В. Вплив глобалізації інформаційного простору на розвиток міжнародних інноваційно-інвестиційних процесів : Монографія. Київ : Дакор, Видавничий дім «Скіф», 2009. 424 с.
8. Грущинська Н.М. Формування інформаційного суспільства в умовах необхідності забезпечення безпеки національної економіки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(3). С. 48–53. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23\(3\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23(3)).

References:

1. Toffler E. (2000). The third wave. Kyiv: Universe Publishing House.
2. Semigin G. (2004). Transnational processes: XXI century. Moscow: Modern Economics and Law.
3. Dudko I. (2003). US national interests in the post-bipolar world. Kyiv.
4. Brzezinski Z. (2008). The New World Order is in danger due to the resistance of the broad masses of the population. Access mode: <http://dialogs.org.ua>. (in Ukrainian)
5. Bogaturov A. (2018). Global aspects of the «civilizational» influence of the United States in the XXI century. Access mode: <http://i-r-p.ru/page/stream> (in Ukrainian)
6. Castells M. (2019). The information age: economics, society and culture / Translated. with English under scientific ed. Moscow.
7. Mikhailovskaya O. (2014). The impact of globalization of the information space on the development of international innovation and investment processes. Kyiv: Dakor, publishing house «Skif». (in Ukrainian)
8. Grushchynska N. (2016). Formuvannya informatsiinoho suspilstva v umovakh neobhodnosti zabezpechennia bezpeky natsionalnoi ekonomiky. *Naukovyj visnyk Diplomatichnoi akademii Ukrainy*, 23(3), 48–53. (in Ukrainian)

CLUSTERING OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE DEVELOPMENT OF A NETWORK ECONOMY

Summary. The article is devoted to the processes of clustering in the conditions of development of network economy, post-industrial society. The production of intellectual product and new technologies is becoming more profitable and monopolized by developed countries. Today they are suppliers of a qualitatively new unlimited resource – information and knowledge, receiving at a deliberately reduced cost limited material resources from the countries of the world periphery. This division of labor creates a new mechanism for the formation and distribution of wealth. This division of labor creates a new mechanism for the formation and distribution of wealth. The hallmarks of an information society are: an increase in the role of information and knowledge in society; an increase in the share of information communications, products and services in the gross domestic product; creation of a global information space that provides effective information interaction of people, their access to world information resources and their needs for information products and services. The issues of network economy as a conductor of post-industrial society and clustering are revealed. States that do not join the technological process remain on the sidelines of global economic transformation and risk disappearing as independent. XX century was characterized by rapid transformation processes, which covered all groups of countries, had different nature of implementation and, accordingly, different results. Such views once again confirm the need for countries to achieve self-organization, gaining the opportunity to develop progressively, to be dynamic. Foreign experience of clustering is studied and attention is paid to European states. They are implemented in accordance with the decisions of the EU Lisbon Summit held in 2000 with the aim of introducing in the member states of the Union a knowledge economy capable of ensuring competitiveness on the basis of innovation clusters that exceeds the performance of the US and Japanese economies. In Ukraine, cluster potential exists in agriculture, food and metal production, oil, gas, transport services and logistics. We will leave for further development the interdependence of the quantity / quality of the country's labor force and the information component in the context of clustering development. Of course, the availability of skilled labor is an indicator of economic development and the availability of active information space.

Key words: clustering, resources, network economy.

УДК 339.138

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-20>

Зінцьо Ю. В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стасюк С. О.

студентка

Львівського національного університету імені Івана Франка

Zintso Yuliya

*PhD in Economics, Senior Lecturer at the Department of Marketing
Ivan Franko National University of Lviv*

Stasyuk Sofia

Student

Ivan Franko National University of Lviv

НЕЙРОМАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ПРОДАЖІВ

Анотація. У роботі нейромаркетинг розглядається як потужний інструмент, який складається з комплексу прийомів та методів впливу на підсвідомість споживача задля встановлення сильнішого зв'язку між підприємством та цільовою аудиторією з метою збільшення кількості продажів. Він поєднує в собі всі ефективні стратегії звичайного маркетингу з наукою про мозок, підкріпленою діагностичними методами досліджень. До цих досліджень звертаються під час створення нової продукції або рекламної кампанії, адже вони допомагають визначити, який саме смак, колір та дизайн продукту приверне увагу покупця та здійснить найбільший вплив на нього. Знаючи нейрофізіологічні процеси емоційно-коркових реакцій покупців, маркетингологи можуть ефективно впливати на всі органи відчуттів споживачів, застосовуючи позитивні подразники (запах, звук, колір, тактильні відчуття) для ефективного просування товарів. Проте використання такого інноваційного інструменту можливе лише заздалегідь обміркованим планом та з комплексним підходом. В сучасному світі для підтримання конкурентоспроможності продукції та фірми загалом потрібно використовувати різні форми нейромаркетингу. І дизайн продукту, й інші його властивості, щоб сподобатися людям, мають впливати на всі органи чуття і на всі рівні сприйняття інформації: інтуїтивний, сенсорний, поведінковий, розумовий, почуттєвий. Всі його компоненти – це механізм маніпуляції покупцями, який допомагає кількісно збільшувати продаж продукції та монополізувати ринки. Тому для покращення ефективності збуту виробникам потрібно частіше використовувати досвід іноземних компаній та намагатись розробляти власні методи впливу на підсвідомість їхньої цільової аудиторії. Проте залишається відкритим питання розробки етичної складової новітніх нейротехнологій в області маркетингу. У статті визначено основні переваги та недоліки нейромаркетингових каналів впливу. Автори розглядають подальше їх вивчення та розробку на національному та міжнародному рівнях як один з варіантів новому поштовху розвитку збуту товару та мінімізації витрати підприємств на дороговартісні рекламні кампанії.

Ключові слова: маркетинг, нейромаркетинг, споживач, образи-метафори, візуальний мерчандайзинг, аромаркетинг, кансей-інжиніринг.

Постановка проблеми. Для завоювання лідируючих позицій на вільному ринку в епоху швидкого розвитку інформаційних технологій, підприємствам потрібно досконало знати і вивчати поведінкові реакції на різні види їхньої продукції. Нейромаркетинг сьогодні здійснив революцію у світі маркетингу і почав закликати використовувати різні стимули для впливу на людський мозок задля виконання певної дії. На основі досліджень діяльності мозку, доведено, що людина ухвалює рішення не тільки на основі раціональних суджень, а і на основі емоційних реакцій, які не може контролювати [1]. Цей факт використовують підприємства для підтримання конкурентноспроможності своєї продукції на сучасному ринку шляхом винайдення правильної системи впливу на свідоме і підсвідоме. Це означає, що, знаючи природу емоційних реакцій покупців, продавці можуть використовувати нейромаркетинг як засіб впливу на настрої і купівельну спроможність відвідувачів магазину і, як наслідок, збільшення кількості продажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрямок нейромаркетингу, який являє собою комбінацію двох сфер знань – неврології та класичного маркетингу, є відносно новим, адже докладне вивчення його специфіки почалося тільки в кінці 20 століття. Серед науковців, які першими почали досліджувати теоретичні та практичні засади нейромаркетингу, варто згадати, Дж. Залтмена, Т. Кенінга, У. Скота, В. Вундта. Можна виділити наступних вітчизняних науковців, що вивчали психологічні механізми поведінки споживачів: А. Білоуса, Ю. Губарева, О. Гугула, Д. Зінчука та ін. [2] М. Акуліч, А. Трайндл, Ф. Барден, Р. Дулі, Е. Кан та ін., які провели фундаментальні дослідження і отримали видатні результати, що допомагають зрозуміти процес мислення споживача та передбачити його поведінку при здійсненні покупки. Сьогодні цим питанням займаються А.Н. Лебедев, О.Б. Гевко, В.Н. Наумов, Е.Ю. Кан. Проте існує багато питань, які потребують подальшого дослідження і систематизації результатів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Станом на сьогодні залишаються не достатнім чином вивчені вплив окремих видів нейромаркетингу на підсвідомість споживачів та систематизація отриманих результатів. Це питання є особливо актуальним тому що кожне підприємство, корпорація, фірма зацікавлені у збільшенні прибутку і приверненні уваги якомога більшої кількості споживачів.

Цілі статті. Визначення основних видів нейромаркетингу та його інструментів, через які відбувається вплив на підсвідомість цільової аудиторії. Серед завдань роботи – дослідження сутності, видів та прийомів нейромаркетингу, його впливу на підсвідомі реакції мозку на зовнішні подразники людини та практичне застосування на прикладах провідних компаній світу.

Результати дослідження. В багатьох джерелах зазначено, що концепцію нейромаркетингу розробили психологи Гарвардського університету в 1990-ті рр. Ця спеціальна технологія лягла в основу методу професора Джеральда Залтмена, який має назву ZMET [3]. Суть цього методу полягає в тому, що для дослідження підсвідомості людини застосовують набори зображень, які викликають у споживачів позитивні емоції і запускають приховані образи-метафори, стимулюючи купівлю. На їхній основі конструюють графічні колажі, які згодом використовують у рекламних роликах. Маркетингова технологія ZMET є доволі популярною у замовників, її застосовують багато великих корпорацій, у тому числі Coca-Cola, Procter & Gamble, General Motors, Eastman Kodak, General Mills, Nestle та інші.

З прикладу США та європейських країн ми бачимо, що йде активне використання нейромаркетингу, і компанії вже змагаються не так за якість товару, як за його презентацію для споживача. Вони готові вивчати органи чуттів людини, сканувати мозок, робити фізіологічні та психологічні дослідження, витрачаючи на це мільярди і заохочуючи все більше медичних спеціалістів. Основні сфери його застосування.

1. Упізнаваність бренду. Головна умова створення успішного бренду – це тісна взаємодія компанії з цільовою аудиторією на всіх рівнях сприйняття. Завдяки методам нейромаркетингу можна визначити почуття й емоції, які викликаються у клієнтів під час взаємодії з брендом або продукцією компанії.

2. Продуктовий дизайн та інновації. За дорогою нейромаркетингу можна дослідити реакції покупців на нововведення (наприклад, оновлений дизайн) товару. Такі реакції можна побачити в результаті отримання емоцій, що знаходяться за межею логічних прогнозів маркетингологів.

3. Визначення ефективності рекламних кампаній. Нейромаркетинг дає змогу побачити як реклама впливає на підсвідомість людини та які емоції і реакції викликає.

4. Вплив на рішення про покупку. Нейромаркетинг вивчає те, що саме впливає на рішення споживача про покупку: згідно з дослідженнями, людина приймає рішення про покупку під впливом безлічі факторів (наприклад, атмосфера в магазині), і часто його неможливо пояснити логічно.

5. Онлайн-бізнес. Застосування методів нейромаркетингу в Інтернет-бізнесі є менш дороготратним. Як наслідок, нейромаркетинг є один з основних важелів впливу на активність Інтернет-користувачів.

6. Розваги. Смаки, погляди й уподобання сучасних покупців багато в чому зумовлені тим досвідом, який вони отримують від сучасних видів розваг [4].

Нейромаркетинг – одна з сучасних концепцій маркетингового впливу в роздрібній торгівлі, яка спирається на дослідження психології споживачів, що використовує технологію «сканування» мозку потенційних споживачів із метою визначити, на які образи цільова група реагує найбільш активно, і робить ставку на почуття і емоції клієнтів. Концепція передбачає, що людина сприймає подразники навколишнього середовища (наприклад презентацію товару) перш за все на рівні нейрофізіологічних сигналів.

Ось чотири провідні торгові марки, які спиралися на інструментальні методи нейромаркетингу для запуску фокус-груп та розробки маркетингових кампаній:

1. PepsiCo – компанія чіпсів Lay's, які є власністю PepsiCo, основну увагу приділяла жінкам, їхні біометричні відповіді допомогли створити ідею одноразового пакування та відповідної рекламної кампанії.

2. Компанія Coca-Cola розробила свою внутрішню лабораторію, де проводяться дослідження на основі методів нейровізуалізації, що допомагає зрозуміти, які рекламні відеоролики чи окремі кадри з реклами впливають на респондентів [5].

3. Ebay – використовуючи стратегію, основану на тестах вимірювання активності мозку та емоційних реакцій, лідер галузі нейромаркетингу, NeuroFocus, допоміг компанії Ebay створити індивідуальність свого бренду.

4. Daimler – виробник автомобілів, відомий своєю якістю всередині та зовні, від інженерії до естетики. На основі досліджень нейромаркетингу цей гігант промисловості вирішив переробити свої фари, щоб вони більш точно нагадували очі людини. За результатами фМРТ,

такий гуманістичний дизайн дав поштовх до приємної емоційної реакції.

Другою категорією методології нейромаркетингу є соціально-психологічні методи. Соціально-психологічним методом можна вважати концепцію кансей-інжинірингу, яку запропонував японський професор Намагачі Мітсуо у 1970-х рр. Концепція давала змогу перетворити емоції і переживання людини в конкретні властивості продуктів та їхній дизайн. Своєю популярністю кансей-інжиніринг завдячує компанії Mazda, а саме Тошіхіко Хірею, дизайнерові, який, проєктуючи автомобіль Mazda MX-5 Miata, використовував метод Намагачі, зокрема відслідковували рух очей, досліджували вплив звукових і тактильних рішень.

Термін «кансей-інжиніринг» з часом трансформувався в «емоційний дизайн». Проаналізувавши психологічні методи впливу на споживачів, які використовують у нейромаркетингу, можемо виокремити найголовніші групи, залежно від впливу на органи чуття людини (табл. 1).

Щодо аналізу даних, наведених у таблиці 1, варто зробити кілька важливих зауважень. Візуалізація – один з основних способів впливу на поведінку людини, тому маркетологам украй важливо розуміти, як правильно користуватися даним видом нейромаркетингу, щоб не загубитися в потоці інформаційного шуму та викли-

кати у споживача потрібні емоції. Зокрема, колірні рішення (мерчандайзинг) не можуть бути універсальними, тому що кожен колір викликає у покупця різні емоції та асоціації (табл. 2).

Отже, кольорова гамма та її поєднання відіграє важливу роль у нейромаркетинговій технології впливу на підсвідомість споживачів та активній взаємодії з ними, однак мерчандайзинг впливає лише у комплексі з іншими складовими.

Одним із найпотужніших механізмів нейромаркетингу є ароматичний маркетинг. Метою аромамаркетингу є активізація купівельної поведінки споживачів за допомогою запахів, що сприятиме позитивному настрою.

Згідно досліджень Л.І. Рюмишинової, 98% всієї рекламної інформації не сприймається взагалі, а середня тривалість сприйняття рекламного оголошення – лише 2 секунди. Застосування таких «несподіваних» подразників, як аромат, може подовжити час розгляду оголошення і спонукати людину інтенсивніше його вивчити. Експерименти показують, що ароматизація торгових приміщень здатна стимулювати динаміку продажів у середньому на 15 %, тому що не менше 70% споживачів оцінюють по запаху такі якості продукту, як свіжість і вишуканість [7, с. 42-46]. Дуже ефективно використовувати аромати для зонування торгових приміщень, офісів.

Таблиця 1

Головні інструменти психологічного впливу та варіанти застосування

Метод	Інструменти	Характеристика і масштаб впливу на споживача
Зоровий (візуальний) канал	Форма та упаковка товару Місце збуту	Правильно підібраний колір пакування або вітрини може збільшувати попит на товар на 30 %, незважаючи на те, наскільки продукт подобається покупцю
	Кольорова гамма	«Пепсі-кола», змінивши колір своєї продукції на синій, домоглась збільшення відомості марки на ринку США на 10%.
	Кіноіндустрія	Цікаве дослідження провела компанія Innerscope Research, що показала трейлери 30 фільмів більш ніж 2 тис. осіб та вимірля частоту їхніх серцевих скорочень, зміни дихання, руху очей та ступінь п'ятливості. Найсильніші реакції були викликані популярними блокбастерами, особливо фільмом «Пирати Карибського моря 3», тому не дивно, що фільм зібрав більше \$ 90 млн. за перші покази
	Відео-реклама	Рекламна кампанія Mercedes-Benz, в якій передня частина автомобіля імітувала людські обличчя. З'ясувалося, що цей ролик задіяв центр задоволення мозку респондентів, й ефективність реклами підтвердилася підвищенням продажів компанії на 12% за квартал.
Канал нюху	Аромамаркетинг	Мегамаркети Auchan у Франції ароматизували кондитерські відділи запахом різдвяного пудингу та шоколаду, що стимулювало зросту продажів на 60 %. У мережі магазинів Walmart у США розпилення ароматів хвої і мандаринів під час різдвяних розпродажів дало зростання прибутку на 22 %. В Америці й Англії повідомлення про сплату податків обробляють особливими речовинами з доволі неприємним запахом – такі квитанції оплачують набагато охочіше.
Звуковий канал	Музичний супровід	Звуковий дизайн (музичний фон) сприяє збільшенню товарообігу на 46%. У недорогих магазинах краще використовувати енергійну музику (90–110 тактів на хвилину), під яку люди швидше зважуються зробити покупку.
	Структура аудіо-повідомлень Звукове повідомлення	Системи голосового самообслуговування (IVR на базі мовних технологій), системи управління якістю обслуговування (запис і мовна аналітика, аналіз емоційного стану операторів і клієнтів контакт-центрів і автоматичний аналіз великих баз фонограм, записуваних в контакт-центрах), а також системи голосової (і мультимодальної) біометричної аутентифікації в контактцентрах. Практичне застосування дозволило обробляти більше 60% викликів в режимі самообслуговування
Смак	Смакові добавки Дегустація	Unilever спільно з Neuroconsult провів нейромаркетингове дослідження, аби зрозуміти, що думають споживачі про їхнє популярне ескімо. Результати дослідження задовольнили компанію, адже виявилось, що морозиво викликало у випробовуваних значно більше задоволення, ніж шоколад і йогурт.
Дотик	Матеріали товару Матеріали додаткових предметів	Найпростіший приклад – розроблення приємної на дотик упаковки. На рішення про покупку можуть також впливати м'якість і шовковистість тканин, одягу, постільних речей, але це вже питання якості, а не маркетингу.

Джерело: [6; 8; 9, с. 437-439; 10]

Приклади використання колірних та асоціативних рішень

Колір	Асоціація	Компанія, яка використовує колір у фірмовому стилі
Фіолетовий	Розкіш, каприз	Milka – бренд шоколаду, що належить компанії Mondelez International.
Синій	Спокій, логіка	Facebook – одна із найбільших соціальних мереж у світі. IKEA – це транснаціональна корпорація, заснована у Швеції, яка є найбільшим у світі меблевим продавцем.
Зелений	Користь, екологічність	Starbucks – компанія з продажу кави і одночасно мережа кав'ярень.
Жовтий	Веселощі, дружельюбність	McDonald's Corporation – найбільша у світі мережа ресторанів швидкого харчування. M&M's – популярні шоколадні цукерки, що випускаються компанією Mars LLC.
Помаранчевий	Грайливість, комфорт	Фанта – марка безалкогольних газованих прохолодних напоїв, які виробляє компанія The Coca-Cola Company.
Червоний	Сила, пристрасть	Coca-Cola – бренд безалкогольного газованого напою, що належить компанії The Coca-Cola Company. Kit Kat – серія шоколадних батончиків, що виробляються компаніями Nestlé і Hershey.
Рожевий	Солодкість, сексуальність	Victoria's Secret – одна з найбільш відомих у світі компаній з продажу жіночої білизни.
Коричневий	Тепло, надійність	United Parcel Service, Inc. (UPS) – компанія, що спеціалізується на експрес-доставці й логістиці.
Чорний	Ексклюзив, гламур	Chanel S. A. – компанія з виробництва одягу і предметів розкоші. Nike, Inc. – американська компанія, виробник спортивних товарів.

Джерело: [11]

Щодо звукового каналу, музика впливає на покупців не менше, ніж колір та запах. Тому у більшості великих магазинів створюють сприятливий музичний фон. За даними дослідницького агентства Magram Market Research, розмірені (близько 60 тактів за хвилину) мелодії частіше підштовхують людей до імпульсних покупок. Людина під їхньою дією може витратити на 35-40% більше грошей, ніж збиралася. Така музика рекомендована магазинам середньої і вищої цінової категорії – їх клієнти можуть дозволити собі незаплановані витрати.

Зазначивши позитивні сторони впливу нейромаркетингу для просування продуктів компаній, варто розглянути негативні сторони. Незважаючи на те, що цей напрям маркетингу є відносно новим, проте є багато недоліків, які перешкоджають його використанню. Аналіз показав, що основними проблемами нейромаркетингу є такі.

1. Прихованість досліджень та методів обробки даних. Нейромаркетингові дослідження проводяться переважно приватними компаніями або великими корпораціями, а не університетами. Через можливий страх, що конкуренти дізнаються про використовувані методи або можливе формування неетичного відношення до продукції зі сторони споживачів, компанії не розкривають методи обробки даних. Тому у багатьох учених дуже скептичне ставлення до результатів нейромаркетингових компаній, оскільки неможливо перевірити статистичні дані та умови проведення дослідження [12].

2. Невелика кількість опублікованих матеріалів у наукових журналах. Це є одним з наслідків прихованості досліджень та методів обробки даних. Наразі, найдостовірніша інформація можна дізнатися від компаній, які використовують інструментарій нейромаркетингу [13].

3. Подолання суб'єктивізму. Багато нейромаркетингових компаній заявляють, що нові методи дають змогу подолати суб'єктивізм та зрозуміти, що відчуває одна кон-

кретна людина. Однак нейромаркетингові дослідження потребують копійної тривалої роботи, тому обов'язково до досліджень потрібно залучати значну групу людей, щоб дані були статистично достовірними.

4. Вартість нейромаркетингових досліджень. Нейромаркетингові дослідження достатньо дорогі, тому що в основі досліджень лежить використання медичних досліджень з психології, нейрології та неврології шляхом впровадження дорогих медичних пристроїв (фМРТ, ЕЕГ, айтрекінг), тому далеко не кожна компанія може собі дозволити такі випробування.

5. Прагнення до отримання швидкого прибутку. Багато дослідників дійсно хочуть розвивати і вивчати цей напрям більш фундаментально, але також багато хто хоче швидко заробити на гарячій темі. Саме остання категорія може зіпсувати репутацію нейромаркетингу. При цьому залишаються відкритими питання про етичність проникнення до мозку покупця

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Отже, зазначимо, що сьогодні на зміну звичайній оцінці властивостей продукту прийшло мистецтво створювати і продавати враження, емоції, задоволення. І дизайн продукту, й інші його властивості, щоб сподобатися людям, мають впливати на всі органи чуття і на всі рівні сприйняття інформації: інтуїтивний, сенсорний, поведінковий, розумовий, почуттєвий. При цьому образний комплекс маркетингу має не лише продавати продукт, а й відображати цінності компанії (бренда), і при цьому викликати позитивний емоційний досвід у клієнтів та бажання користуватися продуктом або послугою знову. Тому використання нейромаркетингу як комплексу нейроприйомів, нейрометодів та нейротехнологій, який допомагає встановлювати комунікаційний зв'язок між підприємством та споживчою аудиторією на рівні підсвідомості обов'язкове для активізації купівлі товарів та послуг.

Список використаних джерел:

1. Палахнюк А. Аромат растуших продаж. *Рекламные идеи*. 2005. № 2. С. 36–43.
2. Окландер М., Губарева Ю. Нейромаркетинг – теорія та практика впливу на споживача. *Журнал «Економіст»*. Листопад 2014. № 11. С. 59–62.
3. Нейромаркетинг: почему о нем говорят «шепотом». URL: <http://www.vb.com.ua/articles/view/281/2009/11/13> (дата звернення: 05.02.2022)

4. Нейромаркетинг: 13 психологических советов по воздействию на потребителя. URL: <https://lpgenerator.ru/blog/2016/04/14/nejromarketing-13-psihologicheskikh-sovetov-po-vozdeystviyu-na-potrebitelya/> (дата звернення: 05.02.2022).
5. Neuromarketing: Towards a better understanding of consumer behavior. URL: https://www.researchgate.net/publication/272823068_Neuromarketing_Towards_a_better_understanding_of_consumer_behavior (дата звернення: 06.02.2022).
6. Аромагія бізнеса: вплив кольору, звуку і запаху в продажах. URL: <https://mindspace.ru/aromagiya-biznesa-vliyanie-czveta-zvuka-i-zapaha-v-prodazhah/> (дата звернення: 06.02.2022)
7. Рюмина Л.И. Манипулятивные приемы в рекламе : учеб. пособ. Москва ; Ростов-на-Дону : Изд. центр «МарТ», 2004. 235 с.
8. Нейромаркетинг, або Як заволодіти мозком покупця. URL: <http://slaidik.com.ua/nejromarketing-abo-yak-zavoloditi-mozkom-pokupcya/> (дата відвідування 08.02.2022)
9. Гугул О.Я., Зінчук Д.М. Нейромаркетинг як інструмент дослідження поведінки споживачів у системі маркетингових інновацій підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 437–440. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_76 (дата звернення: 08.02.2022).
10. Босак О.В. Дослідження впливу інструментів нейромаркетингу на поведінку споживачів. *Фінансовий простір*. 2013. № 4(12). С. 76–80.
11. Трайндл А. Нейромаркетинг. Визуализация эмоций / Арндт Трайндл –Альпина Бизнес Букс, 2007. 128 с. ISBN: 978-5-9614-0667-2, 978-3-85499-234-9.
12. Актуальность и основные проблемы внедрения. URL: <https://be5.biz/ekonomika1/r2013/3674.htm> (дата звернення: 08.02.2022)
13. Шаталов М.А., Мичка С.Ю. Нейромаркетинг как драйвер управления потребительским поведением. *Научный журнал*. 2016. № 8. С. 110–113.

References:

1. Palakhnjuk A. (2005) Aromat rastushhykh prodazh [Aroma of growing sales]. *Reklamnye ydey*, 2, 36–43. (in Russian)
2. Oklander M., Ghubarjeva Ju. (2014) Nejomarketyngh – teoriya ta praktyka vplyvu na spozhyvacha [Neuromarketing – the theory and practice of consumer influence]. *Ekonomist*, vol. 4, no. 11, pp. 59–62.
3. Nejomarketyngh: pochemu o nem ghovorjat «shepotom» [Neuromarketing: why it's talked about in a whisper]. Available at: <http://www.vb.com.ua/articles/view/281/2009/11/13> (accessed 05.02.2022).
4. Nejomarketyngh: 13 psikhologicheskikh sovetov po vozdeystviyu na potrebitelja [Neuromarketing: 13 psychological tips on consumer impact]. Available at: <https://lpgenerator.ru/blog/2016/04/14/nejromarketing-13-psihologicheskikh-sovetov-po-vozdeystviyu-na-potrebitelya/> (accessed 05.02.2022).
5. Neuromarketing: Towards a better understanding of consumer behavior. Available at: https://www.researchgate.net/publication/272823068_Neuromarketing_Towards_a_better_understanding_of_consumer_behavior (accessed 06.02.2022)
6. Aromaghiya byznesa: vlyaniye cveta, zvuka y zapakha v prodazhakh [Business aroma: the influence of color, sound and smell in sales]. Available at: <https://mindspace.ru/aromagiya-biznesa-vliyanie-czveta-zvuka-i-zapaha-v-prodazhah/> (accessed 06.02.2022)
7. Rjumshyna L.Y. (2004) Manipuljatyvnye pryemy v reklame [Manipulative techniques in advertising]. Rostov-na-Donu: «MarT». (in Russian)
8. Nejomarketyngh, abo Jak zavoloditi mozkom pokupcya [Neuromarketing, or How to Get a Buyer's Brain]. Available at: <http://slaidik.com.ua/nejromarketing-abo-yak-zavoloditi-mozkom-pokupcya/>.
9. Ghughul O.Ja., Zinchuk D.M. (2014) Nejomarketyngh jak instrument doslidzhennja povedinky spozhyvachiv u systemi marketyngovykh innovacij pidpryemstva [Neuromarketing as a tool for studying consumer behavior in the system of marketing innovations of the enterprise]. *Biznes Inform* (electronic journal), vol. 4, pp. 437–440. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_76 (accessed 08.02.2022).
10. Bosak O.V. (2013) Doslidzhennja vplyvu instrumentiv nejomarketynghu na povedinku spozhyvachiv [Research of the influence of neuromarketing tools on consumer behavior]. *Finasnovyj prostir*, vol. 4, no. 12, pp. 76–80.
11. Trajndl A. (2007) Nejomarketyngh. Vizualizacija emocyj [Neuromarketing. Visualization of emotions]. Aljpyna Byznys Buks, p. 128. ISBN: 978-5-9614-0667-2, 978-3-85499-234-9 (accessed 08.02.2022).
12. Aktual'nostj y osnovnye problemy vnedrenija [Relevance and main problems of implementation]. Available at: <https://be5.biz/ekonomika1/r2013/3674.htm> (accessed 08.02.2022).
13. Shatalov M.A., Mychka S.Ju. (2016) Nejomarketyngh kak drajver upravlenija potrebyteljskym povedenijem [Neuromarketing as a driver of consumer behavior management]. *Naukovyj zhurnal* (electronic journal), vol. 8, pp. 110–113.

NEUROMARKETING AS A TOOL FOR INCREASING SALES

Summary. At work neuromarketing is considered as a powerful tool that consists of a complex of techniques and methods of influencing the consumer's subconscious to establish a stronger connection between the enterprise and the target audience in order to increase the number of sales. It combined all the effective strategies of conventional marketing with brain science supported by diagnostic research methods. These studies are used when creating a new product or advertising campaign because they help determine which taste, color and design of the product will attract the buyer's attention and have the greatest impact on him. Knowing the neurophysiological processes of emotional and cortical reactions of customers, marketers can effectively influence all the sensory organs of consumers, using positive stimuli (smell, sound, color, tactile sensations) to effectively promote products. However, the use of such an innovative tool is possible only with a pre-thought-out plan and with an integrated approach. In the modern world to maintain the competitiveness of products and the company as a whole to use various forms of neuromarketing. Both the design of the product and its other properties, in order to please people, must affect all senses and all levels of information perception: intuitive, sensory, behavioral, mental, sensory. All its components are a mechanism for manipulating customers, which helps to quantify sales of products and monopolize markets. Therefore, to improve sales efficiency, manufacturers need to use the experience of foreign companies more often and try to develop their own methods of

influencing the subconscious of their target audience. However, the question of developing the ethical component of the latest neurotechnologies in the field of marketing remains open. The article identifies the main advantages and disadvantages of neuromarketing channels of influence. The authors consider their further study and development at the national and international levels as one of the options for a new impetus for the development of a product sales and minimizing the cost of enterprises for expensive advertising campaigns.

Key words: marketing, neuromarketing, consumer, metaphor images, visual merchandising, aroma marketing, kansei-engineering.

УДК 657.44:336.67:658.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-21>

Степаненко О. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Stepanenko Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Accounting and Consulting
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ», ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. В контексті сучасних наукових досліджень проаналізовано економічну та облікову природу категорії «фінансові результати». Виділено підходи до розуміння фінансових результатів діяльності підприємства, окреслено його якісні характеристики. Результати дослідження показали, що фінансовий результат є різницею між отриманими доходами та понесеними витратами, а його формою вираження виступає прибуток (або збиток, або нульовий результат). Розглянуто пропозиції науковців щодо побудови класифікації фінансових результатів. Обґрунтовано доцільність їх використання в обліковій практиці підприємств. Розглянуто альтернативний підхід до групування фінансових результатів з виділенням класифікаційної ознаки: фінансові результати від реалізації об'єктів обліку. Доведено, що запропонований критерій класифікації є змістовним, інформативним та дає можливість поглибити систему аналітичного обліку.

Ключові слова: фінансові результати, якісні характеристики, класифікація, економічна теорія, бухгалтерський облік, наукові дослідження.

Вступ та постановка проблеми. Ефективність управлінських рішень залежить від наявності достовірної інформації про діяльність підприємства, і особливо про позитивний фінансовий результат. Він є вагомим показником, оскільки завдяки його величині підприємство здатне розширювати свою потужність, матеріально зацікавлювати персонал, виплачувати дивіденди. Для держави кінцевим фінансовим результатом господарюючих суб'єктів є податок на прибуток; для власників, інвесторів – розподілена на їх користь частина чистого прибутку. В умовах розширення світового економічного простору, виникнення нових викликів і можливостей ринку посилюється значення саме фінансових результатів: отриманого прибутку чи понесеного збитку.

В реаліях сьогодення предметом дослідження багатьох науковців в сфері економічної теорії, бухгалтерського обліку були і залишаються економічна природа й класифікація фінансових результатів. Практичне втілення наукових здобутків українських вчених нададуть змогу ефективніше розв'язувати завдання менеджменту. Адже, успішне керівництво та інвестування неможливе без достовірної інформації, а її може забезпечити лише вдало організований обліковий процес, який ґрунтується на прогресивному практичному досвіді та глибокому аналітичному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кінцеві результати діяльності підприємства впливають не тільки на його економічне становище, а й на рівень суспільного виробництва та споживання загалом. Одним із найважливіших об'єктів бухгалтерського спостереження є фінансовий результат, що виражається прибутком або збитком. Провідні науковці в сфері економіки, обліку, аналізу, аудиту, менеджменту в своїх дослідженнях вагоме місце приділяють вивченню фінансових результатів діяльності підприємства.

Облікові проблеми фінансових результатів є предметом особливої уваги економічної науки. Дослідженням сутності фінансових результатів, прибутку, збитку, обґрунтуванням їх класифікаційних ознак, методики формування й обліку, порядку здійснення контрольних та аналітичних процедур займалися такі українські науковці: Бабіч В.В., Білик М.Д., Будько О.В., Власова Н.О., Гуцаленко Л.В., Задорожний З-М.В., Кузь В.І., Лежненко Л.І., Левицька С.О., Ловінська Л.Г., Осадча О.О., Павелко О.В., Сич Д.М., Якименко М.В.

Ефективне ведення обліку фінансових результатів, який здатний забезпечити достовірне відображення операцій та формування надійної інформації щодо них, залежить від якісно розробленого понятійного (категоріального) апарату. Проте підходи до визначення змісту, суті

даного поняття є різними як за тлумаченням так і за ступенем деталізації.

Метою статті є аналітичний огляд наукових робіт, в яких розглядалися теоретичні та практичні питання економіки та управління підприємством, бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, контролю результатів діяльності; узагальнення сучасних підходів до економічної сутності фінансових результатів, їх класифікації.

Результати дослідження. Фінансові результати відіграють важливу роль в оцінці діяльності підприємства. Це обумовлено тим, що вони є головним джерелом надходження додаткових коштів в оборот, яке дозволяє розширити обсяги виробничого й комерційного бізнес-процесів, не залучаючи банківські кредити, забезпечуючи тим самим значно вищу ефективність господарської діяльності. Аналітичний огляд історії розвитку сутності категорії «фінансові результати» засвідчило незавершеність і певну суперечність щодо її трактування як з економічної сторони так і зі сторони фінансового менеджменту (табл. 1).

З економічної сторони найбільш повно та обґрунтовано *фінансовий результат* трактується Ворониною О.О., який розглядається як «якісна характеристика фінансово-господарської діяльності підприємства, яка в цілому характеризує результат економічних відносин підприємства та зокрема відображає значущість і сталість розвитку підприємства (з погляду отриманого доходу), впливовість на його фінансово-господарську діяльність чинників зовнішнього середовища (з погляду структури та обсягів витрат) і кількісно узагальнюється у вигляді прибутків (збитків), зміни власного капіталу, його окремих складових частин» [5]. Дана інтерпретація категорії «*фінансовий результат*» є найбільш актуальною та відповідає реаліям сьогодення, а саме:

1) вона поєднує в собі різноманітні визначення фінансового результату з погляду економіки та окремих складових бухгалтерського обліку;

2) автором враховано зміни активних частин формування фінансового результату (доходів та витрат), поєднано їх із структурними елементами доходів, витрат і власного капіталу, які задіяні у формуванні та розпорядженні фінансовими результатами, що охоплює всі види діяльності підприємства (операційну, фінансову, інвестиційну);

3) науковцем виділено найсуттєвіші складові, які впливають на формування фінансових результатів – отримані доходи та понесені витрати.

Якщо розглядати сутність фінансових результатів з позиції бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, то вона дещо відрізняється від економічного трактування. Це пов'язано з тим, що результати діяльності, які відображаються у фінансовій звітності, залежать від нормативно-правового регулювання їх обліку, і відповідно, виходити за рамки законодавства не має можливості. За останнє десятиріччя за спеціальністю 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» захищено більше двадцяти дисертацій в яких об'єктом дослідження виступали фінансові результати. Майже кожен із дослідників серед винесених положень наукової новизни зазначає питання щодо уточнення категоріального апарату в частині фінансових результатів та їх класифікації, при цьому класифікаційні ознаки виділяються як для потреб бухгалтерського обліку так і для потреб управління. Розглянемо найбільш цікаві, науково й практично обґрунтовані погляди вітчизняних науковців, які зробили вагомий внесок в розвиток бухгалтерського обліку.

З метою усунення неоднозначності трактування терміну «фінансові результати» у сфері економіки, фінансів, обліку Шипіна С.Б. пропонує розглядати його з урахуванням впливу економічного, податкового та управлінського підходів на облікове відображення господарських операцій. Автор зазначає, що *фінансові результати* – це «результат господарської діяльності, що є різницею від порівняння доходів і витрат підприємства за вираховуван-

Таблиця 1

Трактування сутності категорії «фінансові результати» в дисертаціях українських науковців захищених за спеціальностями 08.00.04 та 08.00.08

№ з/п	Автор, тема дисертації (рік захисту)	Інтерпретація терміну «фінансові результати»
08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)		
1	Есманова Л.І. Управління фінансовими результатами сільськогосподарських підприємств (2009)	<i>Фінансовий результат підприємства (з економічної точки зору)</i> – різниця між тим, що одержало підприємство за виконану господарську операцію, або декілька операцій і тим, що фактично витратило на них у процесі виробничо-господарської діяльності з метою забезпечення економічної вигоди, а також використання цієї позитивної різниці протягом операційного циклу та в разі виникнення надзвичайних подій [1]
2	Семерунь Л.В. Ефективність управління фінансовими результатами торговельних підприємств (2011)	<i>Фінансові результати діяльності підприємства</i> – система взаємопов'язаних фінансових показників, що визначаються поетапно як різниця між доходами і витратами, які узагальнюють підсумки різних напрямів діяльності та характеризують абсолютну ефективність господарювання підприємства [2]
3	Скалюк Р.В. Економічний механізм управління фінансовими результатами господарської діяльності промислових підприємств (2012)	<i>Фінансовий результат господарської діяльності підприємства</i> – підсумковий показник ефективності господарської діяльності, що відображає загальну величину економічних вигод отриманих (втрачених) підприємством, можливість забезпечення прибутковості та економічного розвитку підприємства [3]
08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит		
4	Білик Т.О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка і прогнозування (2009)	<i>Фінансові результати підприємства</i> – прибуток або збиток суб'єкта господарювання, що визначається як різниця між сукупними доходами та витратами підприємства і за позитивного його результату представляє додаткову вартість, виступає одним із джерел фінансування подальшого розвитку та поточної діяльності підприємства, основним критерієм оцінки її ефективності [4]

Джерело: згруповано за інформацією [1-4]

ням суми податків, що визначається за визначений період в цілому або за видами діяльності, та узагальнюється у вигляді показників (прибутку (збитку))» [6]. З позиції науковця наведене трактування здійснене з метою: 1) удосконалення нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в частині уточнення понятійного апарату; 2) підвищення інформаційного забезпечення системи управління підприємством через однозначне їх розуміння; 3) створення основи для удосконалення методики обліку фінансових результатів.

Ратушна О.П. розглядає фінансові результати з позиції економічного, бухгалтерського та управлінського підходів, яке інтерпретує як «бухгалтерську категорію, що формується на основі порівняння доходів і витрат звітного періоду для визначення похідних величин (прибуток, збиток, нульовий результат), які характеризують результативність діяльності підприємства» [7]. В даному тлумаченні автор чітко відображає зміст, суть і форму прояву фінансових результатів, оскільки дана категорія виступає узагальнюючою та за результатом якої визначаються показники результативності суб'єкта господарювання.

Скрипник М.Є. надає авторське бачення сутності фінансових результатів, та зазначає, що «*фінансовий результат* як облікова категорія визначається у вигляді співвідношення між доходами і витратами або приростом (зменшенням) власного капіталу, генерованим у процесі діяльності підприємства за звітний період (за винятком зміни капіталу за рахунок внесків або вилучення власниками)» [8]. На думку автора, запропоноване визначення більш повно розкриває сутність результатів діяльності, їх особливості як об'єкта обліку з метою упорядкування та однозначного розуміння бухгалтерської термінології для цілей управління підприємством.

Проведений аналіз категоріального апарату в економічній теорії, фінансах, менеджменті, бухгалтерському обліку свідчить, що підходи до розуміння категорії «фінансові результати» залежить від багатьох факторів,

а саме: 1) суспільно-політичного устрою країни; 2) предмета та рівня розвитку науки; 3) положень нормативно-правових документів певного історичного етапу країни. Але не дивлячись на розбіжності в тлумаченні терміну «фінансові результати» в кожній його інтерпретації прослідковується одна спільна думка – результат діяльності підприємства залежить від величини отриманих доходів та понесених витрат, а узагальнюючим показником від їх порівняння є прибуток (або збиток, або нульовий результат). На рис. 1 наведено обліково-економічну характеристику фінансового результату та підходи до його розуміння, які виділено при проведенні даного дослідження.

Важливе місце в системі бухгалтерського обліку відводиться групуванню однорідних об'єктів за певними класифікаційними ознаками. Класифікація як наука лежить в основі будь-якої теорії, вона необхідна для побудови загальних підходів у вивченні бізнес-процесів. Для фінансових результатів як об'єкта обліку, в першу чергу, потрібно знайти його види, які мають бути впорядковані за певними принципами. І це стає можливим за умови побудови логічних і обґрунтованих класифікаційних рядів. Класифікація є методом пізнання об'єкту, що вивчається: чим більше ознак класифікації, тим вища міра їх вивчення, і це сприяє підвищенню ефективності управління.

Відсутність єдиного, узагальненого підходу до класифікації фінансових результатів негативно відбивається на достовірності, зрозумілості та аналітичності бухгалтерської інформації. В контексті сучасних наукових досліджень слід відзначити два підходи до виділення критеріїв класифікації результатів діяльності, які доповнивши один одного дадуть ефективну класифікаційну модель, яку доцільно адаптувати в бухгалтерську практику підприємств. Через розробку класифікаційної матриці як основи організації бухгалтерського обліку формування фінансових результатів, Шипіна С.Б. [6] групує їх в розрізі господарських операцій (формування та визнання,

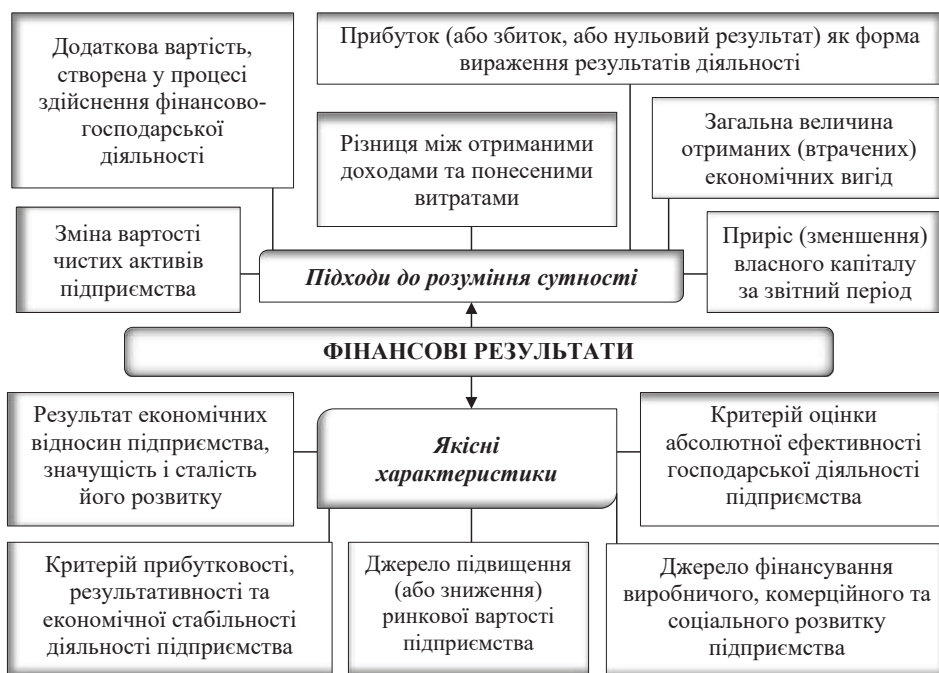

Рис. 1. Якісні характеристики фінансових результатів та сучасні підходи до тлумачення їх сутності

Джерело: побудовано автором за результатами проведеного дослідження

використання, розподілу), при цьому деталізовано виділяє критерії класифікації (табл. 2). З іншої сторони, Гавриленко О.Є. [9] пропонує нові класифікаційні ознаки, які зорієнтовані на відображення можливостей та ступеня задоволення інформаційних потреб користувачів (табл. 2).

Такий підхід до класифікації фінансових результатів є багатограним, науково обґрунтованим, а його практичне використання сприятиме розширенню аналітичності облікової інформації. Зміст класифікації повинні визначати не ті, хто її складає, а ті, для кого вона складена. Відповідно, це дасть можливість створити методологічну основу та забезпечити менеджмент повною, достовірною й деталізованою інформацією.

В системі бухгалтерського обліку (з позиції рахунків обліку) існує три види фінансових результатів: 1) результат операційної діяльності; 2) результат фінансових операцій; 3) результат іншої діяльності. Якщо розглядати об'єкти обліку з позиції їх реалізації (продажу), то в ході цього процесу виникають взаємопов'язані доходи та витрати. При їх співставленні будуть утворюватись фінансові результати у вигляді прибутку (збитку) від про-

дажу відповідного активу. Для підвищення аналітичності інформації про кінцеві результати, які виникають в процесі реалізації пропонується їх класифікувати через призму об'єктів обліку, які підлягали продажу (табл. 3).

Запропонований підхід до групування фінансових результатів, які виникають при реалізації об'єктів обліку забезпечить формування якісного інформаційного підґрунтя для системи управління підприємством, що буде сприяти підвищенню ефективності діяльності та зростанню конкурентоспроможності. Виділення фінансових результатів від реалізації дасть можливість аналізувати сильні та слабкі сторони цього процесу.

Висновки. Фінансові результати підприємства є плінним показником, який змінюється під дією зовнішніх та внутрішніх факторів. Зі сторони зовнішніх факторів на величину результатів діяльності впливають: економічна нестабільність в державі та світі; цінова політика на паливо, енергію; система оподаткування; порушення договірних зобов'язань з боку контрагентів; інвестиційна та кредитна політика. До внутрішніх факторів відносяться:

Таблиця 2

Критерії класифікації фінансових результатів в контексті наукових досліджень

Автор, тема дисертації (рік захисту)	Класифікаційні ознаки (пропозиції науковця)	Мета класифікації
Шипіна С.Б. [6] Бухгалтерський облік і контроль фінансових результатів: теоретико-методичний аспект (2013)	за видами діяльності	Підвищення точності, достовірності та оперативності отримання бухгалтерської інформації
	за характером (напрямами) використання	
	за звітним періодом формування показників	
	за показниками фінансової звітності (відповідно до методики розрахунку)	
	за елементами, які встановлюють взаємозв'язок між бухгалтерським і податковим обліком	
	класифікація рахунків	
	за розподілом прибутку в звітному періоді	
	за елементами, які регулюють розмір кінцевого фінансового результату	
	за способами розкриття додаткової інформації	
	за джерелами формування	
	за відповідністю плану	
	за значення підсумкового результату господарювання	
Гавриленко О.Є. [9] Облік і внутрішній контроль фінансових результатів на підприємствах міського транспорту (2019)	за порядком відображення в різних формах звітності	Підвищення інформативності даних про формування фінансових результатів для управлінських цілей
	за методом формування	
	за значенням для різних груп користувачів	
	за результатом контролю	

Джерело: побудовано за інформацією [6; 9]

Таблиця 3

Класифікація фінансових результатів на етапах процесу реалізації об'єктів обліку

Класифікаційна ознака	Деталізація фінансових результатів	Мета класифікації
Фінансові результати від реалізації об'єктів обліку	результат від реалізації готової продукції	Поглиблення системи аналітичного обліку фінансових результатів, їх ідентифікація з позиції реалізації конкретних об'єктів обліку, створення передумов для задоволення управлінських потреб підприємства
	результат від реалізації товарів	
	результат від реалізації виконаних робіт	
	результат від реалізації наданих послуг	
	результат від реалізації необоротних активів та груп вибуття, які утримуються для продажу (в розрізі об'єктів: основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів)	
	результат від реалізації виробничих запасів	
	результат від купівлі-продажу іноземної валюти	
результат від реалізації фінансових інвестицій		

Джерело: авторська розробка

1) облікова політика підприємства (в частині визнання, оцінки доходів і витрат як складових фінансового результату);

2) обсяг і якість реалізованої готової продукції (товарів, робіт, послуг) як основа чистого доходу від реалізації, їх рівень собівартості;

3) система ціноутворення, маркетингова діяльність, якість менеджменту підприємства.

За результатами проведеного дослідження слід зазначити, що в сучасному розумінні економічної теорії позитивний фінансовий результат є головною метою та основним стимулом розвитку підприємницької діяльності. Він є показником, що характеризує винагороду підприємця за здійснення нововведення та зазнаний ризик. Фінансовий результат є основним джерелом притоку додаткових коштів на підприємство, характеризується постійним оновленням, що забезпечує позитивну динаміку грошових

потоків та є основою постійного нарощення обсягів діяльності.

Отже, здійснення підприємницької діяльності, – в першу чергу, це процес прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів. Кожне рішення базується як на зовнішніх, так і на внутрішніх факторах, альтернативних можливостях вибору та стратегічних цілях розвитку підприємства. Відповідно, формування фінансових результатів є невід’ємною частиною загальної системи господарювання, яка пов’язана з прийняттям рішень щодо отримання саме позитивного результату у вигляді прибутку. Ефективне формування фінансових результатів являє собою такий варіант прийняття рішень щодо генерування доходів та оптимізації витрат, який даватиме можливість підвищити ефективність діяльності підприємства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Есманова Л.І. Управління фінансовими результатами сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Суми, 2009. 19 с.
2. Семерунь Л.В. Ефективність управління фінансовими результатами торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2011. 22 с.
3. Скалюк Р.В. Економічний механізм управління фінансовими результатами господарської діяльності промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Хмельницький, 2012. 25 с.
4. Білик Т.О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка і прогнозування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2009. 24 с.
5. Вороніна О.О. Управління фінансовим результатом промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2009. 23 с.
6. Шипіна С.Б. Бухгалтерський облік і контроль фінансових результатів: теоретико-методичний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2013. 23 с.
7. Ратушна О.П. Облік і аналіз фінансових результатів: методика та організація : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2013. 18 с.
8. Скрипник М.Є. Облік і аналіз фінансових результатів в управлінні виробничим підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2014. 26 с.
9. Гавриленко О.Є. Облік і внутрішній контроль фінансових результатів на підприємствах міського транспорту : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Одеса, 2019. 21 с.

References:

1. Esmanova L.I. (2009) *Upravlinnja finansovymy rezuljtatamy siljskoghospodarsjkykh pidprijemstv* [Management of financial results of agricultural enterprises] (PhD Thesis), Sumy.
2. Semerunj L.V. (2011) *Efektivnistj upravlinnja finansovymy rezuljtatamy torghoveljnykh pidprijemstv* [Effective management of financial results of commercial enterprises] (PhD Thesis), Donetsk.
3. Skaliuk R.V. (2012) *Ekonomichniy mekhanizm upravlinnia finansovymy rezuljtatamy hospodarskoi diialnosti promyslovykh pidprijemstv* [Economic mechanism for managing the financial results of economic activity of industrial enterprises] (PhD Thesis), Khmelnytskyi.
4. Bilyk T.O. (2009) *Finansovi rezultaty diialnosti malykh pidprijemstv: otsinka i prohnozuvannia* [Financial results of small enterprises: evaluation and forecasting] (PhD Thesis), Kyiv.
5. Voronina O.O. (2009) *Upravlinnia finansovym rezuljtatom promyslovoho pidprijemstva* [Management of financial results of an industrial enterprise] (PhD Thesis), Kharkiv.
6. Shypina S.B. (2013) *Bukhhalterskyi oblik i kontrol finansovykh rezultativ: teoretyko-metodychnyi aspekt* [Accounting and control of financial results: theoretical and methodological aspect] (PhD Thesis), Zhytomyr.
7. Ratushna O.P. (2013) *Oblik i analiz finansovykh rezultativ: metodyka ta orhanizatsiia* [Accounting and analysis of financial results: methodology and organization] (PhD Thesis), Kyiv.
8. Skrypnyk M.Ye. (2014) *Oblik i analiz finansovykh rezultativ v upravlinni vyrobnychym pidprijemstvom* [Accounting and analysis of financial results in the management of a manufacturing enterprise] (PhD Thesis), Kyiv.
9. Havrylenko O.Ye. (2019) *Oblik i vnutrishnii kontrol finansovykh rezultativ na pidprijemstvakh miskoho transportu* [Accounting and internal control of financial results at public transport enterprises] (PhD Thesis), Odesa.

INTERPRETATION OF THE ACCOUNTING AND ECONOMIC CATEGORY «FINANCIAL RESULTS», THEIR CLASSIFICATION

Summary. The financial result is the final expression of the business processes of the enterprise: supply, production, sales, for the implementation of which requires constant capital of the owners. In the context of modern scientific research, the economic and accounting nature of the category «financial results» is analyzed. Approaches to understanding the financial results of the enterprise are highlighted, its qualitative characteristics are outlined. The results of the study showed that the financial result is the difference between income and expenses incurred, and its form of expression is profit (or loss, or zero result). From the standpoint of economic

theory, accounting, analysis, the financial result is characterized as: 1) a criterion for assessing the absolute efficiency of the enterprise; 2) the criterion of profitability, efficiency and economic stability; 3) the result of economic relations of the enterprise and its sustainable development; 4) the source of increase (decrease) in the market value of the enterprise; 5) source of funding for production, commercial and social development of the enterprise. The proposals of scientists to build a classification of financial results are considered. The expediency of their use in the accounting practice of enterprises is substantiated. An alternative approach to the grouping of financial results with the allocation of a classification feature: financial results from the sale of accounting objects. It is proved that the proposed classification criterion is meaningful, informative and allows to deepen the system of analytical accounting. The results of the study showed that the value of financial results can change under the influence of external and internal factors. The factors of the external environment include: economic instability in the state and the world; pricing policy for fuel, energy; taxation system; breach of contractual obligations by counterparties. Internal factors are: 1) the accounting policy of the enterprise; 2) the volume and quality of sold finished products (goods, works, services); 3) pricing system, marketing activities, quality of enterprise management. It is proved that the effective formation of financial results depends on making informed decisions about revenue generation and cost optimization, which will improve the efficiency of the enterprise as a whole.

Key words: financial results, qualitative characteristics, classification, economic theory, accounting, scientific research.

УДК 336.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-22>

Фролов С. М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національного аграрного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9374-7274>*

Орлов В. В.

*кандидат економічних наук,
перший заступник голови Дніпропетровської ОДА
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2052-6654>*

Козьменко Є. С.

*аспірант
Сумського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2721-2997>*

Frolov Serhiy

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance
National Agrarian University*

Orlov Volodymyr

*Ph.D. in Economics,
First Deputy Head of the Dnipropetrovsk
Regional State Administration*

Kozmenko Yevhenii

*Postgraduate Student
Sumy State University*

ЕКОСИСТЕМА КРИПТОВАЛЮТ ЯК БІЗНЕС-МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА МАКРОРІВНІ

Анотація. В статті зазначено, що на сучасному етапі в дослідженнях, в першу чергу зарубіжних науковців, децентралізовані фінанси визначають як такі, які базуються на екосистемі криптовалют. Проаналізована динаміка ринкової капіталізації криптоактивів згідно статистики Міжнародного валютного фонду (МВФ). На основі даних МВФ розрахована структура ринкової капіталізації біткоіну, ефіріуму, стейблкоіну за вищевказаний період. На основі даних МВФ зроблений аналіз показників, що характеризує стан формування екосистеми криптовалют, а саме: волатильність біткоіна та ринкову капіталізацію токенів. Відзначено, що досить швидкі темпи розповсюдження в глобальному фінансовому просторі, а особливо зростання привабливості криптовалют в країнах з фінансовими ринками, що розвиваються, вимагають вивчення можливих ризиків, які виникають внаслідок формування екосистеми криптовалют та децентралізованих фінансів для забезпечення стабільності централізованої фінансової системи. Акцентована увага на проблемі, що формується суто в площині децентралізованих фінансів та пов'язана з розвитком пірингового кредитування, а також з розвитком краудфандингу, краудінвестингу. Зроблено узагальнення стосовно розуміння екосистеми в фінансовій системі (фінансова екосистема), що в сучасних дослідженнях використовується на двох рівнях: на мікрорівні відображає певну бізнес-модель фінансової установи, а на макрорівні – трансформацію фінансової системи під впливом фінансових технологій. Запропоновано класифікацію необанків із їх акцентуацією на рівні цифровізації.

Ключові слова: децентралізовані фінанси, екосистема криптовалют, волатильність криптовалют, пірингове кредитування, необанки.

Вступ та постановка проблеми. В цілому, дослідження та аналіз наукових публікацій, а також матеріалів міжнародних фінансових організацій, в першу чергу МВФ дали змогу провести систематизацію та сучасну класифікацію грошей, покладену в основу визначення централізованих та децентралізованих фінансів. В той час, необхідно також зазначити, що за даними МВФ Україна віднесена до країн з топ-економікою з позиції найбільших інтернет відвідувачів платформ, на яких відбуваються операції з криптовалютою поряд з економіками розвинених країн та лідерів світової економіки. Обсяг ринку криптовалют та її різновиди з року в рік мають тенденцію до зростання. Враховуючи динаміку структури ринкової капіталізації криптоактивів та показників, що характеризують стан формування екосистеми криптовалют виникає необхідність вивчення можливих ризиків, які зароджуються внаслідок формування екосистеми криптовалют та децентралізованих фінансів для забезпечення стабільності централізованої фінансової системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Стосовно розуміння фінансової екосистеми, то на сучасному етапі вже напрацьований певний матеріал, який зосереджений навколо впровадження фінансових технологій в діяльність фінансових установ, а також інтеграційних процесів. В даному контексті дослідники, як правило фінансову екосистему визначають як певну бізнес-модель функціонування фінансових установ і в першу чергу це стосується банків, які наразі є лідерами по впровадженню сучасних фінансових технологій. Так в роботі Мельника В. М. та Ломачинської І. А. зазначено, що «у результаті розвитку фінансiалiзацiї економiчного розвитку модернiзуються базовi елементи економiчної системи, що зумовлює формування фiнансової економiки як системи теоретико-прикладних знань, в основi якої – глобальний контроль над грошима та їх потоками, рухом капiталу, цiлiсний контроль фiнансiв над соцiально-економiчними процесами та їх визначальна роль у формуваннi поведiнки економiчних суб'єктiв як на нацiональному, так i наднацiональному та глобальному рiвнях» [1]. Борисова Л. Є., Колесник О. О., Шрамко О. О., досліджуючи особливості розвитку сучасного банкінгу зазначають, що фінансова екосистема є саме бізнес-моделлю [2]. Зокрема вони визначають чотири переваги: по-перше це модульний принцип за яким формується бізнес-модель, що відрізняє її від вертикально-інтегрованих та ієрархічних систем; по-друге це кастомізація, яка передбачає, що банк працює на відкритий ринок та орієнтується на запити своїх клієнтів та власні можливості; по-третє – багатосторонні відносини, що виникають між учасниками екосистеми; по-четверте – координація через впровадження загальних стандартів, правил і процесів. Автори вважають, що результатом «буде відкрита екосистема з безліччю різних учасників, які конкурують між собою за надання фінансових і нефінансових продуктів і послуг, які необхідні і важливі для корпоративних клієнтів» [2]. В роботі Благуна І. І. зазначається, що «розвиток фінансових технологій (ФінТех) стимулює зміни концепції функціонування фінансового ринку та появи нових форм фінансових посередників, серед яких найбільш популярними на сьогодні стають необанки» [3]. Автором запропоновано «класифікацію необанків із акцентацією на рівні їхньої цифровізації: диджитал-банкінг (формування профілю клієнта й омніканальність); відкритий банкінг (початок творення екосистеми з залученням третіх осіб із кола нефінансових установ, налагодження співпраці на основі використання АРІ-технологій); відкритий Х-банкінг із трансформацією на фінансову універсальну технологічну компанію (банки використовують

інформацію та створюють спільний ринок із фінансовими та нефінансовими установами задля всебічного задоволення потреб клієнта)» [4]. По суті автор акцентує увагу на тому, що еволюція необанків призводить до формування бізнес-моделі у вигляді фінансової екосистеми та розкриває основні етапи її формування. На його думку фінансова універсальна технологічна компанія «є результатом інтеграційно-конвергентних процесів між банками, фінансовими та нефінансовими установами, що функціонує на основі єдиної цифрової платформи та характеризується трансформацією від багатоканальності до омніканальності з виходом за межі не тільки банківського, а й фінансового профілю та реалізацією концепції клієнтоцентризму через надання інтегрованого продукту» [4]. Не зважаючи на те, що автор не стверджує напямучу наявність двох рівнів, на яких формується фінансова екосистема по суті це підтверджує, визначаючи на мікрорівні існування фінансової універсальної технологічної компанії, яка за базовими характеристиками відповідає бізнес-моделі за принципом фінансової екосистеми, а на макрорівні власне формування фінансової екосистеми, яка корелює з її розуміння в стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Так зокрема автор зазначає, що сучасну фінансову екосистему варто розглядати саме на макрорівні як «сукупності провайдерів послуг (фінансових і нефінансових установ), інститутів інфраструктури (професійних учасників фінансового ринку, технологічних компаній, стартапів), органів регуляції та контролю, а також експертного середовища, які діють на засадах колаборації з дотриманням принципів сталого розвитку задля надання інтегрованих послуг із орієнтацією на індивідуальний профіль споживачів – економічних агентів» [4]. На думку Поченчук Г. М. та Бабух І. Б. «Екосистему фінансових послуг можна визначити як бізнес-модель фінансового посередництва, що забезпечує продуктивнішу співпрацю та конкуренцію для створення кращого клієнтського досвіду, в якій будуть встановлені партнерські відносини з усіма виробниками фінансових продуктів і послуг, а також супутніх товарів. Побудова такої екосистеми вимагає забезпечення омніканальної взаємодії з клієнтами (новий інтегрований, більш персоналізований підхід до клієнтів, який припускає можливість надання клієнтам різних каналів продажів – віртуальних або реальних, їх швидке інформування та врахування запитів), гнучкості та адаптивності послуг, що надаються, їх кастомізації (розроблення необхідного клієнту продукту на основі вивчення накопичуваної інформації про попередні покупки та вивчення поведінкових моделей). Також необхідно враховувати ту обставину, що основою екосистеми є високотехнологічна платформа» [5]. В стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року також передбачено формування саме фінансової екосистеми та відповідно визначені чотири групи основних її суб'єктів: провайдери фінансових послуг – компанії, державні інституції, які безпосередньо надають фінансові продукти та сервіси кінцевим споживачам; інфраструктура та технології, до яких віднесені компанії та державні інституції, які надають продукти, сервіси та рішення для провайдерів фінансових послуг та інших учасників фінансового сектору; регуляція та контроль – державні інституції, які формують правила взаємодії всіх учасників фінансової екосистеми та здійснюють контроль за їх дотриманням; експертиза – учасники, які своїми сервісами та рішеннями створюють підґрунтя для подальшого професійного розвитку в першу чергу учасників екосистеми [6].

На думку Довгань Ж.М. однією з головних тенденцій розвитку ринку екосистем є активна боротьба за клієнта

і частку продуктів, що надаються йому, а також сервіси. Цілоком погоджуємось з позицією автора щодо того, що в центрі уваги «будь-якої екосистеми завжди знаходиться клієнт. Екосистема дає можливість створювати технології і надавати послуги далеко за межами банківського сектору. Фінансові сервіси, споживчі товари, будівництво, охорона здоров'я, лайфстайл, телеком, електронна комерція, B2B-послуги є тими сферами, на яких банки сконцентрують основну увагу» [7].

Зважаючи на вищевикладене, доречним буде провести подальший поглиблений аналіз наукових досліджень з приводу цих питань.

Метою статті є комплексний аналіз теоретичних та практичних досліджень, що пов'язані з активним розвитком цифрової валюти, нових фінансових технологій, створенням фінансової екосистеми як бізнес-моделі фінансового посередництва.

Виклад основного матеріалу. Національний банк України починаючи з 2016 року активно працює над проектом е-гривня. Наразі в рамках даного проекту передбачено можливість запровадження як централізованої так і децентралізованої моделі емісії [8]. За умови реалізації централізованої моделі емісію е-гривні буде здійснювати виключно Національний банк України. При цьому будуть створені е-гаманці, облік яких буде здійснюватися у єдиному центральному реєстрі, який також буде повністю підконтрольний НБУ, оскільки рішення про будь яку операцію буде також приймати виключно НБУ. При цьому інші банки будуть долучені до операцій лише як агенти для розрахунків та розповсюдження е-гривні. При цьому наразі не визначено вимоги до таких банків-агентів.

При реалізації децентралізованої моделі роль НБУ буде зводиться до контролю за емісією е-гривні, право на яку можуть отримати як банки так і небанківські фінансові установи. При цьому у емітентів буде право обирати рівень прозорості користувачів е-гривні (з повною/частковою ідентифікацією та без ідентифікації).

За даними Міжнародного валютного фонду Україна віднесена до країн, з топ-економікою з позиції найбільших інтернет відвідувачів платформ, на яких відбуваються операції з криптовалютою (таблиця 1) поряд з економіками, економічно розвинених країн та лідерів світової економіки такими як США, Німеччина, Об'єднане Королівство та інші. Тому ймовірність того, що реалізація проекту НБУ щодо запровадження е-гривні може викликати певний інтерес та набуде розповсюдження є достатньо високою.

Унікальність відвідувачів за жовтень 2020 – червень 2021 року.

Варто зазначити, що на сучасному етапі в дослідженнях в першу чергу зарубіжних науковців децентралізовані фінанси визначають як такі, які базуються на крипто екосистемі. Розвиток нових фінансових технологій, які призвели до появи цифрової валюти та її привабливість в першу чергу як активу для інвестування сформували вже певну крипто екосистему, оскільки наразі мова вже йде не лише про саму валюту, а і про функціонування криптобірж та вже цілісної системи, яка включає різних учасників: емітентів, тих хто забезпечує майнінг, агентів та свого роду посередників, в операціях з криптовалютою, і особливо в процесі обертання стейблкоїнів.

Обсяг ринку криптовалюти та її різновиди з року в рік мають тенденцію до зростання. Так, якщо проаналізувати ситуацію лише за період 2020 – вересня 2021 року, то ринкова капіталізація криптоактивів суттєво зросла (рис. 1). Зокрема обсяг ринкової капіталізації криптоактивів лише за період менше ніж в два роки зріс більше ніж в 10,5 разів з 191,6 млрд доларів станом на початок 2020 року до 2027,5 млрд доларів станом на кінець вересня 2021 року, але враховуючи різкі коливання в показнику за період важливим є також розуміння розриву між мінімальним та максимальним значенням. Стосовно показника сумарного обсягу ринкової капіталізації, то починаючи з січня по травень 2021 року відбулось досить різке зростання, після чого ринок продемонстрував різке скорочення. Відповідно розрив між мінімальним та максимальним значенням становив більше ніж в 20 разів.

Найбільш значимим за цей період видом криптовалюти є біткоїн, його поведінка в значній мірі визначає поведінку показника ринкової капіталізації, між цими показниками встановлено високий рівень кореляційної залежності – 0,967. Ринкова капіталізація біткоїна збільшилась за аналізований період більше ніж в 6 разів, але це збільшення не є максимальним. Значно більше ринок підігріло зростання ринкової капіталізації криптовалюти Етерум, розрив між значенням на початок і кінець аналізованого періоду становить більше ніж 40 разів. Стосовно стейблкоїнів, то на відміну від інших видів криптовалюти його динаміка найбільш врівноважена та демонструє стабільне зростання. Це в першу чергу обумовлено прив'язкою курсу стейблкоїнів до фіатної валюти, для якої не характерні такі різкі коливання.

Водночас необхідно відзначити, що структура ринку криптовалюти є нестабільною, що характерно

Таблиця 1

Географія найбільших інтернет відвідувачів, [9]

Топ – економіки	Рівні							
	1	Туреччина	Китай	США	США	Туреччина	Корея	Російська Федерація
	2	Російська Федерація	Україна	Об'єднане Королівство	Німеччина	Корея	Російська Федерація	Тайвань, провінція Китаю
	3	Об'єднане Королівство	В'єтнам	Іспанія	Франція	Китай	Туреччина	Німеччина
	4	Бразилія	США	Німеччина	Об'єднане Королівство	Тайвань, провінція Китаю	США	Україна
	5	Аргентина	Російська Федерація	Франція	Нідерланди	Гонг Конг	Польща	Бразилія
	Binance	Huobi	Coinbase	Kraken	FTX	Bithumb	Bitfinex	
	Біржі							

Джерело: [9]

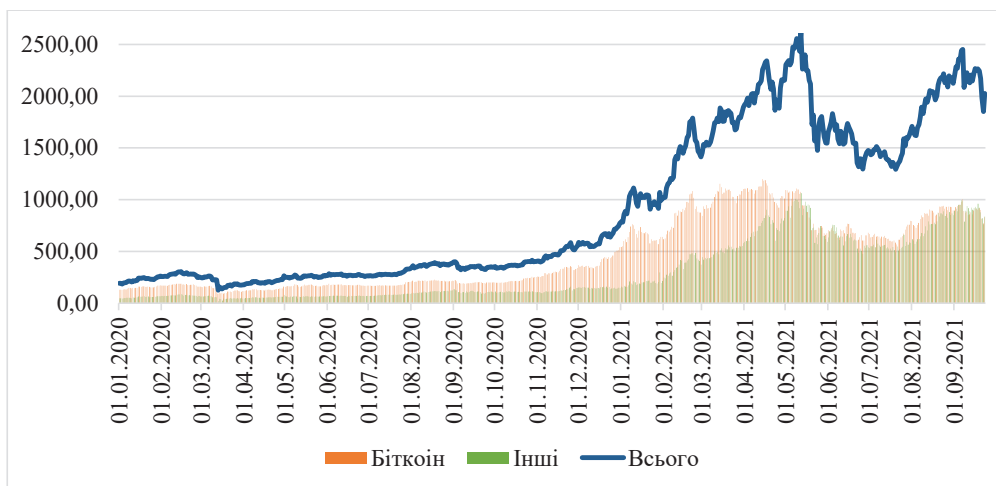

Рис. 1. Динаміка ринкової капіталізації ринку криптоактивів, млрд доларів

Джерело: складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [10]

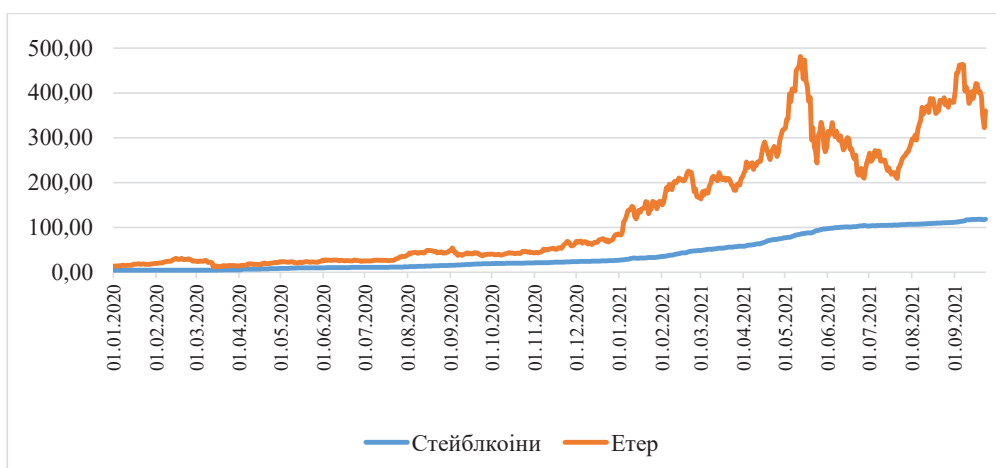

Рис. 2. Динаміка ринкової капіталізації окремих криптоактивів, млрд доларів

Джерело: складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [10]

для нового ринку, який знаходиться в стадії свого становлення. Так станом на початок 2022 року в переліку криптовалют на криптобіржах наявні 200 видів, але найбільш значимими є ті, які зазначено вище – біткоїн, ефіріум, тезер. Це підтверджує і розрахована на основі даних Міжнародного валютного фонду структура ринкової капіталізації (рис. 2). Зокрема середнє значення частки біткоїна у формуванні ринку криптовалюти становить 57,7 % (при мінімальному – 38,12 % та максимальному 74,24 %) за аналізований період. Частка ефіріума коливалась від 7,14 % до 20,59 %, а середнє значення знаходилось в межах 12,41 %. Варто також зазначити, що питома вага стейблкоїнів поступово зростає від 1,5 % на початок 2020 року до 8,15 % на вересень 2021 року. Саме стейблкоїни, що мають забезпечення у вигляді найбільш значимої міжнародної фіатної валюти у вигляді долару США, євро тощо поступово нарощують довіру, а отже і зростання попиту та відповідної частки на ринку. Водночас, аналізуючи загальну динаміку структури за наведений період, очевидно є поступове зменшення частки біткоїну, відносно незначне зростання ефіріуму та поступове збільшення частки інших криптовалют.

Таким чином можна відзначити не сформованість ринку криптовалют, а також його розмір є несуттєвим, порівняно з ринком, що обслуговується фіатною валютою. Крім того криптовалюта демонструє суттєву волатильність. Так за даними Міжнародного валютного фонду (рис. 3) волатильність біткоїну є досить значною, а отже ризик її використання є високим.

Звертає також на себе увагу і волатильність показника ринкової капіталізації токенів. В даному випадку варто зазначити, що токени не розглядають як криптовалюту, але вони мають безпосереднє відношення до фінансових активів, оскільки фактично виконують роль електронного замітника цінних паперів, такий інструмент стає все більш актуальним для фондових ринків світу, обсяг операцій з їх використанням досить суттєво зростає, а тому і визначається їх ринкова капіталізація, зростання якої розпочалося з початком 2021 року.

Таким чином, враховуючи вище наведені дані можна стверджувати, що ринок криптоактивів формується досить швидкими темпами. Не зважаючи на поступове зростання обсягів, на сучасному етапі він ще не є значимим з точки зору впливу на фінансову стабільність, та ще не розглядається як значимий детермінант формування

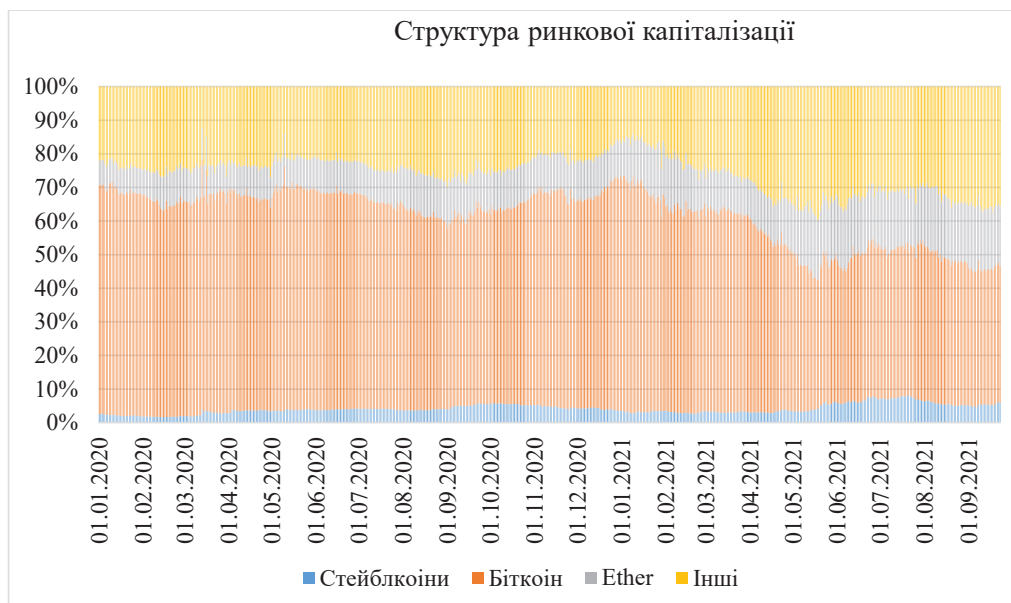

Рис. 3. Динаміка структури ринкової капіталізації криптоактивів

Джерело: складено автором за даними Міжнародного валютного фонду [10]

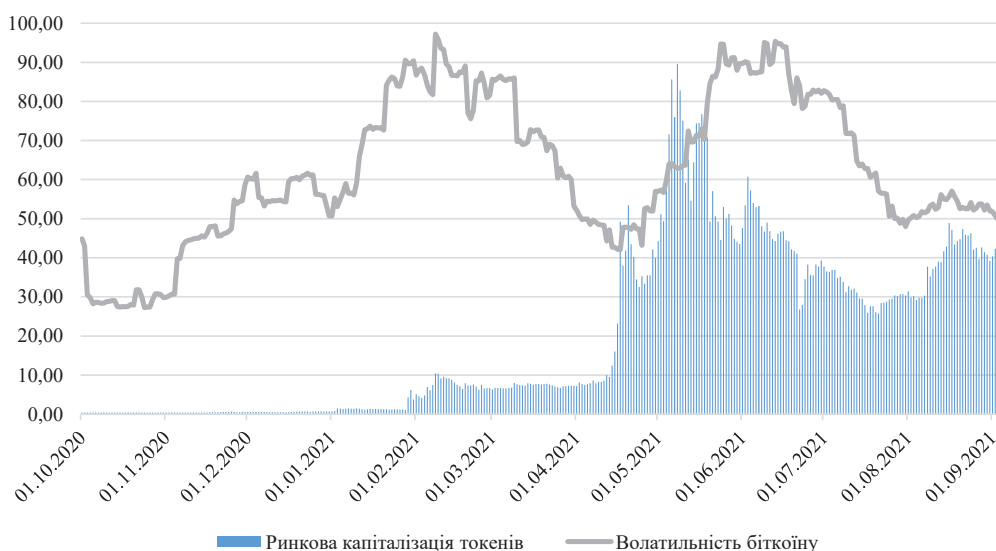

Рис. 4. Динаміка показників, що характеризують стан формування крипто екосистеми

Джерело: складено автором на основі даних Міжнародного валютного фонду [10]

фінансових дисбалансів. Але за умови зростання обсягів операцій, масштабування ринку та його популяризації серед населення України, а також враховуючи той факт, що цифрова валюта наразі є нестабільною та демонструє високий рівень волатильності, він в подальшому може стати тригером формування фінансових дисбалансів через співвідношення фіатної та криптовалюти, зокрема з позиції ринкової капіталізації останньої.

Водночас досить швидкі темпи розповсюдження в глобальному фінансовому просторі, а особливо зростання привабливості криптовалюти в країнах з фінансовими ринками, що розвиваються вимагають вивчення можливих ризиків, які виникають внаслідок формування крипто екосистеми та децентралізованих фінансів для забезпечення стабільності централізованої фінансової системи. Основні виклики для фінансової стабільності, пов'язані

із функціонування крипто екосистеми наразі систематизовані фахівцями Міжнародного валютного фонду та представлені на рисунку 4.

Стосовно розуміння екосистеми в фінансовій системі (фінансова екосистема), то воно в сучасних дослідженнях використовується на двох рівнях: на мікрорівні – відображає певну бізнес-модель фінансової установи; на макрорівні – відображає трансформацію фінансової системи під впливом фінансових технологій.

Формування фінансової екосистеми стало результатом простоти та зручності їх надання для клієнтів; зростання обсягів грошових переказів трудових мігрантів; поява нових способів фінансування діяльності для малого та середнього бізнесу, як альтернатива традиційним пропозиціям, що надавалися банками, але в силу зростання регулятивних вимог щодо кредитних ризиків банків, їх

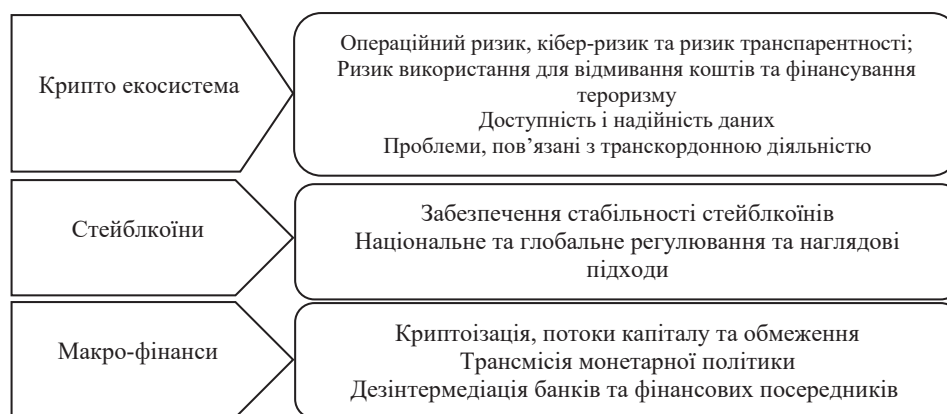

Рис. 5. Виклики фінансової стабільності внаслідок формування крипто екосистеми

Джерело: [9]

вимоги до позичальників суттєво зростали, що змусувало шукати інші джерела фінансування [11].

При цьому під поняттям фінансові технології (Фін-Тех) можна розглядати «комплексну галузь, що включає інноваційні форми надання фінансових послуг ФінТех-компаніями, традиційними фінансовими установами та іншими суб'єктами економічних відносин суб'єктам фінансового ринку, фізичним особам та органам державної влади із використанням нової технологічної платформи, а також будь-яке інше програмне та технологічне нововведення, спрямоване на забезпечення якісної перебудови економічних та суспільних процесів та ефективної реалізації соціальних та економічних прав людини» [11].

Висновки. Варто підкреслити, що для створення екосистеми незалежно на мікро чи на макrorівні є цілий ряд базових умов, за яких це стає можливим, а саме: існування масштабної бази клієнтів, яка, як правило, наявна в потужних банківських установах (в Україні це в першу чергу банки державного сектору АТ КБ «Приватбанк» та АТ «Ощадбанк»); для розвитку фінансової екосистеми

значимою умовою є рівень довіри до фінансових установ в цілому з боку клієнтів, а також їх зростаючі потреби щодо отримання швидких та якісних фінансових та нефінансових послуг з використанням єдиної платформи, що передбачає переорієнтацію бізнес-моделі на омніканальність при наданні послуг клієнтам. Для виконання цієї умови важливим є спроможність та готовність і зацікавленість фінансової установи, банку в першу чергу переорієнтуватись із традиційних підходів у веденні свого бізнесу до стратегії, що базується на впровадженні ІТ-технологій. Ця умова в свою чергу стає досяжною за умови готовності та фінансової спроможності фінансової установи інвестувати значні суми коштів в розробку та впровадження сучасних технологічних рішень, які по суті мають базуватись на використанні харних технологій, роботи з великими даними (Big Data), використанням технології блокчейн, тощо.

Формування бізнес-моделей фінансових установ за принципом фінансової екосистеми створить не просто підґрунтя а по суті і буде основою для формування фінансової екосистеми на макrorівні.

Список використаних джерел:

1. Мельник В. М., Ломачинська І. А. Фінансова економіка: еволюція та концептуальні основи формування в новій економіці. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 6 (117). С. 165–173.
2. Борисова Л. Є., Колесник О. О., Шрамко О. О. Фінансова екосистема як інноваційна бізнес-модель сучасного банкінгу. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 68. С. 77–82.
3. Благун І. І. Необанки як нова бізнес-модель фінансового посередництва. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 45. С. 134–139.
4. Благун І. І. Стійкість банківської системи України в умовах турбулентності фінансового ринку : дис. ... д.е.н.: 08.00.08 / Прикарпатський Національний університет імені Василя Стефаника. Сумський державний університет. Суми, 2021. 455 с.
5. Почеччук Г.М., Бабух І.Б. Екосистемний підхід на ринку фінансових послуг у цифрову епоху. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (72). С. 7–15.
6. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (оновлена у березні 2021 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 10.12.2021 р.)
7. Довгань Ж. М. Розвиток банківських еко-систем: ризики і перспективи. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5–6 (80). С. 158–164.
8. Аналітична записка за результатами пілотного проекту «Е-гривня». Національний банк України. Київ, 2019. 45 с.
9. Global financial stability report: COVID-19, crypto, and climate: navigating challenging transitions. International Monetary Fund. October 2021. 99 p.
10. IMF Data. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Data>
11. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. USAID “Трансформація фінансового сектору”, парк UNIT. City, 2019. 80 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/FinTech_Cataloguefeb2018_

References:

1. Melnyk V. M., Lomachynska I. A. (2020). Finansova ekonomika: evolucija ta konceptualjni osnovy formuvannja v novij ekonomici [Financial economics: evolution and conceptual foundations of formation in the new economy]. *State and regions. Vol: Economics and Entrepreneurship*, no. 6 (117), pp. 165–173.

2. Borisova L. E., Kolesnyk O. O., Shramko O. O. (2021). Finansova ekosystema jak innovacijna biznes-modelj suchasnogho bankingu [Financial ecosystem as an innovative business model of modern banking]. *Black Sea Economic Studies*, no. 68, pp. 77–82.
3. Blagun I. I. (2019). Neobanki jak nova biznes-modelj finansovogho poserednyctva [Neobanks as a new business model of financial intermediation]. *Black Sea Economic Studies*, no. 45, pp. 134–139.
4. Blagun I. I. (2021). *Stijkistj bankivskojj systemy Ukrainy v umovakh turbulentsnosti finansovogho rynku* [Stability of the banking system of Ukraine in the conditions of turbulence of the financial market]. (dis. Doctor of Economics: 08.00.08) / Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Sumy State University. Sumy, 455 p.
5. Pochenchuk G. M., Babukh I.B. (2019). Ekosystemnyj pidkhid na rynku finansovykh poslugh u cyfrovu epokhu [Ecosystem approach in the financial services market in the digital age]. *Problems of system approach in economy*, no. 4 (72), pp. 7–15.
6. Strateghija rozvytku finansovogho sektoru Ukrainy do 2025 roku (onovlena u berezni 2021 roku). [Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025]. Access mode: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektori-ukrayini-do-2025-roku-7686> (access date 10.12.2021).
7. Dovgan J. M. (2019). Rozvytok bankivskijkh eko-system: ryzyky i perspektyvy [Development of banking ecosystems: risks and prospects]. *Innovative economy*, no. 5-6 (80), pp. 158–164.
8. Nacionalnyj bank Ukrainy (2019) *Analychna zapyska za rezul'tatamy pilotnogho proektu «E-hryvnia»* [Analytical note on the results of the pilot project «E-hryvnia»], National Bank of Ukraine. Kyiv, 45 p.
9. Global financial stability report: COVID-19, crypto, and climate: navigating challenging transitions. International Monetary Fund. October 2021. 99 p.
10. IMF Data. International Monetary Fund. Access mode: <https://www.imf.org/en/Data>
11. Fintekh v Ukraini: tendenciji, oghljad rynku ta katalogh [Fintech in Ukraine: trends, market overview and catalog]. USAID “Financial Sector Transformation”, UNIT. City Park. 2019.80 p. Access mode: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Fin-Tech_Cataloguefeb2018

CRYPTOCURRENCY ECOSYSTEM AS A BUSINESS MODEL FOR FINANCIAL INTERMEDIATION AT THE MACRO LEVEL

Summary. The paper notes that at the present stage, research primarily by foreign scientists defines decentralized finance as based on the cryptocurrency ecosystem. The development of new financial technologies, which led to the emergence of digital currency, and its attractiveness, primarily as an asset for investment, have already formed a certain ecosystem of cryptocurrencies. In particular, the functioning of crypto-exchanges, which include various participants: issuers providing mining, agents and a kind of intermediaries in cryptocurrency transactions during the circulation of stablecoins. The dynamics of market capitalization of cryptoassets was analyzed according to the statistics of the International Monetary Fund (IMF), which increased more than 10.5 times (from USD 191.6 bln at the beginning of 2020 to USD 2,027.5 bln as of the end of September 2021). At the same time, it should be noted that the structure of the cryptocurrency market is unstable, which is typical for the new market that is in its infancy. This is confirmed by the market capitalization structure of bitcoin, ethereum, and stablecoins for the above period. Based on IMF data, indicators characterizing the state of formation of the cryptocurrency ecosystem, namely, bitcoin volatility and market capitalization of tokens, are analyzed. It is noted that the fairly rapid spread in the global financial space, and especially the growing attractiveness of cryptocurrencies in emerging financial markets, require the study of possible risks, arising from the formation of an ecosystem of cryptocurrencies and decentralized finance to ensure the stability of the centralized financial system. The main financial stability risks associated with the cryptocurrency ecosystem are systematized and grouped into key blocks: operational risk, cyber risk, misappropriation, bribery and corruption, as well as risks related to financial imbalances. The emphasis is on a problem that is formed purely in the field of decentralized finance and is associated with the development of peer-to-peer lending, crowdfunding and crowdinvesting. A generalization is made about the understanding of the ecosystem in the financial system (financial ecosystem), which is used in modern research at two levels: at the micro level it reflects the business model of a financial institution, and at the macro level it reflects the transformation of the financial system under the influence of financial technology. The formation of the financial ecosystem was the result of the intensive development of financial technologies (FinTech), among which neobanks are the most popular today. In addition, a classification of neobanks is proposed with an emphasis on the level of digitalization.

Key words: decentralized finance, cryptocurrency ecosystem, volatility of cryptocurrencies, peer-to-peer lending, neobanks.

Чала В. С.

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2233-2335>

Chala Veronika

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kiev National Economic University named after Vadim Hetman

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ОБЛІГАЦІЙНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Анотація. В статті досліджуються особливості трансформації глобального зеленого облігаційного фінансування. Доведено збереження глибоких світових міжрегіональних і міждержавних асиметрій за показниками емісії зелених облігацій, зокрема суттєве переважання частки обсягу випуску зелених облігацій країн ЄС. Виділено тенденцію зростання кількості гігантських за вартісними обсягами емісій зелених облігацій. Проаналізована знижка доходності зелених облігацій як негативний тренд розвитку глобального зеленого облігаційного фінансування. Охарактеризовано тренд активізації процесів глобальної уніфікації і стандартизації процесів емісії і ринкового обігу зелених бондів. Надано позитивну оцінку кількісній структурі емісії кліматичних і зелених облігацій. З'ясовано специфічне місце у структурі емітентів зелених облігацій забезпечених активами цінних паперів. Визначені тенденції щодо співвідношення позичкового і власного капіталу у структурі інвестування у відновлювальну енергетику. Визначено тенденцію зростання кількості емітентів з різною галузево-секторальною і географічною «пропискою» як окремий глобальний тренд. Наголошено на відмінних рисах зелених облігацій порівняно з класичними облігаційними інструментами.

Ключові слова: глобальне облігаційне фінансування; зелені облігації; емісійні асиметрії; доходність зелених облігацій; глобальні тренди.

Постановка проблеми. Механізми функціонування фондового сегменту глобального ринку на сьогодні забезпечують не тільки оперативне формування вартості виробничого капіталу різних держав і регіонів, але й його опосередкований вплив на курси національних валют, вартість позичкового капіталу та рентабельність інвестиційних капіталовкладень у різних точках світового господарства. Окремим потужним драйвером фундаментальних трансформацій світового фондового ринку за умов розбудови у глобальних координатах моделі сталого (екологічнозбережувачого) розвитку є динамічний розвиток його зеленого облігаційного сегменту. Він відбиває загальносвітову тенденцію дедалі більшої орієнтації світових інвесторів на реалізацію корпоративних стратегій і бізнес-моделей «відповідального фінансування». З огляду на це, цілком закономірним є той факт, що кількісні й якісні показники структурної динаміки глобального зеленого облігаційного фінансування ринку є по суті відображенням процесів, що відбуваються у реальній економіці з урахуванням перспективних тенденцій і мегатрендів їх розвитку, що актуалізує наукове завдання дослідження та оцінки цих трендів

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-практичним питанням оцінки функціонування фондового сегменту глобального ринку та його облігаційних інструментів, в тому числі зелених облігацій, присвячені праці таких науковців, як О. Богачева, О. Смородинов [9]; М. Мордань [10]; Д. Тернер [12]; А. Михайлова, А. Загородних, В. Баранова, М. Худалов [4]; М. Фарід, М. Кін [16]; С. Хо [17] та інші. Водночас яскраво виражений сьогодні революційний характер зеленого облігаційного фінансування сталої розвитку потребує додаткового комплексного дослідження ключових мегатрендів його структурної динаміки на сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів.

Мета статті: оцінити основні глобальні тренди розвитку зеленого облігаційного фінансування на сучасному етапі економічної глобалізації

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливою тенденцією розвитку зеленого облігаційного фінансування, яка з усією очевидністю окреслилась в останні роки, є збереження глибоких світових міжрегіональних і міждержавних асиметрій за показниками емісії зелених облігацій. Як показують дані, подані на рис. 1, упродовж 2014-2020 рр. у загальній емісії зелених облігацій від 50 до 60% стабільно припадало на європейський регіон, далі йде Північна Америка (20-25%) та Азійсько-Тихоокеанський регіон (15-20%).

Домінування Європи у регіональній структурі випуску зелених облігацій обумовлена, на нашу думку, сучасною екологічною політикою Європейського Союзу, який поставив перед собою амбітне завдання – перетворити Європу на регіон з нульовими викидами. Тож цілком закономірним є той факт, що у 2014-2020 рр. у валютній структурі зелених облігаційних випусків на євро припадало від 40 до майже 50% (за виключенням 2015-2017 рр.). Далі йде долар США (27% у 2020 р.), китайський юань (10%) та шведська крона (8% відповідно) [1, с. 8].

Принадно відзначити, що навіть за групою держав-лідерів спостерігається на сьогодні збереження суттєвих диференціацій в емісії зелених облігаційних інструментів. Так, тільки тільки за перші шість місяців 2021 р. у Сполучених Штатах Америки було випущено зелених облігацій на загальну суму 37,6 млрд дол. США, тоді як у Німеччині – на 29,1 млрд, у Франції – на 23,7 млрд, у Китаї – на 21,9 млрд, в Іспанії – на 11,7 млрд, у Нідерландах – на 11,5 млрд, у Швеції – на 11,1 млрд, в Італії – на 6,1 млрд відповідно (рис. 2).

При цьому безумовне домінування США у даному процесі поряд з глобальним трендом «озеленення» національних економік держав-лідерів обумовлене, на нашу думку, пануванням у Сполучених Штатах Америки фондо-орієнтованої моделі національного фінансового ринку, у якій основну роль у процесах трансформації сукупних заощаджень у сукупний інвестиційний капітал відіграють саме

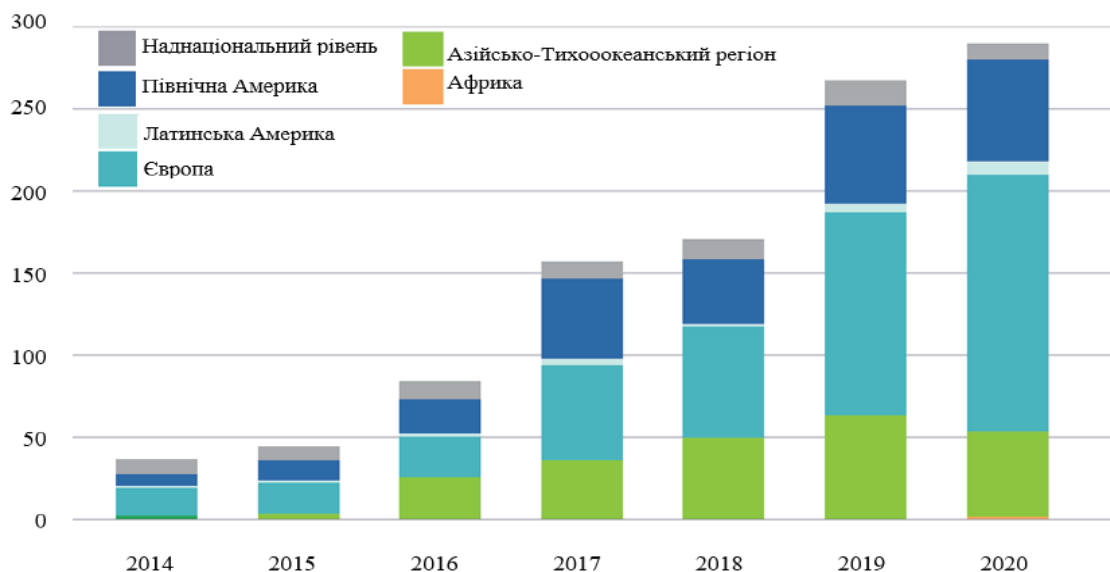

Рис. 1. Регіональна структура емісії зелених облігацій у 2014-2020 рр., млрд дол. США

Джерело: [1, с. 6]

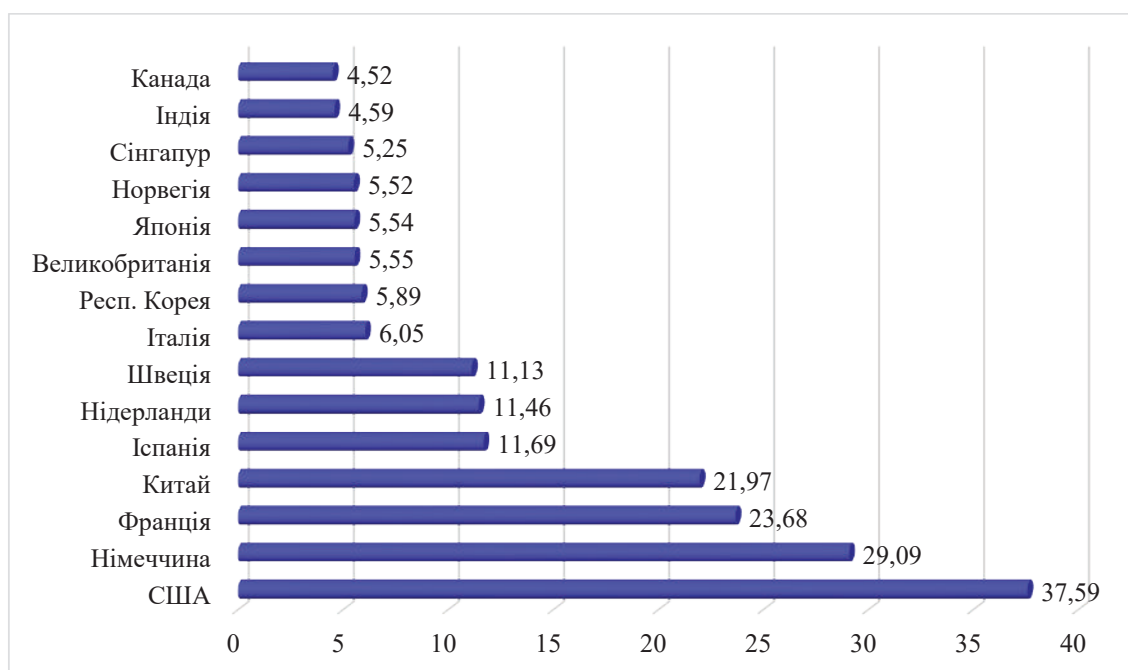

Рис. 2. Сукупна вартість облігацій, емітованих за першу половину 2021 р. за окремими країнами (млрд дол. США)

Джерело: [2]

фондові ринки, а не банківська система. Домінування США на глобальній карті ринкового обігу облігаційних інструментів зеленої економіки підтверджує також кількісна структура емісії кліматичних і зелених облігацій. Як показують дані, наведені на рис. 3, тільки у 2018 р. на території Північної Америки було випущено 2,4 тис кліматичних і майже 2 тис зелених облігацій. Відповідні показники для Азійсько-Тихоокеанського регіону становили 1519 і 251 облігацій, для Європи – 1418 і 397, для Латинської Америки – 156 і 23, для Африки – 21 і 8 [3].

З динамічно зростаючою капіталізацією зеленого облігаційного сегменту світового фондового ринку

пов'язана наступна глобальна тенденція його розвитку, а саме: зростання кількості емітентів з різною галузево-секторальною і географічною «пропискою» (на сьогодні їх загальна кількість перевищує 700) [4] за одночасних суттєвих змін у суб'єктній структурі емітентів зелених бондів. Йдеться насамперед про поступове зниження частки фінансових інститутів за одночасного збільшення питомої ваги суверенних і субсуверенних позичальників, а також компаній і фірм зі значною державною участю в акціонерному капіталі [5]. Зверніть увагу на цифру: якщо у період 2007-2013 рр. лівова частка випусків зелених бондів (майже 45%) припадала на

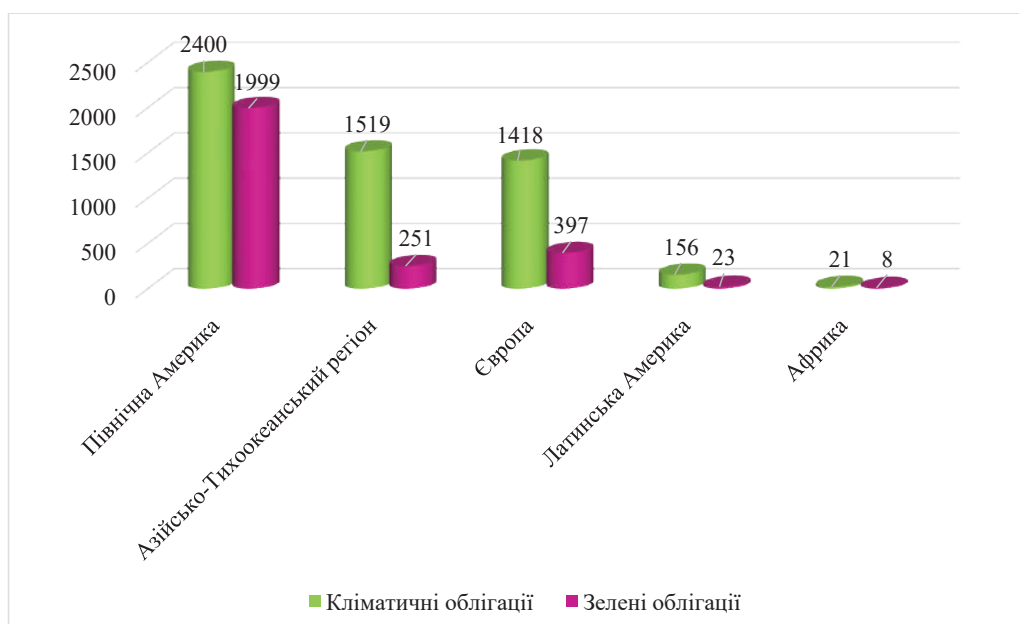

Рис. 3. Загальна кількість емітованих кліматичних та зелених облигацій за окремими регіонами у 2018 р., одиниць

Джерело: [3]

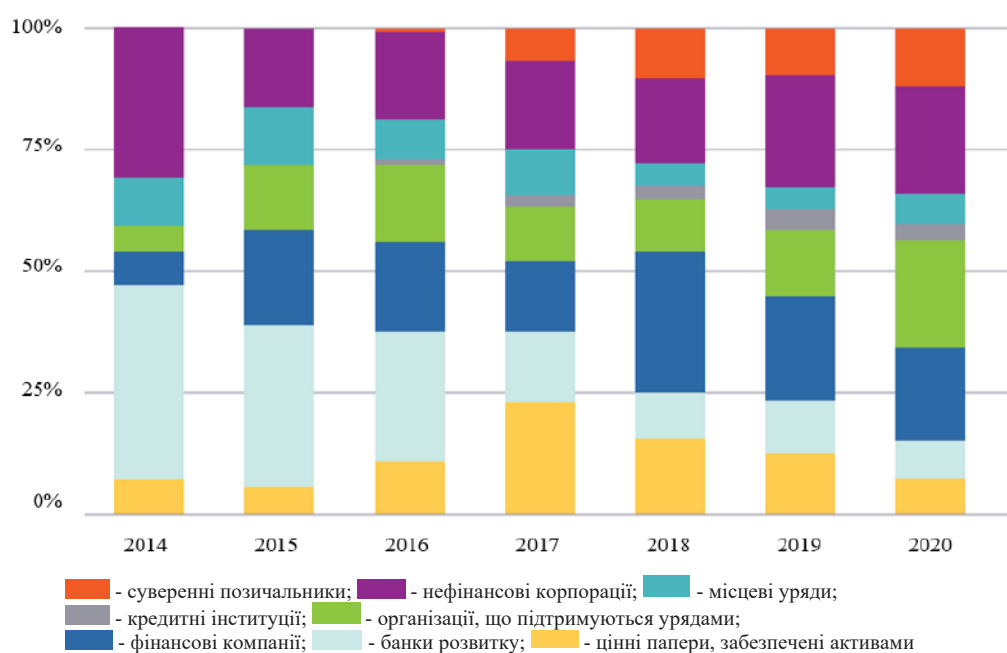

Рис. 4. Суб'єктна структура емітентів зелених облигацій у 2014-2020 рр., % вартісного обсягу

Джерело: [1, с. 7]

міжнародні банки розвитку (Європейський інвестиційний банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію та ін.) [6, с. 149], то упродовж 2018-2020 рр. їх частка зменшилась до 7-10% за одночасного зростання частки організацій, підтримуваних урядами (до 15-20%); місцевих урядів (до 8%) та суверенних емітентів (до 10-12% відповідно) (рис. 4). В основі даних процесів лежить насамперед зростаюча зацікавленість національних урядів і регіональних органів влади у використанні інструменту зелених бондів з метою залучення фінансування у реалізацію довгострокових екологічно-орієнтованих проєктів.

Специфічне місце у структурі емітентних інструментів зелених облигацій посідають, як випливає з даних рис. 4, забезпечені активами цінні папери (*англ. – asset-backed securities – ABS*). Закріпившись з 2014 р. в якості одного з фінансових інструментів реалізації проєктів у сфері відновлювальної енергетики, вони дають змогу конвертувати неліквідні активи компаній даного сектору (на кшталт фотоелектричних колекторів чи інших технологій відновлювальної енергетики) у портфелі цінних паперів, забезпечених грошовими потоками платежів за електроенергією. Тож на основі формування подібного роду пулів досягається головна мета зеленого облигацій-

ного фінансування, а саме: суттєве зниження кредитних ризиків і полегшення доступу економічних суб'єктів різної національної належності до грошових ресурсів інституційних інвесторів (насамперед в особі пенсійних фондів і страхових компаній), зацікавлених не тільки в отриманні стабільних доходів, але й у подальшому їх реінвестуванні у нові проекти відновлювальної енергетики [7, с. 19].

Ще однією відмітною рисою сучасного етапу розвитку зеленого облігаційного фінансування є зростання кількості гігантських за вартісними обсягами емісій, що відбиває глобальний тренд монополізації даного сегменту світового фондового ринку. Так, у 2020 р. додатковий випуск зелених облігацій на суму 23 млрд дол. США був здійснений на основі угод вартістю понад 500 млн дол. США. Зокрема, вартість найбільшої індивідуальної зеленої угоди у 2020 р. становила 7,6 млрд дол. США [1, с. 8]. Загальна ж частка угод вартістю понад 1 млрд дол. США у період 2016-2020 рр. стабільно перевищувала 30% їх сукупної кількості [1, с. 8], а у 2020 р. менше 60 емітентів розмістили зелених бондів на суму понад 120 млрд дол. США (рис. 5).

Варто наголосити, що подібного роду угоди дають змогу залучити на ринок зелених облігацій значно більшу кількість інвесторів (у тому числі і неспеціалізованих), тож дані угоди є найбільш прийнятними для включення до ключових ринкових індексів. Більше того, значне розширення практики їх реалізації свідчить про суттєве зменшення ролі виробничих факторів у мотивації їх здійснення на тлі посилення ролі фінансових цілей, а саме: пошуку вигідних сфер вкладення капіталу, а в окремих випадках – втрати економічними суб'єктами зарубіжних інвестицій.

Між тим, однією з суттєвих проблем зеленого облігаційного фінансування дотепер залишаються відносно незначні вартісні обсяги багатьох проектів, що суттєво знижує їх економічну ефективність. У той час як левова частка емісій становить у середньому від 200 млн дол. США, а у державах-лідерах – понад 1 млрд, сукупна кошторисна вартість реалізації типових проектів у секторі сонячної енергетики для житлових будинків – 27,5 тис дол., для комерційних будівель – 3,5 млн дол., а промислових проектів з впровадження енергоощадного обладнання – від 1 до 11 млн дол. США [8, с. 17]. Це вже призвело до масового впровадження у практику зеленого облігацій-

ного фінансування механізмів агрегування закладних активів (грошових вимог, кредитів, лізингу, іпотеки тощо) з подальшим випуском на цій основі сек'юритизованих зелених бондів. Активну участь у даному процесі беруть спеціальні фінансові організації (англ. – *special purpose vehicle – SPV*), котрі купують закладні активи, формують на їх основі пули та випускають облігації. Залучені від емісії останніх грошові кошти у формі оплати купівельної ціни за продаж сек'юритизованих пулів надходять компаніям, які реалізують зелені проекти; а у процесів приєднання облігаціям рейтингів оцінюється саме якість пулу закладних активів, а не надійність емітентів [9, с. 77].

Доцільно зауважити, що, згідно оцінок авторитетних міжнародних експертів, на сьогодні спостерігається певна суперечливість у настроях інвесторів: з одного боку, вони доволі охоче здійснюють капіталовкладення у зелені облігації з причин включення останніх до рейтингових оцінок й систем обліку екологічного позионування при визначенні рейтинговими агентствами Moody's и Standard & Poors кредитних рейтингів компаній і фірм [10, с. 48]; а з другого – демонструють певне незадоволення набагато нижчим рівнем їх доходності порівняно з традиційними облігаційними інструментами [11]. Так, згідно існуючих на сьогодні даних, середній рівень доходності 5-річних зелених облігацій становлять від 1,6 до 1,86% [12]. Водночас більшість існуючих на сьогодні досліджень підтверджують наявність статистично значимої «знижки» до прибутковості зелених облігацій, порівняно з іншими видами представлених на фондовому ринку та подібних за ключовими характеристиками облігаційних інструментів. Як показують дані, подані на рис. 6, середнє зниження доходності до погашення після розміщення зелених облігацій за останні два роки становить –150 б. п. за бондами, номінованими у дол. США, та –40 б. п. за облігаціями, номінованими у євро. Водночас відповідні показники для інших видів облігацій становлять лише –120 б. п. та –17 б. п.

Зазначимо, що у міру нарощування капіталізації світового ринку даного виду активів та його переходу до стадії зрілості розрив у рівнях доходності зелених і традиційних видів облігацій об'єктивно буде скорочуватись з відповідним зменшенням і статистично значимою «знижки» до прибутковості зелених бондів. І це при тому, що зелені

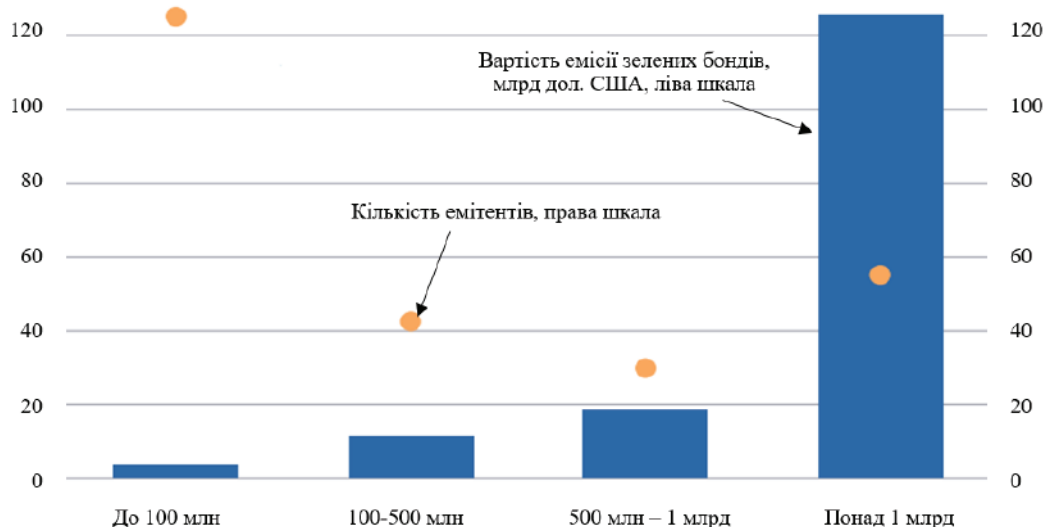

Рис. 5. Розподіл глобальної емісії зелених облігацій за вартістю угод у 2020 р.

Джерело: [1, с. 13]

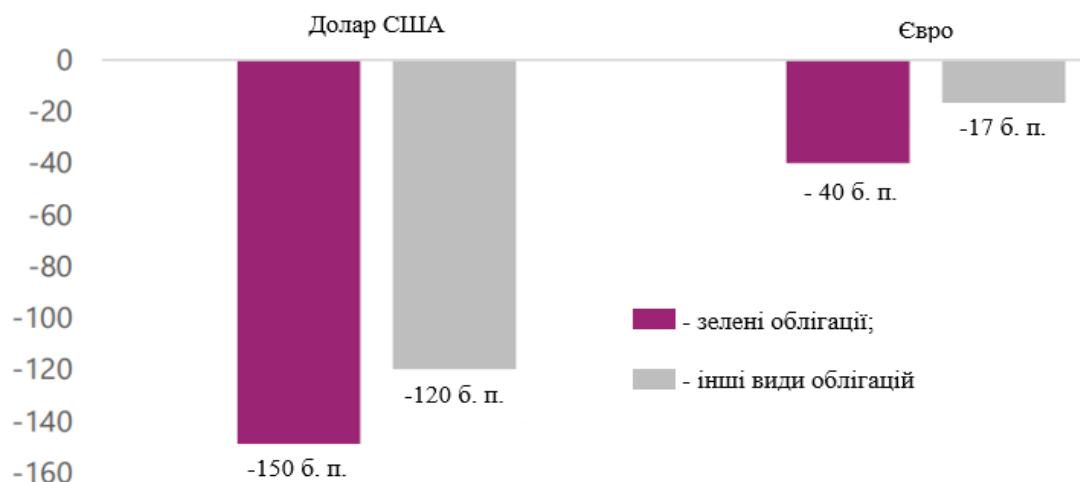

Рис. 6. Середнє зниження доходності до погашення після розміщення облігацій за останні два роки
Джерело: [4, с. 1]

Рис. 7. Головні нефінансові бар'єри розвитку ринку зелених облігацій за даними опитування GFSG, % респондентів

Джерело: [14]

облігаційні інструменти, порівняно з класичними, характеризуються значно вищою ліквідністю, а різниця між цінами *ask i bid* у них майже на 48% менше, аніж в інших видах співставних з ними облігацій. Це свідчить про те, що зелені облігаційні випуски значно активніше торгуються на міжнародних фондових майданчиках, що є потужним стимулятором для потенційних інвесторів здійснювати капіталовкладення у даний вид активів [4, с. 3].

Свою чергою, підвищений попит на зелені облігації з боку інвесторів дає змогу компаніям-емітентам оперативно закривати книги заявок, що забезпечує їм отримання часткової економії на маркетингових і логістичних витратах. Водночас з урахуванням запроваджених цілою низкою держав податкових пільг і субсидій для емітентів зелених бондів економія транзакційних витрат досягає ще більших розмірів. Між тим, навіть зазначені

обставини неспроможні компенсувати витрат компаній-емітентів екооблігацій, пов'язаних як із сертифікацією їх випусків, так і проведенням регулярної зовнішньої оцінки цільового використання залученого фінансування на предмет його відповідності зеленому маркуванню [13, с. 176]. З урахуванням доволі високої вартості проведення подібного роду експертизи, що становить від 10 до 100 тис дол. США [14], а також наявності цілої низки виявлених експертами Групи з вивчення зелених фінансів (англ. – *Green Finance Study Group – GFSG*) нефінансових бар'єрів у діяльності емітентів, інвесторів і посередницьких організацій (рис. 7), компанії малого і середнього бізнесу виявляються по суті «відбракованими» глобальним ринком зелених облігаційних інструментів, який за усіма своїми характеристиками і трендами структурної динаміки демонструє чітко виражені олігополістичні риси.

Глобальні умови функціонування світового фондового ринку, високий рівень волатильності його кон'юнктурних параметрів і турбулентності міжнародних фінансових потоків, перманентні хвилеподібні припливи капіталу в окремі країни та його несподівані відпливи, актуалізують ще одну вагомую проблему функціонування його зеленого облігаційного сегменту. Вона пов'язана із забезпеченням захисту інвесторів від ризиків можливого дефолту емітентів зелених бондів.

З метою забезпечення від таких ситуацій у цілій низці країн (зокрема Норвегії) звичною практикою стало впровадження механізмів так званої «перехресної неплатоспроможності» (англ. – *cross-default clauses*), за якої оголошення дефолту за певними окремими зобов'язаннями запускає в дію аналогічні процедури для усіх інших видів зобов'язань, незалежно від їх розміру і статусу. У такий спосіб забезпечується своєрідна «ув'язка» ризиків інвесторів з ризиками власників звичайних облігацій, позбавлених при цьому співставних компенсаційних механізмів [15; 13, с. 177].

Наступний глобальний тренд розвитку зеленого облігаційного фінансування нерозривно пов'язаний, на нашу думку, з *активізацією процесів глобальної уніфікації і стандартизації процесів емісії і ринкового обігу зелених бондів*. Це стосується насамперед критеріальної ідентифікації зелених облігацій, екологічного маркування і принципів реалізації проєктів облігаційного інвестування, підготовки звітів щодо цільового використання залучених від розміщення бондів коштів, каналів виходу інвесторів на зелений сегмент світового фондового ринку, статистичних і методичних підходів до оцінки економічного ефекту від впровадження зелених проєктів, їх обліку у системах національних рахунків країн тощо. Є всі підстави стверджувати, що уніфікація і стандартизація ринкового обігу зелених бондів забезпечують інвесторам значну економію трансакційних витрат на залучення зеленого боргового фінансування, зниження бар'єрів входу на екосегмент глобального фондового ринку, підготовку фінансової звітності за результатами реалізації екопроєктів, а також відкриття стратегічно важливих регіональних сегментів зеленого облігаційного фінансування екологічних програм і проєктів та значну диверсифікацію його джерел. У такий спосіб досягається не тільки більш високий рівень транспарентності управління фінансовими надходженнями, але й формується універсальна платформа для гармонізації національних практик емісії зелених облігацій.

У комплексній характеристиці глобальних мегатрендів розвитку зеленого облігаційного сегменту світового фондового ринку не можна випускати з уваги ще одну важливу тенденцію, а саме: *відсутність жорстких національних і наднаціональних стандартів випуску зелених бондів* [16, с. 34]. Незважаючи на реалізацію Групою Світового банку ще у 2013 р. цілої низки заходів у даній царині, розроблення у 2014 р. тринадцятьма банками загальних принципів емісії зелених бондів та їх підписання майже п'ятдесятма фінансовими інститутами, дотепер багато аспектів випуску і ринкового обігу бондів залишаються неурегульованими.

Ще вже призвело у міжнародній фінансовій практиці до реалізації економічними суб'єктами-емітентами несумлінних бізнес-моделей так званого «зеленого камуфляжу» (англ. – *greenwashing*). Його сутність полягає у навмисному введенні в оману інвесторів та органів державної влади щодо зеленого маркування; обґрунтованості розміру і цільового використання фінансових ресурсів, отриманих від розміщення на фондовому ринку зелених облігацій, а також дотримання при емісії бондів принципів

екологічної додатковості і результативності. Так, опубліковане фахівцями *Economist* у травні 2021 р. дослідження 20 найбільших глобальних фондів, що декларують дотримання у своїй діяльності принципів ESG, виявило таке: 17 з них здійснювали інвестиційні капіталовкладення в енергетичні корпорації, що займаються викопним паливом; 6 – тримають готівкові кошти у нафтовому гіганті ExxonMobil, а 2 фонди здійснили інвестиційні капіталовкладення у найбільшого у світі виробника нафти – корпорацію Saudi Aramco [17].

Як свідчить дослідження глобальної фешн-індустрії, здійснене експертами некомерційної організації *Changing Markets Foundation*, понад 60% екологічних заяв європейських і британських виробників модного одягу щодо реалізації бізнес-моделей стійкої моди є нічим іншим як зеленим камуфляжем. Зокрема, найбільшими порушниками у цій царині стали такі весесвітньо відомі бренди як: H&M (96% заяв зеленого камуфляжу), ASOS (89%), M&S (88% відповідно), а також корпорації Lululemon, Patagonia і Burberry. Попри власні обіцянки зменшити екологічний вплив на довкілля, більшість виробників одягу як і раніше широко застосовують синтетичні волокна на основі викопного палива [18]. Це актуалізує питання щодо посилення координації діяльності держав, урядових і неурядових організацій у даній сфері з метою перетворення механізмів функціонування зеленого облігаційного сегменту світового фондового ринку у потужний драйвер переведення глобальної економіки на екологічні «рейки».

Висновки. Потужним мегатрендом фундаментальних трансформацій світового фондового ринку за умов розбудови у глобальних координатах моделі сталого розвитку є динамічний розвиток його зеленого облігаційного сегменту. Він відбиває загальносвітову тенденцію дедалі більшої орієнтації світових інвесторів на реалізацію корпоративних стратегій і бізнес-моделей «відповідального фінансування». Домінуючі механізми й інструменти їх реалізації обумовлені не тільки власне економічними інтересами і цілями інвесторів щодо отримання фіксованого доходу на інвестований капітал, диверсифікації інвестиційних проєктів та управління портфелями цінних паперів, але й можливостями здобуття значних репутаційних вигод від здійснення адресних інвестицій у програми і проєкти екологічного спрямування. Останні пропонують інвесторам значно більше конкурентних переваг, аніж просто доступ до капітальних активів, оскільки надсилають важливі сигнали ринку щодо корпоративних інвестиційних пріоритетів відповідального фінансування.

Важливими трендами розвитку глобального зеленого облігаційного фінансування слід також вважати поглиблення міжрегіональних і міждержавних асиметрій за показниками емісії зелених облігацій; збереження доволі високого рівня підписки на зелені бонди; суттєве зниження для емітентів вартості залученого фінансування; зростання кількості гігантських за вартісними обсягами емісій; масове впровадження у практику зеленого облігаційного фінансування механізмів агрегування закладних активів з подальшим випуском на цій основі сек'юритизованих зелених бондів та інше. У своїй сукупності зазначені тренди засвідчують динамічну глобалізацію світового ринку зелених облігаційних інструментів, яка забезпечує інвесторам значну економію трансакційних витрат на залучення зеленого боргового фінансування та зниження бар'єрів входу на екосегмент глобального фондового ринку. У такий спосіб забезпечується не тільки більш високий рівень транспарентності управління фінансовими надходженнями, але й формується універсальна платформа для гармонізації національних практик емісії зелених облігацій.

Список використаних джерел.

1. Sustainable Debt Global State of the Market 2020. Climate Bonds Initiative, 2021.
2. Value of green bonds issued worldwide in the first half of 2021, by major country (in billion U.S. dollars). Statista. The Statistic Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics/512030/share-of-green-bond-market-value-globally-by-major-country/>
3. Number of climate-aligned and green bonds worldwide in 2018, by region. Statista. The Statistic Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics/917916/climate-green-bond-number-globally-by-region/>
4. Михайлова А., Загородних П., Баранова В., Худалов М. Почему облигации такие дешевые? Потому что они «зеленые». АКРА, 24 августа 2020 г. URL: <https://www.acra-ratings.ru/upload/iblock/566/9lebs1v3fhaxah5ckk8as03oz2h0b6xd.pdf>
5. Green bonds: the state of the market 2018. Climate Bonds Initiative, 2018.
6. Воротников А. М., Баженов И. Н., Лыжин Д. Н. Экотехнопарки: перспективы развития, приоритетные области внедрения и особенности финансирования. *Проблемы национальной стратегии*. 2019. № 4 (55). С. 144–155.
7. Low Carbon Technology Partnerships Initiative (LCTPI): Scaling Up Renewables. New York, World Business Council for Sustainable Development, 2015.
8. Scaling up Green Bond Markets for Sustainable Development. A strategic guide for the public sector to stimulate private sector market development for green bonds. Climate Bonds Initiative. URL: https://www.climatebonds.net/files/files/GB-Public_Sector_Guide-Final-1A.pdf
9. Богачева О. В., Смородинов О. В. «Зеленые» облигации как важнейший инструмент финансирования «зеленых» проектов. *Финансовый журнал*. 2016. № 2. С. 70–81.
10. Мордин М. Зеленые облигации. Краткий справочник. 2017. URL: [http://cepb.org.ua/storage/Зеленые%20облигации%20\(версия%2011\).pdf](http://cepb.org.ua/storage/Зеленые%20облигации%20(версия%2011).pdf)
11. Green bonds. Searching for the Nordic greenium. DNB Group, 8 May 2018. URL: https://www.dnb.no/seg-fundamental/fundamentalweb/getreport.aspx?file=CRTO_114951.pdf&uid=552&auth=fvCK5RMJbEV3ukUxiDaCQWMwx9A%3D
12. Turner D. Green Bonds Not Generating Enough Green. Institutional investor. June 19, 2015. URL: <https://www.institutionalinvestor.com/article/b14z9xp6v2kwp4/green-bonds-not-generating-enough-green>
13. Баженов И. Н. «Зелёное» финансирование: мировые тенденции и российская практика. *Проблемы национальной стратегии*. 2018. № 5. С. 172–186.
14. Mobilising Bond Markets for a Low-Carbon Transition. OECD, 19 April 2017. URL: <http://www.oecd.org/env/mobilising-bond-markets-for-a-lowcarbon-transition-9789264272323-en.htm>
15. Green bonds. Searching for the Nordic greenium. DNB Group, 8 May 2018. URL: https://www.dnb.no/seg-fundamental/fundamentalweb/getreport.aspx?file=CRTO_114951.pdf&uid=552&auth=fvCK5RMJbEV3ukUxiDaCQWMwx9A%3D
16. Farid M., Keen M., Papaioannou M., Parry I., Pattillo C., Ter-Martirosyan A. et al. After Paris: Fiscal, Macroeconomic, and Financial Implications of Climate Change. IMF Staff Discussion Note. SDN/16/01, January 2016. 46 p.
17. Ho S. New Data Shows Rampant Greenwashing In Sustainable Finance, With ESG Funds ‘Stuffed’ Full OF Fossil Fuel Stocks. Green Queen, Jun 3, 2021. URL: <https://www.greenqueen.com.hk/new-data-shows-rampant-greenwashing-in-sustainable-finance-with-esg-funds-stuffed-full-of-fossil-fuel-stocks/>
18. Nearly 60% of Sustainable Fashion Claims Are Greenwashing, Report Finds. Green Queen, Jul 10, 2021. URL: <https://www.greenqueen.com.hk/fashion-brands-sustainability-claims-greenwashing/>

References:

1. Sustainable Debt Global State of the Market 2020. (2021) *Climate Bonds Initiative*.
2. Value of green bonds issued worldwide in the first half of 2021, by major country (in billion U.S. dollars). *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/statistics/512030/share-of-green-bond-market-value-globally-by-major-country/>
3. Number of climate-aligned and green bonds worldwide in 2018, by region. *Statista. The Statistic Portal*. URL: <https://www.statista.com/statistics/917916/climate-green-bond-number-globally-by-region/>
4. Mikhaylova A., Zagorodnich P., Barinova V., Khudalov M. (2020) Pochemu obligatsii takiye deshevie? Potomu chto oni “zeleniye” [Why are bonds so cheap? Because they are green]. ACRA, August 24. URL: <https://www.acra-ratings.ru/upload/iblock/566/9lebs1v3fhaxah5ckk8as03oz2h0b6xd.pdf>
5. Green bonds: the state of the market 2018. *Climate Bonds Initiative*, 2018.
6. Voroynikov A., Bazgenov I., Lizgin D. (2019) Ecotekhnoparki: perspektivi razvitiya, proritietnie oblasti vnedreniya i osobennosti finansirovaniya [Ecotechnoparks: development prospects, priority areas for implementation and financing features]. *Problems of the national strategy*. № 4 (55). P. 144–155.
7. Low Carbon Technology Partnerships Initiative (LCTPI): Scaling Up Renewables. (2015) *World Business Council for Sustainable Development*, New York.
8. Scaling up Green Bond Markets for Sustainable Development. A strategic guide for the public sector to stimulate private sector market development for green bonds. *Climate Bonds Initiative*. URL: https://www.climatebonds.net/files/files/GB-Public_Sector_Guide-Final-1A.pdf
9. Bogacheva O., Smorodiniy O. (2016) “Zeleniye” obligatsii kak vazgneyshiy instrument finansirovaniya “zelenih” proektov [«Green» bonds as the most important instrument for financing «green» projects]. *Financial journal*. № 2. P. 70–81.
10. Mordan M. (2017) Zeleniye obligatsii. Kratkiy spravochnik. URL: [http://cepb.org.ua/storage/Зеленые%20облигации%20\(версия%2011\).pdf](http://cepb.org.ua/storage/Зеленые%20облигации%20(версия%2011).pdf)
11. Green bonds. Searching for the Nordic greenium. *DNB Group*, 8 May 2018. URL: https://www.dnb.no/seg-fundamental/fundamentalweb/getreport.aspx?file=CRTO_114951.pdf&uid=552&auth=fvCK5RMJbEV3ukUxiDaCQWMwx9A%3D
12. Turner D. (2015) Green Bonds Not Generating Enough Green. *Institutional investor*. June 19. URL: <https://www.institutionalinvestor.com/article/b14z9xp6v2kwp4/green-bonds-not-generating-enough-green>
13. Bazgenov I. (2018) “Zelenoye” finansirovaniye: mirivie tendentsii i risiyskaya praktika [«Green» financing: global trends and Russian practice]. *Problems of the national strategy*. № 5. P. 172–186.

14. Mobilising Bond Markets for a Low-Carbon Transition. *OECD*, 19 April 2017. URL: <http://www.oecd.org/env/mobilising-bond-markets-for-a-lowcarbon-transition-9789264272323-en.htm>
15. Green bonds. Searching for the Nordic greenium. *DNB Group*, 8 May 2018. URL: https://www.dnb.no/seg-fundamental/fundamentalweb/getreport.aspx?file=CRTO_114951.pdf&uid=552&auth=fvCK5RMJbEV3ukUxiDaCQWMwx9A%3D
16. Farid M., Keen M., Papaioannou M., Parry I., Pattillo C., Ter-Martirosyan A. et al. (2016) After Paris: Fiscal, Macroeconomic, and Financial Implications of Climate Change. *IMF Staff Discussion Note*. SDN/16/01. 46 p.
17. Ho S. (2021) New Data Shows Rampant Greenwashing In Sustainable Finance, With ESG Funds 'Stuffed' Full OF Fossil Fuel Stocks. *Green Queen*, Jun 3. URL: <https://www.greenqueen.com.hk/new-data-shows-rampant-greenwashing-in-sustainable-finance-with-esg-funds-stuffed-full-of-fossil-fuel-stocks/>
18. Nearly 60% of Sustainable Fashion Claims Are Greenwashing, Report Finds. *Green Queen*, Jul 10, 2021. URL: <https://www.greenqueen.com.hk/fashion-brands-sustainability-claims-greenwashing/>

GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF GREEN BOND FINANCING

Summary. The author explores the features of the transformation of global green bond financing. The article proves the preservation of deep global interregional and interstate asymmetries in terms of green bond issuance, in particular, a significant predominance of the share of green bonds in EU countries. The article explains this feature of the interregional structure. The tendency of growth in the number of giant issues of green bonds in terms of value is highlighted. At the same time, attention is focused on the relatively insignificant cost of many projects, which significantly reduces their economic efficiency and this aspect is considered by the author to be one of the significant problems in the development of green bond financing. The author explores the features of the transformation of global green bond financing. The article proves the preservation of deep global interregional and interstate asymmetries in terms of green bond issuance, in particular, a significant predominance of the share of green bonds in EU countries. The article explains this feature of the interregional structure. The tendency of growth in the number of giant issues of green bonds in terms of value is highlighted. At the same time, the trend of intensification of the processes of global unification and standardization of the processes of issuance and market circulation of green bonds is described separately. Significant differentiations in the issuance of green bond instruments have been proved, even in the group of leading countries, and the dominant role of GIS in these processes is significant. A positive assessment of the quantitative structure of the issue of climate and green bonds was given. A specific place in the structure of issuers of green bonds secured by asset securities has been clarified. The dominance of the trend in the ratio of loan and equity in the structure of investment in renewable energy as one of the global trends in green bond financing is emphasized. The trend of increasing the number of issuers with different sectoral and geographical «registration» is defined by the author as a separate global trend. Emphasis is placed on a much longer period of market turnover as a distinctive feature of green bonds compared to classic bond instruments.

Key words: global bond financing; green bonds; emission asymmetries; yield of green bonds; global trends.

УДК 336.225

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-24>

Чижова Т. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Херсонського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6421-9461>*

Chyzhova Tamila

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Finance, Accounting and Taxation
Kherson National Technical University*

ЄДИНИЙ ПОДАТОК ТА ЙОГО РОЛЬ В СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. В статті проаналізовано тенденції розвитку малого підприємництва в умовах трансформації податкового законодавства, оцінено рівень фіскальної ефективності справляння єдиного податку та виявлено перспективи розвитку малого підприємництва з урахуванням зарубіжного досвіду. Результати проведеного аналізу виявили основні проблеми розвитку малого бізнесу, такі як: недосконалість податкового законодавства, впровадження нових фіскальних технологій, монополізація бізнесу, недостача стартового капіталу, нестача кваліфікованого персоналу, відсутність практичних навичок підприємливості працівників у веденні бізнесу, нерозвиненість інфраструктури підтримки і розвитку малого бізнесу, високий рівень корупції. Визначені основні напрями розвитку малого бізнесу в Україні. До них, зокрема, відносяться: організація фінансової підтримки і допомоги малому бізнесу, організація роботи окремої ланки виконавчої влади, яка б займалася виключно питаннями малого підприємництва, створення забезпеченості інформацією та кадрами, створення спеціалізованих консультативних центрів по наданню інформації підприємцям, покращення освітніх програм напрямків підприємництва і бізнесу, організація програм підготовки кадрів.

Ключові слова: спрощеної системи оподаткування, податкова система, фіскальна ефективність, податкові надходження, єдиний податок, фіскальні технології.

Постановка проблеми. Складна економічна ситуація в Україні вимагає активізації розвитку малого бізнесу. Оскільки саме цей сектор економіки характеризується мобільністю, швидко реагує на зміни, є суттєвою складовою при наповненні бюджетів різних рівнів, здатен створювати нові робочі місця, сприяти розвитку конкуренції, забезпечувати залучення інвестицій тощо. На сьогодні основним завданням податкової політики в державі залишається формування умов для становлення малого бізнесу, що сприятиме подальшому розвитку підприємницької діяльності, збільшенню надходжень до бюджету, створенню конкурентного середовища та усуненню схем зловживання у сфері нарахування і сплати податків.

Вітчизняні суб'єкти господарювання створюються і здійснюють подальшу господарсько-фінансову діяльність відповідно до українського законодавства. В більшості держав малий бізнес займає вагомe місце у національній економіці, забезпечуючи, іноді, більшу частку внутрішнього валового продукту, ніж корпорації, холдингові компанії та інші великі підприємства. Зважаючи на суттєву роль малого бізнесу, питання державної підтримки, відповідного нормативно-правового забезпечення, оподаткування, спрощення вимог до ведення бізнесу і складання звітності, наразі є дуже актуальним [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування спрощеної системи оподаткування присвячені праці багатьох вчених. Питаннями управління єдиного податку займалися такі провідні вітчизняні вчені: З. Варналій, О. Десятнюк, А. Кізіма, А. Крисоватий, В. Мельник, Ю. Пасічник, Н. Рудик, Л. Сідельникова та інші. Однак, незважаючи на ґрунтовні підходи до визначення проблем, які існують в даній сфері, спрощена система оподаткування потребує змін та реформування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Мале підприємництво – це самостійна, систематична, ініціативна господарська діяльність малих підприємств та фізичних осіб-підприємців, яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Тому виникає необхідність проведення аналізу спрощеної системи оподаткування як одного з методів податкового стимулювання розвитку малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Єдиного міжнародного стандарту класифікації підприємств, їх розподілу на малі, середні й великі немає. Це залежить від специфіки галузей, рівня розвитку й структури економіки кожної країни. Для класифікації можуть використовуватися такі показники:

- чисельність працівників;
- вартість (обсяг) продукції, яка випускається;
- вартість (обсяг) виробничих фондів або розмір капіталу.

В Україні існують такі категорії підприємств за розмірами: мікропідприємство, мале підприємство, середнє та велике. Для України зазначені такі критерії відповідності категорії підприємства (табл. 1).

На стан і розвиток малого підприємництва впливає чимало економічних чинників, серед яких визначне місце належить механізму оподаткування. Завданням держави є орієнтувати податкову систему на розвиток малих підприємств, оскільки вони не потребують значного стартового капіталу, забезпечують оборотність ресурсів та швидко реагують на зміни у кон'юнктурі ринку.

Загалом системи оподаткування для середніх та малих підприємств відповідно до Податкового кодексу України представлені двома формами: загальною або спрощеною. Загальна система оподаткування ґрунтується на податку на прибуток. За цієї системи відсутні обмеження за видами діяльності, кількістю найманих працівників та сумою річного доходу [8].

Спрощена система оподаткування, обліку і звітності є найдієвішою формою державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, що передбачає заміну сплати окремих податків і зборів сплатою єдиного податку [6].

Єдиний податок (далі – ЄП) – податок, що сплачують суб'єкти господарської діяльності на спрощеній системі оподаткування, основний підприємницький податок. Первісно планувався та був єдиним відрахуванням, передбаченим у рамках спрощеної системи оподаткування, та поєднував у собі відрахування до місцевого податкового бюджету, Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування. Зараз єдиний податок сплачується тільки до місцевого бюджету, а решта відрахувань включені до єдиного соціального внеску [10].

Спрощена система оподаткування – спеціальний податковий режим, запроваджений для зниження податкового навантаження та стимулювання малого підприємництва в Україні [1]. Була запроваджена Указом Президента № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва».

Правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також управління єдиного податку встановлено Главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України [5].

Можна виділити специфічні ознаки єдиного податку, за якими він відрізняється від інших обов'язкових платежів. Такими ознаками є:

- системність;
- альтернативність;
- добровільність сплати;
- сфера застосування.

Розглянемо питому вагу єдиного податку серед усіх доходів Зведеного та місцевого бюджетів України за 2017–2020 рр. (табл. 2).

З таблиці 2 можна побачити, що впродовж 2017–2020 рр. питома вага єдиного податку у доходах Зведеного бюджету України збільшилась на 0,46 в.п. з 2,30% до 2,76%, спочатку за 2017–2018 рр. вона збільшилась на 0,2 в.п., за 2018–2019 рр. – на 0,23 в.п., а за 2019–2020 рр. – ще на 0,03 в.п. Протягом 2017–2020 рр. можна побачити збільшення питомих ваг єдиного податку у доходах

Таблиця 1

Критерії відповідності категорії підприємства в Україні

Категорія підприємства	Критерії		
	Балансова вартість активів, євро	Чистий дохід від реалізації, євро	Середня кількість працівників, чол.
Мікро	До 350 000	До 700 000	До 10
Мале	До 4 000 000	До 8 000 000	До 50
Середнє	До 20 000 000	До 40 000 000	До 250
Велике	Більше 20 000 000	Більше 40 000 000	Більше 250

Таблиця 2

Питома вага єдиного податку серед доходів Зведеного та місцевих бюджетів України за 2017–2020 рр.

Показники	Роки			
	2017	2018	2019	2020
Єдиний податок, млн. грн.	23388,30	29564,25	35270,21	38030,98
Доходи Зведеного бюджету України, млн. грн.	1016969,51	1184290,77	1289849,17	1376673,76
Частка єдиного податку у доходах Зведеного бюджету України, %	2,30	2,50	2,73	2,76
Доходи місцевих бюджетів України, млн. грн.	502098,31	562421,81	560531,34	471481,87
Частка єдиного податку у доходах місцевих бюджетів України, %	4,66	5,26	6,29	8,07

Джерело: складено автором за даними [7]

Таблиця 3

Структура місцевих податків і зборів в Україні за 2017–2020 рр.

Показники	Роки							
	2017		2018		2019		2020	
	млн. грн.	п.в., %	млн. грн.	п.в., %	млн. грн.	п.в., %	млн. грн.	п.в., %
Податок на майно	29056,07	55,25	31272,04	51,24	37993,95	51,64	37433,38	49,46
Збір за місяця для паркування транспортних засобів	77,57	0,15	99,86	0,16	114,88	0,16	91,19	0,12
Туристичний збір	70,23	0,13	90,73	0,15	196,20	0,27	130,63	0,17
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, що справлявся до 1 січня 2015 р.	-5,32	-0,01	-0,12	0,00	0,07	0,00	0,004	0,00
Єдиний податок	23388,30	44,48	29564,25	48,44	35270,21	47,94	38030,98	50,25
Усього місцеві податки та збори	52586,85	100,00	61026,76	100,00	73575,31	100,00	75686,18	100,00

Джерело: складено автором за даними [7]

місцевих бюджетів України. Так, за 2017–2018 рр. його питома вага збільшилась на 0,6 в.п. з 4,66% до 5,26%, за 2018–2019 рр. – збільшилась на 1,03 в.п. з 5,26% до 6,29%, а за 2019–2020 рр. збільшилась на 1,78 в.п. Загалом протягом 2017–2020 рр. питома вага єдиного податку збільшилась на 3,41 в.п.

Більш детально розглянемо структуру місцевих податків і зборів в Україні за 2017–2020 рр. та визначимо частку єдиного податку у ній (табл. 3).

Розглянувши таблицю 3 можна побачити, що впродовж 2017–2020 рр. усі місцеві податки та збори зросли на 43,93% або на 23099,33 млн. грн., з 52586,85 млн. грн. до 75686,18 млн. грн., у 2017–2018 рр. зросли на 8439,91 млн. грн., у 2018–2019 рр. – на 12548,55 млн. грн., а у 2019–2020 рр. – на 2110,87 млн. грн.

Найбільшу питому вагу серед місцевих податків та зборів за 2017–2019 рр. займає податок на майно. Так, у 2017 р. його питома вага становила 55,25% із надходженнями у 29056,07 млн. грн., але у 2018 р. питома вага зменшилась на 4,01 в.п. У 2019 р. порівняно з 2018 р. питома вага податку на майно збільшилась на 0,4 в.п. та становила 51,64% із надходженнями у 37993,95 млн. грн., а у 2020 р. порівняно з 2019 р. його питома вага знову зменшилась на 2,18 в.п. та становила 49,46%. Загалом протягом 2017–2020 рр. його питома вага зменшилась на 5,79 в.п.

Другу сходинку за питомою вагою серед місцевих податків та зборів займають надходження з єдиного податку. Так, протягом 2017–2018 рр. його питома вага зросла на 3,96 в.п. з 44,48% до 48,44%. Але за 2018–2019 рр. спостерігається зменшення питомої ваги на 0,5 в.п., з 48,44% до 47,94%. А у 2019–2020 рр. його питома вага знову збільшилась на 2,31 в.п. до 50,25%. Загалом, протягом 2017–2020 рр. питома вага єдиного податку серед місцевих бюджетів збільшилась на 5,77 в.п.

Питома вага надходжень збору за місяця для паркування транспортних засобів та туристичний збір серед місцевих податків та зборів незначна – 0,1–0,2%. Протягом 2017–2020 рр. відбулося збільшення туристичного збору на 0,04 в.п. з 0,13% до 0,17%, а питома вага збору за місяця для паркування транспортних засобів зменшилась на 0,03 в.п., з 0,15% до 0,12%.

Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності було скасовано з 01.01.2015 р., тому торгові патенти підлягають поверненню до контролюючих органів за місцем їх придбання. Ті суб'єкти господарювання, які порушили порядок використання торгового патенту за період до 01.01.2015 р. несуть відповідальність в порядку що діяли до 01.01.2015 р. При помилково та/або надміру сплачених коштах можна їх повернути написавши заяву про їх повернення. У 2017 р. спостерігалися витрати збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності, які становили 5,32 млн. грн., а їх питома вага становила – 0,01%, але у 2019 р. відбулося надходження у сумі 0,07 млн. грн., а у 2020 р. – 0,004 млн. грн. та питома вага цього збору становила 0% серед місцевих податків та зборів.

Незважаючи на те, що у 2019 р. спостерігається зменшення питомої ваги єдиного податку серед місцевих податків та зборів, його надходження мають стійку тенденцію до зростання (табл. 4).

Загалом протягом 2017–2020 рр. надходження від усіх місцевих податків та зборів збільшились на 43,93% або на 23099,33 млн. грн., за 2017–2018 рр. вони збільшились на 16,05%, або на 8439,91 млн. грн., протягом 2018–2019 рр. – збільшились на 20,56% або на 12548,55 млн. грн., а за 2019–2020 рр. – збільшились на 2,87% або на 2110,87 млн. грн.

Надходження єдиного податку протягом 2017–2020 рр. стрімко збільшились на 62,61% або на

14642,68 млн. грн. Так, у 2017 р. його надходження становили 23388,30 млн. грн., потім у 2018 р. вони збільшилися на 6175,95 млн. грн. або на 26,41% та становили 29564,25 млн. грн. У 2018–2019 рр. надходження збільшилися ще на 19,30% або на 5705,96 млн. грн., з 29564,25 млн. грн. до 35 270,21 млн. грн., а за 2019–2020 рр. надходження збільшилися на 7,83% або на 2760,77 млн. грн. Така тенденція до збільшення, в основному, відбулася через збільшення кількості фізичних осіб–підприємців та суб’єктів малих підприємств.

За 2017–2018 рр. спостерігається збільшення надходжень з податку на майно на 7,63% або на 2215,97 млн. грн., за 2018–2019 рр. відбулось збільшення на 21,50% або на 6721,91 млн. грн., а за 2019–2020 рр. надходження зменшилися на 1,48% або на 560,57 млн. грн. Загалом за 2017–2020 рр. надходження податку на майно зросли на 28,83% або на 8377,31 млн. грн. з 29056,07 млн. грн. до 37433,38 млн. грн.

Щодо туристичного збору, то протягом 2017–2020 рр. можна побачити збільшення надходжень на 86% або на 60,40 млн. грн. з 70,23 млн. грн. до 130,63 млн. грн. Надходження із збору для паркування транспортних засобів протягом відповідного періоду збільшилися на 17,56% або на 13,62 млн. грн. з 77,57 млн. грн. до 91,19 млн. грн.

Протягом 2017–2020 рр. збільшилися надходження із збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності на 100,08% або на 5,32 млн. грн.

Розглянемо динаміку надходження єдиного податку до місцевих бюджетів України з юридичних, фізичних осіб та сільськогосподарських товаровиробників за 2017–2020 рр. (рис. 1).

Розглянувши рис. 1 можна побачити, що загалом надходження єдиного податку протягом 2017–2020 рр. збільшуються за кожним суб’єктом господарювання. Так, протягом цього періоду надходження єдиного податку з юридичних осіб збільшилися на 37,99% або на 1394,71 млн. грн. з 3671,54 млн. грн. до 5066,25 млн. грн. Спочатку за 2017–2018 рр. надходження збільшилися на 744,87 млн. грн. з 3671,54 млн. грн. до 4416,41 млн. грн., за 2018–2019 рр. надходження збільшилися ще на 627,89 млн. грн., з 4416,41 млн. грн. до 5044,30 млн. грн., а за 2019–2020 рр. надходження збільшилися на 21,95 млн. грн. з 5044,30 млн. грн. до 5066,25 млн. грн.

Щодо надходжень єдиного податку із сільськогосподарських товаровиробників, то за 2017–2020 рр. вони збільшилися на 25,01% або на 1068,02 млн. грн. з 4270,11 млн. грн. до 5338,13 млн. грн. Так, за 2017–2018 рр. його надходження збільшилось на 1002,08 млн. грн., за

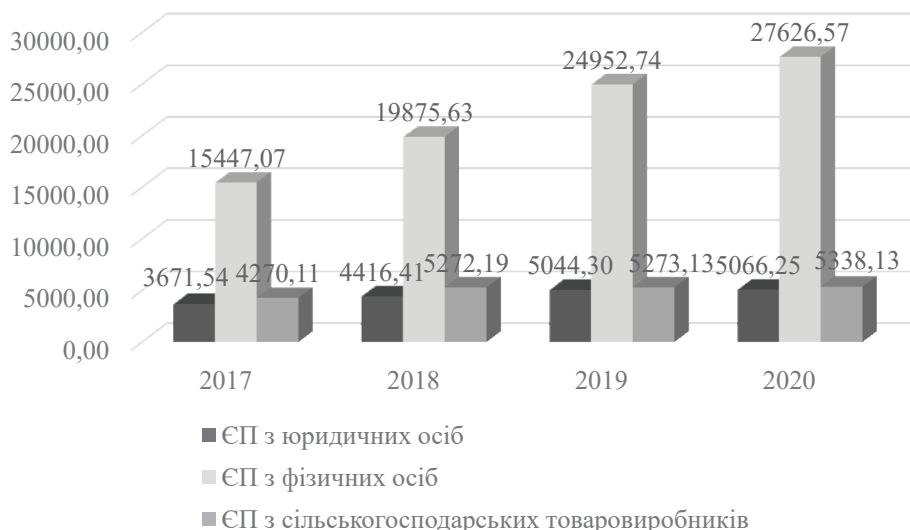

Рис. 1. Динаміка надходження єдиного податку до місцевих бюджетів в розрізі платників податків за 2017–2020 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [7]

Таблиця 4

Динаміка надходження єдиного податку до місцевих податків та зборів в Україні за 2017–2020 рр.

Показники	Абсолютне відхилення, млн. грн.			Відносне відхилення, %		
	2018/2017	2019/2018	2020/2019	2018/2017	2019/2018	2020/2019
Податок на майно	+2215,97	+6721,91	-560,57	+7,63	+21,50	-1,48
Збір за місця для паркування транспортних засобів	+22,29	+15,02	-23,69	+28,74	+15,04	-20,62
Туристичний збір	+20,50	+105,47	-65,57	+29,19	+116,25	-33,42
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, що справлявся до 1 січня 2015 р.	+5,20	+0,19	-0,07	+97,74	+158,33	-94,29
Єдиний податок	+6175,95	+5705,96	+2760,77	+26,41	+19,30	+7,83
Усього місцевих податків та зборів	+8439,91	+12548,55	+2110,87	+16,05	+20,56	+2,87

Джерело: складено автором за даними [7]

2018–2019 рр. – на 0,94 млн. грн., а за 2019–2020 рр. – на 65 млн. грн.

За 2017–2018 рр. збільшилися надходження єдиного податку з фізичних осіб–підприємців на 4428,56 млн. грн. Протягом 2018–2019 рр. його надходження збільшилися на 5077,11 млн. грн. з 19875,63 млн. грн. до 24952,74 млн. грн., а за 2019–2020 рр. – збільшилися на 2673,83 млн. грн. Загалом за 2017–2020 рр. надходження єдиного податку з фізичних осіб збільшилися на 78,85% або на 12179,50 млн. грн. з 15447,07 млн. грн. до 27626,57 млн. грн.

Можна сказати, що динаміка надходжень від фізичних осіб–підприємців є більшою, порівняно з юридичними особами та сільськогосподарськими товаровиробниками. Так у 2017–2020 рр. надходження від фізичних осіб збільшилися на 12179,50 млн. грн., що є більшим на 10784,79 млн. грн. надходжень від юридичних осіб, та на 11111,48 млн. грн. надходжень від сільськогосподарських товаровиробників.

Загалом, по всій Україні можна побачити збільшення надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів, також, протягом 2017–2020 рр. питома вага надходжень з цього податку збільшувалася. Усе вище наведене, може свідчити про збільшення суб'єктів господарювання, які перейшли на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності та про необхідність її подальшого розвитку.

Тенденції в економіці, які склалися протягом 2018–2020 років, позитивно позначалися на зростанні приватного підприємництва. Однак пандемія Covid-19, що вибухнула, відклала свій слід на роботі і життєдіяльності малого бізнесу. Багато малих підприємств та приватних підприємців були змушені переглянути формат своєї діяльності. На цьому тлі зміни норм податкового законодавства щодо фіскалізації діяльності малого бізнесу та обов'язкове використання РРО було сприйняті бізнесом негативно. Починаючи з 2022 року, переважна чисельність підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування згідно з нормами Податкового кодексу України повинні застосовувати РРО та/або ПРРО. При цьому, розмір отриманого доходу вже не матиме значення.

Ці нововведення частково йдуть у розріз із основним принципом спрощеної системи оподаткування, який полягає у полегшеному обліку та звітності. Т.к. робота з РРО та ПРРО передбачає детальний облік як товарних запасів, так і z-звітів. Ну і найбільша проблема для під-

приємців, це низька комп'ютерна грамотність та слабка інформованість.

Тотальна фіскалізація не є поширеною практикою в світі. Моделі фіскалізації у більшості країн відповідають ключовому принципу – фіскалізація не потрібна малому та мікробізнесу у випадках, коли підприємці обмежені у можливостях для перевищення граничних лімітів спрощеної системи.

Всі ці нововведення можуть негативно вплинути на роботу малого бізнесу. І органам контролю необхідно проаналізувати досвід зарубіжних країн і ретельніше застосувати його у вітчизняній практиці з метою врегулювання питання із фіскалізацією у оптимальний спосіб, лібералізувавши сферу застосування РРО для мікробізнесу.

Висновки. У сучасних умовах підприємницької діяльності основним напрямком політики економічного розвитку держави повинен бути розвиток малого бізнесу, оскільки це допомагає вирішувати питання та проблеми суспільного та соціально–економічного характеру в Україні.

Роль держави має полягати в покращенні необхідної інфраструктури та створенні ефективної правової бази, що б створила простір для розвитку громадських організацій та інших асоціацій, націлених на вирішення проблем розвитку малого бізнесу в Україні. Тож, основними напрямками подальшого розвитку малого бізнесу для України є:

- надання суб'єктам малого бізнесу державних гарантій у вигляді державних боргових зобов'язань;
- організація фінансової підтримки і допомоги малому бізнесу;
- організаційне забезпечення малого бізнесу, що означає впровадження регіональних програм підтримки і розвитку малих підприємств;
- організація роботи окремої ланки виконавчої влади, яка б займалася виключно питаннями малого підприємництва;
- використання Фонду сприяння зайнятості населення для розвитку малих підприємств;
- створення забезпеченості інформацією та кадрами;
- створення спеціалізованих консультативних центрів по наданню інформації підприємцям;
- покращення освітніх програм напрямків підприємництва і бізнесу;
- організація програм підготовки і перепідготовки кадрів [9].

На даний момент Україна вже стала на шлях розвитку малого підприємництва, але його становлення потребує часу.

Список використаних джерел:

1. Крисоватий А.І., Томнюк Т.Л. Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2012. 212 с.
2. Офіційний сайт Головного управління ДПС у Херсонській області. URL: <https://kherson.tax.gov.ua/dfs-u-regioni/golov-upr/kontakti/> (дата звернення: 26.01.2022).
3. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 08.02.2022)
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.01.2022).
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755- VI. / Верховна Рада. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 05.02.2022).
6. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України №265/95-вр від 06.07.1995. Редакція від 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 08.02.2022).
7. Річний звіт про виконання державного бюджету за 2017–2020 роки. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 28.01.2022).
8. Рудик Н. В. Спрощена система оподаткування: зберегти малий бізнес в умовах локдауну в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 361–370. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-361-370>
9. Сідельникова Л.П. Фіскальний потенціал податкової системи у механізмі регулювання економічного розвитку. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 5 (16). С. 317–323. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/56.pdf
10. Слатвінська М.О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2012. 252 с.

References:

1. Krysovatyi A.I., Tomniuk T.L. (2012) Administruvannia podatkov v Ukraini: orhanizatsiia ta napriamy transformatsii: monohrafiia [Tax administration in Ukraine: organization and directions of transformation: monograph]. Ternopil: Economic Thought of TNEU. P. 212.
2. Ofitsiinyi sait Holovnoho upravlinnia DPS u Khersonskii oblasti [The official site of the Main Directorate of the STS in Kherson region]. Available at: <https://kherson.tax.gov.ua/dfs-u-regioni/golov-upr/kontakti/> (accessed: 26.01.2022).
3. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed 08.02.2022).
4. Oficijnyj sayt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 08.02.2022).
5. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755 -VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 27.12.2010 № 2755-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 05.02.2022).
6. Pro zastosuvannja rejestratoriv rozrakhunkovykh operacij u sferi torghivli, ghromadsjkogho kharchuvannja ta poslugh : Zakon Ukrainy No 265/95-vr vid 06.07.1995. Redakcija vid 01.01.2022. [On the use of registrars of settlement operations in the field of trade, catering and services: Law of Ukraine No. 265/95-vr of July 6, 1995. Edited on 01.01.2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#top> (accessed: 08.00.2022).
7. Richnyi zvit pro vykonannia derzhavnogo biudzhetu za 2017-2020 roky. [Annual report on the implementation of the state budget for 2015-2019]. Official site of the State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (accessed: 28.01.2022).
8. Rudyk N.V. (2020) Sproshhena systema opodatkuvannja: zbereghy malyj biznes v umovakh lokdaunu v Ukraini [Simplified taxation system: keep small businesses in lockdown in Ukraine]. *Biznes Inform.* No 11, pp. 361–370.
9. Sidelnykova L.P. (2019) Fiskalnyj potencial podatkovoji systemy u mekhanizmi rehuljuvannja ekonomichnoho rozvytku [Fiscal potential of the tax system in the mechanism of regulating economic development]. *Pryzovs'kyj ekonomichnyj visnyk.* No 5 (16), pp. 317–323.
10. Slatvinsjka M.O. (2012) Aljternatyvni systemy opodatkuvannja malogho biznesu: stan, problemy, perspektyvy : monohrafiija [Alternative systems of small business taxation: status, problems, prospects: monograph]. Odessa: ONEU. (in Ukrainian)

THE SINGLE TAX AND ITS ROLE IN THE MODERN ENTREPRENEURIAL SPACE

Summary. The development of small business in Ukraine is one of the priority areas of regional policy in both individual regions and the country as a whole. Because it involves a number of issues, not only economic but also social. Therefore, entrepreneurship itself should become the basis for the formation of the regional structure of the local economy, taking into account the peculiarities of socio-economic development of each region. Domestic business entities are created and carry out further economic and financial activities in accordance with Ukrainian legislation. In most countries, small businesses play an important role in the national economy, sometimes providing a larger share of gross domestic product than corporations, holding companies and other large enterprises. Given the significant role of small business, the issues of state support, appropriate regulatory support, taxation, simplification of requirements for doing business and reporting are currently very relevant. The article analyzes the trends of small business development in the transformation of tax legislation, assesses the level of fiscal efficiency of the single tax and identifies prospects for small business development based on foreign experience. The results of the analysis revealed the main problems of small business development, such as: imperfect tax legislation, introduction of new fiscal technologies, monopolization of business, lack of start-up capital, lack of qualified staff, lack of practical skills of entrepreneurship in business, underdeveloped infrastructure for small business support and development. high level of corruption. The main directions of small business development in Ukraine are determined. These include: organization of financial support and assistance to small businesses, organization of a separate branch of the executive branch, which would deal exclusively with small business, creating information and human resources, creating specialized advisory centers to provide information to entrepreneurs, improving educational programs and business, organization of training programs.

Key words: simplified taxation system, tax system, fiscal efficiency, tax revenues, single tax, fiscal technologies.

Shaposhnykov Kostiantyn

*Doctor of Economics Sciences, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Head of the Research and Certification of Scientific Personnel Department
SSI "Institute of Education Content Modernization"*

Шапошников К. С.

*доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Начальник відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*

NATURAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE NATIONAL ECONOMY: INNOVATIVE CONTEXT

Summary. The article summarizes the main approaches to natural resource management in the national economy, taking into account the innovation context. It is determined that today there are many types and forms of such management in the national economy. It is substantiated that the shortage of natural resources can be overcome through efficient and rational use, while using modern innovative solutions that will significantly modernize the infrastructure. It is investigated that due to the use of ecological innovations today it is possible to suspend the processes of irrational use of natural resources. Also, the processes of restoration of natural resources can be met through the use of innovative technologies (water treatment and wastewater treatment technologies, technologies and methods of extraction of natural resources, collection or distribution of water for buildings or similar local water supply). The opinion of modern researchers is summarized that the need to form a state policy in the field of water supply and sewerage on the basis of an innovative model is urgent. It is pointed out that the current practice of land use causes the deterioration of land, and the depleting use of land, forests and water resources leads to irreversible loss of ecosystem and biological diversity. It is concluded that today eco-innovations should be understood as something more than technologies for cleaning, processing, transportation and disposal of waste, elimination of toxic waste. As a result of the study, the thesis was formulated that a comprehensive assessment of the economic and environmental significance of a source of risk may be based on relevant expert assessments.

Key words: ecology, innovations, innovative approach, national economy, natural resources, management.

Introduction and problem statement. About two-thirds of the world's population may be short of natural resources for decades. In many countries there is still a tendency to address water and land scarcity by increasing water supply, increasing storage and distribution of surface and groundwater, optimizing land distribution, creating new infrastructure, desalinating salt or brackish water, reusing wastewater or replenishing aquifers. horizons. This trend should prevail over focusing on reducing demand for water, land and other natural resources, for example by stopping transport losses and distributing systems that implement adequate tariff systems to reduce demand for natural resources, change water technologies and, in general, improving the efficiency of natural resources in domestic, industrial testing and irrigation systems; in other words, seeking to increase the overall productivity of natural resources.

However, in our opinion, the shortage of natural resources can be overcome through efficient and rational use, while using modern innovative solutions that will significantly modernize the infrastructure. The use of innovative principles of natural resource management in the context of sustainable development should become a prospect for the national economy in the coming years.

Analysis of recent research and publications. The theory and practice of use and management of natural resources in general, as well as taking into account modern innovative approaches, are taken care of by the following scientists [1-18]: M. Stadnyk, V. Skupeiko, I. Krylova, O. Pakharenko, A. Martienko, N. Vdovenko, V. Golyan, L. Goroshkova, E. Khlobystov, I. Sagaidak, M. Serbov and others.

The purpose of this work is to analyze and substantiate the innovative context of natural resource management in the national economy.

Results of the research. M. Stadnyk and V. Skupeiko believe that "Exacerbation of global problems of today, including in the field of water supply, especially freshwater security, requires focusing on environmental innovations that can enable sustainable development of water management, environmental quality, rational use of water resources, meeting the needs of future generations in drinking water of sufficient quantity and quality" [1, p. 131]. It is through the use of environmental innovations that it is now possible to suspend the processes of irrational use of water. Also, water recovery processes can be met through the use of innovative technologies (water treatment and wastewater treatment technologies, technologies and methods of extraction, collection or distribution of water for homes or similar local water supply).

It is necessary to agree with I. Krylova that "Innovative transformations in the field of water supply and sewerage are a determining factor in improving the efficiency of enterprises, improving the quality of services, improving environmental and social standards and more. At the same time, the latest technologies (innovations) alone cannot carry out reforms in the field of water supply and sewerage, but only as an integral part of state policy (state regulation), which solves a range of problems from resource management to training. European experience proves the effectiveness of state policy in the field of water supply and sewerage, which promotes innovation in this area, regardless of the management model and regulatory

model” [2, p. 72]. Thus, the need to form a state policy in the field of water supply and sewerage on the basis of an innovative model [17; 18] is a challenge for all states. The Government of our country has taken several steps to formulate state policy in the field of sustainable development and environmental protection on the basis of an innovative model.

Thus, according to the national report “Sustainable Development Goals: Ukraine”, “Ukraine belongs to the group of countries with complex environmental problems. They are typical, on the one hand, for developing countries (unbalanced use and depletion of natural resources), and on the other – for industrialized countries (environmental pollution by industrial activities). A specific problem of the transformation period is waste management. The amount of waste generated is growing, and the share of recyclable waste is insignificant. The constant practice of disposing of newly generated waste in overcrowded landfills is a threat to the environment and increases the risks to public health. Existing land use practices are deteriorating, and the depletion of land, forest and water resources is leading to irreversible losses of ecosystem and biological diversity. The share of nature reserves (6.6% of the total area of the country) is insufficient to prevent such losses. The armed conflict in eastern Ukraine is also an important factor in the negative impact on the environment. Overcoming the consequences of the destruction of landscapes and the destruction of the infrastructure of Donetsk and Luhansk regions requires significant efforts, resources and time for restoration” [3].

UNDP’s principles of innovation are based on digitalisation and openness of data. An important principle of innovation is harmonization with the ecosystem, their development together with the user [17; 18]. Therefore, when implementing innovations, it is necessary not to harm and cooperate with the ecosystem and the user, using the principle of participation [17; 18].

O. Pakharensko believes that “ecological innovations are the manufacture, installation and operation of environmental (treatment) facilities; development and implementation of environmentally friendly technologies; processing, transportation and disposal of waste, disposal of toxic waste; trade in environmental technologies; eco-audit and eco-expertise” [5, p. 194]. However, today eco-innovation needs to be understood as something more than technologies for cleaning, processing, transporting and burying waste, eliminating toxic waste.

A. Martienko and S. Bondarenko emphasize that “environmental innovation is considered a kind of indicator of sustainable and balanced development in a competitive environment. Technologies that allow to effectively solve environmental problems are complex and quite complex, which requires not only innovative engineering ideas, but also innovative approaches in the management and organization of society” [6]. Thus, the introduction of environmental innovations should be enshrined in the state policy of environmental management and form the concept of sustainable development of our state.

Improving the natural resource management system is the main task towards achieving this goal. The development of the National Water Strategy should be aimed at achieving an acceptable state of water resources, the introduction of integrated management of water and other natural resources on a basin basis through the development and implementation of river basin management plans.

Sustainable development goals include tasks for the restoration and sustainable use of land and the internal freshwater ecosystem. When developing and further implementing projects using the achievements of science and technology in environmental protection to ensure favorable conditions for safe and balanced development of economic and ecological

systems, it is necessary to take into account the presence of risk factors [6-8].

Carrying out a comprehensive assessment of the economic and environmental significance of a source of risk may be based on relevant expert assessments.

The assessment of the significance of risk by experts on the parameters of the studied process is carried out by assessing the probability of emergencies, reducing the impact of favorable conditions or factors of safe development of economic and ecological systems near the water basin [9; 11; 12].

Analysis of the probability of economic and environmental risk in the implementation of innovative environmental projects can significantly increase the quality requirements for the design, manufacture and further operation of complex technological and organizational schemes that use the achievements of science and technology in environmental protection to enhance the safe development of economic and environmental systems.

The measures taken to prevent the impact of possible risks will be the usual measures to prevent fluctuations in this indicator in the negative direction. If changes in this parameter under the influence of developing economic and environmental risks will exceed the permissible limits, it is necessary to take special measures to improve the design decisions.

Anti-crisis measures are to bring a set of environmental measures in line with the internal dynamics of changes in the economic and environmental situation, in line with the changing external situation. In addition to the above measures, anti-crisis actions are quite effective, consisting in the write-off of obsolete fixed capital, urgent replacement of obsolete technological and environmental equipment, restrictions on hiring workers and employees, retraining, reducing non-production costs, etc. [14-16].

Thus, in the implementation of environmental activities to improve safety and balance in the development of economic and environmental systems to identify the possibility of risks in the practical application of science and technology, it is necessary to use organizational and economic methods to reduce the likelihood of risks.

That is why in ensuring the formation of an innovative model of natural resources management it is necessary to indicate the financial resources for the implementation of innovative projects. Research of the current state of financial resources, their impact on the implementation of innovative activities in the field of environmental protection is important. Among the main sources of innovation in the field of environmental protection are budget expenditures [9; 10; 13; 14].

I. Sagaidak and V. Bykhovchenko emphasize that “the implementation of Ukraine’s international obligations in the field of environmental protection is impossible without financial support for environmental modernization of enterprises that need to bring their activities to high European standards. Therefore, it is obvious to urgently restore and increase the targeted use of environmental tax funds and the formation for this purpose of the extra-budgetary State Fund for Environmental Protection” [13].

Conclusions. In our opinion, the following cyclicity regarding the innovative context of natural resources management in the national economy is expedient: the first cycle is related to the regulation of water improvement; the second – flood protection measures; the third is focused on the regulation of the integrated management system, which provides a synergistic effect of the interaction of resource conservation functions and natural resource functions of the model of sustainable agricultural production; fourth – the formation and regulation of a modern system of monitoring the management of natural resources in the national economy.

Список використаних джерел:

1. Стадник М. Є., Скупейко В. В. Інноваційні основи зміцнення прісноводної безпеки в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 131–136. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2016/16smekeu.pdf (дата звернення: 10.06.2021)
2. Крилова І. І. Новітні технології в державному регулюванні сфери водопостачання та водовідведення. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34) том 2. С. 67–75
3. Цілі сталого розвитку: Україна: національна доповідь. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs/%d0%9d%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0% %d0%bd%d0%b8 %d0%bb%d0%b8%d0%bf%d0%b5%d0%bd%d1%8c%202017%20ukr.pdf>
4. Принципи інновацій ПРООН. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/innovation.html>
5. Пахаренко О. В. Інновації в екологію як передумова забезпечення стратегії сталого розвитку водного господарства. *Вісник СумДУ*. 2006. № 7 (91). С. 194–199.
6. Мартієнко А. І., Бондаренко С. А. Екологічні інновації в регіональній інноваційній системі. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4232> (дата звернення: 10.06.2021)
7. Цілі сталого розвитку в Україні. Добровільний національний огляд. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80% %B9%20%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4.pdf> (дата звернення: 09.06.2021)
8. Вдовенко Н., Коробова Н. Парадигмальний погляд на розвиток системи сталого водокористування в умовах інтеграційних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 69–76.
9. Голян В. А., Сундук Т. Ф., Поліщук Л. М. Публічні природоохоронні видатки в умовах децентралізації: стратегія нарощення. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 10–16.
10. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
11. Environmental protection spending continues to increase. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210707-1>
12. Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В., Трофимчук В. О. Взаємозв'язок економічного зростання та асиміляційного потенціалу довкілля у забезпеченні сталого розвитку національного господарства. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2019. № 1(69). С. 24–37.
13. Сагайдак І. С., Биховченко В. П. Щодо цільового використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/74.pdf
14. Матвійчук Н. М., Коленда Н. В., Стащук О. В., Теслюк С. А. Правове забезпечення бюджетного фінансування природоохоронної діяльності в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 3 (38). С. 465–473.
15. Сербов М. Г. Інноваційна модель регіонального управління прісноводними ресурсами в умовах сталого розвитку : монографія. М. : ФОП Швець В. М., 2021. 356 с.
16. Serbov M. Methodology and practice of the application of economic and mathematical models of dynamic processes in economic and environmental systems (on the example of water basins of Ukraine). *Structural Transformations and Problems of Information Economy Formation*: collective monograph: Yunona Publishing, USA, 2018. P. 258–267.
17. Шапошников К. С. Телеологічні підходи до корпоративного управління: творчість та креативність. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Випуск 17. 2010. С. 67–70. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/10.pdf (дата звернення: 28.12.2021)
18. Shaposhnykov, K., Kochubei, O., Grygor, O., Protsenko, N., Vyshnevskaya, O., & Dzyubina, A. (2021). Organizational and Economic Mechanism of Development and Promotion of IT Products in Ukraine. *Estudios de economia aplicada*, 39(6). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5264>

References:

1. Stadnyk M. Ye., Skupeiko V. V. (2016). Innovatsiini osnovy zmitsnennia prisnovodnoi bezpeky v systemi pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy. *Naukovyi Visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 131–136. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2016/16smekeu.pdf (data zvernennia: 10.06.2021)
2. Krylova I. I. (2019). Novitni tekhnolohii v derzhavnomu rehuliuванні sfery vodopostachannia ta vodovidvedennia. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. No 1 (34) tom 2. S.67–75
3. Tsili staloho rozvytku: Ukraina: natsionalna dopovid. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs/%d0%9d%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0% %d0%bd%d0%b8 %d0%bb%d0%b8%d0%bf%d0%b5%d0%bd%d1%8c%202017%20ukr.pdf>
4. Pryntsypy innovatsii PROON. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/innovation.html>
5. Pakharenko O. V. (2006). Innovatsii v ekolohiiu yak peredumova zabezpechennia stratehii staloho rozvytku vodnoho hospodarstva. *Visnyk SumDU*. № 7 (91). S. 194–199.
6. Martiienko A. I., Bondarenko S. A. (2015). Ekolohichni innovatsii v rehionalnii innovatsiinii systemi. *Efektivna ekonomika*. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4232> (data zvernennia: 10.06.2021)
7. Tsilistalohorozvytkuv Ukraini. Dobrovilnyi natsionalnyi ohliad. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A6%D1%96%D0%B-%D1%96%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80% %B9%20%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4.pdf> (data zvernennia: 09.06.2021)
8. Vdovenko N., Korobova N. (2018). Paradyhmalnyi pohliad na rozvytok systemy staloho vodokorystuvannia v umovakh intehratsiinykh protsesiv. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*. № 4 (16). S. 69–76.
9. Holian V. A., Sunduk T. F., Polishchuk L. M. (2019). Publichni pryrodookhoronni vydatky v umovakh detsentralizatsii: stratehiia naroshchennia. *Ekonomika ta derzhava*. № 2. S. 10–16.
10. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
11. Environmental protection spending continues to increase. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210707-1>

12. Horoshkova L.A., Khlobystov Ye.V., Trofymchuk V.O. (2019). Vzaiemozviazok ekonomichnoho zrostantia ta asymiliatsiinoho potentsialu dovkillia u zabezpechenni staloho rozvytku natsionalnoho hospodarstva. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*. № 1(69). S. 24–37.
13. Sahaidak I. S., Bykhovchenko V. P. (2020). Shchodo tsilovoho vykorystannia koshtiv fondiv okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyssha. *Elektrone fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/74.pdf
14. Matviichuk H. M., Kolenda H. V., Stashchuk O. V., Tesliuk S. A. (2021). Pravove zabezpechennia biudzhethnoho finansuvannia pryrodookhoronnoi diialnosti v Ukraini. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*. № 3 (38). S. 465–473
15. Serbov M.H. (2021). Innovatsiina model rehionalnoho upravlinnia prysnovodnymy resursamy v umovakh staloho rozvytku: monohrafiia. M.: FOP Shvets V.M., 356 s.
16. Serbov M. (2018). Methodology and practice of the application of economic and mathematical models of dynamic processes in economic and environmental systems (on the example of water basins of Ukraine). *Structural Transformations and Problems of Information Economy Formation: collective monograph: Yunona Publishing, USA*. P. 258–267.
17. Shaposhnykov K.S. (2010). Teleolohichni pidkhody do korporatyvnoho upravlinnia: tvorchist ta kreatyvnist. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. Vypusk 17. S. 67–70. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/10.pdf. (data zvernennia: 28.12.2021)
18. Shaposhnykov, K., Kochubei, O., Grygor, O., Protsenko, N., Vyshnevskaya, O., & Dzyubina, A. (2021). Organizational and Economic Mechanism of Development and Promotion of IT Products in Ukraine. *Estudios de economia aplicada*, 39(6). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5264>

УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ІННОВАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті узагальнено основні підходи до управління природними ресурсами в національній економіці з урахуванням інноваційного контексту. Визначено, що сьогодні існує багато типів та форм такого управління в національній економіці. Обґрунтовано, що дефіцит природних ресурсів можливо подолати шляхом ефективного та раціонального використання, при цьому використовуючи сучасні інноваційні рішення, що дозволять значно модернізувати відповідну інфраструктуру. Досліджено, що за рахунок використання екологічних інновацій сьогодні можливо призупинити процеси нераціонального використання природних ресурсів. Також, процеси відновлення природних ресурсів можливо задовольнити шляхом використання інноваційних технологій (технології очищення вод і обробки стічних вод, технології та способи видобування природних ресурсів, збирання чи розподіл води для будинків або подібне місцеве водопостачання). Узагальнено думку сучасних дослідників про те, що нагальною є необхідність формування державної політики у сфері водопостачання та водовідведення на засадах інноваційної моделі. Вказано на те, що існуюча практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття. Зроблено висновки про те, що сьогодні під екологічними інноваціями необхідно розуміти дещо більше, ніж технології очищення, перероблення, транспортування і поховання відходів, ліквідація токсичних відходів. В результаті проведеного дослідження сформульовано тезу про те, що проведення комплексної оцінки економіко-екологічної значущості того чи іншого джерела ризику може ґрунтуватися на відповідних оцінках експертів.

Ключові слова: екологія, інновації, інноваційний підхід, національна економіка, природні ресурси, управління.

НОТАТКИ

Науковий журнал

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 41

Коректура • *Бабич В. І.*

Комп'ютерна верстка • *Удовиченко В. О.*

*Засновник видання – Факультет міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Заснований у 2014 році. Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська 14, каб. 510
Факультет міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет
Телефон редакції: +38 (097) 085 34 95
Електронна пошта редакції: editor@visnyk-econom.uzhnu.uz.ua
Сторінка наукового журналу: www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,39.

Підписано до друку 18.02.2022 р. Замов. № 0422/126. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.